Y 87

טעק און לעז צימער פון אידיש
נאלען ארבייטער פעראבאנד

LIBRARY AND READING ROOM OF THE
Jewish National Workers' Alliance

כרמל.

א. ש. זאַקס

חרוב'ע וועלטען

ספרית עסטית בפורונטו
יידישע
פאלקס ביבליאטעק
פאראנטע
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

ליטעראַרישער פערלאג
256 איסט בראַדוויי, נויארק.
49

Copyright, 1917.
By A. Sh. Sachs, New York.

אינהאַלט:

I

זיטען און מנהגים.

זייט

די צושטערטע אידישע היים — — — — — — 7
דער חדר — — — — — — — — — 10
קינדערשע חברות מיט גרויסע צוועקען — — — 19
דער סיום — — — — — — — — 26
דער שטעדטעלשער פאטריאטיזם — — — — 36
אידישע טעכטער — — — — — — — 41
„דער פאליטישער קאמף" אין די אידישע שטעדטלעך:
פון ליטא און זאמוט — — — — — — — 48
פאסקווילען און אויסגעטראכטע לידער — — — 55
גמילת חסד — — — — — — — — 60
הסנת גבול — — — — — — — — 67
אן אורח לכבוד שבת — — — — — — — 72
עכוב הקריאה — — — — — — — — 78
די קלפי — — — — — — — — 84
מען טאר ניט אויסזאגען פון חדר — — — — 90

II

ליטווישע אידן.

א מעשה ווענען רבי ישראל סאלאנטער — — 99
דער קעלמער מגיד — — — — — — 105
דער ליטווישער למדן — — — — — — 111

III

שמחות און אבילות.

פסח — — — — — — — — — — 119
שבועות — — — — — — — — — 128
די „ניין טעג" — — — — — — — — 135
שבת חזון — — — — — — — — 140
תשעה באב — — — — — — — — 146
שבת נחמו — — — — — — — — 154
אלול ציית — — — — — — — — 161
די סקארבאווע יומים־נוראים׳דיגע נגונים — — 168
די ערשטע סליחות — — — — — — — 173
ראש השנה — — — — — — — — 179
שבת שובה — — — — — — — — 185
ערב יום כפור — — — — — — — — 190
נעילה — — — — — — — — 198
סוכות — — — — — — — — 205
הושענה רבה — — — — — — — 212
שמחת תורה — — — — — — — — 218
הערבסט — — — — — — — — 226
חנוכה — — — — — — — — 231
חמשה עשר בשבט — — — — — — — 240
פורים — — — — — — — — 245

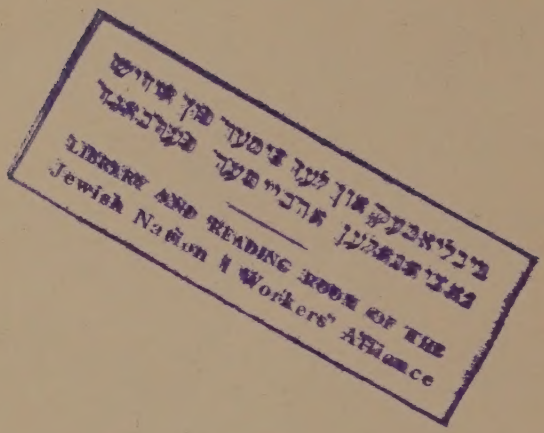

זימען און מנהגים.

די צושטערטע אידישע היים

(אנשטאט ע פארוואלט)

ווי א מבול׳ האט די מלחמה דערטרונקען אין שטראמען בלוט און טרעהרען הונדערטע טויזענדע אידישע פאמיליען, וועלכע זיינען פון דור דורות געווען אייגנעפונדעווען אין די שטעדט און שטעדטלעך פון זאמוט און ליטא.

ווי בוימער ארויסגעריסען מיט זייערע וואורצלען פון דעם באדען, וואו זיי האבען געוואקסען און געצויגען זייער יניקה, אזוי איז אויך דאס אידיש לעבען איננאנצען אבגעשניטען געוואלען פון דעם לאנד, מיט וועלכען עס איז געווען פערבונדען הונדערטער יאהרען.

אבער ווי נרוים עס זאל ניט זיין די טראגעדיע פון יעדען יחיד בעזונדער, וועלן ער איז נעצוואונגען אין א שהנעם פריהמאַרגען צו נעהמען זיין פאמיליע און לויפען ניט וויסענדיג אליין וואוהין, איבערלאזענדיג זיין האב און גוטס, זיינע שווער פערהאַרעוועטע בעבעכעס אויפ׳ן יושר פון קאזאק — איז די טראגעדיע פון אידישען כלל נאך שרעקליכער און שוידערליכער.

א יחיד קען סוף־כל־סוף געפינען א שטיקעל פלאץ, וואו צו עקזיסטירען און זיך אויפצוהעבען. דער כלל אבער קען ניט אריבערטראגען זייגע טראדיציעס און מנהגים אויף אן אנדער באדען: ר ב י ישראל קען אויך לעבען אין רוסלאנד, אין דייטשלאנד, אין אמעריקא און ערגעץ אנדערש וואו: כ ל ל ישראל אבער קען קיינמאל צוריק געווינען דאס, וואס ער האט געלאזען אין זיין אלטער היים.

די פערדים, וואס האבען פערבונדען די פערשידענע פרטים אין איין

כלל, די פערשידענע טיילען אין איין נאנצע, זיינען צוריסען געוואָרען. מענליך, אז ביי אנדערע בעדינגונגען, אויף אן אנדער באַדעמ, וועלען זיין אנדערע פערטס, עס וועט פון דעם תהו־ובהו זיך אויסקריסטאַליזירען א נייעס לעבען, אויף די חורבות וועלען אויפנעשטעלט ווערען נייע אידישע נעביידען, אָבער דאָס פריהערדינע איז פערניכטעט, אוועק מיט'ן רויך און פייער און וועט שוין קיינמאָל קיין תקומה ניט האָבען.

אויף מאנכע איינגעוואָרצעלטע נעוואוינהייטען, וועלכע זיינען אויסגעאָרען, וועט קיינער קיין טרעהר ניט פערגיסען. מען וועט זיי בענליימען מיט דער ברכה „ברוך שפּטרני", אָבער אויף פיעלע מדות און מנהגים, וועלכע האָבען עקזיסטירט אין דעם אידישען לעבען פון ליטא און זאמוט, טהוט שטאַרק וועה דאָס הארץ. פיל זיטען פון דעם אלטמאָדישען אידישען לעבען זיינען עפּעס בענאָסען מיט א בעזונדערען חן, מיט א בעזונדערער סימפּאטיע, און קיין ציוויליזאציע און קולטור קען זיי ניט פערבייטען.

און טאקע איצט, ווען אלץ ווערט חרוב און מוחרב, ווען פון אלץ ווערט א תל, פאנגט זיך אָן שטאַרק צו בייקעמען נאָך פיעלע זיטען, מיט וועלכע דאָס אידיש לעבען אין ליטא האָט זיך אויסגעצייכענט. ווי א טיפער זיפץ רייסט זיך פון הארצען ארויס: חבל על דאבדין.

אונזער נאנצע ציוויליזאציע איז שטאַלץ מיט דעם דעמאָקראַטישען נייסט, וואָס האָט דורכגעדרונגען אלע ווינקעלעך פון לעבען. מען איז שטאַלץ מיט די פאָלקס־אינסטיטוציעס, וואו יעדער מיטגליד האָט א דעה און א שטים. מען מאכט חוזק — מיט רעכט — פון די אלטע אָבגעלעבטע צייטען, וועו דער ווילען פון פאָלק איז פערגוואלטיגט געוואָרען. אָבער ווייסט איהר, אז די דעמאָקראַטיע אין אונזער אידישען לעבען פון ליטא איז נעווען ניט אינ'ם ערך העכער און עהרליכער, ווי די דעמאָקראַטיע פון אפילו אונזערע העכסט ציוויליזירטע רעפובליקען?

לאכט ניט, היינטוועלטיגע, פון אלטע אידישע קהלות אין ליטא, לאכט ניט פון דעם שמוציגען אלטען חדר און פון דעם ניט פערקאמטען **בייזשן רבי'ן**. אונטער דעם ניט שטאַרק היגיענישען קאָפּ פון רבי'ן האָט

געארבייט א שטארקער דענקונגס אפפאראט און אין דער אויסנעמאנערטער ברוסט האט געקלאפט א וואלעס הארץ, וואס האט געהאט אין זיך מעהר ליעבע צו די קלייגע פוואקעס ווי דער היינטמאדישער שטודירטער לעהרער. איהר קענט טרייבען לצנות איבער דער רבי'צינס ציעג, וואס האט געהאט בעזונדערע פריוויליגיעס אין שטעדטל און פלעגט ניט זיין אזא מקפדת און עובר זיין די גרעניצען פון פריוואט אייגענטום — איהר מוזט אבער האבען רעספעקט און אכטונג פאר דער רבי'צין נופא, וואס פלעגט טאג אוי נאכט זארגען פאר די עלענדע און נעקרייוודעטע. מיר קענען זיך אמאל לוסטיג מאכען איבער דעם אדער יענעם ראש הקהל, איבער דעם אדער יענעם פרנס חודש — מיר קענען אבער נאך א סך לערנען פון דעם דעמאקראטישען סיסטעם, וואס האט געהערשט אין דעם נעזעלשאפט־ליכען לעבען פון אונזערע עלטערען און אור־עלטערען.

און ניט נאר פאר סענטימענטאלע ראמאנטיקער, וועלכע ביינפען און לעבצען נאך דאס אלטע און פערשוואונדענע, וואו זיי קענען אונגע־שטערט מאלען זייערע אידיליען, איז דאס כלל־לעבען אין דער ליטא אינטערעסאנט, נאר אפילו די ניכטערע רעאלע פאליטיקער קענען אויך אין פיעלע פרטים ארונטערנעהמען א מוסר־השכל פון די אלטמאדישע מנהגים.

אט די מנהגים און זיטען וועל איך פרובירען איבערנעבען פאר דעם בריטען עולם.

דער חדר

ענג און שמוציג איז געווען דער חדר, וואו מען האָט אונז געלערענט אלף בית, עברי, חומש און רש"י, תנך און גמרא. די לופט איז אין חדר געווען, ניט צו פערזינדיגען, דומפיג און דיק, די פֿאדלאָגעם בלאָטיג און אָנגעשפּיגען, די סטעלי — שווארץ. ווינטער פון דעם רויכערדיגען לאָמפּ און זומער פון די פֿולקען פליענען.

דער רבי, א איד א חלוש, וועלכער פלעגט זיך פערקייכען פון הוסטען און ניט קענען ציהען דעם אָטהעם, איז שטענדיג געווען פער'צרה'ט און פער'דאנה'ט איבער דער ביטערער חיונה. שכר־למוד איז געווען וועניג און ניט אין דער צייט און ווי קליין די הצטרכות פון א קליין־שטעדטעלדי־נען מלמד זאָלען ניט האָבען געווען, האָט עס ניט געקענט קלעקען. א שטענדיגער בעל־יסורים און 'מרי לב פלעגט דער מלמד כל המתו אוים־לאָזען צו זיינע תלמידים, צו די יונגע חדר־קינדער, וועלכע זיינען געגאַנ־גען אויפ'ן אכטען, ניינטען אדער, העכסטען, צעהנטען יאָהר פון זייער לעבען.

אָנפאנג זמן, איידער דער רבי האָט געשלאָסען א נאָהענטע בעקאנט־שאפט מיט'ן תלמיד און איז נאָך ניט געווען זיכער, אז ער וועט בלייבען ביי איהם אין חדר, פלעגט ער דעם אינגעל שאנעווען און ניט פיהרען מים איהם קיין גרויסע מחזקות. סוף זמן ווידער פלעגט דעם תלמיד'ס מערכה אויך זיין א בעסערע. דער מלמד האָט זיך געפ'חנפ'עט צו איהם, ער זאָל ניט קאָליע מאכען בין הזמנים, וועז ער וועט קומען צו זיין טאטען בעטען. מען זאָל איהם אָבגעבען אויך נאָך א זמן.

אויך ניט אלע טאָג אין וואָך זיינען געווען גלייך. אָנפאנג וואָך, זונ־

טאָג, מאָנטאָג, פֿלעגט דער רבי ניט זיין אַזוי אויפֿגערעגט, ער איז געווען אויסגערוהט פון שבת און איז געווען מיט די חדר־אינגלעך אויף א גוטען פוס, מעשה־גוטער ברודער. ער פֿלעגט אָפּט שפּאַסען מיט די יונגע פּופּ־ציקלעך, גלעטען זיי פּאַר די בעקלעך און דערצעהלען שעהנע מעשות.

וואָס שפּעטער אין דער וואָך, אלס זעלטענער פֿלעגט דער רבי זיין גוט אויפֿגעלעגט און אלץ ערגער פֿלעגט זיין דער מזל פון די קינדער.

אונז גופא פֿלעגט דאָס לערנען וועלען איבערדריסיג, אין חדר פֿלעגט זיך ניט איינזיצען, דער דרויסען האָט שטאַרק געלופֿען און געצויגען צו זיך און דער רבי ווידער, אָנגעמאַטערט און צורודערט, פֿלעגט זיך ניט קענען אָבהאַלטען און פֿלעגט אונז גאַנץ אָפּט מכבד זיין... ניט מיט א גלעט נור מיט א קניף.

דער ערגסטער טאָג אין חדר איז געווען דאָנערשטאָג. דאָס איז געווען דערפֿאר, ווייל דער דלות האָט דעמאָלט געפֿייפֿט אין רבינ'ס הויז שטאַרקער ווי אלץ טעג. א גאנצע וואָך איז דער דלות נאָך ווי עס איז געווען צו דערליידען. ניט זייענדיג קיין גרויסער מפֿונק אין עסען, פֿלעגט דער רבי מיט זיין הויזגעזינד אָנשטאָפּען די מאָגענס מיט כל בל. „יאָיך מיט נישט" איז געווען א גאנץ געוועהנליכער אָנבייסען.

צרות איז געווען דאָנערשטאָג, דער טאָג, ווען די רביצין פֿלעגט דעם רבי'ן דערגעהן די יאָהרען מיט איהרע שאלות מכח שבת מאָכען. דאָנערשטאָג פֿלעגט ביי אונז אין חדר זיין אַן אמת'ער גיהנום. דער רבי פֿלעגט ארומגעהן ווי א פערקאָכטער און מיר האָבען מורא געהאַט פּאַר איהם, ווי פּאַר'ן מלאך המות. די רביצין, שרה ריווע, האָט ביי איהם קיין אַנדער נאָמען ניט געהאַט ווי מרשעת, הגם ער האָט ביי זיך אין הארצען געוואוסט, אז זי איז בטבע א גוטע און פרומע אידענע, און אז זי איז נעבעך ניט שולדיג, וואָס אויף איהר שווערען מזל איז אויסגעקומען צו זיין זיינם ביני וועלוועל דעם מלמד'ס, ווייב.

ביי זיך אין הארצען האָט דער רבי געוואוסט, אז ער איז דער שלים־מזל און ניט זי, אז אויב ער וואָלט ניט נאָך דער חתונה, ווען ער איז נאָך געווען אן איידים אויף קעסט, געוואַרען א מעהל־בייטלער און ניט אָנגעווארען זיין נרן ביים אלטען מילנער, וואָלט זי, זיין ווייב, שרה

ריווע, גאָר ניט געווען אזא ארורה און וואָלט זיך ניט געשאָלטען מיט טויטע קללות. אָבער טאקע דערפאר, וואָס ער האָט געוואוסט, אז ער איז דער לא יוצלח, האָט ער זיך אליין אינעווייניג געגעסען און איז געווען מלא רציחה. זיין כעס האָט אין איהם געברענט ווי א פייער און ער האָט איהם געמוזט מיט וואָס עס איז איינשטילען. פלוצעט ער זיך צושרייען אויף שרה־ריווע'ן, אז זי איז א גרויסע שוועדערקע און וויים ניט ווי זיך צו בעגעהן מיט זיינע בלוטיגע פערדיענסטען.

— מרשעת! — האָט ער זיך צוקאָכט און דערבייַ פלוצעט דער הוסט איהם אָנפאנגען צו שטיקען און מיט יעדען וואָרט פון זיין מויל איז ארויס א שטיק שלייַען — מרשעת! פגע רע! וואו זאָל איך דיר נעהמען געלד? וואו? וואָס מיינסטו בין איך, שכנא צלאל'ס*) ראָטהשילד בין איך?

דאָס איז געווען דער ענטפער אויף דעם פאָרוואורף, וואָס די רביצין פלוצעט איהם מאכען, אז אלע וויבער האָבען שוין אלץ איינגעקויפט אויף שבת, אז זיי האָבען שוין פיש און פלייש, און ביי איהר איז נאָך אפילו ניטאָ אַן אָנפאנג פאר מעהל אויף חלה.

— דעם מלך'ס אוצר איז איהר וועניג, די שמאיע! — פלוצעט ער דערנאָך אונטערמורמלען פאר די חדר־אינגלעך. דערבייַ האָט דאָס בלוט פון זיינע אָדערען זיך אריינגענאָסען אין זיינע אויגען און זיין אייגנע־ פאלענע ברוסט האָט זיך אָנגעפאנגען צו הויבען ארויף און אראָב. דער רבי האָט געוואוסט, אז ער בעלויידיגט זיין וויב אומזיסט, אז זי איז וויים ניט קיין שמאיע, אז זי איז דוקא א מחבל אייגצוקויפען מיט א פאָר גיל־ דען מעהרער, ווי אַנדערע וויבער מיט א רעגדיל. אָבער, וואָס זאָל זי טהאָן, אז זי האָט נעבעך ניט די פאָר גילדען.

מיר, די חדר־אינגלעך, האָבען ליעב געהאט די רביצין, וועלכע פלוצעט זיך גאנץ אָפט אויסרייַדען פאר אונז איהר הארץ. מיר האָבען

---

*) דער גביר פון שטעדטעל, אויף וועמען מען האָט געזאָגט, אז ער פער־ מאָגט שווערע טויזענדער, וועלכע ער האָט אַמאָל געפונען אין אַ זאָסיק תבואה. וואָס ער האָט אָבגעקויפט פון אַ פויער.

שטאַרק רחמנות געהאַט אויף איהר און זיינען געווען מלא רציחה אויפ'ן רבי'ן, פאר וואָס ער איז איהר, די גוטע רביצין, ניט נוהג כבוד.

א חוץ, וואָס דער רבי פלעגט זיין שלעכט אויפגעלייגט איז דאָנערש־טאָג געווען דער טאָג, וועו מען האָט געמוזט וויסען דעם לערנען פון דער גאנצער וואָך. א סך טאַטעס פלעגען שבת נאָכ'ן שלאָף פערהערען זייערע קינדער און דער רבי האָט געמוזט אויפפאַסען, אז די תלמידים זאָלען וויי־סען יעדען אויסרייד אויף אויסוועניג און ניט פערהאַקענען זיך.

זעלטען וועו א דאָנערשטאָג אין חדר פלעגט פערביי בשלום, אָהן גע־שרייען, אָהן שטורכעם און בוכצעם, אָהן קאַנטשיקעם און אָהן געוויין.

— פויער! גוי גמור! יורקע! יאָזע! פעטרא! — זיינען געווען די צונעמענישען, וואָס דער רבי פלעגט דאָנערשטאָג מעהר ווי אנדערע טעג געבען די זיבען־אכט־ניין יעהריגע תלמידים.

דעם טאָג דאָנערשטאָג האָבען מיר געהאַסט ווי דעם טויט. פון אָנ־פאָג זמן האָבען מיר שוין געקוקט אין לוח אויסצוגעפינען, וועלכע טעג עם פאַלען אויס די ימים טובים און יריד'ן, וועו מען געהט פריי. מיר האָבען געהאַלטען פאר א בעזונדערען מזל, וועו אָט די פרייע טעג פלעגען אויס־פאַלען אום דאָנערשטאָג.

„א שלעכטער זמן!" — פלעגען מיר איינע די אנדערע זאָגען, נאָכ־דעם, ווי מיר האָבען דורכגעבלעטערט דעם גאנצען לוח אוו ניט אויסגע־פונען קיין איין פרייען דאָנערשטאָג.

* * *

דער ענגער חדר איז ניט געווען דער איינציגער אָרט, וואו מיר פלע־גען פערברייגען די טעג פון אונזערע קינדער־יאָהרען.

בכלל האָט עם געהייסען, אז די קינדער דארפען זיין איינגעשפארט פון דער פריה ביז ביינאכט אין חדר. אין אמת'ן האָט די קליינווארג גע־האט ענוג פרישע לופט אוו צייט אויף פערשיעדענע שפיעלען.

אין חדר זיינען ניט געווען פערשיעדענע קלאַסען, ווי אין א שוהל, להבדיל, נור כתות. א כתה וואָס פרעפעלט, א כתה פאר עברי, אוו א כתה

פאר אנפאנג חומש. ביים תנ"ך מלמד האבען זיך די כתות אנגעפאנגען פון א העכערער מדרגה: פון א חומש כתה ביז א כתה פאר „אלו מציאות" — דער אנפאנג נמרא. ביים גמרא מלמד פלעגט נאר זיין א כתה פאר תנ"ך, א כתה פאר גמרא אהן תוספות און א כתה פאר גמרא מיט תוספות און מהרש"א. אזוי ווי דער חדר איז בעשטאנען פון איין אייניציגען צימער, האבען אלע כתות נעמוזט זיך גע־פינען אין דעם דאזיגען צימער. וועו איין כתה פלעגט לערנען, פלעגט די צווייטע כתה דארפען חזר'ן. אט דאס חזר'ן איז געווען א נס מן השמים פאר דעם יונגען עולם.

וועו חברה קליינוואַרג האט דערשפירט, אז דער רבי קנייטשט שטארק דעם שטערן און איז פערטיעפט אין א שארפען ענין, פלעגט זי אנפאנגען צו חזר'ן אויף די אויבערשטע קולות און דער רבי פלעגט אין אנצען צוטומלט ווערען.

— קינדער — פלעגט דער רבי זאגען צו דער חברה — איהר האט שוין אבגע'חזר'ט? געהט א ווייל אין געהעפט און רוהט זיך אב, נאר טשעפעט אקארשט ניט מענדע דעם בעל־עגלה'ס קליאטשע.

עס פערשטעהט זיך, אז דער גאנצער עולם האט נור דערויף געווארט. ער האט זיך אין א הרף עין א לאז געטהאן צו דער טהיר און פערלאזען דעם חדר.

די קליינע פיזאקעס פלעגען זיך קליגען אויסצוגעפינען אנדערע וועגען, ווי אזוי צו דערגרייכען דעם בלויזען הימעל.

האט מען דערשפירט, אז א פאר שעהנע, ווייסע טויבען זיינען גע־קומען צופליהען אין געהעפט פיקען קערנער, אדער וועו עס האט זיך דורך די פענסטער פוז'ם חדר ארייננעטראגען דאס שפיעלצן פון לויער־מאן, וועלכער האט שטענדיג געהאט מיט זיך דעם קוק־קאסטעז, וואו מען האט געקענט זעהן דעם טייך סמבטיון, די הרי חושך, דעם טערק מיט די רויטע הויזען און אנדערע אזעלכע אנטיקעז, אדער וועו מען האט זיך דערוואוסט, אז „די קאמעריאנטען ברעכען זיך אויפ'ן גאס", האבען זיך די יונגע נשמה'לעך אנגעפאנגען צו רייסען אין דרויסען.

ווי טהוט מען אבער? דעם „לערנען" האט מען נאך ניט איבערגע־
חור'ט און דער רבי האט גראר ניט צו טהאן מיט שוועדע ענינים?
איז מען געפאלען אויף אן המצאה:
איינער נאך דעם אנדערען פלעגט צוגעהן צום רבי'ן און דערצעה־
לען אז ער דארף נעהן אויף נקבים...
— אויף נקבים גדולים אדער נקבים קטנים? — פלעגט דער רבי
שטעלען צום דאפראס.
— נקבים גדולים! — האט יעדער בעזונדער געענטפערט.
נאנץ אפט האט דער רבי פערשטאנען, אז דא איז עפעס ניט גלאט
און אז חברה נארט איהם אפ. ער האט זיך אבער ניט געקענט העל־
פען און האט ווילענדיג ניט ווילענדיג געמוזט געבען א הסכמה צו נעהן
דרויסען.
איז דער רבי געווען אין א צו שלעכטען געמיטה, פלעגט ער זיך
שטארק דינגען מיט'ן תלמיד, און צווישען תלמיד און רבי'ן פלעגט פאר־
קומען פאלגענדער געשפרעך:
— רבי! !
— דהיינו, וואס?
— איך וויל אויף נקבים!
— נקבים גדולים, אדער נקבים קטנים?
— נקבים גדולים!
— ס'טיטש, דו ביזט דאך אצינדער געווען!
— איך ווילל נאך אמאל. — דערביי פלעגט זיך דער כיטרער אינגעל
האלטען ביים בייכעל און זיך קארטשענען אזוי ווי ער וואלט אומנעקומען
פון וועהטאג.
— ליידסטו פון שלשול, ניט־דא־נעדאכט?
—אוי, אוי, אוי... איך וויים ניט—האט דער תלמיד שוין געענטפערט
מיט א האלב־ווויינענדיגער שטים.
— וואס האסטו היינט געגעסען?
און ניט ווארטענדיג אויף אן ענטפער, האט דער רבי דערלאנגט א

מאך מיט דער האנד צום טהיר, וואס עס האט בעדייט א הסכמה ארויס־צוגעהן.

די „נקבים" זיינען געווען א טייערער מיטל, ווי זיך ארויסצוכאפען פון ענגען חדר אויפ'ן פרייען לופט.

זיינען די „נקבים" פון דעם יונגען פיזאק געווען שטארק אין חשד ביים רבי'ן, פלעגט ער מיטשיקען א שומר, וועלכער זאל אלעס נענוי נאכ־קוקען. אזוי אבער ווי די איינגלעך פלעגען אלע מאל זיין גוטע ברידער צוויישען זיך, און אין א יד־אחת קעגען רבי'ן, פלעגט דער „דאקלאד" פון דער אונטערזוכונג זיין גינסטיג פאר'ן תלמיד...

ניט אלע מאל איז דער חדר געווען אן אבקומעניש פאר'ן יונגען דור.

דער חדר האט געהאט מאנכע גוטע טעג, אזוינע טעג, ווען דער רבי מיט די תלמידים פלעגען זיך פערהאלטען ווי חברים און די בעסטע פרייגד. א חוץ ל"ג בעומר, ווען דער רבי פלעגט צוזאמען מיט די קינ־דער פראווען די סעודה של רבי שמעון בר יוחאי און מאנכמאל אויך מא־כען א שפאציער אין וואלד צו טרינקען „שולע"; א חוץ ערב שבועות, ווען דער רבי מיט'ן גאנצען חדר פלעגט אזוי שעהן זינגען אקדמות, איז א גוטער טאג געווען פאר אונז, ווען דער רבי פלעגט זיך דארפען אריבער־קרויסטענען אויף א נייע דירה.

דעם טאג, ווען דער רבי פלעגט זיך דארפען קרויסטענען, האבען מיר ערווארט מיט אונגעדולד. ערשטענס זיינען מיר דעם טאג געווען פרוי פון לערנען און צוויישענס האבען מיר סתם געהאט א גוטע צייט.

על פי דין האבען מיר נור געדארפט איבערטראגען פון דער אלטער דירה אין די נייע דירה די ספרים אליין. אין אמת'ן האבען מיר געהאלפען דעם רבי'ן און דער רבי'צין איינפאקען און אריבערשלעפען אלע זייערע בעבעכעס: די קישענס, די בעטען, די שטוהלען און דאס נאנצע ביסל ארעמקייט.

דעם וועג אריבערצוטראגען די זאכען האבען מיר אויסגעקליבען ניט דעם קירצעסטען, נור דעם לענגסטען. מיר פלעגען, אזוי ווי דעמאנסטרי־רען מיט דעם רבין'ס ארימקייט איבער אלע גאסען און מיט א כיוון פער־

בייגעהן פאר די אַנדערע חדרים, כדי יענע אינגלעך, מיט וועמען מיר האָבען שטענדיג נעפיהרט מלחמות, זאָלען צופוקעט ווערען פון קנאה.

די רביצין איז געווען זעהר רייך מיט וואָלנער־העלצער — געדענק איך. זי האָט געהאט מילכיגע, פליישיגע און פארעווע. אזוינע, וועלכע זי האָט נעקראָגען בירושה פון איהר באָבען, פון איהר שוויגער, און פון איהר מאמען, און אזוינע, וועלכע זי האָט אליין צוגעקויפט. זי האָט געהאט אזוי פיעל וואָלנער־העלצער, אז זיי האָבען געקלעקט פאר אונזער נאָנצער כתה. דאָס מאָל, ווען מיר פלענען אריבערטראָגען די וואָלנער־העלצער, איז פאר אונז געווען דער פרעהליכסטער נאָנג.

מיר פלענען זיך אויסשטעלען אין א רייה ווי סאָלדאטען, די היטער־לעך אָנטהון אויף דער לינקער זייט, די וואָלנער־העלצער, אויף וועלכע מיר האָבען אָנגעשפיליעט אונזערע שיכלעך און זעקלעך זיי זאָלען אויס־זעהן ווי פּיקעס — אויף די פלייצעס און מיר פלענען מארשירען איבער אלע גאסען מיט גרויס גאוה און דערביי זינגען:

קמץ אלף — אָ
קמץ בית — בָאָ
בָאָ — בָאָ
נָאָ פליעטשָאָ,
ניע זשעלאיעם
ניטשָאָ—ווָאָ!
אונז איז
כ—רָא—שָאָ!
כ—רָא—שָאָ!
כ—רָא—שָאָ!

דעם רבינ'ס קרויסטענען איז געווען א גרויסע פאסירונג אין אונזער קינדיש וועלטעל און לאנג, לאָנג נאָכדעם, פלענען מיר ניט אויפהערען צו ריידען וועגען דעם.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

קינדערשע חברות מיט גרויסע צוועקן

פון היגיענישען שטאנדפונקט איז דאס לעבן פון די אידישע קינדער אין זאמוט און ליטא ניט געווען בעזונדערס וואס מקנא צו זיין.

איינגעשפארט א היבש ביסעל טעג פון פריה ביז נאכט, אין די ענגע פייכטע און קאלטע חדרים, האט מען דערצו נאך אנגעשטאפט דעם אינ־ געלשען מוח מיט א שווערען באלאסט פון פשט'לעך און אויסריידען, וועלכע האבען קיין נוצען ניט נעבראכט.

היינט דער רבי'ס קאנטשיק ? ער איז דאך תמיד געהאנגען ווי דא־ מאקלס שווערד איבער די יונגע רוקענס פון די צארטע, יונגע קינדער.

עס זיינען אבער געווען ספעציעלע „קינדער טעג", ווי די מאדערנע פעראנאניע וואלט זיי געווים אנגערופען. אין די דאזיגע טעג איז דער יונגער דור בעפרייט געווארען פון אלע לאסטען און האט זיך ניט נור שטארק משמח געווען אויף זיין אייגענעם שטייגער, נור ער איז אויך געווען דער העלד פון טאג, דער צענטר פון אלעמענס אויפמערקזאמקייט.

דער עלטערער דור מיט זיינע פיהרער פלעגט אין אזוינע טעג אב־ טרעטען מיט גרויס דרך ארץ די כבודים און פריוולעגיעס צו די קליינע פיזאקעס, ארום וועלכע עס האט זיך קאנצענטרירט דאס גאנצע גייסטיגע לעבען פון שטעדטעל.

מיר וועלען זיך דא אבשטעלען אויף די אינגעלשע חברות פרחי שושנים, וואס זיינען געווען פערשפרייט אין כמעט אלע שטעדטלעך פון זאמוט, קורלאנד און ליטא.

שוין דער שהנער פאעטישער נאמען „פרחי שושנים" (רויזען־ בלומען) בעווייזט, אז די דאזיגע חברה איז שטארק פערצוויגען און גע־

צערטעלט נעוואָרען ביים ברייטען עולם. אזא בעציהונג צו זיך האָט די אינגעלשע חברה כשר וישר פערדינט. איהרע אויפגאבען, וואָס זי האָט זיך נעשטעלט, זיינען ווירקליך נעווען שעהן און גרויס.

די חברה פרחי שושנים האָט געלעבט מיט דעם צוועק אריינצוגעבען ספרים אין בית המדרש.

די גרעסטע טייל שס"ן און פוסקים, די חבורים פון די ראשונים און אחרונים זיינען אין די בתי מדרשים אריינגעגעבען נעוואָרען אָט דורך דער אינגעלשער חברה.

וועו איהר וואָלט אריינגענאנגען אין א זאמוטער בית המדרש וואָלטען אייך זיך גלייך נעוואָרפען אין אויג גרויסע גמרא'ס און אנדערע ספרים, איינגעבונדען אין לעדער. אויפ"ן מיטעלפונקט פון רעכטען טאָוועל איז אָבגעדרוקט א פיערעקיגע (אין דער פאָרמע פון א וועדפעל) קיכעל, וואו עם איז אויסגעקריצט מיט גאָלדענע אותיות, „נדבת חברה פרחי שושנים שנת... לפ"ק.

די נאנצע חברה פרחי שושנים איז בעשטאָנען פון לויטער יונגווארג. זי איז נעווען אן אמת'ע קינדערשע מלוכה. די מיטגלידער, די חברה־לייט גופא, די גבאים, די דעה זאָגער, די פינאַנציעלע סעקרעטארען, די בוכהאלטערס און אלע אנדערע בעלי התמנות זיינען נעווען פון זאקעם ניט עלטער פון דרייצעהן—פיערצעהן יאָהר. פיערצעהן יאָהר איז נעווען דער מאקסימום עלטער פון די מיטגלידער. קיין מינימום גרענעץ האָט ניט עקזיסטירט. א נפש פון א טאָג אלט האָט שוין געקענט ווערען א חברה־מאן, און אויב איהר מיינט, אז די איינטאָגיגע עופה'לעך זיינען נעווען די אינגסטע חברה־לייט פון דער פרחי שושנים האָט איהר, במחילה, א טעות. א סך מיטגלידער פון דער חברה זיינען נאָך אויף דער וויסער וואלט ניט נעווען, זיי זיינען נאָך נעווען בעהאלטען אין מוטערס לייב. די מוטערס פלעגען — מיט א כיון — פערשרייבען זייערע קומענדיגע קינדער אין דער „אינגעלשער חברה", כדי זיי זאָלען מיט מזל געבוירען ווערען אינגלעך און ניט מיידלעך.

די חברה פרחי שושנים איז נעווען שטארק ליבעראל און האָט אריינגענומען אלס חברות בתולות אין דעם זעלבען עלטער ווי די זכרים. זיי

די חברות זיינען אָבער ניט געווען גלייכבערעכטיגט מיט די חברים. זיי האָבען ניט געהאט קיין וואהלרעכט און האָבען, פערשטעהט זיך, אויך ניט געקענט ערוועהלט ווערען פאר געווייסע עמטער.

מיר זאָגען, אז דער מאקסימום עלטער פון יעדען מיטגליד איז נעווען אן ערך דרייצעהן—פיערצעהן יאָהר. דאָס איז געווען דער כלל. ווי אומעטום זיינען אויך דאָ געווען אויסנאהמען. עס פלעגען טיילמאל ווערען חברים אלטע אידען, אזוינע, וועלכע האָבען שוין קיין האָפנונג ניט געהאט צו האָבען קינדער און האָבען דאָך געוואָלט נעהמען אן אנטייל אין דער הייליגער ארבייט פון אריינגעבען ספרים. דאָס רעכט פון אזא חבר איז אבער אויך ניט געווען גרעסער, ווי דאָס רעכט פון אונזערע חברות איידער זיי זיינען נאָך געווען בוגרת'ן. צאהלען וואָכערם יאָ, אָבער אָנהאלטען אן אמט האָט נור געקענט דער פרייוויליגיר־טער קלאָס — דער קלאָס אינגלעך.

די גבאים זיינען געווהנלעך געווען די בר־מצוה בחורים, אינ'ם עלטער פון צוועלף ביז פיערצעהן יאָהר. די הויפט־ארבייט פון די גבאים איז געווען צו קלייבען די וואָכערם, וואָס איז געווען אזוי גרויס ווי א קאָפיקע א וואָך.

אלע פרייטאָג בייטאָג, נאָכ'ן חדר, פלעגען די גבאים זיך אוועקלאָזען איבער'ן שטעדטעל קלייבען דן קאָפיקעם ביי די עלטערען פון די חברה־לייט. די שטעדטעל פלעגט ווערען איינגעטיילט אין קוואָרטאלען: אין מארק־פלאץ, אין דייטשע גאס, אין שוהל־גאס, א. אז. וו. אין יעדען בעזונדערען קוואָרטאל פלעגען א פאָר גבאים אויפמאָהנען די וואָכערם.

איינער פון די גבאים האָט געפיהרט די ביכער און דער צווייטער, דער נאמן, פלעגט אין א רויטע פאטשיילקע זאמלען די קאָפיקעס.

דאָס בוך איז געווען איינגעטיילט אין צווי און פופציג רובריקען. אויבען פון יעדען רובריק, ווערטיקאל, איז געווען דער נאָמען פון דער סדרה. די נעמען פון די מעמבערס זיינען געווען פערשריעבען האריזאנ־טאל. וען דער חבר פלעגט בעצאָהלען די וואָכערם, פלעגט אין בוך געמאכט ווערען א קייקעלע אונטער דער ענטשפרעכענדער סדרה. אויב קיין קייקעלעך זיינען ניט געווען, האָט עס געהייסען, אז פאר'ן חבר איז

קיין וואכער ניט געצאהלט געווארען. גלייך ביים אריינקוקען אין בוך האט מען אויך געקענט וויסען, ווער עס איז געווען שולדיג און ווער ניט.

די וואכערס פלעגען יעדען פרייטאג אריינברייננגען צוויי און דריי רובל. א גאנצען יאהר פלעגט זיך צוזאמענקלייבען אן ערך ק"ן קערבלאך — א בעדייטענדע סומע צו קויפען ספרים.

חברי פרחי שושנים האט פערנומען א בכבוד'יגען פלאץ צווישען אלע אנדערע גרויסע חברות פון שטאדט. זי האט זיך בענוצט מיט אלע פריווילעגיעס און זכותים, ווי די וויכטיגסטע חברות.

דער בענעפיט פון יעדע חברה איז בעשטאנען אין דעם, וואס איהר פלעגט אבגעגעבען וווערען איין שבת פון יאהר אונטער איהר פולער קאנטראל פאר איהרע חברה'שע צווקען. חברה קדישא, צום ביישפיעל, פלעגט האבען שבת בראשית; חברה תהילים — שבת ויקרא; חברה בקור חולים — אן אנדער שבת א. אז. וו.

יעדע חברה פלעגט מאכען געלד פון איהר שבת. זי פלעגט טיילען די עליות און די נדבות פון די מי־שברך'ס פלעגען נעהן אין קאסע פון דער חברה. אויב א חברה איז געווען בעמיטעלט, פלעגט זי מאכען אויף איהר שבת א גרויסע אונטערנעהמונג. זי פלעגט איינלאדען א בעריהמטען חזן, וועלכער פלעגט דאוונען אויף בילעטען. דאס האט זיך שוין געווענדעט פון דער קאסע און פון דעם אונטערנעהמונגס־גייסט ביי די גבאים.

די חברה פרחי שושנים האט אויך געהאט איהר בענעפיט. ביי אינז אין שטעדטעל האט איהר געהערט דער שבת, וועו עס פלעגט געהען די דאפפלטע סדרה ויקהל־פקודי.

דערביי איז געווען א כונה.

ויקהל־פקודי, אויסער וואס זיי זיינען צווויי בעוונדערע סדרות, האבען נאך דערצו לאנגע פרשיות, וועלכע מען האט געקענט שפאלטען. פאר א חברה איז דאס אזא מעלה, ווי להבדיל א טהעאטער אונטערנעהמונג מיט א סך פלעצער. מען קען איינפאך לייזען מעהר געלד. די גבאים פון חברה פרחי שושנים פלעגען שוין פריהער אבמאכען מיט'ן בעל־קורא, ער זאל טיילען די פרשיות אזוי, אז אנשטאט די געוועהנליכע

שבע קרואים, זיעבען עליות, זאל מען קענען האבען דריי מאל זיבען עליות.

די עליות פלעגען טיילען אט די אייגענע יונגע גבאים פון דער חברה. אויפ'ן בימה פלעגען שטעהען די צוויי גבאים, וואס האבען געקליבען די וואכערס אין גרעסטען קוואַרטאל. ביי אונז אין שטעדטעל איז דאס געווען דער מארק־פלאץ.

ז י י פלעגט מען מאכען די מי־שברך'ס; ז י י פלעגט יעדעס מאל דער שמש מוזען אנפרעגען, וועמען אויפצורופען, און ז י י פלעגט דער בעל עליה, אפילו דער רב גופא, אבגעבען נאך דער צווייטער ברכה דעם יישר כוח.

עס פערשטעהט זיך, אז דאס איז געווען א גרויסער כבוד פאר די יונגע גבאים, און די עלטערען פון די גבאים פלעגען זיך באדען אין א ים פון נחת יענעם שבת. ביי אלע קרובים און סתם גוטע פריינד פון די גבאים'ס משפחה פלעגען די פנים'ער שטראהלען פון פרייד, וועז זיי פלעגען א קוק טהאן אויף די יונגע העלדען פון טאג.

דער עזרת נשים פלעגט דעם שבת זיין געפאקט. אויסער די גבאים'ס גרויסע משפחה, פלעגען קומען מוטערס פון טעכטערלעך, וועלכע האבען געהאט א שטארקען חשק זיך מתחתן צו זיין מיט די גבאים, מיט וועמען אלע מוטערס האבען זיך געבענשט.

גלייך ווי דער שליח־ציבור פלעגט ענדיגען די ערשטע שמונה־עשרה, אבזאגען אין כמוך, פלעגט אויף דער גאלעריע פון עזרת נשים ווערען א געלאף, א רוזע־בוזע. די וויבער האבען דאן אויסגעשטרעקט זייערע העלזער אום בעסער צו קענען זעהן, ווי דער שמש געהט צו צו די צוועלף־־ דרייצעהן יעהריגע גבאים אנפרענגען, וועמען זיי זיינען מכבד מיט הוצאה.

דיעזער וויבערשער געלאף פלעגט ארויסרופען שטארקע פראטעס־טען ביי די מענער, וועלכע האבען אוים רייגעם פרינציפ געוואלט אונ־טערדריקען דעם שהנעם געשלעכט. געוועהנליך פלעגען מעהר ווי אלע זיך זידלען די יעניגע, וועלכע האבען שוין געהאט נענוג אויסצושטעהן פון זייערע אידענעם פאר'ן דאוונען, און האבען געוואלט לכל הפחות פון

זיי נקמה נעהמען אין בית־המדרש, וואו זיי, די מענער, זיינען „די הערן דער לאנע".

דער שמש, אליין קען זיין ניט אזא שטארקער אנטי־סאָפראדזשיסט. פלעגט אבער מוזען ערפילען זיינע התחייבות'ן פון יוצא וועגען און „בערוך פען" די ווייבער, זיי זאלען צווישען זיך ניט שושקען און ניט הוזשען ווי די „געגנ". מיט דעם צונאמען „געגנ" פלעגען די מענער בעקרוינען זייערע בעסערע העלפטם ביי דער ערשטער בעסטער געלעגענהייט, אי־בערהויפט וועז דער שהנער געשלעכט איז געווען אבגעזונדערט אין דער ווייבערשער שוהל און האָט ניט געקענט געבען חזרה.

דאָס „בערופען" די ווייבער, איז געווען א מין רוף צו אָרדנונג. וואָס א היינטמאָדישער פאָרזיצענדער, להבדיל, האָט דורכצופיהרען. וועז אברהם הירש דער שמש פלעגט דארפען אָנשרייען אויף די שעהנע מחנה אין עזרת נשים, פלעגט ער דעם חומש אוועקלעגען אויף דער לינקער האנד און מיט דער רעכטער האנד פלעגט ער דערלאנגען א פאטש אויפ'ן חומש. דיזער פאטש האָט ערפילט דיזעלבע אויפגאבע ווי דער קלאפ פון האמער און דער קלונג פון גלעקעל ביי א היינטיגען פאָרזיצענדען.

נאָכ'ן פאטש פלעגט דער שמש זיך א קעהר טהאָן מיט'ן פנים צו דעם עזרת נשים און מודיע זיין די ווייבער בקול רם, אז דאָ איז א מקום קדוש און זיי, די ווייבער, דארפען זיך פערהאלטען ווי מענשען און ניט ווי נענז...

די ווייבער זיינען שוין, פערשטעהט זיך, געווען צוגעוועהנט צו אזוינע התראות און פלעגען וויניג־וואָס נתפעל ווערען פון זיי. זיי האָבען געטהאָן דאָס זייערינע און האָבען נעהערט דעם שמש ווי דעם קאָטער. וואָס אנבעלאנגט דעם טיטעל „געגנ", פלעגען די נשים איהם צונעהמען אהן א ברעקעל פראָטעסט און פלעגען צוליעב דעם ניט טראָגען קיין שנאה אפילו אויפ'ן שמש גופא. זיי האָבען געוואוסט, אז וועז די מענער זאָגען, ווייסען זיי מסתמא וואָס זיי זאָגען. נאָך אלעמען זיינען זיי דאָך טאקע ניט מעהר ווי פשוט'ע אשה'ס, מ'שטיינט געזאָגט, וואָס פערשטעהט א אידענע?... בפרט נאָך וועז לאה נחום'ס, די גבאי־טע, געווים א אשה צנועה, פלעגט אונטערהאלטען דעם שמש און פלעגט

אליין, פון אייגענער איניציאטיווע, שרייען אויף די חצופות, וועלכע קענען זיך ניט איינהאלטען, שפארען זיך צו דער גאלערייע, כדי צו כאפען א קוק אויף די מענער דורך די לייסטען...

דאס וואס מיר, די גבאים, האבען געפיהלט אין יענע מאמענטען, קען נור פערשטעהן אן ארטיסט, א לעקטאר אדער אזוי א רעדנער. די האבען אלע איבערגעלעבט דאס זעלבע, וועו זיי זיינען דאס ערשטע מאל אויפגעטראטען פאר'ן פובליקום. עס איז עפעס געווען א געמישטע פיהלונג פון שרעק און שטאלץ. פון איין זייט זיינען מיר געווען שטאלץ, וואס מיר האבען אזא גרויסען כבוד און פון דער צווייטער זייט האבען מיר מורא געהאט זיך צו ווייזען פאר'ן צבור. אונזערע פיסלאך האבען זיך געוויגט און די צייהן האבען געקלאפט מאימתא דצבורא.

איך, פערזענליך, האב דאן איבערגעלעבט דעם שטארקסטען „לאמפען פיבער" פון מיין גאנצער קאריערע. וועו מיר זיינען שוין געשטאנען אויפ'ן בימה צוטיילען די עליות, האב איך מורא געהאט אויפצוהויבען די אויגען אויפ'ן עולם, האב געקוקט הארטנעקיג אין חומש, ניט בענעמענדיג אפילו איין וואָרט וואס דארטען איז געשטאנען.

דער שבת פון חברה פרחי שושנים האט פאר די גבאים פון דער חברה נעדיענט אלס שיידע־וועג, וועו דער אינגעלע האט זיך אבגעזענגט מיט זיינע אינגעלשע יאהרען און געוואַרען א בחור, וועלכער דארף זיך שוין אויפפיהרען מעשה מענש...און זארגען אויף א תכלית פאר זיך.

דער סיום

מיט א פּאָר וואָכען נאָך פּרשה ויקהל־פּקודי פּלעגט פּאַרקומען דער סיום פון חברה פּרחי שושנים — דער טאָג וואָן די ספּרים ווערען אריינ־געגעבען אין בית המדרש.

דאָס רעכט אייגצוקויפען די ספּרים איז אָפּיציעל געלעגען אין די הענד פון די קליינע גבאים, ז י י האָבען געקליבען דאָס געלט, ז י י האָבען געטיילט די עליות און זיי האָבען געקענט אויסקלייבען די ספּרים און בעשטימען ווי אוֹן ביי וועמען אייגצובינדען.

פּאקטיש פּלעגען די ספּרים אייגקויפען די יועצים. אין פּגקם פון דער חברה פּלעגען מיט גע׳ספּר׳טע אותיות זיין פּערשריעבען ניט נור די גבאים פון דעם יאָהר, נאָר אויך די נעמען פון די יועצים.

די יועצים פּלעגען שוין וועלען אויסגעקליבען פון די גבאים נופּא. זיי פּלעגען געוועהנלעך זיין די שעהנסטע יונגע לייט פון שטאָדט, מוסמכים, וועלכע גרייטען זיך צום כסא הרבנות.

די יועצים פּלעגען קיין זאך ניט טהאָן אָהן די גבאים. ביים אייג־קויפען פּלעגען די גבאים מוזען זיין דערביי, ווייל אָהן זייער חתימה פּלעגט דער נאמן רבי אליעזר זיסעל׳ס ניט ארויסגעבען דאָס געלד.

איך ווייל דאָ גלייך בעמערקען, אז די יועצים מיט די גבאים זייגען אימער געגאנגען האַנד אין האַנד אוֹן קיין מחלוקות איבער „יוריסדיק־ציאָן", אז איינער מישט זיך אין צווייטענס עסקים, זיינען קיין מאָל ניט פּאַרגעקומען.

די וואָך פון סיום פּלעגט ביי די קליינוואַרג פון שטעדטעל וועלען לעבעדיג. שוין מיט א וואָך פריהער האָט זיך אין דער לופט פון שטעד־

טעל געפיהלט די יום טוב'דיגע שטימונג פון דעם אריינגעבען די ספרים. די מוטערס פון די גבאים און סתם פרומע גוטע אידענעם פלעגען ארומ־לויפען ביי אלע לעקף־בעקערקעם אויספרעגען די פרייזען. דערביי האָ־בען זיי אויפגעפאסט, אז עם זאל געבאקען ווערען פון ישן'ע מעהל, פון ערשט אויסגעלעזטע אייער און פון אמת'ע אידישע ביהנען־האָניג. עם פלעגט פאָרקומען גאנץ אָפט גרויסע פעריבעלעם צווישען די מוטערס פון די גבאים איבער דעם כבוד אויפצופאסטען ווי אזוי, וואו, און אין וועָ־מענס אויוועז די לעקף זאל געבאקען ווערען. צו אזא כבוד און מצוה האָט יעדע פרוי געוואלט זוכה זיין. מאנכעם מאל איז געקומען צו א שטארקע איבערוועלטען זיך. סוף כל סוף פלעגען זיך די מוטערס ווי עם איז אייניגען און צוטיילען מיט דעם כבוד. איינע פלעגט אייגקויפען די מעהל, די צווייטע פלעגט בריינגען פון איהרע היהנער די אייער, א דרי־טע האָט בעזאָרגט די האָניג, א פיערטע האָט געגעבען איהר אויוועז, איהר הויז, א. אז. וו. די לעקף איז אויף דעם אופן געווען א פראָדוקט פון א קאָלעקטיווער ארבייט: יעדע מאָמע איז זוכה געווען צו א שטיקעל מצוה.

דעם לעצטען פרייטאָג פאר'ן סיום זיי־ען די גבאים שוין געווען אויסגעפוצט אין די שבת'דיגע מלבושים. דעם טאָג האָבען זיי ביים אייג־מאָהנען די וואָכערס אויסגעטיילט לעקף ביי יעדען „חברה־מאן", אדער חברה'טע אין הויז. דעם פרייטאג זיינען געווען לויף אויסגעצאָהלט געווארען די נ"ח, די חובות פאר די וואָכערס.

די גבאים אליין האָבען די לעקף ניט געטראָגען. די חזקה פון טראָגען די לעקף האָט געהערט דעם שמש פון בית המדרש. אין א ריי־נעם אויסגעוואשענעם און אויסגעפלעטען ציכעל האָט מען אריינגע־לייגט די חלקים לעקף און דער שמש האָט דאָס געדארפט שלעפען די גאנצע צייט אויף זיך ביז וואנעט עס איז ביסלעכווייז אויסגעלעדיגט געווארען. א מנהג איז געווען, אז ביים קריגען דעם חלק לעקף, האָט די מוטער אדער דער פאָטער פון די חברה לייט געגעבען א ספעציעלע נדבה, חוץ לחשבון פון די וואָכערס.

די גבאים פלעגען אויף דיעזע נדבות אויסקוקען. עס איז געווען אן אלטער כלל, אז די נדבות פון די לעקעך וועלען אריינברייגען אזוי פיעל, וויפיעל מען וועט דארפען בעצאהלען די איינבינדערס.

דער אמת'ער יום טוב פלעגט זיין אין דעם טאג פון סיום.

הגם אלע האבען שוין בעפאר אויף זיכער געוואוסט, ווען אוז וואו דער סיום וועט פארקומען, איז אבער געווען א מנהג, אז שבת נאך דער קריאה האבען די שמשים פון די שוהלען געמוזט מודיע זיין וועגען דעם דורך א כרוז, דורך א מודעה רבה.

— רבותי! — האט דער שמש אויסגעשריען אויף דער העכסטער אקטאווע, — הוי ידוע, זייט וויסען, אז דיענסטאג, יום השלישי משבוע הבע"ל, פון קומענדיגער וואך, וועט אם ירצה השם זיין דער סיום פון חברה פרחי שושנים, בבית רבי מנחם מענדיל, אין הויז פון מענדע דעם שיינקער, אויפ'ן מארק. הוי מוכנים, זייט גרייט צו דעם!!!

און דיענסטאג איז טאקע געווען אן אמת'ער גרויסער קינדערשער יום טוב.

ערב דעם סיום זיינען שוין די מאמעס און די באבעס געווען פערטהאן מיט'ן וואשען און פלעטען פאר די חברה לייט. דיענסטאג אין דער פרי האט מען די גאנצע חברה קלייניוואנג איבערגעטהאן אין בגדי יום טוב. אפילו די ווינדעלעך פון די זויגלינגע זיינען איבערגעביטען געווארען. מיט א בעזונדער התמדה האט מען ארומגעוואשען, אויסגעצוואגען און אויסגעקעמט די קעפלעך און אבגעווישט די נעזלעך פון די פינף־זעקס יעהריגע אלף בית אינגלעך. די באבעס האבען אויף אויפגעפאסט, אז דער היינטערשטער עק פון העמדעל זאל ביי די פיצלעך ניט ארויסקריכען פון די מאיטקעס. אלעס האט געלויכטען, אלעס האט געבליסטשעט. אויב א פרעמדער, וועלכער איז ניט געווען בעקאנט מיט די אינערליכע ענינים פון שטעדטעל, וואלט געזעהן, ווי דער יונגער דור געהט מיט א בעזונדערע שמחה אין חדר אריין, ווי ער איז אזוי זויבער אויסגעפוצט און יום־

טוב'דיג אויפגעלעגט, וואלט ער זיך גלייך אנגעשטויסען אז מסתמא איז היינט דער סיום פון חברה פרחי שושנים.

דער עכטער יום טוב פלעגט זיך אנפאנגען ארום צעהן אוהר פאר מיטאג, וועז דניאל דער קוימענקהרער און משה מנשה דער גלעזער פלעגען אנקומען אין בית המדרש, וואו די גבאים זיינען שוין פון פריהער געווען פערזאמלט.

דניאל דער קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער זיינען ניט געווען קיין חשוב'ע באלעבאטים ביי אונז אין שטעטל. זיי האבען געהערט צום המון. זיי האבען ניט נאר ניט געקענט לערנען א בלאט גמרא און א פרק משניות, נור בייזע צינגער פלעגען זאגען, אז זיי זיינען אפילו קנאפע בעלי עברי. אין שוהל פלעגען זיי שטעהן הינטער דער בימה. די עליה וואס מען פלעגט זיי איינטיילען איז געווען שביעי. דניאל פלעגט זעקס טעג א וואך ארומגעהן אין דער געווענהליכער קוימען קעהרער יוניפארם, מיט א הויכען צילינדער הוט און מיט א קויל און שטריק אויף די פלייצעס. די קליידער זיינען געווען בעדעקט מיט סאזשע און דער פנים פער'חשק'ט און פערשווארצט פון דאגת חיונה. פאר א בערלינקע א וואך פון יעדען בעל־הבית פלעגט ער קעהרען די קוימענס און פלעגט ווי עס איז דורכשטופען זיין ארעם וועלטל.

משה מנשה איז נאך געווען א גרעסערער קבצן ווי דניאל דער קוימען קעהרער. ביי איהם פלעגט אוועקגעהן וואכען וועז ער פלעגט אפילו א בערלינקע (7½ קאפיקעס) אין די אויגען ניט אנזעהען. פאר זיין פליכע קאפ און פארפעכטע היטעל, וועלכע ער פלעגט איבערבייטען ניט פריהער ווי איין מאל אין א פאר יאהר, האט ער געקראגען א צונאמענים, וואס עס איז ניט עסטעטיש ארויפצוברענגען אויפ'ן פאפיער.

די בעציהונגען פון דער שטעדטעל צו די צוויי פארשוינען זיינען געווען דורך און דורך אונגערעכט. משה מנשה'ס צונאמען איז ווייט ניט געווען אין הסכם מיט זיין אינערליכען כאראקטער.

דניאל דער קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער זיינען בטבע געווען בריליאנטענע מענשען מיט פאַעטישע נשמות און טיערע הערצער. דאָס זיינען געווען אמת'ע פאַעטען, וואָס האָבען געפיהלען און שטימונגען. ליידער האָבען זיי זייערע שטימונגען ניט געקענט אויסדרייקען דורך ווערטער. זייער ליבע צו קינדער האָט קיין שום גרענעץ ניט געהאט. דניאל דער קויימען קעהרער איז בעזעסען אן אמת'ן פאַלקס־הומאָר. פלעגט מען איהם ווען עס איז איינלאדען אויף א חתונה, פלעגט ער מאכען פרעהליך דעם עולם, בעסער ווי דער פראָפעסיאָנעלער מאָר־שאליק. ווען ער פלעגט מאכען זיינע קאָמישע הויות און זאָגען גראמען, פלעגט דער גאנצער עולם זיך צוקאטשען פון געלעכטער. זיינע טיעפע בליק אויגען, וואָס האָבען דורכגעלויכטען זיין שווארצען פנים און זיין נוטמוטהיגען שמייכעל קען איהר נאָך עד היום ניט פערגעסען.

משה מנשה, פערקעהרט, האָט געהאט אויסערליך א בייזען אויסזעהן, ער פלעגט זעלטען ווען א שמייכעל געבען. א שטענדיגע מרה שחורה איז געלעגען אויף זיין מיט קנייצען בעדעקט געזיכט. דעם אייניציגען טאָג אין יאָהר, א חוץ אפשר שמחת תורה, ווען משה מנשה פלעגט פון זיך ארונטערוואַרפען די דאגות חיונה און ווערען לוסטיג, לעבעדיג, איז געווען דער טאָג פון סיום ביי דער קינדערשער חברה.

משה מנשה'ס פנים פלעגט דעמאָלט לייכטען און שטראהלען פון נחת. זאָגען פלעגט מען, אז משה מנשה האָט געכאפט אן איבערינגען לחיים און געוואָרען אָנגענאָשקעט. אין אמת'ן אָבער איז ער דעמאָלט געווען שכור ניט פון בראנפען, נאָר פון התלהבות און ליעבע צו די קינדער און זייער הייליגער זאַך.

און אָט די צוויי בעסטע און איבערגעבענסטע קינדער פריינד פלעגען מיט זייער אריינקומען אין בית המדרש געבען דעם סיגנאל, אז דער סיום פאנגט זיך אָן.

די ערשטע ארבייט פון די גבאים און זייערע פריינד, דניאל דער קויימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער, איז געווען צונויפזאמלען אלע

חדר־קינדער פון דער גאנצער שטעדטל. צו דעם צווועק פלעגט מען זיך אוועקלאָזען צו די חדרים פון די נמרא ביז צו די דרדקי מלמדים. די גבאים פלעגען בלייבען שטעהן אין מיטען גאס און משה מנשה מיט דניאל'ן פלעגען אנקלאפען אין לאָדען פון חדר. דער קלאפ האָט בעדייט: חברה עס איז שוין צייט! די קלייניווארג האָט אויף משה מנשה'ס בע־קאנטמאכונג געווארט ווי א פרומער איד אויף משיח'ן.

אין איין הרף־עין האָבען זיך אלע קינדער פון חדר א לאָז געטהאָן אויפ'ן גאס און זיך פעראייניגט מיט דעם מארשרוט פון די גבאים. די מחנה פון דער קלייניער חברה איז מיט יעדען חדר געוואָרען אלץ גרעסער און גערויטטער. אין פערלויף פון א שעה צייט זיינען אלע חדרים געווען פוסט און דער גאנצער יונגער דור האָט זיך נעפונגען אויפ'ן גאס אונטער דער פיהרערשאפט פון די גבאים און דניאל דעם קוימען קעהרער און משה מנשה דעם גלעזער.

פון לעצטען חדר האָט זיך די גאנצע חברה אוועקגעלאָזען צו די איינבינדערס, וואו די נייע ספרים האָבען שוין געווארט און געבעטען זיך מען זאל זיי אָבנעהמען פון דאָרטען.

ביי די איינבינדערס אין הויז האָבען די גבאים מיט דער הילף פון דניאל'ן און משה מנשה'ן צוטיילט די ספרים צווישען די חברה־לייט. די גמרא אינגלעך פלעגען קריגען גמרא'ס, די חומש־אינגלעך — קלענערע לייכטע ספרים, אפילו די אלף בית אינגלעך זיינען אויך ניט גע־קריוודעט געוואָרען.

די יעניגע, וועלכע האָבען שוין געהאט זייערע ספרים, פלעגען תיכף ארויס פון איינבינדערס שטוב און אָבווארטען אין דרויסען אויף דעם איבעריגען עולם.

ארום צוויי־דריי אזייגער זיינען שוין אלע געווען בעוואפענט מיט ספרים אונטער די ארעמס. און וען משה מנשה האָט געגעבען די קא־מאנדע: „חברה מיר געהען!", האָט זיך די גאנצע מחנה א רייהר געטהאָן פון אָרט. מיט שטאָלצע, פרעהליכע פנים'לעך האָט זיך די קלייניווארג פון

דער גאנצער שטערטעל בעוועגט איבער אלע גאסען. די קראמען און די געוועלבען זיינען אומעטום גלייך צוגעמאכט געוואָרען ביים אָנקומען פון די יונגע חברה לייט.

די מחנה איז מיט יעדער מינוט געוואָרען גרעסער. מוטערס מיט זייערע עופה'לעך און אזוי טשיקאווע מענשען האָבען זיך וואָס ווייטער אלץ מעהר אָנגעשלאָסען אָן דעם גאנג פון דער יוגענד.

— דרך ארץ פאר די פרחי שושנים! פנו דרך פאר אונזערע הייליגע ספרים! פלעגט משה מנשה יעדע פאָר מינוטען מיט גרויס התלהבות אויסשרייען. די חברה פלעגט דיזע אויסגעשרייען אונטערהאלטען מיט א פרעהליכען הורא, וואָס האָט פערהילכט די לופט.

מנחה־צייט איז אונזער חברה אָנגעקומען צו מענדעל דעם שיינ־קער'ס הויז, וואו דער סיום איז פאָרגעקומען. מענדעל'ס הויז איז גע־וען זעהר גראָם און האָט זיך געפונען אין צענטער פון שטערטעל. דע־ריבער איז דער סיום געפראָווען געוואָרען ביי איהם.

דאָרטען האָבען אויף די קליינע העלדען פון טאָג געווארט לאנגע, נעגרייטע טישען, אויף וועלכע עס איז געשטאנען משקה, לעקעך, טייגלעך און אנדערע זיסע מאכלים. ארום די טישען איז שוין געזעסען דער רב, די יועצים און פיעלע אנדערע פון די נכבדי העיר. די שטאָדטישע קאפעליע אונטער דער לייטונג פון חיים דעם כלי־זמר, איז געזעסען ביי א בעזונדערען טיש. אלע מיט־גליעדער פון דער קאפעליע זיינען געווען דערביי. אפילו שלמה דער צימב־לער, א זקן פון א יאָהר אכציג, וועלכער האָט שוין לאנג אויפגעהערט צי נעהן אויף חתונות, איז אויך געקומען זיך צושלעפען מיט זיין צימבעל אנטיי! צו נעהמען אין דעם גרויסען יום טוב.

קוים האָט זיך דער אוואנגארד פון דעם יונגען חיל, וואָס איז בע־שטאנען פון דניאל דעם קוימען קעהרער און משה מנשה דער גלעזער מיט אלע גבאים, בעוויזען אויפ'ן פאָרענט פון הויז, האָט די קאפעליע אָנגע־

הויבען צו שפּיעלען א זיסען און פּרעהליכען ברוך הבא און די נכבדי העיר האָבען זיך אויפּגעהויבען מקבל פּנים צו זיין די הויפּט מחותנים פון דער שמחה.

וועז די כלי־זמר האָבען געענדיגט שפּיעלען האָט דער חזן מיט די משוררים אויפּגעזונגען א שמחת תורה'דיגען נגון און דער גאנצער עולם — דער אלטער און דער נייער דור — איז געקומען אין א גרויסער, היי־ליגער, אונבעשרייבליכער התלהבות. דניאל מיט משה מנשה'ן האָבען געכאפּט א טענצעל און דער איבעריגער עולם האָט דעם טענצעל בעגליט מיט א שעהנעם זמר.

בינו לבינו איז געווארען פּיפּסטער און עס איז געקומען די צייט צו דאוונען מעריב. מעריב האָט מען נעדאוועט אין הויז פון סיום און לויט דער אלטער חזקה איז געשטאַנען פּאר'ן עמוד ניט דער חזן פון שטאָדט, נאָר דניאל דער קוימען קעהרער, אלס דער שליח ציבור און משה מנשה דער גלעזער אלס זיין הויפּט משורר. דניאל מיט משה מנשה'ן זיינען ניט געווען די אייניגיג, וואָס האָבען געפּראוועט חזנות ביי דעם מעריב. דער גאנצער עולם האָט זיי אונטערגעהאלפּען. עס האָט זיך בע־קומען א כאָהר פון הונדערטער שטימען, וואו די באסען און די באריטאָנס פון די דערוואקסענע האָבען זיך אויסגעמישט מיט די אלטא'ן און סאָפּ־ראנען פון די יונגע. אלעס האָט געזונגען און אָבגעגעבען א שבח צום בורא...

נאָכ'ן דאוונען האָט דער עולם זיך א נעהם געטהאָן צום אָנגעשטעל־טען טיש, וואָס איז א קורצער וויילע אבנעריניגט געווארען. די פּלעש־לעך מיט משקה זיינען אויסגעליידיגט געווארען און פון די לעקעך איז די איינגעמאכטע איז אפילו קיין זכר ניט געבליבען. יעדער איינער האָט גענעסען און געטרונקען ווי אויף א גרויסע אייגענע פאמיליען־שמחה.

דערקוויקט דאָס הארץ, האָט זיך אָנגעפאנגען די פּראָצעסיאָן, דער הלוך צום בית המדרש, וואו די ספרים זיינען אריינגעגעבען געווארען.

דיעזע פראָצעסיאָן פלעגט זיין אזוי רייך אין פארבעזן, אזוי שעהן אין קאָלירן, דאָס נור א קינסטלערישע פּען קען עס מאָהלען.

איך האָב ניט איין מאָל אנטיילגענומען אין גרויסע בעגייסטערטע רעוואָלוציאָנערע דעמאָנסטראציעס אין רוסלאנד, איך האָב זיך אין מיינע סטודענטן יאָהרען בעטהיליגט אין אייניגע פאקעל־צוגען, איך האָב אויך ביגגעוואָהנט די גרויסע ריזיגע מאי־דעמאָנסטראציעס אין דייטשלאנד און אין אמעריקא, אָבער קיינע פון דיעזע אלע פראָצעסיאָנען, ווי גרויס און וויכטיג זיי זאָלען ניט זיין, קענען זיך ניט פערגלייכען מיט דער פראָצעסיאָן אין מיין קלייניעם געבורטס־אָרט, וועו די חברה לייט פון דער פרחי שושנים האָבען געטראָגען די ספרים אין בית המדרש.

אלע הייזער, וואו די פראָצעסיאָן האָט זיך בעווענגט, זיינען געווען אויסגעמיט מיט ליכט אין די פענסטער, די יונגע לייט פון שטעדטעל האָבען בעזונדער געטראָגען אָנגעצונדענע סטאָרין ליכט, אָבער די אלע ליכט זיינען פערדונקעלט געוואָרען קעגען די ליכטיגע פנים׳לעך פון דער אידישער קלייניוואָרג, וואָס האָט איבערגעלעבט א הויבען און הייליגען רעליגיעזען עקסטאָז.

די קאפעליע איז געגאנגען פאָראויס און געשפּיעלט, דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען, דער עולם האָט געטאנצט און אונטערגעבאמקעט, די יונגע אונשולדיגע אידישע טעכטער זיינען ארויס אין גאָס קוקען אויף די שטאָלצע, פרישע און מונטערע פנים׳ער פון די חתן־בחורים, די טאטעס האָבען געקליבען נחת, די מאמעס האָבען געווויינט פאר פרייד, די באָבעס האָבען פערקאטשעט די טערקישע טיכער און געפליאסקעט מיט די הענד און די זיידעס האָבען אונטערגעקנאקט מיט די פינגער. אויף אלעמענס געזיכטער איז געווען אויסגענאָסען א בעזונדערער חן, עפעס ווי די שכינה וואָלט גערוהט. אין אלע ווינקעלעך איז געווען ליכטיג, וואַרעם, פרעהלעך און לעבעדיג. היינט איז יום טוב! היינט איז א הייליגער טאג! אפילו די שטערען פון הימעל האָבען ליעבליך ארונטערגעקוקט אויף די שמחה, וואָס ס׳האָט זיך אָבגעשפּיעלט ערגעץ אין

א קליין פערוואַרפען אידיש שטעדטעל לכבוד דעם יונגען דור פון עם הספר...

נאַכדעם ווי אלע ספרים זיינען שוין געלעגען אויף דער בימה פון בית המדרש און דער עולם האָט זיך אַבגעקיהלט פון דער הייסער התלהבות, האָט דער רב זיך געשטעלט פאר'ן ארון קודש און געהאַלטען א דרשה מעיניני דיומא.

אין דעם יאָהר פון מיין גבאות, געדענק איך, איז די דרשה געווען אויף דעם פסוק: „חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנו.

וואָס דער רב האָט גע'דרשן'ט, וויים איך ניט. מיין קאָפּ און מיין הארץ זיינען דאן געווען פערנומען מיט אַנדערע זאַכען און דעם רב'ס ווערטער זיינען אין מח ניט געקראַכען. געווים איז די דרשה געווען וועגען קינדער-ערציהונג.

נאָכ'ן רב'ס דרשה זיינען די גבאים, זייערע פאַטערס און מוטערס, דער רב, די יועצים און די חשוב'ע בעלי-הבתים צוריק אוועק צו מענדעל דעם שיינקער'ס הויז, וואו עס איז געווען אַנגענגרייט א סעודה מיט א טייגעכץ און רייז קאשע וואָס די מאַמעס האָבען געמאכט לכבוד דעם יום טוב...

רייז קאשע איז א חיזוק החברה און עס האָט ביי יעדען סיום געמוזט זיין.

אין דער צייט פון דער סעודה זיינען דניאל דער קוימענקעהרער און משה מנשה דער גלעזער געווען די סארווערס און די מארשאַליקס.

מען האָט געגעסען און געטרונקען און זיך משמח געווען ביז נאָך האלבע נאכט.

דער שטעדטלשער פּאטריאטיזם

ביי פּרץ'ן איז ערגעץ פּאראן א פּעלִיעטאן איבער דער מלחמה, וואס פּלעגט תמיד פּאַרקומען צווישען די צוויי בעלי־ענלות, יאנקעל פון יאַכינקע און יעקעל פון יעבינקע.

יאנקעל איז געווען א גרויסער פּאטריאט פון יאַכינקע און יעקעל וויי־דער איז געווען א גרויסער פּאטריאט פון יעבינקע. און אויף דעם באַדעו פון אט דעם פּאטריאטיזם פלעגען ארויסקומען גרויסע מחלוקות צווישען זיי.

יאנקעל האט נע'טענה'ט, אז יאַכינקע איז דער מיטעלפונקט פון דער ערד און יעקעל האט דערוויזען מיט אותות און מופתים, אז יעבינקע איז דער צענטער און יאַכינקע איז אביסעל אן א זייט.

האט זיך געמאכט אז יאנקעל'ס זוהן איז געוואַרען א חתן מיט יענקעל'ס טאכטער, האבען זיך די מחותנים ניט געקענט אייניגען איבער דער שטאדט, וואו דאס יונגע פּאר זאל זיך בעזעצען נאך דער חתונה.

יאנקעל האט דוקא געוואלט, אז די יונגע פּאר זאל וואוינען אין יאַכינקע, ווייל יאַכינקע איז שענער, בעסער און עהרליכער פּאר יעבינ־קע, און יעקעל האט זיך דוקא אייגנעשפּאַרט, אז דאס פּאר זאל זיך בע־זעצען אין יעבינקע, ווייל יעבינקע איז שענער, בעסער און עהרליכער פון יאַכינקע.

פּרץ האט דא בעמערקט זיער א כאראקטעריסטישע אייגנשאפט ביי די קליינשטעדטלשע איינוואוינער פון דעם אידישען תחום.

א איד איז בטבע א פּאטריאט פון דעם אָרט, וואו ער איז געבוירען און אויפגעוואקסען געוואַרען. איהם איז טייער יעדער בוים, יעדער בער־

געל, יעדער שטיין פון זיין שטעדטעל. ער איז זיך מיחס מיט די גרויסע מענשען, וואס זיינען אויפגעוואקסען געווארען אין זיין שטעדטעל און זוכט קלענער צו מאכען די חטאים פון די בעלי עבירה'ניקעס, וואס קענען מאכען לעגלעך דעם שהנעם נאמען פון שטאדט.

ער בעטראכט זיך ניט אלס אן אבגעזונדערטער. נור אלס א טייל פון א גאנצע. אלס א מיטגליד פון א חברה, וואו ער לעבט און שטרעבט. ער רעכענט זיך עפעס פעראנטוואָרטליך פאר דעם שלעכטען נאמען, וואס זיין שטעדטעל און לאנדסמאן האבען אין דער וועלט און נעהמט זיך דערפאר איבער מיט דעם רוהם און כבוד, וואס זיינע שטאדטליט געניסען.

אין די זאמעטער און ליטווישע שטעדטלעך איז דער ארטיגער, לאקאלער פאטריאטיזם געווען שטארק ענטוויקעלט, סאי ביי די עלטערע מענשען, און סאי ביי דעם יונגען און אויפוואקסענדען דור.

די חדר אינגלעך פון יאנקעל חאצע דעם מלמד האבען שטענדיג זיך געקריגט און געשלאגען מיט וואלפע מענאקער'ס חדר. און די גמרא אינגלעך פון דער אלטער שוהל פלעגען זיך פאר קיין פאל ניט קענען אייניגען מיט זייערע חברים פון דעם נייעם בית המדרש.

ביי זיך אין חברה איז אלץ געווען גוט און שהן און ביי יענעם שלעכט און מיאוס. די גאנצע שטעדטעל איז בעשטאנען פון בעזונדערע חדרים, פון בעזונדערע קליקלעך, וואס האבען צוויישען זיך געפיהרט שטענדיגע מחלוקות און האמפערייען.

איבערהויפט האט זיך דער ארטיגער פאטריאטיזם שטארק געלאזט פיהלען אין די צווילינגס־שטעדטלעך, אין די שטעדטלעך, וועלכע זיינען דורך פיזישע, נאטירליכע אורזאכען — דורך א וואסער אדער דורך א בארג — פאנאנדערגעטיילט אויף צוויי העלפטען.

אזוינע צווילינג־שטעדטלעך זיינען פארען א היבשע ביספל אין ליטא.

די אויסערליכע וועלט און אפילו די נאנץ נאהענטע ארומיגע שטעדטלעך האבען ניט געוואוסט דעם אונטערשייד צוויישען די פערשיעדענע טיילען פון שטעדטעל, אבער פאר דער שטעדטעל גופא איז ג־

וועז א גרויסע נפקא מינה, צי די אָדער יענע פאסירונג איז פאַרגעקומען אין דער „אלטער שטאָדט" אָדער אין דער „נייער שטאָדט".

אויפ'ן גרענעץ פון קאוונער און קורלענדער גובערניעם איז פאראן א שטעדטל זאגער. געהט אין מיטען שטעדטל דורך א טייכל, וואס פליסט אריין אין דעם טייך „אַא" פון מיטוי, דאָרטען וואו עס זיינען פאַרגעקומען די בלוטיגע שלאכטען צווישען די רוסען און דייטשען.

דאָס דאָזיגע טייכל האָט איינגעטיילט זאגער אין צוויי בעזונדערע שטעדטלעך, אין „ניי זאגער" און „אלט זאגער".

נייַ־זאגער האָט זיך איהר רב, איהרע דיינים, איהרע שוחטים, איהר חזן, איהרע בתי מדרשים און ישיבות און, להבדיל, איהר טשליען און מעשטשאנסקאיא אופראווא.

אלט־זאגער האָט זיך געמאכט יום־טוב פאר זיך און האָט א בעזונדערען רב, בעזונדערע דיינים, בעזונדערע שוחטים, בעזונדערע מקואות און בעזונדערע טוקערקעס, א בעזונדערען טשליען און א בעזונדערע מעשטשאנסקאיא אופראווא.

די נייַ־זאגערער בעל־הבתים זיינען, פערשטעהט זיך, גרויסע פאטריאטען פון נייַ־זאגער און שונאים פון אלט־זאגער, און די אלט־זאגערער האָבען, פערקעהרט, שטארק פיינט די נייַ־זאגערער.

אין נייַ־זאגער געהען אָרום לעגענדעס און מעשיות, וואו עס ווערען אויסגעלאכט די אלט־זאגערער, און די אלט־זאגערער האָבען, פערקעהרט, פעק מיט מעשיות איבער די נייַ־זאגערער.

די אלט־זאגערער רופען די נייַ־זאגערער „נייַ־זאגערער חטאים", איז די נייַ־זאגערער רופען די אלט־זאגערער „אלט־זאגערער מתים". פון וואַנען דיעזע צונאמענישען האָבען זיך גענומען ווערען פון די שטעדטלעך דערצעהלט פערשיעדענע געשיכטען, אבער זיי קענען אינטערעסירען נאר די זאגערער גופא.

האָט בעונתינו הרבים געטראָפען — הלואי זאל עס ניט טרעפען ווי עס טרעפט — א חטא אין שטעדטעל: מען האָט געכאפט זומער צוועלף א זייגער ביינאכט א נייַ־זאגערער בחור און מיידעל צווישען די בוימער פון'ם אלט־זאגערער בית עולם, וואס איז זעהר שעהן בעוואקסען מיט

אלערליי פלאנצונגען. געוועהנליך איז דאס פארל געסומען דארטען ניט צו בעקלאגען דעם טויט, נאר צו געניסען פון לעבען. איז געוואָרען א גאנצע יעלה אין ביידע שטעדטעלך: אין ניי־זאגער און אין אלט־זאגער. סטייטיט, א חטא, וועד ווייס נאך וויפיעל אונשולדיגע עופה'לעך עם וועלען צוליעב דעם פאר דער צייט אוועק פון דער וועלט! האט מען, ווי דער מנהג איז, אנגעפאנגען חוקר ודורש צו זיין די גאנצע געשיכטע, ווי, וועגן אן ווי אזוי. און נאך אלע „אונטערזוכונגען" זיינען די אלט־זאגערער געבליבען ביי דאס זייעריגע, אז שולדיג אין דעם זיינען נאר די ניי־זאגערער חטאים, און די ניי־זאגערער האבען בעשיינפערליך בעוויזען, אז וועגן ניט די אלט־זאגערער מתים וואלט צו קיין צרה ניט געקומען...

די קלאטקע, וואס איז אריבערגעוואָרפען איבער זאגערער טייכל, פלעגט אלע מאנטאג און דאנערשטאג קאליע ווערען און עס פלעגט זיך אנפאנגען א סדרה מיט אסיפות און מחלוקות איבער דעם, ו ו ע ר עם זאל דעם „בריק" צוריקט מאכען.

די ניי־זאגערער האבען געטענה'ט אז אלט־זאגער דארף טראגען די הוצאות, ווייל וועגן ניט די אלט־זאגערער פערד וואלט דער בריק קיין מאל ניט מכולא געוואָרען; האבען דאריף די אלט־זאגערער געענטפערט: לא מיט אן אליף, ווייל וועגן ניט די ניי־זאגערער יונגאטשעס, וואלט דער בריק געווען גאנץ אויף אייביג אייביגעס.

א ניי־זאגערער איינגעל פלעגט מורא האבען צו געהן איינער אליין אין אלט־זאגער, „די אלט־זאגערער מתים" זאלען איהם ניט בעפאלען מיט שטייגער אדער נאר דערווערגען; און אן אלט־זאגערער פלעגט מורא האבען זיך צו בעווייזען אין ניי־זאגער כדי א „נייזאגערער חטאת" זאל איהם מיט א פלאקען ניט אבשלאגען דעם לונג און לעבער.

גאנץ אפט פלעגען פארקומען גרויסע מלחמות צווישען די ניי־זאגערער און אלט־זאגערער איינגלאך.

די ביידע מחנות פלעגען זיך בעפעסטיגען און פערבאריקאדירען אויף די ביידע ברעגעס פון טייך און דורך סיגנאלען פון די אנפיהרער פלעגט זיך די מלחמה אנפאנגען.

שטיינער, צובראכענע פלעשער און פלעקער פלעגען פליהען אי־ בער'ן טייך פון איין לאגער צום צווייטען, ביז וואנען די „גרויסע" פלע־ גען זיך אריינמישען און גוט אנמקלן די ביינער פון בויד קריג־פיהרענדע צדדים.

דאס אריינמישען זיך פון די עלטערע פלעגט פיהרען צו א וואפען־ שטילשטאנד, בלויז צו א וואפען־שטילשטאנד, אבער ניט צו א שטענ־ דיגען שלום.

די ניי־זאגארער חטאים האבען פאר קיין פאל ניט געקענט לעבען בשלום מיט די אלט־זאגערער מתים, און די אלט־זאגערער מתים האבען געמוזט זיך שלאגען מיט די ניי־זאגערער חטאים. דאס זיינען געווען צוויי פיינדליכע לאגערען, וועלכע האבען פון זייער פאטריאטיזם אפילו א האר ניט אבגעלאזען.

אידישע טעכטער

די אידישע טאכטער פון אונזערע שטעדטלעך איז געווען ריין און אונשולדיג אזוי ווי א בלום איידער די ליכט פון דער זון וויקעלט פער־נאנדער איהרע בלעטער. איהר נשמה איז געווען צארט, איהר הארץ ווייך און פול מיט רחמנות און אויף איהר פנים איז געווען אויסגעגאסען דער אמת'ער ניט צוגעפארבטער אידיש־מיידעלשער חן.

שטענדיג אונטער איהר מוטער'ס השגחה איז זי, די אידישע טאכ־טער, געווען פרום, גאטספורכטיג, אבער דיעזע פרומקייט האט זי ניט ארויסגעווייזען מיט'ן לייענען דעם טייטש־חומש און ווייבען ביי ראש־חדש בענשען. זי האט די פרומקייט געהאלטען איינגעגראבען אין די טיפסטע טיפענישען פון איהר יונגער נשמה. דער גלויבען איז ביי איהר געווען א טיפער רעליגיעזער געפיהל, א מין צוגעבונדענקייט צו דעם „אוב־בעוואוסטען עטוואס", א מין אונבעשטימטע פילאזאפישע בעטראכטונג, וואס האט אנגעפיהלט איהר גאנצעם וועזען מיט א רייכען, גייסטיגען אינהאלט.

ווייניג אין בעריהרונג מיט דער אויסערליכער וועלט איז די אידי־שע טאכטער געווען נאאיוו, שעהמעודיג, תמימות'דיג און האט מיט א מאדנעם כח אונטערדריקט אין זיך, ווי מען צודריקט א גיפטיגע שלאנג, דעם רוף פון דער פרוי, וואס פלעגט איהר מאנכעם מאל נאגען. קיין מחשבות זרות האט זי געווים ניט געהאט. זי האט געוואוסט, אז מען טאר זיך ניט ארומטראגען מיט אזוינע געדאנקען, אז דאס איז אן עבירה און האט זיי פערטריבען פון זיך.

אין שטוב האָט זי פון קינדווייז אָן געלערנט צו זיין א באַלע־באַסטע. ניט קיין מוטער, ניט קיין פרוי, נאָר א באַלעבאַסטע אין דער ווירטשאפט.

די מוטער האָט שטאַלצירט מיט איהר טאַכטער, אויף וועמען זי האָט זיך געקענט פערלאָזען און די טאַכטער האָט הנאה געהאט פון דעם געדאנק, אז מען טרויט איהר אָן די נאַנצע באַלעבאַטישקייט און אז מען רעדט אין שטאַרט, דאָס זי איז א בריה און פיהרט אליין די נאַנצע הויז.

מיט גרויס גאוה פלעגט די דרייצעהן — פערצעהן־יעהריגע מיידל טראָגען דעם בונד קלינגענדיגע שליסלען אין איהר פארטוך וואָס האָט ארומגענומען איהר ווייכע טאַליע — די שליסלען פון די קאַמאָדען, וואו עס איז געווען פערשלאָסען די צירונג, דאָס ביסעל גאָלד און זילבער, און פון די אלמערס, וואו עס זיינען געשטאַנען די טעפ מיט די איינגעמאכטס, וואָס זי האָט אליין געהאָלפען דער מאַמע'ן פרעגלען.

נאַנץ אָפט זיינען פאָרגעקומען צווישען די קינדער רייסערייען צו־ליעב דעם, וואָס זי מאכט זיך פאר א „נאַנצע באַלעבאַסטע". די אינגע־רע ברידער, די מאזורקעס, האָבען ניט געוואָלט אנערקענען זייער שוועס־טער אלס זייער מוטער'ס שטעלפערטרעטערין. זיי האָבען ניט געקענט פערטראָגען איהר בעפעהלענדען טאָן און איבערהויפט זיינען זיי געווען אין כעס, וואָס זי האָט נעהאלטען אונטער'ן שלאָס און רינגל די טיגלעך, די זאפט און די אנדערע איינגעמאכץ... עס פלעגען פאָרקומען קולות, געשרייען און אן אנדער מאָל געשלענען מיט מסירות צום טאַטע'ן און צו דער מאַמע'ן, וועלכע האָבען תמיד אָדער געמאכט א פשרה אָדער גענעבען נערעכט דער טאַכטער'ל.

קיין געוואלשאפטליך לעבען האָט די אידישע טאַכטער אין שטע־טעל ניט נעהאט. פון קיין פרעהליכע צוזאַמענקונפטען האָט זי ניט גע־וואוסט. זי האָט גהערט, אז דאָרטען אין די גרויסע מקומות: אין ריגע, אין ווילנע און אנדערע אוועלכע אויסגעלאָזענע שטעדט קלייבען זיך צור־נויף מיידלעך און בחורים און טאנצען צוזאַמען. זי האָט גהערט פון נאָך א סך אַנדערע זאכען, וואָס מען טהוט דאָרטען, אָבער זי האָט יענע מיר־

לעך ניט מקנא געווען און האָט אבגעמאכט ביי זיך, אז זי וואָלט אין אזעלכע „פרייע" שטעדט קיין מינוט ניט געלעבט און געדאנקט דעם, די הענט ניט געוואשען, וואָס איהר טאטע און מאמע וואוינען ניט דאָרטען.

די אייניציגע טעג, וועלן די אידישע טאכטער איז ארויס פון איהר באלעבאטישקייט, איז געווען שבת און יום־טוב. דעמאָלט פלעגט זי זיך אנטהאָן אין די געפלעטע קליידער, בענעצען די געריכטע קאָפ האָר מיט פראוואנס אויל און ארויסגעהן צוזאמען מיט איהרע חבר'טעס אין גאס שפאצירען.

שעהן איז געווען די גאס, וועלן די אידישע טעכטער האָבען שפאצירט איבער איהר. א געזונטע פרישקייט, דיזעלביגע פרישקייט וואָס טראָגט זיך פון די ציטראָנען־בוימער, וועלן זיי פאָנגען אָן צו בליהען, האָט זיך געפיהלט אין דער לופט. דער טראָט איז געווען א גראציעזער, אבער א נאטירליכער, אזוי ווי עס איז געווען נאטירליך די פארב פון זייערע געזיכטער, פון וואנעט עס האָט געשפריצט יוגענד, לעבען און אונבעוואוסטע לויידענשאפט.

מיט ליעבע־געפיהלען איז די אידישע טאכטער געווען זעהר רייך. איהר ליעבע האָט זי אבער זעלטען געפיהלט צו אימיצען, צו א בעשטימטע, עקזיסטירענדע פערזאָן. אפט פלעגען איהרע געראנקען זיך טראָגען ווייט־ווייט פון איהר ענגער שטעדטעל. זי פלעגט טרוימען, חלומ'ען פון ראָמאנטישע געשטאלטען, פון א העלד, פון א נביא'ס א קינד, פון א משיח... די פערקערפערונג פון איהרע בעגעהרען האָט זי זיך געשיידערט אין איהר פאנטאזיע לויט איהרע נייגונגען און ליידענשאפטען.

וועלן דער טאטע פלעגט א שפאס טהאָן און דערצעהלען זיין יונגע טעכטערל, אז זי איז שוין קיין עין־הרע א בוגרות, א כלה מויד, אז זי שטעהט שוין אין שדוכים אוז אינגיכען וועלען שדכנים אנפאנגען קומען איהר זעהן, פלעגט זי ארונטערלאָזען די אויגען אוז איהר פנים איז בעדעקט געוואָרען מיט א דורכזיכטיגער רויטקייט — די פארב פון

צניעות, פון אונשולד, און פלעגט זוכען תרוצים ווי אזוי זיך ארויסצי־
מאכען פון אזא שמועס...

אט די שעמעוודיגע, בע'חן'טע אידישע טאכטער איז שפעטער גע־
ווארען די כשרה, איבערגעגעבענע פרוי, די ע ק ר ת־ ה ב י ת, די
ש ע ה נ ע, אויסגעפוצטע בת־מלכה ביים סדר, די אשת־חיל אין גע־
שעפט, די מוטער פון די משה'לעך און שלמה'לעך, וועלכע האבען געהאט
שהנע, קלארע אויגעלעך, ליכטיגע פנים'לעך און עלוי'שע מוח'לעך.

* * *

ניט אלע אידישע מיידלעך זיינען געווען אזוינע גרויסע צניעות. אנ־
דערע האבען אלד געהאט זיך צו פוצען אפילו אין מיטען וואך, לאכען
מיט א הילכיגען קול איבער יעדע שטות'ערייי, קוקען צו־אפט אין שפיגעל
און מאנכעם מאל ארויסגעהן מיט פערנאנדערגעלאזענע, צופאטעלטע
האר, קריכען דוקא דארטען, וואו עס קומען זיך צונויף די ניט־חתונה גע־
האטע געזעלען און פריקאשטשיקעס, וועלכע פלעגען ליעב האבען צו דער־
צעהלען צוויידייטיגע מעשות און צוגעזאלצענע גלייכווערטלעך.

דיעזע מיידלעך פלעגען כלומרשט אויסזידלען די יונגעלייט פאר
זייערע לייזע־מיילער, זיי שילטען, אז זיי זאלען זיך אבבייסען דעם האל־
בען צונג, אבער דערביי אויסשטעלען די אויגען און ווארפען שעלמישע
בליקען אויף דער לוסטיגער חברה, וואס האט גאנץ גוט געוואוסט, אז
קיין גרוים פעראיבעל וועלען די מיידלעך דערפאר ניט האבען.

די דאזיגע מיידלעך האבען בעלאנגט צו דעם מין „בארעדטע". קיין
מעלה צו א שידוך איז א בארעדטע מיידעל ניט געווען. און וועז אזא
מיידעל איז נעבעך פערזעסען געוואלרען האט מען אויף איהר געהאט וויי־
גיג רחמנות.

— דער וואס פאננט אן צו־פריה, ענדיגט צו־שפעט — האט לאז
נחום'ס גיפטיג בעמערקט, וועז איינע פון דעם געזעמעל ווייבער וואס
זיינען געשטאנען אין יאטקע, האט איהר איינגערוימט אין אייער א סוד,
אז די מחותנת'טע, דעם חתן'ס מוטער, האט אבגעשיקט צוריק די תנאים

און אבגעלאזען דעם שידוך מיט ביילקע יענטע'ס, ווייל זי האט זיך דערוואוסט, אז די כלה איז א בארעטע.

— ווי מען קאכט, אזוי עסט מען — האט זי צום סוף פון שמועס נאך פערשטארקט איהר פריהערדיגען שטאך־ווערטל.

א נידעריגערער סארט מיידלעך, וועלכע זיינען געלענגען ביי אלעמען אין די מיילער און מיט וועלכע קיינער האט ניט געטארט האבען א מגע ומשא, זיינען געווען די „צולאזענע".

די צולאזענע זיינען על פי רוב געווען די טעכטער פון וואסער־טרעגערקעס, גרעט־וואשערקעס און מצות־וועלגערקעס — פון ארעמע אלמנות, וועלכע האבען געוואוינט אין חורבות אויף די עקען פון שטאדט, אהן ברויט, אהן האלץ און אהן ליכט...

אויף די אינגלעך פון אט דיזע אלמנות פלעגט נאך קהל האלטען אן אויג: זיי געבען ביז בר־מצוה אין תלמוד־תורה און נאכדעם אוועקגעבען צו א בעל־מלאכה. אויף די מיידלעך האט אבער קיינער ניט אויפגעפאסט און זיי פלעגען זיך וואלגערען אין די גאסען, ארומגעהן קרועה בלועה ביז וואנעט... זיי זיינען, בעונותינו הרבים, געווארען חצופות און צולאזען...

אין די פינסטערע נעכט פלעגט מען טרעפען געהן צו זיי דעם אוריאדניק, דעם פריסטאוו, דעם סעלסקי שרייבער און אנדערע אזעלכע פארשוינען. אנגעפאנגען צו שעלטען זיך האט מען מיט די צולאזענע ניט אזוי דערפאר, וואס זיי האבען געהאט צו טהאן מיט די קוקארדעס — וואהרים וואר וויל זיך דאס איינרייסען מיט „נאטשאלסטווא"? פערקעהרט, אין הארצען האבען די שטעדטעלשע קרעמער געזאגט, אז דאס איז נאר א מעלה פאר'ן שטאדט, וואס ציפקע די וואסערטרענערקע'ס טאכטער איז א גאנצע „יאטאבעדאמניצע" מיט'ן פריסטאוו און מיט'ן פריץ פון שטעדטל. מען קען דורך איהר אמאל האבען א טובה... ביי א פראטאקאל, ביי אן אקט און נאך אזעלכע צרות.

די הויפט־צרה איז געווען, וואס „ארקע קאפעלמייסטער" איז מיט זיי געווען א נאהנטער מחותן.

„ארקע קאפעלמייסטער" איז אין אמת'ן געווען פון א גאנץ שעהנער משפחה. ער האָט געהאט א ברודער א לערנער און זיין פאָטער איז געווען יאָהרען־לאנג א גבאי אין בית־המדרש און א נאמן פון מעות חטין. אבער ער אליין, ארקע, פרעגט שוין גאָר ניט! אויף אלע שונאי ציון געזאגט.

מיינט איהר, אז ער איז געווען א שלעכטער, א רשע? חס ושלום! דוקא פערקעהרט, ער האָט געהאט א גוט הארץ. פלעגט ער זעהן אן ארעמאן איז ער געווען קאפאבעל אויסצוטהאָן פון זיך די העמד פון לייב און אוועקגעבען. אבער וואָס איז די פעולה דאָס גוטע הארץ, אז ער אליין האָט געטויגט אויף כפרות. ביי איהם איז געזעסען א שד און דער שד האָט איהם ארונטערגעפיהרט פון דרך־הישר. וואָס וויסט איהר, וואָס וויסט איהר, וואָס ארקע פלעגט אבטהאָן. ער פלעגט רויכערען פאפיראָסען אום שבת, ניט פאסטען אום יום־כפור און טהאָן נאָך זאכען וואָס מען טאָר ניט. דעם צונאמעניש „קאפעלמייסטער" האָט ער אויך צו פערדאנקען א מעשה שהיה.

— איינמאָל, אין א הייסען זומער־אָוונד — אזוי האָבען דער־צעהלט די קברות־לייט, אז זיי האָבען געזעהען מיט זייערע אייגענע אויגען און דאָס האָט מען זיי געקענט גלויבען, וויל דער בית־עולם איז געוען אויף דערזעלביגער גאס — איז ארונטער פון קאפעל (דער גוי'שקער בית־עולם) דעם גלח"ס „גאספאדינע" (דעם גלח"ס פלגש) און אין צוויי מינוטען ארום האָט זיך פון דעמזעלביגען וועג בעווייזען ארקע.

— „סטייטש, ארקע". האָבען מיר איהם געפרעגט—דערצעהלען וויי־טער די קברות־לייט — „ווי קומסטו אין מיטען דער נאכט אט־אָ־דאָ אויף דער קאפליצע? און וואָס האָט דאָ אזוי שפעט געטהאָן דעם גלח"ס גאספעדינע?". בקיצור, ארקע אהין, ארקע אהער, בע... מע... ניט געווען וואָס צו הערען...

אויף מאָרגען, גלייך אין דער פריה ביים ערשטען מנין, האָבען שוין אלע געוואוסט וואָס עס האָט געטראָפען מיט ארקע'ן ביינאכט און א פאָר שעה שפעטער, וועו אלע קראָמען זיינען שוין געווען אָפען, איז די נאנצע שטעדטעל געגאנגען אויף רעדלעך. אפילו אין די חדרים האָט מען געשמועסט וועגען דעם.

— „וויסט איהר, אז מיר האבען איצט אין שטאדט א קאפעלמיי־
מיייסטער?", איז צוגעלאפען מיט גרויס שמחה יענקעל דער פאקענטרע־
גער צו א נעזעמעל אידען אויפ'ן מארק־פלאץ.

— „וואס פאר א קאפעלמיייסטער?", האבען אלע נייגעריג גע־
פרעגט און דערביי אויסגעשטעלט די פנים'ער כדי נענויער צו הערען וואס
יאנקעל וועט דערצעהלען.

— „האט איהר נאר ניט געהערט וואס ס'האט נעכטען אוועגד פא־
זירט אויפ'ן קאפעל מיט ארקע'ן?"

אלע האבען זיך פונאנדערגעלאכט און האבען שוין פערשטאנען, אז
דער נייער קאפעלמיייסטער איז ניט קיין אנדערער ווי ארקע, וועלכער
איז געווען אויפ'ן קאפליצע צוזאמען מיט דעם גלח'ס נאספארינע.

און אזוי האט די שטעדטעל געקרוינט ארקע'ן מיט'ן נאמען „קאפעל־
מיייסטער" ער היום הזה.

און אט די צוקונפט מיידלאך, רחמנא לצלן, פלעגען זיך אפט
ארומשלעפען אין וואלד מיט „ארקע קאפעלמיייסטער" און זיינע חברים...

"דער פאליטישער קאמף" אין די שטעדט-לעך פון ליטא און ווייסרוסלאנד

אבגעזונדערט איז געווען דאס אידיש לעבן אין די שטעדטלעך פון ווייסרוסלאנד און ליטא. די דערפישע בעפעלקערונג ארום איז גע-שטאנען קולטורעל א סך נידעריגער און די שטאדט-לייט האבן אויסער עקאנאמיש מיט איהר קיין מגע ומשא ניט געהאט. די אידישע שטאדט און דער גוי'אישער דארף זיינען געווען צוויי — הגם ניט אלע מאל פיינדליכע — וועלטן, וועלכע האבן געדארט אויף פערשיעדענע לשונות און געהאט פערשיעדענע אינטערעסן אין לעבן.

די גוים אין שטעדטעל גופא זיינען אם מייסטן געווען די „נאטשאלסטוואָ": דער אוריאדניק, די סאטסקים, דער שרייבער פון סעלסקא און נאך אזוינע נפשות, וועלכע האבן געהאלטן דאס גאנצע שטעדטעל אין מורא פאר „פראטאקאלן". די באלעבאטים פון שטעדטעל פלעגן האלטן אין איין געבן כאבאר דעם אוריאדניק, און זיי זיינען געווען מלא שמחה, וועז דער ערל פלעגט זיך ניט בריקען און נעהמען...

די קליינע טשינאווניקלעך פלעגן, ווי אמת'ע פיאווקעם אויסזויגן די לעצטע פאר גראשען פון די אידישע קרעמער און געשעפטס-לייט. קיין פרייגדשאפט, קיין התקרבות צווישען די אידן און די נאטשאלסטוואָ האט, פערשטעהט זיך, ניט געקענט זיין.

דאס פאליטישע לעבן פון דעם אפיציעלן רוסלאנד איז פאר די זאמוטער שטעדטלעך געווען מעהר פרעמד, ווי דאס לעבן פון כינעזישען הויף.

וועגען דער כינעזישער קייזערין פלעגט מען נאך אמאל לעזען אין די „בלעטער", אין „המליץ" און „הצפירה", וועגען רוסלאנד גופא, איז פערשטעהט זיך, דאַרטען אפילו ניט דערמאַנט געוואָרען.

אויסער די טעלעגראמעס, אז „הקיסר ירום הודו" מיט די „קסרית ירום הודה" האבען געמאכט א נסיעה פון צארסקאיע סעלא קיין פעטערבורג און פון פעטערבורג קיין צארסקאיע סיעלא, האט מען קיין זאך ניט געוואוסט, וואס עס טהוט זיך אין רוסלאנד.

קיין אידישע צייטונגען זיינען נאך ניט געווען, רוסישע האט מען ניט פערשטאנען און דעם „המליץ" און „הצפירה" פלעגען אויך נור לעזען די משכילים און די זיידענע יונגעמאנטשיקלעך, וואס זיינען נאך געווען ביים שווער אויף קעסט.

פאליטישע ענערגיע איז אבער געווען ניט וויניג ביי די איינוואוינער אין שטעדטעל. די אינסטינקטען פון געזעלשאפטליכער ארבייט זיינען געווען גאנץ שטארק ענטוויקעלט, און אויב זיי האבען ניט געקענט אויסגענוצט ווערען פאר די אלגעמיינע אינטערעסען פון לאנד, זיינען זיי אנגעווענדעט געוואָרען פאר די קהל'שע ספעציעל־אידישע, קליין־שטעדטעלשע ענינים.

ווי אין יעדער פאליטישער און סאציאלער פראגע פון דער גרויסער וועלט, פלעגען אויך אין די שטעדטישע ענינים זיין פערשיעדענע צדדים, גרופען, וועלכע פלעגען פיהרען צווישען זיך מחלוקות. די מחלוקות פלעגען ניט איין מאל פיהרען צו „שלאגענדע ארגומענטען" און — וואס נאך ערגער — צו מסירות, וואס פלעגען בעטראכט ווערען פאר דעם גרעסטען חלול השם מצד די זייטיגע רוהיגערע שטאדט־לייט.

כאראקטעריסטיש פאר אט די אלע צאנקעריען און מחלוקות אין די קליינע שטעדטלעך איז, וואס די צדדים פלעגען זיך אממויסטען גרופירען לויט זייער עקאנאמישער לאגע. אין א געוויסען זינן קענען מיר זאגען, אז דאַרטען האט זיך שוין אונבעוואוסט ארויסגעוויזען דער קלאסען־קאמפף צווישען די פערשיעדענע עקאנאמישע גרופען. דער קלאסען־קאמפף פלעגט זיך ארויסווייזען ניט אין עקאנאמישע אנגעלעגנהייטען,

נור ביי „פאליטישע", אויב מען קען אזוי אנרופען די שטעדטעלישע קהלה־ענינים.

אויף יערער קהל'שער אספה, וואו עס פלעגט זיך האנדלען וועגען גאלקעווען א טשלען אין אופראווע, א נייעם הקדש, וועגען צורעכט מאכען דעם אלטען בית־המדרש, וועגען אונטערשפארען די שוהל, אדער, להבדיל, דעם מרחץ, פלעגט זיך ארויסווייזען צוויי שטרעמונגען: אן אריסטאקראטישע און א דעמאקראטישע.

די „אריסטאקראטען", די נגידים פון שטעדטעל פלעגען אלע קהל־שע ענינים בעטראכטען פון זייער נגיד'ישען שטאנדפונקט, אלע קהל'שע בנינים פלעגען זיי וועלען בויען לויט זייער געשמאק, כדי זיי זאל זיין בעקוועמער; די „דעמאקראטען", דער המון, די ברייטע שטעדטעלישע מאסע פלעגט געווענליך ביטער בעקעמפען די „פוסטאקראטען" און פלעגט אימער פערלאנגען, אז די שטעדטעלשע אינסטיטוציאנען און חברה'ס זאלען מעהר דיענען די נויטען פון פאלק, פון דער גרויסער ארימער בעפעלקערונג.

די שטענדיגע, אונאויפהערליכע קריגעריין צווישען די נגידים אין דעם המון, אדער ווי מען פלעגט זיי רופען אין שטעדטעל, צווישען די „פני" און די „קאצאפעס", פלעגען אננעהמען די פארמע פון א פערבי־טערטען קאמפף, וועו עס פלעגט זיך האנדלען וועגען נעהמען א נייעם רב.

דער רב אין די קלייניע שטעדטלעך פלעגט ניט נור זיין צו פסק'ענען שאלות און צו זיין א מסדר־קדושין, נור ער פלעגט אויך זיין דער פאק־טישער בעל־הבית פון קהל'שע ענינים. ער איז געווען דער פארשטעהער דער פערטרעטער פון שטעדטעל. זיין דעה איז געווען די גרעסטע, און קיין זאך פלעגט ניט געטהאן וועלען אהן זיין הסכמה. דעם רב'ס לומדות פלעגט ניט שפיעלען אזא ראלע, ווי זיינע ארגאניזאטארישע און אדמיניסטרא־טיווע פעהיגקייטען.

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז די פערשידענע צדדים פון שטעד־טעל, וועלכע האבען אויך געהאט פערשיעדענע אינטערעסען און צוויי־

קען, האבען זיך שטארק געמוזט פונאנדערגעהן איבער אזא פראגע: ו ו ע ר עס זאל זיין דער מנהיג הקהל, דער פיהרער פון שטעדטעל.

די מחלוקות צווישען די „פני" און די „קאצאפעם" פלעגען זיך דעריבער שטארק פערשארפען ביים נעהמען דעם רב.

די „פני" זיינען אימער געווען אין דער קלייגער מינאריטעט, און אויב עס וואלט געקומען צו ריכטיגע וואהלען, וואלטען זיי אלע מאל דורכגעפאלען. א רב פלעגט מען אבער ניט קלייבען, נור נ ע ה מ ע ן, און די פני, ביי וועמען עס זיינען געווען אלע מאכט־מיטלען, פלעגען בעסער קענען נעהמען א רב, ווי דער המון, וואס איז בעשטאנען פון בעלי־מלאכות און פועלים און אנדערע ארעמע מענשען, וועלכע זיינען שטענדיג געווען פערהארעוועט און פער'דאגה'ט איבער דער טאג־טעגליכער חיונה.

ביי דעם המון איז אימער געווען אן אינסטינקטיווע, פערבארגענע שנאה קעגען די פאר מניגים נגידים מיט זייערע אונטערלעגער. און נאכן אפט פלעגט טרעפען, אז דער המון פלעגט פיהרען מחלוקות קעגען א רב, וואס די פני האבען געמוען, ניט ווייל ער, דער המון, האט געהאט אויס־צוועצען קעגען דעם רב גופא, קעגען זיינע האנדלונגען, נור אייגפאך אויס נקמה צו די פני, פארוואס זיי האבען געמוען דעם רב, ניט פרענעדיג א „דעה ביי כל הקהל".

— מיר צאהלען קארבאקע געלד ניט וועניגער ווי די גבירים, מיר צאהלען רח"ש ניט וועניגער ווי די מזרח־וואנט־לייט און מיר דארפען אויך האבען א דעה ביים נעהמען א רב. — אזוינ טענות פלעגט מען אפט הערען פון די „קאצאפעם" אין די שוהלען, בתי מדרשים און אויפ'ן גאס.

— וועמען זאלען מיר פרעגען עצות? — פלעגען דערויף ענטפערען די פיהרער פון די פני, „דוד'קע דעם שניידער, יאשקע דעם שוסטער און אפראיקע'ן (אפרים'קע) דעם טבח? ז י י זאלען מיר שיקען פארהערען דעם רב? וואס ווייסען די עם־הארצים וועגען א מרא דאתרא? קענען ז י י דען פערשטעהן דעם רב'ס הדרן? קענען זיי דען אנטאפען די חריפות פון זיינעם א לשיטתיה?

פערגלייכט אט דיעזע טענות פון די ביידע צדדים אין די אידישע שטעדטלעך און איהר וועט געפינען אין זיי די ארגומענטען פון די צוויי גרויסע קלאסען — ארבייטער און קאפיטאליסטען, — וועלכע קעמפפען איבער דער פאליטישער מאכט אין אונזער היינטיגער צייט.

דאס רוב מחלוקות פלעגען אבער ארויסקומען ניט דערפאר, וויל די פני נעהמען זיך די נאנצע דעה און מיינען, אז „זיי זיינען גאנצע קיזאקרים אין שטאדט", נור טאקע צוליעב ריינע, פרינציפיעלע טעמים.

דער רב, וואס האט זיך געפאסט פאר די „פני", פלעגט זיך ניט פאסען פאר די „קאצאפעס", און פערקערט, די „פני" פלעגען ניט קענען מסכים זיין צו א רב, וועמען דער המון ווי.

די פני האבען שטענדיג געוואלט האבען א רב, א מיוחס, וואס שם'ט אין דער וועלט פאר א גרויסען חריף ובקי, זיינע בעציהונגען צו כשר וטריפה האט זיי ניט געקימערט; ער האט געמעגט זיין דער גרעסטער מחמיר און טריף מאכען די קלענסטע סרכא. צי איז דער רב א בעל מדות אדער ניט, צי איז ער א נקי כפים אדער ניט — וועגען דעם האבען זיך די פני ניט נאכגעפרעגט. אן אמת'ער נקי כפים, א מענש, וואס שאנעוועט קיינעם ניט און זאגט דעם אמת אין פנים אריין, איז פאר די פני גאר גענוין א חסרון. זיי האבען געזוכט זייערען א מענשען, אזוינעם, וואס איז א מכבד עשירים, און האט וועניג וואס צו טהאן מיט'ן המון...

די קאצאפעס אבער האבען ניט אזוי מקפיד געווען, צי דער רב איז א קלענערער אדער א גרעסערער בעל פלפול, די הויפטזאך וואס זיי האבען געוואלט איז געווען, ער זאל זיין א גרויסער בעל מדות, אן ענין, א צוגעלאזענער מענש, פאר וועמען מען קען דאס הארץ אויסניסען און מיט וועמען מען קען זיך אפט אן עצה האלטען. זיי האבען געוואלט דער רב זאל זיין א מקיל און זאל רחמנות האבען אויף דאס ארעמע געלד פון די קבצנים, ער זאל געהן צו ארעמע חתונות אזוי ווי צו רייכע, ער זאל זיך ניט אבזאגען פון א סנדק, וואס דער ארעמאן איז מכבד, ער זאל ניט זיין א נושא פנים און זאל ביי א דין תורה אויסהערען דעם אביון אזוי ווי דעם

גביר. מיט איין וואָרט, די פּני האָבען געוואָלט אן אריסטאָקראַטישען רב און די קאַצאַפּעס — א דעמאָקראַט, א פּאָלקס־מענש.

אין שטעדטעל, וואו די מחלוקות צווישען די ביידע צדדים, די פּני און די קאַצאַפּעס, זיינען אזוי פערשארפט געוואָרען, דאָס יעדער צד האָט זיך געמוסען ז י י ן אייגענעם רב, וועט איהר שטענדיג געפינען אט די דאָ אויסגערעכענטע פערשיעדענע אייגענשאפטען ביי די צווויי פער־שיעדענע רבנים.

די ארט און ווייזע פון מקבל פּנים זיין דעם רב, פון דעם ערשטען ברוך הבא, פלעגט אויך זיין ביי די פּני גאנץ אנדערש, ווי ביי די קאַצא־פּעס.

די פּני פלעגען ארויספאָהרען בעגעגענען זייער רב מיט א טייערען געשפּאַן, וואו עס פלעגען נאָר קענען זיצען וויניגע געצעהלטע מענשען. אריינפאָהרען מיט'ן רב פלעגען זיי אממויסטען ביי נאכט, דער המון זאָל זיך ניט צוטשעפּען. דער רב גופא פלעגט זיך האלטען אין איין בלאָ־זען און פלעגט דעם בריטען עולם כמעט ווי ניט צולאָזען צו זיך.

די קאַצאַפּעס פלעגען מקבל פּנים זיין זייער רב אויך אן עכט פּאָלקסטימליכען אופן. די בעלי מלאכות פלעגען דעם טאָג לייגען די ארבייט און ארויספאָהרען צום באהן מיט א סך וועגען, די פערדלעך הא־בען געמעגט זיין ניט אזוינע טייערע; יעדערער פלעגט מיטנעהמען א פלעשעל משקה ביי זיך אין בוזעם און פלעגט זיך שוין משמח זיין בע־ציטענס. איז דער רב נעווען פון א דערביאיגער שטעדטעל, וואו קיין איי־זען־באהן איז ניט נעווען, פלעגט מען צופאָהרען ביז'ן רב'ס הויז, איהם ארויספיהרען פון דאָרטען מיט גרוים פּאראד און איהם אבפיהרען מיט שמחה ביז ד ע ר נ י י ע ר ש ט אָ ד ט, ו ו א ו עס ווארט אייך איהם דער כסא הרבנות.

אין שטאָדט פלעגט דער רב קיין מאָל ניט ארויספאָהרען מיט פערד. זיינע חסידים פלעגען פערקאטשען די ארבעל, ארויפרוקען די היטעל אויפ'ן שטערען, זיך איינשפאנען אין וואָגען, וואו דער רב איז געזעסען, און איהם אריינפיהרען אין שטעדטעל מיט גרוים התלהבות.

אזא טריאומף־צוג פלענט נור האבען דער רב, אויף וועמען די קא־
צאפעס האבען געגעבען זייער הסכמה.

די פערשיעדענע עקאנאמישע גרופען אין די שטעדטלעך פון זא־
מוט און ליטא האבען אויך ענטוויקעלט פערשיעדענע אידעאלאגיעס.
פערשיעדענע מדות, פערשיעדענע בליקען און פערשיעדענע אינטערעסען.

אט די פערשיעדענע אינטערעסען זיינען אימער געווען דער באדען,
א וואו עס פלענען אויסוואקסען פערשיעדענע צדדים, וועלכע
פלענען פיהרען צווישען זיך אונאויפהערליכע מחלוקות איבער די קהל־
שע ענינים.

פאסקוילען און אויסנעטראכטע ליעדער

ווי קליין די ליטווישע שטעדטעל איז ניט געווען פאר דער אויסערליכער וועלט, ווי ווייניג זי האָט זיך ניט אָנגעזעהן אויף דער לאַנדקארט, איז זי פונדעסטוועגען געווען פול מיט חיות, פול מיט כח און מוטה. דער פולם פון לעבען האָט אין איהר שטארק געקאָפט.

עס פלעגט ניט אוועק די וואָך, ווען מען זאָל ניט האָבען אסיפות, מאכען חברות, שרייבען תקנות און סתם פיהרען וכוחים מכח קהל'שע ענינים.

דער עולם איז געווען צוטיילט אויף צדדים, אויף פארטייען און יעדער צד האָט געזוכט גובר צו זיין דעם נעגנער, דעם צד שכנגד דורך אלערליי כשרה און ניט כשרה מיטלען.

ווי שוין פריהער געזאגט פלעגען שטענדיג מחלוקות פארקומען צווישען די „פני" און די „קאצאפעם", צווישען די רייכע און דעם פאלק, צווישען דער ביסעל יחסנים און דעם המון איבער דער ממשלה אין שטאָדט.

די דאָזיגע מחלוקות זיינען נאטירליך, געווען אונפערמיידליך, ווייל אין זיי זיינען געווען פערמישט די א י נ ט ע ר ע ס ע נ פון די פערשידענע עקאָנאָמישע גרופען.

די „פני", די נגידים, האָבען געוואָלט אלץ פערכאפען ביי זיי אין די הענט און דער „המון", די קאצאפעם האָבען געטענהט, אז זיי דאַרפען אויך האָבען א שטיקעל דעה, ווייל זיי צאָהלען ניט ווייניגער קאַראָבקע־געלד, ווי די שמעלקעם, וועלכע זיצען ביים קהל'שען שיסעל...

אן אנדערס מאָל פֿלעגען די מחלוקות צווישען די צדדים אזוי צוגעשפּיצט ווערען, דאָס די רבנים פון די ארומיגע שטעדט, מורא־האָבענדיג. אז דער שם ישראל זאָל חלילה ניט ווערען לעג ולקלס, פֿלעגען קומען צופֿאָהרען, זיך לעגען אין דער לייגנ און אין דער בריוט ביז וואָנען זיי האָבען געבראכט צו א פּשרה. ניט זעלטען פֿלעגט א היץ־קאָפּ אונטערשרייבען אין דער שטיל א „פּאָפּיר" אין אויעזד צום איספּראָווניק, וועלכער פֿלעגט קומען מאכען א „טאָלק" לויט זיין יון'ישען יושר.

אויסלייגען קלאָר די טענות, וואָס זיי ווילען, זיינען די צדדים ניט געווען בכח און אויף די אסיפות פֿלעגט מען טומלען, ליארמען, פֿילדערען, אז די קולות האָבען דערגרייכט ביז'ן הימעל. די רעדעלי־פֿיהרער פון איין צד פֿלעגען זידלען און שימפּען זייערע געגנער מיט אלערליי נעמען, זיי אויסרעכענען דעם גאנצען צעטעל פון זייערע חטאים פון פּאר דער חתונה און פון נאָך דער חתונה, און עס איז ניט געווען מקנא צו זיין דעמיעניגען, וועלכער האָט געהאט אין זיין משפּחה א שטיקעל סרכא.

איז א געוויסער ניט בעליעבטער גבאי אָדער אזוי א בעל דעה געווען א צו גרויסער תקיף און מען האָט ניט געקענט סתם אזוי איהם אוועקמאכען מיט דער האנט — צי ווייל ער האָט געהאט א שטארקען מענה לשון און מען האָט איהם ניט געקענט אריבערשרייען, צי ווייל ער איז געווען א גרויסער בעל משפּחה און די קרובים מיט די קרובים'ס קרובים האָבען תמיד געהאלטען זיין צד — דעמאָלט האָט דער צד שכנגד געווהט איהם צו פֿערמאוס'ן אין שטעדטעל ניט אָפּען, בפֿרהסיא, נאָר בסתר, אין דער שטיל. מען האָט געוזהט איהם צו פּסל'ן פון כלל־ארבייט „טויט מאכען פּאָליטיש" דורך פּאסקווילען און אויסגעטראכטע לייעדער.

דער פּאסקוויל איז געווען א וואָפּען, וואָס פֿלעגט גאנץ אָפּט בענוצט ווערען קענען א פֿערזענליכען שונא, קענען איינעם, וואָס פֿלעגט צופּיעל באָלעבאָטעווען מיט די קאָראָבקע־געלדער און איבערהויפּט קענען אלע די, וועלכע האָבען זיך געמאכט פּאר גאנצע יחסנים און „פיהרען די שטאָדט פּאר'ן נאָז". דורך א פּאסקווילי האָט מען געוזהט זיך אָבצורעכענען מיט'ן בעל דבר אויף אזא אופן, אז יענער זאָל שוין מעהר קיין תקומה ניט קענען האָבען. און גאנץ אָפּט פֿלעגט טאָקע טרעפֿען, אז דער

אויף וועמען דער פּאסקווי׳ל איז געווען געשריבען, האָט לאנג־לאנג ניט געקענט די אויגען וווייזען.

דער פּאסקווי׳ל האָט געהאט דעמזעלבען צוועק ווי די „סענסאַציאָנע־לע ענטדעקונגען" מיט וועלכע א געוויסע צייטונג טרעט אין אונזערע צייטען ארויס קעגען א פּאָליטישען געגנער אין דער צייט פון א קאמף.

אָט האָט מען א געוויסע צייט געמורמלט אין שטעדטל, אז דער גבאי פון לחם עניים געהט צו־אָפּט און זאמט זיך צו־לאנג אין דער יונגער אלמנה׳ס הויז. ארויסטרעטען מיט אַן אָפּענער בעשולדיגונג האָט מען מורא געהאט, קיין עדות זיינען ניט געווען און דער רב קען אמאל קנסן׳ען פּאר זיין א מויא שם רע, האָט מען דאָס ארויסגעפּויקט דורך א פּאסקווי׳ל.

האָט זיך געטראָגען א סוד, אז דער נגיד ווי׳ל אויסלייזען זיין זוהן פון פּריזיוו מיט לאפּקע און דורך דעם וואָלט אריינגעפּאלען אין אנדערער, אן אונשולדיגער. רייזען אין דער הויך האָט מען וועגען דעם ניט גע־טאָרט, ווי׳ל מען האָט געוואוסט, אז דער נגיד איז אויסגעמישט מיט נאטשאלסטוף, האָט מען זיך אָן איהם נוקם געווען דורך א פּאסקווי׳ל.

ווי פון יעדער סענסאציע האָט זיך אין שטעדטל אָנגעפּאנגען שטארק צו רודערען דורכ׳ן פּאסקווי׳ל. אלע אָהן אן אויסנאהם, פון קליין ביז גרויס, האָבען גערעדט וועגען „פּאסקווי׳ל", וואָס איז געווען אָנגע־קלעפּט אויפ׳ן וואנט פון בית המדרש.

געפּינען פּלעגט מען דעם פּאסקווי׳ל שבת אין דער פריה, וועו דער עולם איז געגאנגען אין בית המדרש דאוונען. דאָס איז געווען צוליעב צוויי טעמים: ערשטענס, ווי׳ל שבת זיינען אלע לייזיג און עס וועט מאכען א שטארקען רושם; צווייטענס, ווי׳ל קיינער וואָלט ניט מחלל שבת גע־וען און עס ארונטערריסען. דער שבת־גוי פּלעגט נאָר קומען פרייטאג צו נאכט אויסלעשען די לאמפּען און שבת נאכ׳ן דאוונען ארונטערנעה־מען די לייכטערס. ביז דער צייט האָט ער זיך ניט געווייזען.

עס איז כדאי צו בעמערקען, אז די פּאסקווי׳לען זיינען געווען געשרי־בען אין אידיש, אין דער צייט וועו אלע אנדערע מודעות זיינען געווען אין לשון קודש. דערפון קען מען דריגען, אז די פּאסקווי׳לען שרי־

בער זיינען געווען פאלקס־מענשען, וועלכע האבען קיין לשון קודש ניט געקענט.

האט מען שבת אין דער פריה, דאוונען צייט, געזעהן קופקעס מענשען ארום בית המדרש און ארום שול, האט מען זיך גלייך אנגעשטויסען. אז מסתמא איז דארטען אנגעקלעפט א פאסקווילֿ. די לצים פון שטאדט און אפילו די שוין אנגעזעהענע מענשען האבען פון די פאסקווילֿען שטארק הנאה געהאט. זיי זיינען געווען געשריבען שארף און וויציג. אזוי, וז מען פלעגט אפטמאל זיך האלטען פאר די בייבער לאבענדיג.

די פאסקווילֿען זיינען געווען געשריבען אין אן איינפאכער קלאר שפראך. אן אנדערש מאל איז א געוויסער פסוק געווען בעגליט מיט א ליעדלֿ. עס פלעגט אויך טרעפען, אז דער גאנצער פאסקווילֿ איז געווען געשריבען אין גאלע גראמען.

אזוי ווי א פאסקווילֿ, אזוי איז דאס „אויסטראכטען אויך אימיצען א ליעד" אויך אין שטעדטלֿ געווען ניט פון די זעלטענע פאסירונגען.

האט א בחור געפיהרט א ליעבע מיט א מיידלֿ, האט זיך גלייך פערשפרייט א ליעד, וואו די אויפפיהרונגען פון דעם פערליעבט פארלֿ זיינען געשיליֿדערט געווארען אין א ניט צנועה'דיגען אופן. האט מען זיך דערוואוסט, אז א מלוה צאפט אוים די בלוט פון אן ארעמען קרעמער, איז גלייך ארויס א ליעד, וואו דער מלוה האט געקראגען זיין חלק מיט פראצענט.

אין יעדער צייט זיינען געווען בחורים, מעהרסטענס, פון דער ישיבה, וועלכע זיינען געווען מאדימט אויסצוטראכטען א ליעד איבער א געוויסער פאסירונג.

פאר אן אויסגעטראכטען ליעד פלעגען די „אנגעברענטע" ציטערן ווי פאר פייער. מאנכע פלעגען אפילו אייגשרעקען דערמיט, וואס זיי פלעגען מודיע זיין, אז זיי וועלען אויסטראכטען א ליעד.

צום אויסגעטראכטען ליעד פלעגט גלייך צוגעפאסט ווערען א מעלאדיע און די קונדסים פלעגען שוין האבען וואס צו זינגען.

ביי אונז אין שטעדטלֿ איז אברהם'קע דער זינגערלֿ געווען א בריה צוצופאסען צו אן אויסגעטראכטען ליעד א מעלאדיע. די מיידלעך האבען

טאָקע דעריבער פאר איהם שטארק מורא געהאט און אויב שוין יע פיהרען אַ ליעבע, האָבען זיי געפיהרט די ליעבע מיט איהם גופא, מיט אברהם'קע דעם זינגער הייסט עס, וועלכער האָט אנב אורהא אונטער־געטעניגט די מיידעלשע הערצער מיט זיין זיסען קול'כעל.

דאָס אויסגעטראכטע ליעד, וואָס מען האָט געזונגען אויף דעם פרי־הער דערמאָנטען גבאי פון לחם עניים, וועלכער איז געווען א צו־גרויסער מחותן מיט דער יונגער אלמנה, האָט זיך אָנגעפאנגען בזה הלשון:

„איידער צו גיהן נאָך מעריב אין בית המדרש צום שיעור,
איז — — — געגאָנגען קלאפען אין דער אלמנק'עס טיהר...
לאַ־לאַ־לאַ, לאַ־לאַ־לאַ*)

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ווי די אָנגענריפענע אין די פאסקווילען און אין די אויסגעטראכטע לידער האָבען געפיהלט איז זיך לייכט פאַרשטעלען, ניט ווייניג האָבען זיך פשוט קיין אָרט ניט געקענט געפינען. דאָס ליענען ביי אלע־מען אין די מיילער איז ניט געווען קיין גרויסער תענוג און פיעלע איז אויסגעקומען צו פערלאָזען די שטאָדט אויף אייביג.

*) איך בין משער, אַז פיעלע פון אונזערע פאָלקס־ליעדער שטאַמען פון אָט די „אויסגעטראכטע ליעדער", וועלכע זיינען פערפאסט געוואָרען מיט דעם צוועק צו פערשווארצען אימיצען די אויגען.

גמילת חסד

די מדה פון גמלת חסד, פון לייהען געלד אהן פּראָצענט, איז ביי קיין נאציאָן ניט געווען אזוי ענטוויקעלט, ווי ביי אידען. עס וועט ניט זיין קיין שאוויניסטישע, אתה בחרתנו בעריהמעריי, וועז מיר וועלען זאגען. אז די מדה פון גמלת חסדים איז א ריין אידישע מדה.

די פערשפרייטע מיינונג, אז אידען זיינען פּראָצענטניקעס, וואכערער, וועלכע זענען קאפּאבעל ארויסצוריסען דעם לעצטען ביסען פון זייער'ן א בעל חוב'ס מויל, איז ניט מעהר, ווי אן אנטיסעמיטישע ערפינדונג.

ביי קיין פאלק איז ניט פערהאסט א מלוה, א פּראָצענטניק, ווי ביים אידישען פאלק. אויף א וואכערער פלעגט מען טייטלען מיט די פינגער און מען פלעגט מיט איהם מורא האבען צו האבען וועלכע עס איז עסקים. דאס וואָרט: „פּראָצענטניק" איז געווען א זידעל וואָרט, וואס פלעגט אנגעוענדעט ווערען אלס די גיפטיגסטע פייל צו טויטען א געגנער.

אין יעדער שטעדטעל פלעגען ווירקליך זיין א פאר מלוה'ס, הויט־שינדער, וועלכע פלעגען פערשפרייטען זייערע נעצען צו פאנגען געבראָכענע מענשען און זיי שפּעטער אויסטהאן נאקעט. אבער אזוינע חברה־לייט זיינען געווען אויסנאהמען און פלעגען בעצייכענט ווערען מיט די מיטוילען: פּיאוווקעס, בלוט־זויגער, פון וועלכע אלע פלעגען זיך דערווייטערען.

דאס נעהמען פּראָצענט פאר לייהען געלד איז ניט קיין אידישער שטריך. עס איז יעדענפאלס ניט געלעגען אין כאראקטער פון אידען, ווען זיי האבען געפיהרט דאס קלוינשטעדטעלשע פאטריאַרכאלישע לעבען. דאס לייהען געלד אהן פּראָצענט איז, פערקעהרט, געווען שטארק פערברייט אין די אידישע שטעדטלעך.

נאנצע שטעדטלעך פלענען לעבען פון גמלת חסדים, פון די טובות, וואס איינער פלענט טהאן מיט'ן אנדערען דורכ'ן אויסלייהען געלד.

היינטיגע צייט ווערט אנגערופען די צייט פון קרעדיט. קרעדיט איז איצט דער יסוד, אויף וועלכער דער מאדערנער האנדעל און די אינדוסטרי שטיצען זיך. קרעדיט איז דער הויפט אינסטרומענט אין היינטיגער צייט. זאל עפעס פארקומען א וועלכע עס איז ניט מניעה אין דעם קרעדיט פון א לאנד, און א קראך, א קריזיס מיט אלע זיינע בעגלייטער וועט ווערען אונפערמיידליך.

אין די אידישע שטעדטלעך האט מען קיין ידיעה ניט געהאט פון דעם מאדערנעם קרעדיט. קיין באנקען און אנדערע פינאנציעלע אייניריכטונגען זיינען ניט געווען. אבער א האנדעל מיט ריינע מזומנים איז געווען אונמעגליך אפילו מיט א פאר צעהנדליג יאהר צורוק, וועו די מאדערנע אינדוסטרי איז נאך ניט געווען אזוי שטארק אויסגעוואקסען. עס זיינען נויטיג געווען אנדערע מיטלען ווי אזוי צו פיהרען מסחרים אהן מזומנים. אט דער וויכטיגסטער פון דיזע מיטלען איז געווען דער גמלת חסד. און ניט פון דער חברה „גמלת חסד", וואס האט געדיענט אלס א גוטער פלאץ צו שפיעלען אין גבאות, נאר פון דער מ ד ה צו טהאן גמלת חסדים רייד איך דא.

די עקאנאמיסטען דרעהען זיך א קאפ אויסצורעכענען ווי גרויס עס דארף זיין דער פראצענט פון מזומנים אין דעם היינטיגען וועלט־האנדעל; וויפיעל קרעדיט, למשל, מען קע זקריגען אויף יעדע הונדערט דאלער בארעם געלד. אזא חשבון וואלט אויך געווען אינטערעסאנט צו מאכען אין די קלייגע שטעדטלעך, וואו דער נאנצער מסחר איז געווען געבויט אויף די גמלת חסדים. פערהעלטניסמעסיג, דוכט מיר, פלענט יעדער זילבערנער רובל דורכגעהן מעהר הענד ווי איצט און עס איז א סברה, אז מיט יעדען רובל האבען זיך בענוצט מעהר מענשען ווי איצט, וועו געלד איז געווארען די נשמה פון דער וועלט.

סחורה פלענט מען אין די ליטא'ער שטעדטלעך קויפען דורך די קאמיסיאנערען אין די גרויסע מקומות. אין אונזער געגענד פלענט מען אייניקויפען אין ריגא, ליבוי, מאסקווע, לאדז און אזוי ווייטער.

פאר די סחורה פלעגט מען, פערשטעהט זיך, ניט צאהלען מיט מזומן, נאר מיט וועקסלען. די וועקסלען זיינען אויסגעשטעלט געוואָרען אויף נע־וויסע טערמינען, אויף דריי, פיער, פינף און זעקס מאָנאַטען. די סחורה פלעגט געווענדליך אבגעלייזט ווערען פריהער און אויב דער קרעמער האָט געהאַנדעלט בלויז מיט איניגע ארטיקלען און איז ניט געווען אזוי פער־דרעהט, פלעגט ער דאָס אבגעלייזטע געלד ביז דער צאהלונג אויסלויי־הען אלס גמלת חסד. דאָס גאנצע שטעדטל פלעגט זיך דערווייל קירע־ווען מיט דעם געלד. און וועז מיר זאָגען דאָס גאנצע שטעדטל איז דאָס אין בוכשטעבליכען זין. דער יעניגער, וואָס פלעגט קריגען דעם גמלת חסד, פלעגט אויך ביי זיך ניט האלטען און פלעגט דאָס געלד, אין די טעג, וועז ער פלעגט עס ניט בענוצען, אויסלייהען אנדערע, און דיזע ווי־דער אנדערע. און אזוי פלעגט יעדער רובל צירקולירען אלס גמלת חסד אין א סך הענר.

יעדע שטעדטל האָט זיך יעדע וואָך איהרע „מארקטעג". אין די מארקטעג פאָהרען זיך צונויף די פויערים פון די ארומיגע דערפער אין פערקויפען זייערע תבואות, אייער , היהנער, גענז, און פאר דעם פלעגט קויפען זיי איין אנדערע סחורות, וואָס זיי איז נויטיג. ביי אונז אין שטעדטל זיינען די „מארקטעג" געווען דינסטאג און פרייטאג. פון זיי, פון די „מארקטעג", האָט זיך געווענדעט די „פראָספעריטי" פון שטע־טל. א געלונגענער „מארקטאָג" האָט אריינגעבראכט מעהר פדיונות און דאָס עקאָנאָמישע לעבען פון שטעדטל פלעגט אויפלעבען. פערקעהרט, ביי א שלעכטען וועג און ניט קיין געלונגענעם וועטער פלעגט דאָס גאנצע עקאָנאָמישע לעבען פון דער וואָך דורכמאכען א מין „דעפרעסיאָן". אין א שלעכטען וועג קומען די פויערים ניט אין שטאָדט אריין, לייזט מען ניט, איז ניטא מיט וואָס צו בעצאָהלען די וועקסלען און דער גאנצער עקאָנאָמישער מעכאניזם פלעגט אָנפאנגען צו סקריפען.

מאָנטאג און דאָנערשטאג פלעגען שוין די קרעמער אָנפאנגען קוקען אויפ'ן הימעל און זעהען, וואָס פאר א טאָג מאָרגען וועט זיין; אויב עס וועט זיין א רעגען וועטער אָדער א פיינער טאָג.

— דער הימעל ווייזט ניט אויף רעגען — פלעגט מיט גרויס זיכער־קייט געווען־ליך אב'פסקן'ען יאנקעל דער קרעמער, א איד פון א יאהר פופציג מיט א גרויסער באַרד און מיט בלינדליכע אויגען.

דאָס פלעגט יאנקעל טהאָן ניט ווייל ער איז געווען אזא גרויסער מחותן מיט דעם וועטער נביא, נאָר איינפאך אוים גוטהארציגקייט צו זיי־נע שכנים, וועלכע פלעגען זיך שטארק בעאונרוהיגען איבער דער מאָר־גענדיגער פאַנאָדע. א גרויסער בעל בטחון אין דעם, וואָס מען טאָר ניט דערמאָנען ניט וואשענדיג די הענד, איז יאנקעל געווען זיכער, אז ער וועט קיינעם ניט פערלאָזען און וועט איינהאלטען דעם רעגען אין מארק־טאָג.

ביי א חלוקי דעות איבער דעם מאָרגענדיגען טאָג, ווען יאנקעל פלעגט טרייסטען מיט א שעהנעם וועטער, און ירוחם, א איד אין יאנקעל'ס על־טער, נאָר אן אומעטיגער, א פער'דאגה'טער, מיט א פערביטערט פנים, פלעגט בעשיינפערליך בעווייזען. אז אט יענער וואָלקען, וואָס קומט פון שאוול־ער געגענד וווייזט אויף א רעגען, פלעגען די צווייפלער א בלעטער טהאָן דעם לוח און א קוק טהאָן, וואָס ער, דער לוח, זאגט...

גלייך נאָכ'ן מארק, ווען די קרעמערס האָבען נאָך ניט פאספּעיעט אפילו איבערצוציילען דעם פדיון, זיינען שוין אין קראָם געווען די קונדען אויף דעם גמלת חסד. אויסצוטיילען דעם פדיון אין גמלת חסדים איז געווען אזא געוועהנליכע זאך, ווי, למשל, אריינצוכאפען אשרי נאָך אי־דער די זון געהט אונטער.

ביי א שלעכטען פדיון פלעגט מען זיך ניט אזוי שטארק מצער זיין, וואָס די סהורה איז געבליבען ניט פערקויפט, ווי איבער דעם, וואָס מען קען ניט אויסלייהען א גמלת חסד.

דאָס געלד, וואָס איז געווען אָנגענגרייט פאר א גמלת חסד פלעגט קיינער ניט טאָרען ריהרען, אזוי ווי דאָס וואָלט געווען געלד פון ר' מאיר בעל הנס פושקע.

—דאָס איז גמלת חסד געלד און מען טאָר עס ניט ריהרען פאר דער הוצאה — פלעגט מען גאנץ אָפט הערען אין שטעדטעל, ווען א קינד אָדער טאקע די מאמע גופא פלעגט בעטען געלד אָנווייזענדיג אויף דעם שאכטעל, וואו דאָס געלד ליעגט.

מאנכע רייכערע באלעבאטים פלעגען האבען אויסגעטיילט א פאר־טויזענד רובל בתורת גמלת חסד. אזוי ווי א באנק געשעפט וויים אומ־געפערהר וויפיעל מען קען דעם אדער יענעם געבען קרעדיט, אזוי פלעגען שוין די יעניגע, וועלכע פלעגען אויסטיילען זייער געלד אויף גמלת חסד נענוי וויסען וויפיעל מען דארף גיבען דעם און וויפיעל יענעם. איינעם פלעגט מען קענען גיבען ר' קערבלעה, א צווייטען ק"ן קערבלעה, א דרי־טען א מאה און א. וו.

האט איינער צוגעזאגט, אז די און די שעה וועט ער קענען גיבען א גמלת חסד, איז דאס געווען זיכער ווי גאלד. אויף אזעלכע צוזאגען האט דער עולם געבויט ווי אויף די וועכטער פון א מארגענס באנקיר. אלע האב־בען געוואוסט, אז וועו מען זאגט צו א גמלת חסד טאר מען ניט שפע־טער פערפיהרען. „דאס איז ניט קיין קלייניגקייט, דא שמועסט זיך וועג־גען א גמלת חסד".

אזוי ווי דער וואס פלעגט אויסבארגען דעם גמלת חסד, פלעגט זיין זעהר פינקטליך, אזוי פלעגט אויך זיין דער, וואס פלעגט נעהמען דעם גמלת חסד, זעהר פראמפט אין זייגע צאהלונגען. וואס עס זאל ניט האב־בען פאסירט האט מען געוואוסט, אז א גמלת חסד מוז מען צו דער מי־נוט אבטראגען. פלעגט איינער אמאל באנקראטירען, פלעגט דער באנק־ראט צו די גמלת חסדים, וואס ער איז שולדיג געווען, ניט זיין נוגע. די גמלת חסדים זיינען געווען דאס ערשטע, וואס מען מוז צאהלען, אזוי ווי א „פוירסט מארגיידזש" להבדיל. נאר אויך איינעם וואס האט שוין מיט זיין אנזעצען געמאכט אן עכטען חורבן אין שטעדטעל, פלעגט מען זאגען:

— ער האט אפילו גמלת חסדים אויפגעפרעסען...

אזעלכער האט זיך גערעכענט פאר איינעם פון די גרעסטע שווינדלער און קיינער פלעגט איהם שוין קיינמאל קיין קאפיקע ניט טרויען.

אויסלייהען גמלת חסדים האט זיך גערעכענט פאר איינע פון די גרעסטע פערגעניגענס. א שטיקעל נגיד איז מען מקנא געווען ניט אזוי פאר דעם וואס ער האט געלט און קען בעסער לעבען, ווי פאר דאס פער־געניגען, וואס ער קען אויסבארגען זיין געלט און טהאן מענשען טובות.

א נגיד א קמצן האָט קיינער ניט מקנא געווען.
— מישטיינס געוואָגט, ווער עס האָט הנאה פון זיין געלד: ער און דער חזיר...

דאָס גרויסע פערגעניגען פון אויסטיילען געלד אלס גמלת חסד פלעגען מעהר ווי אלע איבערלעבען די „ריגא'ער זיצער", די „מאסקווער זיצער", די „לאָדזער זיצער" און אז. וו. מיט דיזע נעמען פלעגען בעציי־כענט ווערען די יעניגע, וועלכע פלעגען האָבען זייערע געשעפטען אין די גרויסע שטעדט. זייערע פאמיליען פלעגען וואוינען אין די קלייניע שטעד־טלעך און זיי, די מענער, פלעגען אלע מאָל קומען אויף א יום־טוב צו דער פאמיליע פערבריינגען א פאָר וואָכען און נאָכדעם פאָהרען צוריק צו די ערטער, וואו זיי האָבען געפיהרט זייערע געשעפטען.

דיזע „מקום'שע זיצער" פלעגען דאָס געלד, וואָס זיי האָבען געמאכט אין די גרויסע שטעדט, ניט אוועקלעגען אין די באנקען, נאָר פלעגען מיטנעהמען אהיים און אויסטיילען פאר דער צייט, וואָס זיי פערוויילען מיט דער פאמיליע, אין גמלת חסדים.

די דאָזיגע גרויסשטעדטישע געשעפטסלייט זיינען געווען די הויפט פינאנסירען פון שטעדטעל. אויף זייער קומען האָט געווארט די נאנצע שטעדטעל. אויף זייער חשבון פלעגט מען בעשטימען די וועקסעל צאָה־לונגען און אויף זייער קאפיטאל האָט מען נעבויט נאנצע אונטערנע־מונגען.

ערב יום־טוב, אקאָרשט ווי דער מקום'שער זיצער איז געקומען צור־פאָהרען, איז שוין זיין שטוב געווען איבערפילט מיט די גמלת חסדים לייר־הער. און גליקליך האָט זיך געפיהלט דער ארונטערגעקומענער, וועז ער האָט געקענט אלעמען איינטיילען. ער האָט דאן זיך ווירקליך געפיהלט יום־טוב'דיג. ער איז געווען ביי זיך אזוי אָנגעלעגט און האָט געהאט פיעל נחת פון דעם בעוואוסטזיין, אז ער לעבט ניט פאר זיך אליין.

ווען א „מקום'שער" האָט נעהאט א שלעכטען יאָהר און איז געקומען א היים אָהן געלד, ניט האָבענדיג די מענליכקייט אויסצוטיילען גמלת חסדים, האָט ער זיך געפיהלט זעהר נידערגעשלאָגען און זיין יום־טוב איז געווען א פערשטערטער.

עס פלעגט ניט זעלטען טרעפען, אז א מאסקוואר זיצער זאל צוליעב דעם אהיים ניט קומען, ווייל ער האט זיך געשעהמט צו ווייזען פאר'ן עולם, וועלכער האט געווארט אויף זיינע נמילת חסדים.

אין אזא פאל פלעגט פארקומען אן אמת'ער קריזיס אין שטעדטעל.

אויסרעכענענדיג, אז דער אדער יענער יום־טוב גאסט וועט ברענגען מיט זיך אן אפותיקא פאר נמלת חסדים, פלעגען די שטעדטעלשע סוחרים און קרעמער בעשטימען אויף דיזער צייט זייערע צאהלונגען אין שטעדטעל גופא און אויסען שטעדטעל. האט דער אדער יענער מקום'שער זיצער ניט נעקענט ערפילען די האפנונגען אויף זיינע מזומנים, איז די גאנצע שטעדטעל נענאנגען כאראם.

די נעלר פערשפרעכונגען זיינען ניט ערפילט נעווארען, די צאהלונגען זיינען ניט געמאכט געווארען, דער צוטרוי איז געזונקען, סחורות האט מען אויפגעהערט צו לייווערען און דאס גאנצע עקאנאמישע לעבען האט זיך אבנעשטעלט. א מאדערנער עקאנאמיסט וואלט דאס אננערופען... א קריזיס.

די גמלת חסדים אהן בעלוינונג, אהן דעם קלענסטען צינז האבען נעדיענט אלס שמיער פאר די רעדער פון דעם האנדעל אין די שטעדטלעך פון זאמוט און ליטא.

און וועז מקטרגים און אידען־פרעסער קומען צוגעהן און זאגען, אז אידען זיינען פראצענטניקעס, וואכערער, קולאקעס, טא זאלען זיי א קוק טהאן אויף דאס לעבען פון די קליינע שטעדטלעך. זיי וועלען דאן אויסגעפינען, אז אין בעצוג צו לייהען געלר אהן פראצענט זיינען די אידען אפשר דאס אייניציג פאלק.

הסגת גבול

גרויס זיינען געווען די טאָג־טעגליכע דאגות חיונה אין דער אי־
דישער „טשערטא". אידישע פרנסות זיינען געווען ווייניג און מאָנגער.
די קאָנקורענץ איז געווען גרויס. איטליכער פאמיליען־פאָטער איז, קיין
עין הרע, געווען א בעל מטופל מיט א היבש ביסעל קינדערלעך; יעדעס
קינד דארף האָבען שיכעלעך, הויזעלעך, קליידעלעך, א. אז. וו.

די ברויטגעבער האָבען געאָקערט מיט דער נאָז די ערד אבי ווי עס
איז צו מאכען א שטיקעל לעבען, די ווייב און די קינדערלעך זאָל חס
וחלילה ניט פעהלען. מען איז זיך מבזה ומבוזה געווען, מען איז אויסגע־
שטאָנען אלערליי יסורים פון גוי און פון פּריץ, מען האָט אָבער פער־
ביסען די ליפען און געשוויגען. איטליכער האָט געפיהלט זיינע גרויסע
פליכטען צו זיין פאמיליע, און איז דעריבער גרייט געווען אויסצושטעהן
אלע נגיפות און נשיכות, אלע ערנידערונגען וואָס דער שו׳ערער מזל האָט
אָנגעשיקט.

ווי גרויס עס זאָל אָבער ניט האָבען געווען דער קאמפף פאר דאָס
שטיקעל ברויט, ווי אַרעם די פרנסה זאָל ניט האָבען געווען, זיינען
געווען אזעלכע זיטליכע גרענעצען, וואָס קיין חשוב׳ער איד וואָלט
ניט אריבערגעשפרייזט. ווי שארף עס זאָל ניט האָבען געווען די יאָגע־
ניש, די קאָנקורענץ צווישען פערשיעדענע סוחרים און קרעמער פון איין
אינדוסטרי צווייג, איז אָבער די קאָנקורענץ ניט ארויס פון געוויסע ראה־
מען.

איז אימיצער געשטאָנען אין א קראָם, וואו ער מאכט א לעבען, וואָלט

זיך קיינער ניט ערלויבט איהם ארויסצושטייגען, געבען מעהר קראָם־געלד און איהם ארויסשטעלען.

שטעהט א סוחר'ל ביי א גוי'אישקען וואָגען און דינגט זיך מיט'ן פויער איבער'ן זעקעל תבואה, וועט זיך אן אנדער סוחר'ל ווי עם זאָל איהם ניט גלוסטען מאכען א קניה, ניט אונטערשטעהן און איהם אויס־דינגען.

אויב יענטע די פליקערקע וועט טאָפען א געזעל, איהר וועגען אין די הענד, איהר הויבען ארויף און אראָפּ, כדי צו איבערצייגען די ערל'טע, אז די געזעל האָט ניט קיין ברעקעל שמאלץ, אז זי איז הויל'ע הויט און ביינער, איז לייכט ווי א פעדער, אז וועגן זי גיט פאר איהר צעהן בערלינ־קעס איז עס אויף א סך און וועט געווים אָנגעצעגן די קאָפּ, וועט קיין מאָל ניט צוגעהן איהר קאָנקורענטקע יחנה די נעזערקע און געבען א גרעסע־רען מקח, הגם זי זעהט בעשיינפערלעך פון דער ווייטען, אז די געזעל איז א מציאה גדולה ניט נור צעהן, נור האָנצע פופצעהן בערלינקעס.

הסגת גבול האָט זיך געריכטעט ניט נור פאר א גרויסע עבירה, נור פאר א גרויסע רשעות, און קיינער האָט זיך ניט ערלויבט צו טהאָן אזעל־כעס.

האָט איינער געוואוינט אין א דירה, איז אימיצער געשטאָנען אין א געוועלב, האָט ער נור געהאט אויפצופאסען נאָכצוקומען זיינע התחייבות'ן און זעהען אז די קונדען פון זיין געוועלב זאָלען בלייבען צופריעדען.

אז הינטער זיין רוקען שטעהט אן אנדערער און לויערט אויף איהם, ווי איהם ארויסשטופען — וועגען דעם האָט ער זיך קיינמאָל ניט געקי־מערט. ער האָט געוואוסט אז דאָס קען קיין מאָל ניט פארקומען. די וועלט איז ניט הפקר פעטרישקע, און ניט דער רב, ניט די בעלי בתים און ניט די נאנצע שטעדטעל וועט ערלויבען דאָס צו טהאָן.

האָט איינער געוואָלט דינגען א דירה, האָט ער פריהער אָנגעפרענט דעם שכן, אויב ער ווי'ל זיך ארויס קלייבען: האָט איינער געוואָלט ווערען א „מענש" ביי א סוחר, האָט ער קודם כל אָנגעפרעגט דעם פריהערדינגען משרת, אויב ער ווי'ל אליין מיט'ן גוטען ווילען אוועק פון זיין שטעל'ע; האָט א רב געקראָגען א כתב אָנצונעהמען דעם כסא הרבנות איז א גרע־

סערער שטאדט. האט ער זיך פריהער גוט ערקונדינט, אויב דאַרטען זיינען ניטא קיין מחלוקת מיט'ן אלטען רב.

עס וואלט געווען פינסטער און ביטער צו דעם יעניגען, וועלכער וואלט זיך ניט גערעכענט מיט דער מאַראל פון שטעדטעל און וואלט אי־ בערגעטראַטען די זיטליכע גרענעצען.

אלע וואלטען זיך פון איהם דערווייטערט, אלע וואלטען אויף איהם געטייטעלט מיט די פינגער, אז ער איז א מסיג גבול. צו קיין התמנות וואלט מען איהם ניט צוגעלאזען, קיין עליה וואלט מען איהם ניט געגע־ בען, און וויר רעדט נאך צו זיין אמאל א שליח צבור — דערצו וואלט ער געווים ג'פסל'ט געווארען.

אט די עפענטליכע מיינונג, דער מאַראלישער דרוק, האט איטליכען געצוואונגען ניט צו קריכען אויף יענעם'ס קאפ און ניט אונטערצושטעלען פיסלעך, כדי יענער, מעג ער זיין זיין גרעסטער קאנקורענט, זאל נכשל ווערען.

שווער און ביטער פלעגט אנקומען דער ביסען ברויט אין די זאמוטער שטעדטלעך, אבער ער איז געווען אן עהרליכער ביסען, קיינער האט ניט געקענט זאגען, אז ער איז פון זיין מויל ארויסגעריסען געווארען.

פער'חושך'ט און פערשווארצט פלעגען ווערען אונזערע טאטעס אין ליטא, איידער זיי פלעגען צו וועגען ברייגען די חיונה, אבער ריין און שהן איז געווען זייער געוויסען; קיינער האט ניט געהאט צו ווייגען אויף זייערע קעפ, און קיינער האט ניט געקענט זאגען, אז זיי האבען געבויט זייערע עקזיסטענצען אויף די עקזיסטענצען פון אנדערע, וועלכע זיינען שוואכער אין דער מלחמה פאר'ן לעבען.

* * *

בעזיצען אויך אונזערע היינטוועלטיגע „ציוויליזירטע" אידען אזוינע מדות?

מיר זיינען היינט געווים מעהר פארטגעשריטען, מיר שטעהען היינט געווים העכער אויפ'ן שטאפעל פון קולטור; מיר זיינען היינט א סך נע־ העכטער צום גרויסען אידאל — אבער די זיטען! די מדות! זיי געפינען

זיך אין א סך, א סך נידעריגערען צושטאנד ווי ביי אונזערע טאטעס אוז מאמעס.

האלט אימיצער אן א שטעלע — וועט א צווייטער, אפילו זיינער א נאהענטער חבר, איהם שוין אזוי „ארומארבייטען", אז ער זאל ברעכען דעם קאפ, כדי ער, זיין „פריינד", זאל איהם קענען ירשה'נען לעבעדיגערהייד.

האלט אימיצער אן אן עפענטליכען אמט, וואו זיין דרייסטע שטעלונג רופט געווהנליך ארויס געגנער און שונאים, טא מעגט איהר זיכער זיין, אז ס'וועט זיך שוין איינגעפינען א שטילינקער, נוטינקער יונגער מאנטשיק, וועלכער וועט אויסנוצען די לאגע... און אויב עס איז אונז מעגליך דאס צו טהאן פאר יענעם'ס אויגען, נוצט מען אויס די געלענגהייט, וואס יענער, וועמען עס גלוסט זיך צו ירשה'נען, פאהרט אוועק אויף א פאר וואכען זיך קורירען פון א קראנקהייט.

געווהנליך ווערט דאס געטהאן לשם שמים, מיט אן אויגען־גלאצענעם, און טאקע נאר צו ראטעווען די קאונטרי פון אונטערגאנג, אבער, אגב אורחא, פערגעסט מען ניט אן זיך אליין, אן דעם אייגענעם בייטעל.

פון וויפיעל מענשען, וועלכע האבען עהרליך און מיט מוטה ערפילט זייערע אויפגאבען, זיינען אין אונזער וועלטעל אוועקגענומען געווארען זייער לעצטער ביסען, דורך נידערטרעכטיגע, שמוציגע אינטריגעס?

וויפיעל האט מען טערארייזירט, געשמוצט און געשווארצט נור דערפאר, ווייל זיי האבען געהאט דעם מוטה צו זאגען אמאל אן אמת?

און וויפיעל וצדקתה'ס האבען מיר אין אונזערע קווארטאלען, וועלכע זיינען שטענדיג ערשיענען אין דער רעלע פון פשרה־מאכער, אין נאמען פון שלום און פריעדען און דערביי נענעבען יענעם, אן איינענעם פרייגד, אזא בוכצע, דאס ער האט נעהאט צו זינגען און צו זאגען?

און וויפיעל האבען מיר נאך היינט אזעלכע יונגע לייטלעך, וועלכע האלטען אין איין ריידען פון אידעאלען און טרעטען מיט גרוים בריהשאפט צו זייער קאריערע, און האלטען זיך ניט אב פאר קיינע אינערליכע שטימען, וועלכע שעפטשען: „אט דאס טאר מען ניט טהאן: דאס איז ניט יושר'דיג; דאס איז ניט מעשה חבר, און יענעם איז ניט מעשה מענש!"

און וויפיעל קרומע רוקענס שטעלען זיך צוליעב ביליגע כלומרשטדיגע „פאפולאריטעט" אדער אנדערע אויסקוקען אין דיענסט צו געוויסע קלי־קעס, שפאנען זיך איין אין טריאומף־צוג פון א באם אדער באסעלע און העלפען נאך שרייען הורא פאר יעדע געמיינהייט.

איז אויך אין א ו נ ז ע ר וועלטעל פארא א מדה, אז מען דארף ניט מסיג גבול זיין, אז מען דארף ניט שטעהן יענעם אין וועג, אז מען דארף ניט קריכען אויף יענעם'ס קאפ און לויערען הינטער יענעם'ס רוקען?

נור „קרענקס", עקשנים, גרינהארן'ס, מלמדים, רחמנא לצלן, האל־טען זיך אן שולחן ערוך פון אנשטענדינקייט, וואו עס שטעהט פערשרי־בען וואס מען מעג און וואס מען טאר ניט.

בריה'ס, ענערגישע יונגע־לייטלעך, אויסגעגרינטע, כוואטסקע קער־לען לאכען זיך אויס פון אווינע נארישקייטען, אן וועלכע די „אלטע", אט דארטען, אין דעם אבגעשטאנענעם לאנד, האבען זיך געהאלטען.

אן אורח לכבוד שבת

מיאוס איז דער מנהג פון „טעג עסען".

נאָך אלם קינד האָב איך געהאסט אט די עקעלהאפטע שנאָרעריי.

ניטאָ אזא זאך וואָס זאל ערנידריגען דעם מענשענם וועדעג, ווי דאָס קלאפען ביי יענעם אין טהיר נאָך א פרישטיק אדער נאָך אן אנבייסעו.

אין די וועדטער „ארעם בחור" איז פאר מיר געלעגען אזוי פיעל עקעל, אזוי פיעל שפלות, אז איך פלעג ווייגען מיט זודיגע טרעהרעו, וועו איך האָט געהערט, אז מיינער א חבר פאָהרט אין א ישיבה עסען טעג.

א גרויסע און געווים נוצליכע זאך האָבען די משכילים פון דעם „שטורם און דראנג פעריאָד" געטהאָן, וואָס זיי זיינען אזוי ענערגיש און שארף ארויסגעטרעטען קעגען דער בזויה'דיגער גנאָדען־ברויט (לחם חסד).

ווי דעמאָראליזירענד עם ווירקט אויפ'ן כאראקטער פון א פערצעהן־פופצעהן יעהריגען בחור'ל, וועו ער דארף דרייי מאל א טאָג געהן מיט גרויס הכנעה צו יענעם אין שטוב אום צו קריגען דאָרטען א מאהלצייט!

עס איז אמת, אז אויף מאנכע יונגע בחורים האָט דאָס טעג־עסען געהאָט א פערקעהרטע ווירקונג. דאָס האָט אין זיי ענטוויקעלט א ווידער־נעפיהל, א שטארקען פראָטעסט קעגען די בטלנות און שנאָרעריי.

זיינען דאָך די גרעסטע קעמפפער פון דער השכלה־צייט און אפילו דאָ נאָך ניט לאָנג אין דער צייט פון דער רוסישער רעוואלוציע געווען אמאליגע ארעם־בחורים, וואָס האָבען אין זייערע בעסטע פריהלינג יאָהרען געגעסען טעג.

דאָס טעג עסען האָט ביי אָט די נאָך פערגרעסערט די שנאה צו אלץ, וואָס איז אלט און אבגעלעבט, און האָט געדיענט אלס א בעוויז, ווי ווייט מיאום און שענדלעך עס זיינען די אלטע פּאראָנדקעס.

אזא ווירקונג האָט דאָס טעג־עסען אבער נור געהאט אויף יחידי סגולה, אויף איינציגע אויסערוועהלטע, וועלכע האָבען שטארק געפיהלט די בעליידיגונג פון געהן אין פערלויף פון א וואָך צו זיבען פערשיעדענע הייזער כדי צו זיין זאט...

בכלל האָט דער מנהג פון טעג־עסען פערדאָרבען און פערקריפּעלט דעם כאראקטער פון אינגעל; עס האָט אין איהם ענטוויקעלט שנאָרערי־שע, בעטלערישע נעפיהלען; עס האָט אונטערדריקט יעדע פּיצעל זעלבסט־געפיהל; עס האָט איהם נעמאכט פאר א בטלן, פאר א משרת, פאר א חונף און אונטערלעקער.

אויב מיר האָבען צווישען אונז א נאנץ היבשע צאהל שמייכלער, שנא־רערס און סתם פּאראזיטען, וואָס לעבען על חשבון הקהל, טא איז דאָס ניט ווייניג צו פערדאנקען דעם עקעלהאפטען מנהג צו פאָהרען יונגעלוויי אין דער פרעמד און עסען טעג.

עפּעס איז דאָס טעג עסען פערערבענט געווען פאר איינער פון די וויכטיגסטע ערציהונגס־מיטלען, פאר א שוהל, וואָס איטליכער דארף דורכגאהן.

שיקען א אינגעל אין דער פרעמד פלעגט מען ניט אזוי צולייב דעם, וואָס דאָרטען וועט ער בעסער וועלען לערנען, נאר כדי ער זאל זיך דאָר־טען „אויסמענשלען"...

„א אינגעל דארף פערזוכען דעם טעם פון טעג עסען" — פלעגט א טאָטע אזוי וואָשנע זיך אבזאָגען, וועו א גוטע מאמע פלעגט זיך בעטען מען זאל איהר לייב קינד ניט שיקען צו פרעמדע מענשען און אויף פרעמ־דע, מישטיינס געזאָגט, קעסט.

— נישקשה, נישקשה! עס וועט איהם נאָר ניט שאדען — פלעגט דערביי א זיידע מוסיף זיין פון זיך — אויב ער וועט זיך וואלגערן אבי־סעל אין דער פרעמד.

און וועז א מאמע פלענט אלץ ניט זיין צופריעדען און פלענט ווייגען פאר וואס מען שיקט איהר יונגען זוהן אוועק, צו „קלויבען די ברעק־לעך פון פרעמדע טישען", פלענט דער זיידע מיט כעס אויסשיסען:

— שטיא! — וואס ווייגסטו? — כך היא דרכה של תורה!

* * *

א גאנץ אנדער כאראקטער ווי טעג עסען האט נעטראגען דער מנהג פון נעהמען אן אורח אויף שבת.

אויב געבען א „טאג" אן ארעמען בחור האט זיך נערעכענעט פאר אן אבקומעניש, פאר א מין חיוב, פון וואס מען קען זיך ניט אויסדרעהען, איז אן אורח לכבוד שבת, פערקעהרט, געווען פאררעכענט פאר א מין יום־טוב.

„פרייטאג אויף דער נאכט איז זיך יעדער איד א מלך" ער וואלט פון זיך ארונטער די וואכעדיגע דאגות־פרנסה, ער וואשט זיך ארום, טהוט אן שבת'דיגע, רייגע מלבושים, אין אלע ווינקעלעך פון שטוב איז ליכ־טיג, ציכטיג און ריין. די אידענע, וואס פארקעט זיך א נאנצע וואך אין קיך און אויפ'ן מארק, ווערט גלייך נאך ליכט־בענשען אן אמת'ע אשת חייל, א בת־מלכה. דער מלך גופא קריגט א נשמה יתירה און ווערט א נאנצער מחותן מיט די מלאכי השרת און מלאכי עליון.

קיין פערדרום פון נעכטען און קיין זארג איבער מארגען. די נאנצע נערוועזיטעט פון דעם קאמפף פאר'ן לעבען פערשווינדט. דער מלך איז אויפגעלעגט, די מלכה איז רוהיג און קוקט מיט נחת אויף די צאנקענדיגע ליכט און די אבגעשייעטע זילבערנע לייכטערס, וואס זי האט געקראגען דרשה־נעשאנק פון איהר מאמען. ניטא קיין קנאה, קיין שנאה. די וואכעדיגקייט, די גרויע אלטעגליכקייט איז אוועק און שבת קודש, דער יום מנוחה, דער שהנער, רוהיגער טאג האט אין שטוב אריינגעבראכט א בעזונדערע וואראמקייט, א בעזונדערע העלקייט.

וואס קען נאך אין אוא צייט זיין א בעסערער פערגעניגען, א נרעסע־רער תענוג ווי אן אורח, מיט וועמען מען קען זיך אגב אורחא אויך אויס־

שמועסען איבער „פאליטיקע" און אנדערע וועלטליכע ענינים.

א שבת'דיג עסען אהן אן אורח ביי דער זייט איז עפעס נעווען אהן טעם, אהן געשמאק און ווי גוט די פיש און די לאקשען זאלען ניט האבען נעווען געראטען, פלעגען זיי ניט קריכען אין האלז.

בעזונדערס וויכטיג איז נעווען אן אורח אויף שבת איז א פאמיליע, וואו דער איידעם איז נעזעסען ביים שווער אויף קעסט.

אן אורח איז דאָ איינפאך נויטיג נעווען צום מזומן און מרדכי חיים יאשע'ס, וועלכער פלעגט צושטעלען די אורחים לכבוד שבת, האט שוין געהאט אין זינען אזא הויז.

— רבי מרדכי, פערפיהרט מיך אקאראט ניט — פלעגט רבי ישראל צעסנעם זיך וועגדען צו מרדכי חיים יאשע'ס פרייטאג פאר נאכט פאר קבלת שבת איז בית המדרש.

דערבויַ פלעגט רבי ישראל אויפהויבען די רעכטע האנט און שאקלען טיט'ן לאנגען פינגער אזוי ווי ער וואלט מתרה זיין, אז ווען ער וועט ניט האבען קיין אורח לכבוד שבת — וועט זיין שלעכט.

— וואס רעדט איהר, וואס רעדט איהר, רבי ישראל! נאט זאל אויסהיטען. איך וויים דאָך, אז אייך פעהלט צו א מזומן...

די באלעבאסטע האט נעווואוסט, אז רבי ישראל וועט ניט קומען פין שול אהן אן אורח און פלעגט שוין פאר איהם, פאר דעם אונבעוואוסטען אורח, אוועקשטעלען א ספעציעלען שטוהל לעבען טיש.

מיט אן ארעם בחור'ל פלעגט מען אפט אבקומען גאנץ פשוט. אויב עס איז ניט נעווען קיין צייט אדער עס זיינען נעווען גרויסע דאגות פרנסה, פלעגט מען איהם אב־פטר'ן מיט שיהי פיהי.

ניט אזוי איז אבער נעווען מיט'ן אורח לכבוד שבת. איהם האט מען נעגעבען דעם בעקוועמסטען ארט און דעם שעהנסטען און גרעסטען חלק.

אויף אן ארעמען בחור האט מען נעקוקט ווי אויף א צוקומעניש. אויף אן אורח לכבוד שבת — ווי אויף א ציערונג, וואס פערזיסט דעם הייליגען מאג.

די מדה פון האָבען אַן אורח לכבוד שבת האָט ניט געהאט צו טהאָן מיט דער מצוה פון הכנסת אורחים.

ביי הכנסת אורחים פיהלט זיך ו ו ע ר עס איז דער געבער און ווער עס איז דער נעהמער, דער אורח לכבוד שבת איז פאקטיש גאָוואָן מעהר יחסן אין הויז ווי דער באלעבאָס גופא.

אן אורח אויף שבת פלעגט מען נעהמען ניט אזוי פון מצוה וועגען, ווי אויס פערגעניגען. און אין אמת'ן גערעדט, וואָס קען נאָך זיין א גרעסערער עונג שבת ווי צו זיצען ארום טיש, בעדעקט מיט א ציכטיג ווייסען טישטוך, וואו עס שטעהט א גרויסע זילבערנע זיבעל פול מיט לאקשען, פון וואנעט עס שלאָגט אן אנגענעהמע פּארע, און שמועסען מיט איינעם, וואָס קען אי א סך הערען אי א סך ריידען איבער אלץ אין דער וועלט?

און טאקע די זמירות גופא?

זינגענדיג אליין אַדער אפילו מיט'ן אויידעם האָט דער „צור משלו אכלנו" ניט געהאט די מתיקות, די זיסקייט, ווי וועז דער אורח האָט די זמירות בעגלייט און אונטערגעבאָמקעט.

נאָנץ אָפט פלעגט דער אורח, אויב ער איז געווען א מנגן, זינגען די זמירות אויף אן אנדער שטייגער, מיט דעם שטייגער פון ניסלע בעלזער, וועלכער האָט איבערגענומען דעם נגון פון ווילנער באלעבעסיל...

דעמאָלט פלעגט דאָס עסען זיך לאַנג פערציהען און די שכנים, וועלכע האָבען געהערט דעם נייעם זמר, האָבען אויף גיך אָבגעגעסען און אריינגעקומען צו רבי ישראל'ן צו גאסט, כדי זיך צו בעקענען מיט'ן אורח.

דורכ'ן אורח פלעגט מען געווהנליך אויסגעפינען אלצדינג, וואָס ס'הערט זיך אין דער שטעטל פון וואנעט דער אורח קומט; ווי דער מעמר איז פון דעם אַדער יענעם; אויב די נדן, וואָס דער אַדער יענער האָט צוגעזאָגט, וועט איינגעצאהלט ווערען אין מזומן אַדער אין וועקסלען ביז נאָך דער חתונה. מען פלעגט אויך אויסגעפינען אויב די כלה, מיט וועלכער מען רעדט א היגע'ס א זוהן איז א געזונטע, אויב זי האָט רוי-

טע פארב אין די באקען, צי זי איז חלילה ניט קיין בלאסע און ניט קיין בערעדטע...

דער אורח וואס פלעגט, קען זיין, קיין מאל אויף פרעמדע נשים ניט קוקען, האט פון אזוינע אייגצעלהייטען גענוי געמוזט וויסען.

אין די פיעלע שידוכים, וואס פלעגען וועלען גשלאסען און אבגעלא־זען צוויישען פערשידענע שטעדטלעך, פלעגט ניט קיין קלייגע ראלע שפיע־לען דער אורח לכבוד שבת.

עכוב הקריאה

וויל איצט איינער ציהען די אויפמערקזאמקייט פון דער עפענטליכקייט אויף א געוויסע זאך, בענוצט ער זיך מיט דער פרעסע.

דורך דער פרעסע אגיטירט מען פאר געוויסע אידעען און געדאנקען; דורך דער פרעסע לאזט מען וויסען וועגען געוויסע סקאנדאלען און עולות. וואס ווערען בעגאנגען, און דורך דער פרעסע הויבט מען אויף אויף פראטעסטען קעגען אינסטיטוציאנען און פערזאנען.

אין די אידישע שטעדטלעך פון ליטא זיינען קיינע אַרטיגע אידישע אַרגאנען ניט געווען, די פרעסע בכלל איז דאַרטען געווען שוואַך פערטרעטען און האָט קיין איינפלוס אויפ'ן טאָג־טעגליכען לעבען ניט געקענט האָבען.

מילא, וואָס אנבעלאנגט די נייעס, איז געווען דער בית דין שמש, וועלכער האָט אינגאנצען פערביטען אן איצטיגע צייטונג. דער בית דין שמש פלעגט פון אלעס וויסען און דערצעהלען. ער פלעגט דערצעהלען ניט נאָר וואָס עס האָט פאסירט, נאָר אפילו וואָס עס האָט ניט פאסירט. איז דער בית דין שמש געווען אויף אימיצען אין כעס, האָט ער איהם שוין אָבגעטהאָן אועלכע שפיצלעך, אז יענער האָט זיך געהאט צו קראצען.

איז איינער א מחותן אין כעס געוואָרען, פאר וואָס די נדן איז ניט איינגעצאָהלט געוואָרען אין דער צייט, און האָט אבנעלאָזען דעם שדוך און אָבגעשיקט צוריק די תנאים — האָט דער ערשטער דערפון געוואוסט דער בית דין שמש. און אזוי ווי דער בית דין שמש איז ניט געווען אין גאנצען אן אונפארטייאישער מענש, פלעגט ער שוין צופארבען די נייעס אזוי, אז זיין שונא „זאל קראפירען פון הארצוועהטאג."

דער בית דין שמש אין שטעדטעל האָט געהאט דיזעלבע מאכט ווי דער רעפּאַרטער, להבדיל, אין אונזער גרויסער ציוויליזירטער וועלט.

וועלכע מיטלען זיינען אַבער אָנגעוועגדעט געווארען צו בעאיינפלוסען די עפענטליכע מיינונג?

ווי אזוי פלעגט אן ארעמע אלמנה קענען אויסדריקען איהר פראטעסט נענען דעם מלוה, וועלכער האָט צוגענומען ביי איהר די לעצטע קישעלעך?

ווי אזוי האָט אן ארעמער בעל מלאכה, וועלכער האָט ביים רב פערשפּיעלט, דאָך געקענט דורכפיהרען, דאָס דער גרויסער עולם זאָל גוסען, אז זיין שכן רבי חיים רבי אבעלעם האָט די וואנד פון זיין נייער הויז אויפגעשטעלט אויף זיין פלאץ, וואָס ער האָט געקראָגען בירושה פון זיין טאטען?

דער בית דין שמש אלס אן אונטערגעשטאַנענער משרת פון די רייכע, פלעגט געווהנליך תמיד זיין אויף דער זייט פון די, וואָס האָבען געטהאן די עולות, און ניט אויף דער זייט פון די געקריוודעטע.

אין אונזער שטעדטעל האָט מען זיך אַבער אן עצה געגעבען. מען פלעגט פשוט מעכב די קריאה זיין.

פאר קריאת התורה, פאר'ן לייענען, האָבען זיך די, וועלכע האָבען געהאט טענות צו קהל, צום רב, אַדער אפילו צו פריוואט מענשען, זיך אַוועקגעשטעלט פאר'ן ארון קודש און ניט געלאָזען „אויסנעהמען".

אזוי ווי פאר קריאת התורה טאָר מען אפילו ניט געהן נעהמען א כזית אונטערצושפּארען דאָס הארץ, טאָ איז דער עולם געווען געצוואונגען אויסצוהערען וואָס מען ווייל און וואָס מען פערלאַנגט פון איהם.

עכוב הקריאה איז נעווען זעהר א שטארקער מיטעל ווי צו דערגרייכען די עפענטליכקייט.

דער רב גופא פלעגט זיך נאנץ אפט בענוצען מיט דעם מיטעל אום דורכצופיהרען געוויסע קהל'שע ענינים.

סוף זומער, ווען די הערבסט ווינטען האָבען שוין אָנגעפאנגען שטארק צו פייפען, א שטייגער ווי זיי וואָלטען מתרה זיין, אז אט־אט קומט אן דער קאַלטער און נאַסער ווינטער, און עס איז צייט צוריק אויפצולעבען די חברה לחם עניים, וואָס האָט געהאט איהר אויפגאבע אָנצוגרייטען

האלץ און טארף פאר די ארעמע, פלענט דער רב געווענליך האלטען א דרשה און אויפפאדערען קהל צו קומען צו דער אסיפה וועגען דעם ענין. זיינען די אסיפות ניט געווען גוט בעווכט, אדער מ'האט צוליב גע־וויסע מחלוקות פון די צדדים ניט געקענט קומען צו א טאלק, האט דער־רב דעמאלט מעכב די קריאה געווען און האט תיכף אויפ'ן פלאץ אין בית־המדרש אויפגעפאדערט, אז יעדערער זאל זיך מתחייב זיין לפי כחו וכסו, וויפיעל זיין קעשענע, הייסט עס, ערלויבט איהם.

דאסזעלבע פלענט טהאן דער רב פאר פסח, וועז די מעות־חטים האט ניט נעקלעקט פאר די אביונים פון שטעדטעל און עס איז געווען א חשש, אז זיי וועלען אפילו ניט האבען אויף וויין פאר די פיער כסות.

אין דעם פרט איז דער עכוב הקריאה נאך געווען א שטארקערער מי־טעל, ווי די פרעסע אין היינטיגער צייט. די פרעסע קען נאר „אויפבו־מען" א זאך, אויפטרייסלען די עפענטליכע מיינונג, אבער דורך עכוב הקריאה פלענט ניט נאר געצוויגען ווערען די אויפמערקזאמקייט פון בריי־טען עולם, נאר עס פלענט אויך ארגאניזירט ווערען די ארבייט, כדי עס זאל נאך אמאל ניט קומען צו לייטישע געלעכטער.

הויפטזעכליך פלענט מען מעכב די קריאה זיין, וועז עס האט זיך געהאנדעלט וועגען פערזענליכע קריוודעם און בעלידיגונגען, ד. ה. וועי־נען אזוינע זאכען, וואס קיין דין און קיין דיין קען ניט העלפען.

מעכב די קריאה זיין פלענען אויך די פועלים, וועלכע האבען שוין ניט נעקענט דערטראגען פון זייערע באלעבאטים, וואס האבען זיי שלעכט בעהאנדעלט און שלעכט געצאהלט.

דער עכוב הקריאה קען אין א געוויסען זין בעטראכט ווערען פאר דעם ערשטען מיטעל, צו וועלכען די אידישע ארבייטער האבען זיך גע־כאפט, כדי צו קעמפען קעגען זייערע העררען.

דער ערשטער פראטעסט פון די טאבאק ארבייטער אין שערעשעווס־קי'ס פאבריק אין גראדנא קעגען די שלעכטע בעהאנדלונגען — דער־צעהלט מען — איז געווען אויסגעדריקט דורך דעם, וואס זיי, די ארבי־טער, האבען מעכב די קריאה געווען און ניט געלאזען לייענען... זאל דער

עולם וויסען, אז זייער ברויט־נעבער איז א מקפח שכר שכיר — האבען די ארבייטער געשריען.

אויסער דעם, וואס דער זייטיגער, ניט פעראינטערעסירטער עולם, פלעגט אלע מאל האלטען מיט די, וועמען מען האט געטהאן עולות, איז דער עכוב הקריאה געווען דער בעסטער וועג וויי מבייש צו זיין ברבים, צו־שפארען א בעל־עולה צום שאנדקלאץ. אין בית המדרש פאר אן עדה אידען האט זיך קיינעם ניט געוואלט פערשעמט ווערען און אט די מורא פאר א בזיון בפרהסיא, וואס קען קומען דורך דאס ניט לאזען לייענען, האט נעווים פיעלע אבגעהאלטען צו בעגהן געמיינהייטען.

פון די פיעל מאל, ווען מען האט ניט געלאזען לייענען, וואס שווי־מען איצט ארויף אויף מיין זכרון, איז איין פאל בעזונדערס בולט אוים־געקריצט אין מיין מח.

דאס איז געווען א שבת־מארגען, אנפאנג ווינטער, ווען דאס אידיש לאנגווייליג אומעטיג־לעבען אין ליטא, וועלט נאך מעהר פערזויערט דורך די פינסטערע פערכמורעטע פאנאדעס, וועלכע ווארפען ארויף א דריקענדע מרה שחורה אויפ'ן מענשען.

אין בית מדרש איז געווען קאלט און לאנגווייליג. דער בעל תפילה נופא איז אויך משמעות דאס מאל ניט געווען גוט אויפגעלייגט און האט זיך ווייניגער געציקעלט ווי געווענליך. אלע ווארטען עם זאל זיך ניכער ענדיגען חזרת השץ כדי מען זאל וואס שנעלער אב'פטר'ן קריאת התורה און מוסף, און געהן אהיים.

דער חזן האט נאך ניט פאסטפעיעט אבצוזאגען עושה־שלום פון דער ערשטער שמונה עשרה, ווי עם האט זיך פלוצים געהערט א שטארקער גע־פילדער ביים אריינגאנג פון בית המדרש. עס איז געוואלען ביים עולם א גרויסער געלאף צום טיר, כדי בעסער צו זעהען, וואס דארטען קומט פאר. פון מיטען דעם טומעל האבען זיך געלאזט הערען שרעקליכע, הארצריי־סענדע קרעכצען, וואס זיינען בעגלייט געווארען מיט א שטארקען כלי־פען. עס האט ניט לאנג געדויערט ווי דער געזעמעל האט זיך פערנאר־דערגעטיילט אין צוויי העלפטען, מאכענדיג א וועג פאר א בעטעל, וואס צוויי ארעמע אבגעריסענע בעלי־מלאכות האבען געטראגען. אין בעטעל

איז געלעגען אן אלטע, קראנקע פרוי, וואס האט שטארק געליפעט, ווייל זי האט ניט געהאט קיין כח הויך צו ווייגען. אין איין הרף עין איז דאס בעטעל מיט דער קראנקער געשטאנען פאר'ן ארון קודש.

— מיין קינד, מיין קינד! גוואלד גזלנים, האט רחמנות, גיט מער אב צוריק מיין איינציג קינד — האט די קראנקע פרוי זיך געבעטעו מיט א שוואכער שטים, וואס איז דערשטיקט געוואָרען דורך די טרעהרען, וועלבע האבען זיך איהר נעשטעלט אין האלז.

די פרוי האבען מיר, קלייניוואָרג, גאנץ נוט נעקענט. דאס איז נעווען טאמארע די באב־אידענע, וועלבע פלענט טראגען אין די חדרים אונז פערקויפען באב, ארבעס, אינגבערלעך, מאנדעלעך און נאך אזוינע נאך שערייען. מיר האבען נעוואוסט, אז די נוטע טאמארע ליגט קראנק און קען זיך ניט ריהרען. מיר האבען אויך נעוואוסט, אז זי איז קראנק נעוואָרען פון הארץ־עסענים, פון שברת הלב, וואס איהר איין־איינציגער זוהן — ברוך'קע דער בלעבער — איז אבגענעבען געוואָרען פאר א סאלדאט. מיר האבען נעהערט אפט איבערריידען אין שטוב איבער דער בלוטיגער רציחה, וואס דער „טשלעז" איז בענאנגען נעגען דער ארעמער אלמנה דערמיט, וואס ער האט פאר א פאר הונדערט קערבלעך נעמאכט, דאס דוד רפאל'ס פיערטער באיבאק זאל ארוים פריי, בעת טאמארע'ס איינציגער זוהן, וועמען זי האט ערצויגען מיט די בלוט פון איהר הארצען זייט ער איז נעבליבען א יתום — און א יתום איז ער געבליבען צו צוויי יאהר — איז אבגענעבען געוואָרען.

די גאנצע שטעדטעל האט דערפון געוואוסט און אלע האבען געמורמלעט אויף די אכזריות פון „טשלעז" און די שלעכטסקייט פון דוד רפאל'ס. קיינער האט אבער ניט געסמיעט צו רויידען וועגען דעם אין דער הויך. מען האט מורא געהאט זיך אנצופאנגען מיט דעם „טשלעז". וועלבער איז א גאנצער שמלקע ביי דעם פריסטאוו...

אלע האבען אוועקגעלעגט די חומשים אן א זייט און אויסגעהערט מיט גרויס רחמנות טאמארעס תחנונים. דער אייניציגער, וועלבער האט געמאכט אן אנשטעל, אז איהם קימערט ניט די גאנצע געשיכטע און האט בכיון מעבר קריאה געווען די סדרה אין דער הויך כדי ניט צו הערען דאס

כלִיפען פון דער אלמנה, איז געווען דוד רפאל'ס.

אייניגע מינוטען האָט געדויערט די שרעקליכע סצענע ביז עס האָט זיך פון הינטער דער בימה ענדליך בעוויזען חנה דער שוסטער, וועלכער איז מיט צוזאמענגעדריקטע פויסטען צוגעלאָפען צום „טשלען" און האָט אויסגעשריען אין דער חויך מיט גרויס כעס:

— אויב ברוך'קע טאמארע'ס וועט ניט בעפרייט ווערען פון פּרי־זיון, וועט איהר אלע געהן געשמיעדט אין קייטען אין סאמבירעון. איהר מיינט, אז מיר ווייסען ניט, אז איהר האָט אונטערגעשטעלט מלאכים! געדענקט!...

א מסור האָט דאָס שטעדטעל שרעקליך פערהאסט, אבער אין דעם פאל האָבען אלע געגעבען גערעכט חנה דעם שוסטער, וועלכער איז ארויס פון די כלים אויס רחמנות צו דער אָרעמער, עלענדער אלמנה.

עס האָט געגומען ניט מעהר ווי א וואָך צייט און ברוך'קעס „פער־וואיא לענאטא איז פאסוויאטשעט געוואָרען" און ער איז געקומען א היים צו זיין מוטער, בעפרייט פון סאלדאטען.

די קלפי *)

דעם צווייטען טאג חול־המועד פסח נאכ'ן דאוונען פלעגט אין די בתי מדרשים, שולען און קלויזען פון אונזערע שטעדטלעך ווערען לעבעדיג.

אין דעם טאג פלעגט דארפען ענטשידען ווערען דער מזל פון די נבאים, נאמנים און אנדערע בעלי התמנות'ן פון אזעלכע חברות, ווי חברה קדישא, בקור חולים, לנת הצדק און אז. וו.

קיין וואהלקאמפען פלעגען די נבאים און אלע אנדערע אפיציעלע פערטרעטער פון דער קהלה בכלל און פון די בעזונדערע חברות בפרט ניט אנפיהרען. קיין אגיטאציאנס־רעדען און קאקום מיטינגען פלעגען פאר די וואהלען ניט אבגעהאלטען ווערען. אונזערע פריהרדיגע דורות זיינען געווען אזוי הינטערשטעליג, אז זיי האבען אפילו קיין ברעקעל ידיעה ניט געהאט פון די מאדערנע וואפען, וועלכע ווערען אנגעווענדעט אין דעם קאמף פאר גבאות, ווי צ. ב. נאמינאציאנס קאמיטעס און רעזאלוציאנס קאמיטעס. זיי זיינען געווען אזוי הינטערשטעליג, אז זיי האבען קיין שום בעגריף ניט געהאט פון די היינטיגע פארלאמענטארישע רולס, פון די פאינטס אוו אדרערס און אפיעלס טו דהי טשער — און דאך, און דאך... פלעגען די וואהלען זיין עהרליכער און ד ע מ א ק ר א ט י ש ע ר ווי איצט און די ערוועהלטע פלעגען בעסער און עהרליכער ערפילען זייער חוב, ווי די באאמטע. וועלכע ווערען ערוועהלט דורך די מאדערנע „ציווי־ליזירטע" מעטאדען.

די מאשינעריע פון די וואהלען איז געווען אזוי אנגעשטעלט, אז

*) די וואחל, די אבשטימונג, דער שטים־קאסטען.

קיינע „קענוועסינגס" און פאָליטישע „פוּלס" האָבען ניט געקענט העלפען דעם אָדער יענעם קאנדידאט. ביז דער לעצטער מינוט פון אויסוועהלען האָט קיינער ניט געקענט וויסען, וואָר עס וועט זיין דער דעה זאָגער און פון וועמען עס וועלען זיך וועגדען די וואהלען.

די וואהלען זיינען ניט געווען דירעקטע, נאָר אינדירעקטע (הערט זשע אָלע פריהער אויס און כאפט זיך ניט ארויס מיט א פראָטעסט: אָה, ניט דעמאָקראטיש). די גאנצע מיטגלידערשאפט פלעגט אין די וואהלען ניט אנטיילנעהמען. בלויז פינף פון אלע מיטגלידער האָבען געהאט דעם כבוד צו וועהלען די בעאמטע פאר'ן נעקסטען יאָהר. די פינף זיינען דאָס גע־ווען די ב ו ר ר י ם, וואהלמענער אויף אונזער ציוויליזירטען לשון.

די בוררים פלעגען ניט ווערען ערוועהלט דורך א „סלייד" פון א נע־ווייסען צד, ווי כדומה למשל אונזערע היינטיגע פרעזידענשעל עלעק־טאָרס, נאָר זיי פלעגען מוזען זיי „זוכה בגורל". און אזוי ווי פון אָט דעם גורל פלעגט אָבהענגיג זיין די גאנצע וואהל, פלעגט ער דעריבער פאָר־קומען אויף א זעהר פאָרזיכטיגען און אונפארטייישען אופן.

די נעמען פון אלע מיטגלידער פון דער בעטרעפענדער שול אָדער חברה (אויב נאָר גוטשטעהענדע אדער אפילו אזעלכע, וועלכע האָבען פערנאכלעסיגט צו צאָהלען זייערע וואכערס — קען איך אייך אין דעם מאָמענט ניט זאָגען. א. ש. ז.) פלעגען פערשריבען ווערען אויף גלייכע, בעזונדערע צעטעלעך. א גלייכע צאָהל צעטעלעך פלעגען זיין חלקים — ווייסע, ניט בעשריבענע זיסט עס. נאָר אויף צעהן פון די צווייטע צעטע־לעך פלעגט מען אָנשרייבען: אויף איין צעטעלע — בורר ראשון, אויפ'ן צווייטען צעטעלע — בורר שני, צווייטער בורר; אויפ'ן דריטען צעטעלע— בורר שלישי, און אזוי וויטער ביז פינף. אויף די אנדערע פינף צעטעלעך פלעגט מען אָנשרייבען: במקום בורר, „סאָבסטיטוט" הייסט עס.

די ביידע סאָרטען צעטעלעך פלעגען פאָרזיכטיג, גלייך צונויפגעווי־קעלט ווערען און מען פלעגט זיי צומישען אין צווויי בעזונדערע יארמול־קעס. אין איין יארמולקע פלעגען זיין די נעמען פון די חברה־לייט און אין דער צווייטער — די וויסע צעטעלעך מיט די צהען בעשריבענע. די צע־טעלעך פלעגען גוט דורכגעשאָקעלט ווערען, כדי קיינער זאָל ניט קענען

אַנמערקען דעם אָדער יענעם נאָמען. צום ציהען די צעטעלעך פּלעגט מען צורופען צוויי קלייניע קינדער פון 7—8 יאָהר, וועלכע האָבען נאָך ניט קיין שכל צו מאכען קונקעל־מונקעל ביי די וואהלען. פון ביידע יארמולקעם פּלעגען די ביידע קינדער ציהען אין אייז צייט יעדערער צו אייז צעטעלע. פערנאנדערגעוויקעלט פּלעגט נאָר וועלען דאָס צעטעלע פון דער יארמולקע מיט די חלקים. פּלעגט דער צעטעלע זיין א וויסער, אן אונבעשריבענער, פּלעגט מען דעם ענטגעגענגעצויגענעם צעטעלע פון דער צוויי־טער יארמולקע מיט דעם נאָמען פון א מיטגליד אוועקווארפען ניט פערנאנדערגעוויקעלטערהייט; פּלעגט דער צעטעלע זיין בעשריבען מיט די וועלטער: בורר ראשון אָדער בורר שני און או. וו. פּלעגט מען דאן אויפוויקלען דעם צעטעלע פון דער צוויטער יארמולקע, און אָט דער נאָמען פּלעגט דאָס זיין דער זוכה בגורל. ע ר פּלעגט דאָס זיין דער בורר, דער וועהלער פון די בעאמטע אָדער, ווי מען פּלעגט דאָס רופען, פון די נייע בעלי התמנות. די מדרגה פון בורר, צו בורר ראשון אָדער בורר שני, אָדער אפשר גאָר בורר חמישי, פּלעגט זיך אויך וועגדען פון דעם גורל, פון דעם שריפט אויף דעם צעטעלע, וואָס וועלט ארויסגעצויגען פון דער יארמולקע מיט די חלקים. בורר ראשון איז געווען דער געזעצליכער יושב ראש, דער פארזיצענדער, און ער האָט אויך געהאט צו ענטשיידען, ווען די שטימען פּלעגען זיך צוטיילען צוויי אויף צוויי.

די נעמען פון די גבאים און אנדערע בעאמטע פּלעגען ניט געהן אין גורל. מאלע וואָס, זיי קענען נאָך ארוים אלס בוררים און אָבגעבען א שטים פאר זיך אליין! אויך פּלעגען די נעמען פון די פאר־אי־אָהריגע בוררים ניט געהן אין קלפי. צוויי מאל נאָכאנאנד צו זיין בוררים איז ניט רעכט. די פאר א יאָהריגע בוררים פּלעגען דאָס אויך זיין די משגיחים, די אויפזעהער פון דער האי־אָהריגער קלפי. אלס עכט נייטראלע, וועלכע האָבען סיי ווי סיי ניט קיין מעגליכקייט צו וועלען בוררים, האָט מען זיי זיכער נעקענט אנפערטרויען די קלפי.

אונזערע טאָטעס און זיידעס האָבען ניט געוואוסט פון דעמאקראטיע, פון דעמאָגאגיע און אנדערע מאָדערנע וועלטער, אבער דאָס סיסטעם פון אונפארטייאישקייט איז געווען, ווי מיר זעהען, ביי זיי מעהר און

בעסער ענטוויקעלט ווי ביי אונז. קיינע באַסעם, קיינע לידערם האָבען ניט געקענט בעאיינפלוסען די וואהלען. קיין כאבאר און קיין חניפה האָבען ניט געהאָלפען. דער זכה בגורל איז געווען דער הערר פון דער לאגע.

גלייך נאָר, ווי עס פלעגט ווערען בעוואוסט ווער די בוררים זיינען, פלעגט דער בית־דין שמש, וועלכער איז אויך געווען דער שוהל־רופער, דער מלקות־שלאָגער און דער משגיח אויף די מקוות, זיך אוועקלאָזען איבער'ן שטעדטעל זוכען די בוררים און זיי צוואמענרופען צו דער אסיפה. א גאנץ יאָהר פלעגט דער בית־דין שמש ניט זיין אזא חשוב'ער גאסט אין הויז, ווייל ער פלעגט געוועהנליך קומען מיט א גרויסע פושקע קלייבען געלט. דעם צווייטען טאָג חול־המועד אָבער פלעגט דער שמש אויפגענומען ווערען בסבר פנים יפות. דעם בורר'ס אידענע און טאקע דער בורר גופא, פלעגט פון'ם שמש קענען אויסגעפינען די גאנצע הינטער־קוליסען פאָליטיק, ווי די עהרליכקייט פון די אלטע גבאים און די נייע קאנדידאטען. דער שמש איז פאקטיש געווען דער רעפאָרטער פון שטעדטעל, וועלכער האָט איינעם געקענט „בומען" און דעם צווייטען לייגען אין דר'ערד.

בשעת די בוררים האָבען אָבגעהאלטען זייער אסיפה, וואָס איז פאָרגעקומען דעם אָוונד פון דעם גורל, האָט קיין זייטיגער ניט געטאָרט זיין דערביי. דער איינציגער, וועלכער האָט נעהאט צוטריט צו דער אסיכה, איז געווען דער אייגענער שמש. די נייגעריגע בעלי־הבתים פלעגען טאקע דערויבער קענען דורכ'ן שמש אויסגעפינען איבער די „מענליכקייטען" פון דעם אָדער יענעם קאנדידאט.

ניט האָבענדיג דורכגעמאכט א פאָליטישע שול פלעגען די בוררים געווענליך אויסקלייבען די בעסטע און די פאסענדסטע מענשען פאר די וויכטיגע פעראנטוואָרטליכע עמטער. אלם גבאים פון חברה קדישא פלעגען געווענליך ערווהלט ווערען עלטערע מענשען, מיט ערפאהרונג, אזעלכע וועלכע האָבען ניט קיין מורא צו זיין מיט א בר־מינן אונטער איין דאך. פאר גבאים אין די חברות בקור חולים און לינת הצדק פלעגען פערקאהרט, ערווהלט ווערען אינגערע, געזונטע מענשען, וועלכע קענען ארויסהעלפען א קראנקען אין צייט פון נויט.

אלס א כלל פלענען די כבודים תמיד צוטיילט ווערען צווישען די פני העיד, צווישען די מזרח־וואנד־לייט. עס פלענען אבער אויך זיין אויס־נאהמען.

איך נעדענק, ווי ביי אונז אין שטעדטעל איז אויסגעקליבען נעווא־רען אלס איינער פון די נבאים אין חברה תהלים, א געוויסער שמעון דער שוסטער. שמעון דער שוסטער איז, פערשטעהט זיך, ניט נעזעסען אין מזרח וואנד, נאר מיט פיער ביינק נידערינער, ניט ווייט פון דער בימה. מיינער א פעטער, פון די „פני", איז אויך נעווארען א נבאי אין חברה תהלים. אויף מארגען, ווען אין שטעדטעל איז שוין נעווארען בעוואוסט, ווער עס זיינען די נבאים אין די פערשידענע חברות, איז נעקומען פער־כראפעט און פערסאפעט צולויפען צו מיין פעטער איינער, משמעות. פון די קהל'שע לעקער און חנפים, און האט מיט גרויס אימפעט זיך צו איהם געוועגדעט בזה הלשון:

— האט איהר געהערט, רבי יוסף יעקב, וואס פאר א שפיצעל די בוררים פון חברה תהלים האבען אבגעטהאן?

— וואס פאר א שפיצעל? — האט מיין פעטער נעפרעגט פער־וואונדערט.

— וואס הייסט? זיי האבען דאך נעמאכט שמעון דעם שוסטער פאר א נבאי?

— נו, איז וואס? — פרעגט ווייטער מיין פעטער.

— ווי, און איהר האט טאקע אנגענומען די נבאות צוואמען מיט דעם סנדלר?

— יא, איך האב אנגענומען — האט מיין פעטער נעלאסען נעענט־פערט. — שמעון דער שוסטער איז אן עהרליכער איד. ער ארבייט נעבעך שווער אויף זיין חיונה. ער בע'גוליט קיינעם ניט און ער וועט זיין אזא נוטער נבאי, ווי מיר אלע. איז דען רבי יוחנן הסנדלר ניט נעווען א נרוי־סער תנאי? — האט מיין פעטער נעענדיגט דעם שמועס.

איך, א אינגעל פון א יאָהר אכט, האָב פון דעמאָלט אָן אָנגעפאנגען צו קוקען אויף שמעון דעם שוסטער מיט גרויס דרך־ארץ. איך פלעג איהם אלע מאל רופען ר ב י שמעון. מיין קינדערשער שכל האָט שוין דאן בעגריפען, אז א שוסטער, וואָס ארבייט שווער און ביטער אויף זיין חיונה, קען אויך זיין אן עהרליכער איד און האָט דאָס רעכט צו וועלען א נבאי.

מען מאר ניט אויסאנען פון חדר

אין אלע צייטען און אין אלע ערטער האָט דאָס אידישע פאָלק פערמאכט א מסור, א שפּיאָן.

אידען האסען משומדים. א משומד אָדער א משומדת׳טע אין א משפּחה האָט זיך נערעכענט פאר א מאום׳ר שאנד־פּלעק. א בכבוד׳יגער מחותן האָט קיינמאָל ניט נעטהאָן א שרוף מיט זיין זוהן אָדער טאָכטער. מיט א פאמיליע, וואו עס נעפינט זיך א משומד, מעג דער משומד זיין א נאנץ ווייטער קרוב.

אָבער א משומד האָט מען ניט אזוי פעראכטעט ווי א מסור.

א משומד האָט מען בערוישט. מען האָט רחמנות נעהאט אויף איהם. אָפטמאָל האָט מען זיך נעריצט מיט איהם. אָבער צו א מסור פלעגט מען זיך פערהאלטען מיט שרעק, מיט עקעל, מיט פעראכטונג. מען פלעגט פשוט מורא האָבען מיט איהם זיך צו בענעמען. מען פלעגט אויסמיידען צו שטעהן אין זיינע ד׳ אמות אוּן צו קוקען אין זיין ווינקעל.

עפּעס האָט זיך נערוכט, אז דער מסור איז א ווילדע רויב חיה, וואָס קען מיט איהר גיפּטיגען צונג פערניכטען פיעלע מענשליכע לעבענס אוּן עקזיסטענצען אוּן אפילו נאנצע פעלקער.

אין זיין נאנצער נעשיכטע האָט דאָס אידיש פאָלק שרעקליך פיעל נעליטען פון די מוסרים, פון די שפּיאָנען, וועלכע פערראטען אנדערע. די בר־קמצאָ׳ס, די יודא׳ס אוּן די פאָפּוס׳עס זיינען נעווען די הויפּט־שולדיגע אין די אידישע חורבנות אוּן זיי ווערען טאקע דעריבער ארויסגעשטעלט ווי די עקעלהאפטסטע בעשעפענישען, פון וועלכע מען מוז וויי־כען ווי פון דער ערגסטער פעסט.

אלע אידען ווייסען, אז וועז בר־קמצא וואלט ניט געקומען קיין רוים מיט זיין מסירה: מרדו בך יהודאי — די אידען האבען געמאכט אן אויפ־שטאנד, וואלט דער צווייטער בית־המקדש ניט חרוב געוואָרען און מיר וואלטען ניט נעווען אין גלות. דער עקעל צו מוסרים איז דעריבער אריין אין אידישע בלוט און פלייש; עס איז ביי אידען געוואָרען די צווייטע נאטור.

שוין אין תלמוד ווייזט זיך ארויס די בעציהונג פון אידען צו א מסור. המוסר ישראל ליד גוי דמו מותר. דער טייטש: אויב אימיצער מסר'ט א אידען פאר א גוי, איז זיין בלוט הפקר; ער פערלירט דאז זיין מענשען רעכט.

אין שולחן ערוך ווידער שטעהט: מסור מותר להורגו — א מסור מעג מען הרג'ענען.

אין כמעט אלע שטערטלעך פון אידישען תחום געהען ארום פון מויל צו מויל לעגענדעם וועגען מוסרים, וועמען מען האט צוהאקט אין שטיק־לעך, פערבוגדען אין א זאק און אריינגעוואָרפען אין טייך...

אין פאדאליען ווידער געהט ארום די מעשה וועגען דעם מסור, וואס האט גע'מסר'ט די אחים פנחס און שמואל־אבא לאפירא פון סלאוויטא'ר דרוק, ווי מען האט איהם, דעם מסור געפונען שפעטער אין באד אין קאלך־אוויוועז...

עס פערשטעהט זיך, אז דאס זיינען ניט מעהר ווי באבע־מעשיות, ווייל אין אמת'ן זיינען אידען גאר ניט אזעלכע כוואטען צו צושנייידען א מענשען אויף שטיקער אדער איהם ווארפען אין א קאלך־אייוועז.

דיזע מעשיות זיינען אבער כאראקטעריסטיש ווי אזוי מען האסט א מסור אין די אידישע שטערטלעך.

די גאנצע צייט פון מיטעלאלטער איז רייך מיט פאסירונגען, וואו אידען האבען זיך בעפער געלאזט אנטהאן אלערליי יסורים, זיך געלאזט פיניגען און טויטען, איידער צו מסר'ן און ארויסגעבען אנדערע.

דער איד איז בטבע א טרוס, א פחדן און האט שטארק מורא פאר א קנעפעל, אבער דאָרטען וואו מען פאדערט פון איהם ער זאל ווערען א מסור

— ווערט ער שטארק ווי א פעלזען און אונערשראקען ווי דער גרעסטער העלד.

אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן אין רוסלאנד האט אין די ליטווישע און קורלאנדער שטעדטלעך ניט איינמאל געטראפען, ווי מען האט פערשפארט א גאנצע עדה אידען אין בית־המדרש, זיי געסטראשעט מיט הארמאטען, אויב זיי וועלען ניט ארויסגעבען די בונטאווישטשיקעס, אבער קיין איין פאל איז ניט בעוואוסט, וואו די פרומע אידען, וועלכע האבען מיט'ן גאנצען הארצען געגלויבט, אז מען דארף זיין נעטריי דעם קייזער, זאלען ארויסגעבען די רעוואלויציאנערען.

מען ווייס פון יחידים, וועלכע האבען פון איינענער איניציאטיווע ארויסגעגעבען די „בונטאווישטשיקעס". אבער א קהל, א גאנצער צבור האט אווינע זאכען קיינמאל ניט געטהאן.

ווערען מוסרים! אה, ניין! דאס איז געגען דעם אידישען געווייסען, געגען די אידישע זיטען.

מיט אייניגע יאהר צורוק איז אויך אין די אידישע צייטונגען אין ניו־יארק דערצעהלט געווארען דער פאקט, וואס האט פאסירט אין א שטעדטעל פון קאוונער גובערניע:

אן אלטער איד האט אנגעטהאן דעם טלית און תפילין און זיך ארייגגעווארפען אין ברונעם פון שברת הלב, וואס זיין זוהן, ביי וועמען עס איז געווען א סטרייק, האט גע'מסר'ט די סטרייקערס און זיי איבערגענעבען צו דער פאליציי אין די הענר.

זעלבסטמארד איז א גרויסער פערברעכען ביי א פרומען אידען. המאביר עצמו לדעת אין לו חלק עולם הבא — איינער וואס מאכט אליין אן ענר פון זיין לעבען פערלירט זיין חלק עולם הבא. א זעלבסטמערדער האט געווהנליך א קבורת חמור, אבער דאך איז דעם אלטען פרומען אידען לייכטער געווען צו זיין א מאביד עצמו לדעת איידער צו זען ווי זיין זוהן איז א מסור.

דיזער פאקט איז כאראקטעריסטיש פאר די בעציהונגען, וואס האבען געהערשט ביי אונזערע פאטערס בנוגע א מיסור.

אז אידען האבען בטבע פיינט מסירות, אז זייער גאנצעם וועזען שפירט אן עקעל קעגען שפיאנען און דאנאסשטשיקעם האבען שוין בע־מערקט אפילו אונזערע שכנים די גוים, מיט וועלכע מיר לעבען.

„זשיד זשידא ניע ווידאסט" — א איד וועט א צווייטען איד קיינמאל ניט ארויסגעבען — איז א נעוועהנליכער ווערטעל ביי די גוים.

די אנטיסעמיטען נוצען דאם געוועהנליך אויס געגען אונז, צו ווייזען אז אידען זיינען אינע די אנדערע מעהר געטרייו ווי צו דער רעגירונג.

מיר אבער מעגען זיין שטארק שטאלץ, וואם אונזערע שונאים מוזען צוגעבען, אז אונז פעהלען מוסרים און עהנליכע ברודיגע בעשעפענישען.

אויב אין דער לעצטער צייט פון דער פינסטערער רוסישער רעאקציע זיינען צו אונזער גרויסער שאנדע א היבשע ביסעל אידען ענטדעקט געוואָרען אלס שפיאנען, טא איז דאם געווים ניט צו פערדאנקען זייער אידישער ערציהונג, נאר, פערקעהרט, זייער ג י ט אידישער ערציהונג.

די אזעו'ס, די קאפלינסקי'ס זיינען ניט אידישע נאטורען. די סביבות, וואו זייער כאראקטערהאפט זיך ענטוויקעלט זיינען ניט געווען אידישע.

אידישקייט מיט מסירות זיינען צוויי ענטגעגענגעזעצטע עלעמענטען. דאם זיינען צוויי קאנטראסטען, וואם האבען קיינמאל ניט געלעבט צוזאמען. א מסור אין א אידישער געמיינדע איז אימער בעטראכט געוואָרען ווי א שטינקענדיגער אייטער באיל, וואם מען מוז אויסשניידען.

אין אונזערע קינדערשע חדר יאהרען האט מען שוין אין אונז איינגעפלאנצט האס און עקעל געגען די דאנאסשטשיקעם. קיין מאמע האט ניט אבגעגעבען איהר קינד אין איין חדר מיט בערע איצעלע'ס בענאק, ווייל זיין טאטע דער שכור — אזוי האבען אונזערע מאמעס געזאגט — האט א צו לאנגען צונג...

און ביי וויפיעל קינדער פלעגט דער אלף מחילות, איך בעט אייך אי־בער, בעזוכט וועדען פון מאמע'ס קאנטשיק דערפאר, ווייל זיי געהען אין די דרכים פון בערקע'ס יאלאפ?

האָט עס געטראָפען, אז מיר זעקס־זיבען־יעהריגע פופטשיקעס האָבען זיך פערזינדיגט אין חדר, — צי ווייל מיר האָבען זיך נאָכגעאָגט נאָך דאָנע דעם לעהרער'ס ציג, כדי איהר צו האָלטען פאר די הערנער, צי ווייל מיר האָבען גערייסען האָר פון'ם עק פון מענדע דעם בעל־עגלה'ס וויסער שקאפע, וואָס האָט אונז לייכט געקענט אויסבריקען די צייהנדלעך, צי ווייל מיר פלעגען זיך — אנשטאט צו חזר'ן — נאָכיאָגען נאָך יאָשע שלמקה'ס שעהנע, אונשולדיגע טויבען מיט די גאָלד־פאויבינע קעפלעך און וויכע טשובקעס, וואָס מיר האָבען געלעבט ווי דאָס לעבען— פלעגט דעמאָלט אונזער רבי, יאנקל באטשע, דער דרדקי מלמד — ער מעג האָבען א ליכטיגען גן־עדן, ער איז נעווען א טייערער איד — אונז ציהען פאר די אויערען איטליכען בעזונדער.

עס איז ניט נעווען מקנא צו זיין דעם אינגעל, וועלכער האָט פון זיך אראָבגעווארפען די שולד און אָנגעווויזען אויף א צווייטען, וועלכער האָט איהם פערפיהרט.

— און דו, האָט דאָן דער רבי געטופעט מיט די פיס פון כעס, און דו ביזט נאָר א צדיק תמים, הא! א נעבעכעל, נאָט די נשמה שולדיג, דו וויסט נעבעך פון קיין זאך ניט? אלץ י ע נ ע ר איז שולדיג און ד ו ביזט א כשרה קעלבעלע, הא! לייג זיך... תכשיט מיינער...

עס האָט דערבייי שוין ניט נעהאָלפען קיין געביט און קיין געבעט. דער חברה־מאָן, וואָס האָט נעווארפען די שולד אויף אן אנדערען, האָט נעבעך געמוזט אליין אבשפיעלען די מאיטקעס און זיך לייגען... מיר אלע, וועלכע האָבען זיך נעהאלטען איינע אן די אנדערע פעסט און ניט ארויסגענעבען קיין אנפיהרער, האָבען דאָן דערלעבט א שטארקע נקמה אויף מאטעלע שמעון'ס דערפאר, וואָס ער האָט זיך ניט אויפגענעפיהרט מעשה חבר.

אויסער דער שטראָף, וואָס מאָטעלע האָט געקראָגען פון רבי'ן, פלעגט ער דערנאָך ניט וויניג האָבען אויסצושטעהן פון אונז גופא. מיר פלעגען אלע זיין ברוגז מיט איהם און זיך ניט שפיעלען. מיט א „מסור" האָבען מיר קיין מנע ומשא ניט נעווהלט האָבען.

אז אן אנדער אינגעל האָט שוין ביי א צווייטען „פערבראכען" ניט געוואָרפען די שולד אויף אן אנדערען — פערשטעהט זיך פון זעלבסט.

אונזערע מאַמעס האָבען ניט געוואָלט לייגען מיר זאָלען אָבטראַגען צו די שכן'טעס וואָס מיר האָבען געהערט און געזעהען; אונזערע טאַטעס האָבען אונז בעשטראָפט, וועו מיר, קינדער, האָבען נע'מסר'ט אייגע אויף די אַנדערע; דער רבי איז געווען שטארק בייז, וואָס מען וויל זיך ריין מאכען און ארויפוואַרפען די שולד אויף א חבר — און ביי אונז אלע־מען איז געווען א מדה קיין מאל ניט אויסצוזאָגען פון חדר...

לימוישע אידן.

א מעשה וועגען רבי ישראל סאלאנטער

אויב מען וויל זיך בעקאנען מיט די זיטען און מנהגים פון א גרויס־ סער שטאדט, דארף מען קודם כל אויסהערען די לעגענדען און די מעשות, וואס ווערען דערצעהלט פון די גרויסע מענשען, מיט וועלכע די שטאדט שטאלצירט.

אין די מעשות, וואס געהען איבער פון מויל צו מויל, שפיגלען זיך אב די כאראקטערען, די אידעאלען און די זיטען פון פאלק.

די מעשות ווערען דערצעהלט מיט דעם צוועק צו אידעאליזירען א גרויסע פערזאן, איהר ארויסצושטעלען אין די בעסטע פארבען, כדי אנ־ דערע זאלען ארבענעמען א ביישפיעל און נאכטהאן דעם העלד, וועגען וועלכען די פאלקס־מעשות ווערען דערצעהלט.

יעדע שטעדטעל האט זיך איהר ליעבלינג, איהרע גרויסע מענשען, איבער וועלכע עס ווערען דערצעהלט פערשידענעמעשות, וואס ווייזען זיי־ ער גרויסקייט.

אויב די מעשות זיינען אמת אדער ניט, אויב זיי שטיצען זיך אויף פאקטען אדער זיינען א רעזולטאט פון א רייכער פאנטאזיע — איז אן אנדער פראגע. דאס איז אויך פאר אונז ניט וויכטיג. די הויפט זאך איז, וואס די נשמה פון פאלק, זיין גלויבען, זיין אבערגלויבען און זיינע מדות זעהען זיך אט אין די מעשות גאנץ בולט ארויס. פון די מעשות קען מען זעהן וואס דאס פאלק האט ליעב און וואס פיינט, צו וואס עס בעציהט זיך מיט אכטונג און צו וואס מיט פעראכטונג.

איינער פון די גרעסטע מענשען אין אונזער שטעדטעל, פון וועמען

מען האָט דערצעהלט מעשות, איז נעווען דער בעוואוסטער רבי ישראל סאלאנטער.

רבי ישראל סאלאנטער איז ביי אונז אין שטעדטל געבוירען נעווארען. דאָ האָט ער פערבראכט זיינע בחור־יאָהרען, דאָ האָט ער חתונה געהאט און נעווען אן איידעם אויף קעסט.

שפעטער וועו ער איז שוין נעווארען בעריהמט אלם א נדול בישראל, וועו ער האָט שוין געהאט זיין בעוואוסטע ישיבה און אפילו וועו ער האָט שוין ארוים־נעגעבען זיין בעוואוסטען רעליגיעז־אידיש־פילאָזאָפישען זשורנאל „התבונה", פלעגט ער אויף קומען נאנץ אפט צו אונז אין זאנער, וואו זיינע עלטערען, ברידער און די נאנצע פאמיליע האָבען נעלעבט.

פערעבענט אלם א רשכבה"נ*) האָט די שטעדטל זיך שטארק מיחס נעווען מיט איהם, זי האָט איהם ליעב נעהאט און פלעגט ארום זיין נאָמען פלעכטען א קרוין מיט הויכ מעשים־טובים. אונזער שטעדטל איז נעווען שטארק אייפערזיכטיג אויף דער שטעדטל סאלאנט, וואָם האָט זוכה נעווען, אז דער נרויסער נאון זאָל זיך רופען מיט איהר נאָמען. די עלטערע שטאָדט־לייט פלעגען איהם קיין מאָל ניט רופען רבי ישראל סאלאנטער, נאָר רבי ישראל'קע רבי וועלוועל. מיט דעם נאָמען האָבען די פאטריאָטען פון אונזער שטעדטל נעוואָלט וויזען, אז זיי זיינען נרעסערע מחותנים מיט רבי ישראל'ן, ווי סאלאנט. זיי וויסען אויך וועו זיין פאָטער איז נעווען, און ניט נאָר ער, אפילו זיין פאָטער איז אויך נעווען אונזערער א בן עיר.

אט איז א מעשה, וואָם עס נעהט ביי אונז אין שטעדטל ארום וועגען רבי ישראל סאלאנטער.

דאָם האָט פאסירט — אזוי וועלט דערצעהלט — אין יאָהר תק"צ... דריי יאָהר נאָך דער כאליערע, ניט היינט געדאכט, ניט פאר קיין אידען געדאכט... — אין איינע פון די נסיעות, וועו רבי ישראל'ינ'קע איז נעקו־

*) דאָם איז פערקירצט, אַ ראשי תיבות אין מאָנט: רבן של כל בני הגולה, דער רבי פון אלע גלות־קינדער — אזא טיטול פלעגט נעגעבען וועלען נאָר די נאָנץ נרויסע נאונים, וועלבע זיינען נעווען בעריהמט בכל תפוצות ישראל.

מען אבגעבען כבוד אם. דער פאטער רבי וועלוועלע, איז שוין נעווען א שוכן עפר און זיין נשמה הקדושה — עס איז שוין געווען נאכ'ן יאהר— האט צוזאמען מיט אלע אנדערע נשמות פון די צדיקים נערוהט לעבען כסא הכבוד.

נעקומען אין שטעדטעל איז דער מאור הגולה אלול־צייט מיט דער דעה צו זיין אויפ'ן ריינעם ארט אויף קבר־אבות.

די רביצין, די אלטע ,צדקניות, זכרונה לברכה, האט פערלאנגט אז רבי ישראלינ'קע זאל בלייבען מיט איהר איבער ראש־השנה און יום כפור.

ע ר האט כידוע קיין מאל ניט ווידערגעשפענסטינט זיין מוטערס רצון און איז געבליבען אויף די עשרת ימי תשובה.

דער רב פון שטאדט, רבי צמח'ל נרו יאיר, איז אלס מרא דאתרא נענאננען אין שליחות צו רבי ישראלינ'קען און איהם געבעטען האלטען א דרוש אין גרויסען בית המדרש צו כל נדרי.

דער גאון האט ערפילט די בקשה פון רב און האט מבטיח געווען צו נעבען א דרשה.

עס איז איבעריג צו ריידען, אז דער בית המדרש איז צו דעם כל נדרי געווען איבערגעפאקט, מלא אין אלע ווינקעלאך. מען איז געשטאנען א קאפ אויף א קאפ כדי צו הערען דעם גאונ'ס דרוש.

רבי ישראלינ'קע איז ניט נאר געווען א גרויסער גאון, א מורא'דיגער בקי און חריף, נאר אויך א גוואלדיגער בעל־דרשן. ער האט געהאט א פה מפיק מרגליות, ווי פערל פלעגען זיך די ווערטער שיטען פון זיין מויל. ער איז געווען א לוקח לבבות, ער פלעגט בפועל ממש פאנגען הערצער מיט זיינע רייד. זיינע דרשות האבען געהאט א טעם גן־עדן. ווען ער פלעגט ריידען, פלעגט ווערען אזוי מחייה'דיג, אזוי לייכט אויפ'ן הארצען, און די נשמה פלעגט אזוי דערהויבען ווערען, דאס מען האט פערגעסען אלע מגושם'דיגע דאגות פון טאג און אן אויסגעלויטערטער איז מען צוזאמען מיט איהם אריין אין אנאנדער וועלם, אין א וועלט פון הוילע רוחניות.

פאר שקיעת החמה, פאר זונען־אונטערגאנג, איז שוין דער גרויסער עולם נעשטאנען אנגעטהאן אין די ווייסע קיטלען און מיט די טליתים

איבער'ן קאָפּ און געווארט מיט גרויס אונגעדולד אויפ'ן גאון.

דער גאון האָט זיך אבער פערשפעטיגט... די זון האָלט שוין ביים אונטערגעהן. איהרע לעצטע שטראהלען, וואָס קומען פון מעריב־זייט מישען זיך דורך מיט דעם צאנקענדיגען דונקעלען פלאָם פון די וואקסענע ליכט, עס קומט דער בין־השמשות און ער איז נאָך ניטאָ.

דער עולם ווערט אומרוהיג, אבער מען שווייגט. מען האָט מורא ארויסצורעדען די איבערקלעהרעניש־עס וואָס פרעסען אויפ'ן הארצען. אין אזא צייט? ווער וויים וואָס פאר א שפיצל דער שטן קען אבטהאָן.

די נאכט־שאָטענס פאנגען זיך שוין אָן צו בעווייזען, עס איז שוין א צייט נאָך תפלה זכה און ער איז נאָך ניטאָ.

דער רב האָט דאָן ארונטערגענומען דעם טלית פון קאָפּ, אָנגעטהאָן דאָס שטריימעל און איז בכבודו ובעצמו אוועק זעהן, וואָס עס האָט פאַסירט מיט רבי ישראלינ'קען.

ביי דער מוטער אין דער היים איז דער רב געווארן, אז דער גאון האָט שוין לאנג גענומען די ברכה פון דער צדקניות און האָט פערלאָזען די הויז צו געהן אין בית־המדרש.

א פחד איז בעפאלען דעם רב. ער האָט אבער קיינעם קיין וואָרט ניט געזאָגט און האָט געאיילט צוריק אין בית־המדרש, אפשר וועט ער איצט דעם גאון דאָרט געפינען.

אין בית־המדרש איז זיין שרעק נאָך גרעסער געווארן. דער גאון איז דאָרטען ניט געווען און ביי די מתפללים האָבען די צייהן געקלאפט פון אימה.

אט, אט געהט אוועק דער לעצטער רויטער שטראהל און עס וועט זיין עובר זמן צו זאָגען כל נדרי, אבער פון גאון, אין קול ואין עונה.

כל נדרי, וואָלט מען שוין ווי עס איז אבגעזאָגט אהן איהם, האָט ער שוין אבער פון פריהער אנגענומען דעם כבוד צו שטעהן ביי דער רעכטער האנט פון חזן לעבען עמוד מיט דער ספר־תורה און זאָגען פאר כל נדרי על דעת המקום...

ווי אזוי קען מען דאָס אבנעהמען דעם כבוד פון א י ה ם און געבען אן אנדערען?

אין אלע שוהלען און קלויזען האלט מען אין מיטען מעריב, מען האט שוין אבגעזאגט בקול רם: ברוך שם כבוד מלכתו... אבער איז בית־המדרש איז נאך פאר כל־נדרי. דער גאון איז נאך ניטא און אהם איהם וויל קיינער ניט עפענען דעם ארון־קודש און ארויסנעהמען די ספר־תורה.

נאך א לאנגען שטילשווייגען האט דער רב זיך געוועגדעט מיט זיין פנים, וואס איז געווען בלאס ווי ביי א בר־מינן, צו מעריב זייט און האט מיט א ציטריגער שטים געזאגט: רבותי! דער גאון איז ניטא, וויים השם יתברך, וואס מיט איהם האט חס וחלילה פאסירט. מעגליך אז ער איז דא געווארען א קרבן פאר אונזערע זינד, ובקדושי אקדש... מיר מוזען מפסיק זיין און נעהן זוכען דעם גאון...

דער עולם האט זיך צוטיילט אין מניינים־וויייז און האט זיך אוועקגעלאזט אין אלע גאסען און געהעפטען זעהן אפשר האט וואו עם איז מיט'ן גאון, חלילה, נעטראפען — דאס טאר מען פון מויל ניט ניט ארויסריידען — א סיבה.

שוין צעהן א זייגער ביינאכט. די שלוחים זיינען נעקומען צוריק, אבער פון גאון קיין שום ידיעה...

— —

מיט אמאל האט זיך האסטיג געעפענט די טהיר פון בית המדרש און איינער פון די לעצטע פאר שלוחים, וואס זיינען געגאנגען זוכען דעם גאון, איז מיט גרויס אימפעט אריינגעלאפען און האט אויסגעשריען מיט גרויס פרייד: דער גאון געהט.

דער גאנצער עולם האט ארומגעריינגעלט דעם אנזאגער און מיט טשיקאווע געזיכטער געווארט, ער זאל דערצעהלען וואו זיי האבען געפונען דעם גאון און ו ו א ס עם האט מיט איהם פאסירט.

דער מבשר האט ניט געלאזט לאנג ווארטען און האט אנגעהויבען:

— מיר האבען דעם גאון געפונען אויף דעם גוי'ס גארטען. ער האט דארטען געהאלטען דער אלמנה'ס קוה פאר די הערנער און איהר געשלעפט פון דעם נכרי'ס פלאץ.

און איידער דער עולם האט נאך פאספּעיעט זיך ארויפצואוואַרפען מיט שאלות און קשיות, האט ער פּאַרטגעזעצט:

דער נאון האט געזאגט, אז דאס פערהיטען אן ארעמאן פון א היזק איז מעהר מצוה ווי צו זאגען כל נדרי. „שטעלט אייך פאר — האט דער אנזאגער איבערנעגעבען רבי ישראלינ'קעם ווערטער — שטעלט זיך פאר, וואס עם וואלט פאסירט, וועו איך וואלט זיך ניט נעמאכט וויסענדיג פון דער נאנצער נעשיכטע און די בהמה וואלט נעבליבען אין נוי'ס נאר־טען. דער ערל וואלט איהר געווים שפּעטער פערנומען און איינגעשפּארט. די ארעמע אלמנה נעבעך וואלט דאן ניט נעהאט די מילך פאר איהרע קונדען און איהרע עופה'לעך וואלטען געהונגערט. ווי מיינט איהר? וואלט דאס ניחא געווען דעם רחום וחנון?

פאר דאס ניט זאגען כל נדרי אין דער צייט וועט מיר נאט מוחל זיין, ער וועט אבער ניט מוחל זיין א מענשען, וואס האט נעקענט אין ניט פערהיט אן ארעמע אלמנה און עלענדע יתומים פון הונגער און נויט.

אין אנפאנג שטארק צוטומעלט, איז דער עולם ביסלעכווייז נעקו־מען צו זיך פון דעם איבערגעלעבטען שרעק און דעמאלט האט מען אנ־נעפאננען צו פערשטעהן און צו שאצען רבי ישראלינ'קעם גרויסקייט.

דער קעלמער מגיד

איבער די מגידים האָט מען זיך שטענדיג לוסטיג געמאכט. זיי זיי־נען תמיד געווען דער ציעל־ברעט, אין וועלכען די „אויפגעקלעהרטע" פלעגען וואַרפען זייערע לצנות וועגן זיי.

אין דער השכלה צייט, אין דעם „שטורם און דראַנג פעריאָד" האָ־בען די משכילים בעטראַכט די מגידים פאר גרויסע אייטערבייליען, וואָס דאַרפען אויסגעשניטען ווערען פון אידישען קערפער.

בלעטערט דורך די ווערק פון יהודה ליב גאַרדאָן, פון פרץ סמאָלענס־קין און פון אונזער זיידען רבי מענדעלי מוכר ספרים, און איהר וועט זעהען, מיט וואָס פאר א פאַנאַטיזם זיי האָבען זיך געגומען פערטיליגען די פערשידענע בעלי דרשה'ר און מגידים.

מלמדים און מגידים זיינען געווען זידעל־וועדטער, מיט וועלכע מען האָט בעטיטעלט די בטלנים, די לא יוצלח'ס, די שלימ'מזל'ניקעס און איבערהויפט אלע די, וועלכע האָבען פערקערפערט אין זיך דאָס אלטע, די שטויב, די פערפויליטקייט פון דער אידישער גאס.

אזא בעציהונג צו די מגידים מצד די פאקעל־טרעגער אין דער השכלה צייט איז געווים ניט קיין גערעכטע.

אלס א רעאקציע קענען דעם פאַנאַטיזם, וואָס ס'האָט געהערשט אין דער געטא, אלס א פראָטעסט קענען די פלפולים און פשט'לעך, מיט וועל־כע די בעסטע קעפ זיינען געווען פערנומען, איז אזא בעציהונג ער־קלעהרליך. דער היסטאָרישער אמת פאדערט אבער א גאנץ אנדערע בע־ציהונג צו די מגידים פון דער פריהערדיגער צייט.

די מגידים בכלל זיינען ניט געווען שנאָרערס, פֿאַראַזיטען און סתם מקבלים, ווי זיי ווערען געשילדערט אין די ביכער פון דער אויפקלעהרונגס־צייט. זיי זיינען געווען אגיטאַטאָרס, פּראָפּעסיאָנעלע רעדנער, וועמען דער אינערליכער אינסטינקט האָט געטריבען צו געהן פון שטאָדט צו שטאָדט, פון קלויז צו קלויז און ריידען און זאָגען און דערצעהלען פּאר'ן עולם אזויע זאכען, ווָאס זיינען פּאר איהם, באר דעם עולם, נויטיג.

עס איז אמת, אז ס'זיינען צווישען די מגידים געווען מאוס'ע ברואים, חנפים, בעטלער לויט זייער טבע און ערציהונג, אָבער ווָאו ווערט איהר ניט געפינען קיין פסולת? ווָאס פאר אן אינסטיטוציאָן איז דאָס ריין פון דער בלאָטע, ווָאס רופט ארויס אן עקעל?

אין אלגעמיין האָבען די מגידים מיט זיך פאַרגעשטעלט זעהר שעהנע, פעהיגע, טיילמאָל טאָלאַנטפולע מענשען, וועלבע זיינען געווען בעגייסטערט פאר אגעווי סע אידעע און איהר געפֿרעדינט מיט זייער רעדנס־קראפט.

אונזערע אגיטאַטאָרען פון דער רעוואָלוציאָנערער צייט, ווי די אלע אנדערע רעדנער אין די בעווענונגען, זיינען אין אמת'ן דיזעלביגע מגידים, דיזעלביגע בעלי דרשה'ר, פון וועמען מען האָט זיך ערלויבט אזוי פיעל חוזק צו מאכען.

די צייטען זיינען, פערשטעהט זיך, אנדערע, די אידעען זיינען אנדערע, אָבער די רעדנער, די אגיטאַטאָרען אלס די פערשפרייטער פון די אידעען זיינען אין עצם די אלטע מגידים, אפשר ווייניגער נאאיוו, מיט ווייניגער תמימות.

א מנין אָהן א מגיד האָט געהאט אזא פנים ווי אן אָרגאַניזאציאָן אָהן א רעדנער. איבערהויפט זיינען די מגידים געווען שטארק בעשעפטיגט אין די אלול־טעג, וועו יעדער איד און יעדע אידענע האָבען עפעס געוואָלט הערען אביסעל מוסר, ווָאס זאָל דערהויבען די נשמה. אין די אלול־טעג האָט יעדערער זיך אָבגערישען, ווי בעשעפטיגט ער איז געווען, פון זיין טאָג־טעגליכער ארבייט און געלאָפען אין קלויז אדער אין מנין הערען דעם מגיד.

דער מגיד האָט געזאָגט זאכען, וואָס יעדערער האָט געפיהלט, אבער האָט ניט געקענט ארויסרעדען. ער האָט שעהן דערצעהלט מעשיות פון צדיקים און גאונים, אז עס איז געווען א חיות צו הערען. דער עיקר אין א מגיד'ס דרשה זיינען אבער געווען די משלים. די משלים, וועו זיי זיינען דערצעהלט געוואָרען אין א שעהנער, קלאָרער, נגון'דיגער שפראָך, מיט וועלכער די מגידים האָבען זיך מייסטענס אויסגעצייכענט, פלעגען מאכען דעם טיעפסטען אייגדרוק אויף די צוהערער. די משלים זיינען געווען די בעסטע פאָרם ווי אזוי צו ערקלערען, צו פאָפולאריזירען א גע־וויסען ענין. איבערהויפט האָט געקוואָלען פון די משלים דער ווייבער־שער עולם, וועלכער פלעגט זיצען אויבען אין עזרת נשים און שלינגען יעדעם וואָרט פון א משל, וואָס דער מגיד פלעגט מיט אזא שעהנעם נגון דערצעהלען.

איז דער מגיד געווען מיט טאלענט, פלעגען זיינע משלים זיך ארומטראָגען איבער'ן שטעדטעל אפילו נאָך דעם, ווי ער האָט די שטער־טעל פערלאָזען.

די משלים פון גאנץ גרויסע טאלענטען, ווי א שטייגער פון דובנאָ'ר מגיד, פלעגען דערצעהלט און איבערדערצעהלט ווערען אין אלע שטעדט און שטעדטלעך, וואו אידען האָבען זיך נאָר געפונען.

עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, וועו מיר וועלען בעהויפטען, אז דער דובנאָ'ר מגיד איז געווען דער פאָפולערסטער און דער בעליעבטסטער מענש אין דער גאנצאָ אין פערלויף פון צעהנדליגע און צעהנדליגע יאָה־רען. דער איד האָט ליעב פאָרשטעלונגען, אילוזיאָנען, בילדער, און די משלים האָבען אמבעסטען בעפרידיגט זיין בעגעהר און זיין פאנטאזיע.

אין דער ליטא איז אין צווייטען העלפט פון פאָריגען יאָהרהונדערט געווען זעהר בעריהמט דער קעלמער מגיד, פון וועמען יהודא ליב גאר־דאָן האָט אין זיינע שריפטען אזוי פיעל חוזק געמאכט.

דער קעלמער מגיד איז אָהן צווייפעל געווען אייגער פון די טאלאנט־פולסטע מענשען, וועלכע די אידישע גאנצאָ אין ליטא האָט אין נייגצעהנ־טען יאָרהונדערט ארויסגעגעבען.

זיין מערקווירדיג בעגייסטערט פּנים איז נאָך איצט אויסגעקריצט אין מיין זכרון: אויגען האָט ער געהאט גרויסע, שווארצע און זיי האָבען געברענט מיט דעם הייליגען נביא׳שען פייער; די באקען איינגעפאַלען, דער שטערן א הויכער און פול מיט קנייטשען; די אויבערשטע העלפט פון זיין קאָפּ איז געווען ניט אינ׳ם ערך גרעסער און ברייטער ווי די אונטערשטע און די צווויי ניט שטארק לאַנגע און ניט געקרייזעלטע פּאות, וואָס זיינען ארויסגעקראָכען פון אונטער דער אלטמאָדישער יארמולקע, זיינען געהאנגען אין דער לופט; צוויישען זיי און צווישען די אייגעפאַלענע באקען איז געווען א ליידיגער אָרט; א גרויסער תכלת׳ענער טלית קטן האָט צוגעדעקט זיין שמאַלע, מאָגערע ברוסט, וואו עס האָט געקלאפט א ווארעם הארץ, פול מיט רחמנות און מיטלייד צום פאַלק ישראל און צו יעדען איד בפרט.

דער קעלמער מגיד איז געווען א הויכע מאַראַלישע פערזענליכקייט. אין די דינים פון בין אדם לחבירו איז ער געווען א גרעסערער מקפיד ווי אין די דינים פון בין אָדם למקום. אין פערלויף פון נאנצע צווויי דורות איז ער יעדעם יאָהר דורכגעפאָהרען אלע שטעדט און שטעדטלעך פון ליטא. אין דער קערה פלעגט זיך צונויפקלייבען א סך געלט פאר איהם, אָבער אליין איז ער שטענדיג געווען אן אביון. אלץ וואָס ער האָט נעמאכט, פלעגט ער אויסטיילען אויף ישיבות און אונטערשטיצען ארעמע יתומים. זיינע מנידות איז ניט געווען פאר איהם א מיטל צו מאכען געלט, נאָר זי האָט געדיענט אלס מיטל ווי אזוי צו פערשפרייטען די מאמרי חז"ל און די הייליגע תורה. אין די ארעמע שטעדטלעך פלעגט ער פאר קיין פאל ניט נעהמען געלט פאר׳ן „זאגען". קומען אָבער פלעגט ער דאָרטען אזוי ווי אין די רייכע שטעדט.

דער קעלמער מגיד פלעגט שטראָפען און מוסר׳ן דעם זינדיגען עולם. ער האָט ניט געקענט פערטראָגען עבירות און האָט געהאט גרויס רחמנות אויפ׳ן בעל עבירה׳ניק. זיין פארשטעלונגס־קראפט איז געווען אן אויסערגעווענליכע און דאָס בילד פון גהינום מיט אלע גליהענדע קאלכאויוועגס און מיט די פייערדיגע אייזערנע ריטער איז איהם שטענדיג ג׳ע־

שטאנען פאר די אויגען. ער האָט געגלויבט, טיעף געגלויבט, אז א מחלל שבת'ניק וועט מען ברענען און בראָטען און איהם ארומשיקען כּף־הקלע פון איין עק וועלט ביז דעם צווייטען און האָט רחמנות געהאט אויף איהם.

בעשאַנקען פון דער נאַטור מיט א שטארקען רעדנער טאַלאַנט, מיט א פייערדיגען טעמפּעראַמענט און מיט א קינסטלערישער שילדערונג־קראפט, פלעגט ער בעשרייבען די שבע מדורי גהינום מיט די בולט'סטע שטריכען. די ווייבער פלעגען בוכשטעבליך צוגעהן פון געוויין, וועו דער קעלמער מגיד פלעגט מוסר'ן דעם עולם. זיי פלעגען חלש'ן פון שרעק, וועו זיי האָבען געהערט זיינע שילדערונגען פון גהינום. אפילו די שטאַרקע הערצער, וועלכע האָבען געלאָכט פון די בעל בכיה'ס, פלעגען וועריען דורכגענומען מיט א מאַדנער מורא. זיי האָבען געציטערט ווי א בלאַט אויפ'ן ווינד, וועו זיי האָבען געהערט דעם קעלמער'ס שטראָף רייד. וועו ווייס? מעגליך, אז וועו דער קעלמער מגיד וואָלט געלעבט אין אן אנדער סביבה אוו וואָלט זיינע שילדערונגען איבערגעגעבען אויפ'ן פאַפּיער, וואָלטען מיר אפשר געהאט א צווייטע דאַנטע'ס „אינפערנא".

דער כסא הכבוד, וואָס וועלט בעוואכט פון די מלאכים אוו בעלויכ־טען פון דער שכינה, איז פאר דעם קעלמער מגיד געווען דאָס שעהנסטע אוו דאָס בעסטע, וואָס עס איז פאַראן אין אלע דריי הונדערט אוו צוועלטען. זיצען לעבען כסא הכבוד, וואו די שכינה רוהט, זיין אין איין חברה מיט מלאך מיכאל אוו מלאך גבריאל, הערען ווי די מלאכים זינגען שירה, ווי משה רבינו לערנט תורה, ווי אהרן הכהן זאָגט די ברכה, ווי דוד המלך שפּיעלט אויפ'ן פידעל — איז פאר דעם קעלמער מגיד געווען די העכסטע מדרגה פון גליק. וואָס פאר א בעדייטונג האָבען די קייזערליכע טראָנען קעגען איין שטאפּעל פון דעם כסא הכבוד? וואָס פאר א ווערד האָבען די גאָלדענע קרוינען פון די ערדישע הערשער קעגען דעם כתר של תורה? אוו ווי קליין זיינען די קעניגען אליין קעגען דעם מלך מלכי המלכים?

דער קעלמער מגיד האָט ליעב געהאט די אידען מיט זיין גאנצער בריים אוו ווייך הארץ. ער האָט זיי געוואונשען גליק אוו האָט ג־

וואלט, אז זיי זאלען זוכה זיין צו שטעהען לעבען כסא הכבוד. ער האָט אבער געוואוסט, אז א פּראָצענטניק, א מקפח שכר שכיר און א מחלל שבת'ניק קענען צום כסא הכבוד פאר קיין פאל ניט צוקומען און ער האָט רחמנות געהאט אויף זיי. ער האָט זיי געשטראָפט, געזידעלט, פאר וואָס זיי האָבען אזעלכע שוואכע הערצער און לאָזען זיך גובר זיין פון יצר הרע, פארוואָס זיי פערשפּיעלען איבער א שטיקעל עולם הזה אלע ש"י עולמות. ער האָט באמת דאָס ניט געקענט פערשטעהן און פלענט מיט זיין נאנצען טעמפּעראמענט זיך אריפּווארפען אויף די זינדיגע. זיין נאנצען גליהענדען צאָרן פלעגט ער אויף זיי אויסגיסען.

מעהר פון אלע פלענען פון קעלמער מגיד אויסגעריסען וועלען די רייכע בעל עבירה'ניקעס. צו די רייכע האָט ער איבערהויפט געפיהלט אן אינסטינקטיוועט שנאה. און וועז ער האָט נאָך געהערט, אז אָט די רייכע האָבען שטייענרנע הערצער און איינגעהאלטענע הענט, פלעגט ער זיך אויף זיי ארויפּווארפען אין זיינע דרשות מיט אזעלכע וועלטער, אז זיי איז געוואָרען פינסטער און ביטער. זיי פלענען שפּעטער די אויגען ניט קענען וווייזען.

די רייכע האָבען טאקע דעריבער שטארק ניט ליעב געהאט דעם קעלמער מגיד און אין יעדער שטעדטעל קען מען געפינען אלטע לייט, וועלכע געדענקען, ווי אזוי דער אָדער יענער קארנער גביר האָט אונטער־גע'מסור'ט אויף דעם קעלמער מגיד פאר זיינע הייסע שטראָף־רייד און ווי אזוי דער קעלמער מגיד פלענט בדרך נס נצול ווערען פון גוי'שקע הענט...

דער ליטווישער למדן

דער אידישער למדן פון דער ליטווישער שטעדטל איז ניט געווען קיין־פאַנאַטיקער. אויף די דינים פון שולחן ערוך, וועלכע לערנען ווי צו דאוונען, ווי מען דארף אַבגיסען נעגעל־וואַסער, ווי מען זאָל זיך טובל זיין א. א. וו., איז דער ליטווישער למדן ניט געווען קיין מקפיד. ער איז איבערהויפט ניט געווען קיין גרויסער „אַרוק" אָן די מפרשים, וועלכע פערבריטען זיך ווי מען זאָל דיענען גאָט.

פון די חסידים האָבען די ליטווישע לומדים חזוק געמאכט אויף יענעם טריט און שריט. דער גרונד־געדאנק פון חסידות, אז מען דארף דיענען גאָט ברננה, מיט געזאנג, מיט פרייד, איז דעם ליטווישען למדן אויסגעקומען לעכערליך. די אלע רקודים מיט די דביקות און העויות האָט ער געהאלטען פאר משוגעת'ן, פאר א מין געטצענדיענסט, וואָס פערדיענט ניט קיין אנדער זאך ווי לצנות.

— לשמחה זו מה זה עושה? וואָס פאסען זיך אין מיטען דערענען די טענץ, די משוגעת'ן מיט די הענד און די אויגען גלאָצענים? — האָט זיך דער ליטווישער למדן געפרעגט, — וואָס איז גאָט א געץ, אז מען דארף פאר איהם אזוי שפרינגען?

די חסידישע רביים האָבען די ליטווישע לומדים פיינט געהאט תכלית שנאה און די „גוטע אידען" האָבען זיי געהאלטען אַדער פאר מטורפים אַדער פאר שווינדלער, וואָס נוצען אוים די אונווויסענהייט, די נארישקייט און אבערגלויבעריי פון פראָסטען המון.

דער ליטווישער למדן איז בטבע געווען א ניכטערער מענש מיט א

שכל׳דיגען קאָפּ און האָט איבער יעדע זאַך אפריהער גוט געקלעהרט. אויב ער זאָל עס טהאָן אַדער ניט.

פּאר א מענש מיט א קאָפּ, וואָס האָט א חריפות׳ן מוח, האָט ער גע־ האָט מעהר דרך ארץ ווי פּאר א צדיק תמים, וואָס געהט אלע ווייל אין מקוה און מיינט, אז ער איז א גאנצער שמעלקע ביים רבונו של עולם.

פון חושן משפט האָט ער מעהר הנאה געהאַט ווי פון יורה דעה און דעם שולחן ערוך. פון די דיני ממונות האָט ער מעהר געהאַלטען ווי פון איסר והיתר. פון בעל שם טוב און דעם מהרי״ל פלעגט ער וויניג וואָס נתפעל ווערען, דערפאר פלעגט ער לעקען די פינגער פון קצות החושן, פון אורים ותומים, פון שיטה מקובצת און פון אלע אנדערע מפרשים, וואו עס פאָדערט זיך קאָפּ, שכל און חריפות.

פאר דעם ליטווישען למדן איז ניט געווען וויכטיג צו ווייסען דעם עצם דין, דעם דין אן און פאר זיך; מיט פארטיגע דינים, מיט הלכות פסוקות האָט ער זיך איבערהויפט וועניג וואָס געקימערט. וויכטיג איז פאר איהם געווען דער פּלפּול, די שקליא וטריא, די אלע סברות און נענען סברות, וועלכע פיהרען צום דין.

מיר האָבען היינט א שכל׳דיגע סוגיא און מען דארף צולעגען דעם קאָפּ — פלעגט מיט גרוים הנאה דער ראש ישיבה מודיע זיין פאר׳ן שעור, וואו ס׳האָט זיך געהאנדעלט וועגען א ברי ושמא, וועגען חזקה, וועגען ספיק ספיקא און נאָך אזעלכע טיעף שכל׳דיגע ענינים.

דער ליטוואק האָט האלד קאָפּ איבונגען, גייסטיגע גימנאסטיק, ער גלויבט ניט אויפ׳ן וואָרט, ער ליעבט אויסצוגעפינען אלעס מיט זיין אייגענעם שכל און דעריבער פלעגט ער אבלעבען, ווען עס פלעגט קומען א הארבער ענין, וואו מען דארף דעם קאָפּ האלטען אנגעשטרענגט א היבש פאָר שעה נאכאנאנד אהן א ברעקעל הפסקה.

דאָס שארפען דעם מוח גופא, אהן א פועל יוצא, איז געווען פאר׳ן ליטווישען למדן וויכטיג. א חריף איז געשטאנען אויף א העכערע מדרגה ווי א בקי. פון פלפולים האָט ער מעהר הנאה געהאט ווי פון אבגע׳פסק׳ענ־ טע דינים. א וואויל׳ער יונגערמאן איז ניט געווען יענער, וואָס האָט גע־ וואוסט, אויף וועלכען דף דער אדער יענער מאמר געפינט זיך, נאָר דער,

וואס האָט זיך נעקענט אן עצה געבען אין א שווערען פערפֿאַנטערטען ענין, וועלכער איז געווען שארפזיניג און האָט נעקענט צופאסען א תירוץ אויף א הארבע קשיא.

עס איז אבער א גרויסער טעות — און אין דעם טעות זיינען אריינגעפאלען די אנהענגער פון חסידות — צו מיינען, אז דער ליטווישער למדן איז בטבע געווען א קאלטער, טרוקענער מענש, אזהן התלהבות און אזהן התפעלות. דער ליטוואק קען פונקט אזוי ווערען נתפעל און פערכאפט ווי א הייסער חסיד, אבער ער ווערט ניט נתפעל פון א „נוטען אידען", נאר פון א שהנעם פשט'ל, פון א שכל'דיגען ענין, וואו דער קאפ דארף שטארק ארבייטען.

דער ליטווישער למדן האָט זיך נעהאלטען פאר א גייסטיגען אריסטאקראט און האָט יעדע זאך דורכגעזיפט מיט'ן שכל. סתם טהאן וואס אנדערע טהוען, האָט ער נערעכענט פאר א פחיתת הכבוד און ער פלענט זיך דעריבער פון א סך זאכען אבהאלטען, קוים האָט ער דאס נאך ניט בענומען מיט'ן שכל.

אפילו די שיחת חולין פון די ליטווישע למדנים האָט תמיד נעהאט א שייכות מיט'ן שכל. דער בעסטער תענוג פאר די למדנים איז געווען צו חשבון'ען. די ליטוואקעס זיינען געווען גרויסע בעלי חשבון, מאטעמאטיקער. די שווערסטע שאלות פון אלגעברא אדער פון געאמעטריא, פון חכמת המדידה און פון חכמת הנדסה, אויף דעם למדן'ישען לשון, פלענען זיי טרעפען, ניט וויסענדיג די מעטאדען, די ארט און ווייזע ווי אזוי צו מאכען די חשבונות מיט א סדר.

כמעט יעדער למדן האָט געקענט אויסווייניג דעם „צפנת פענח", וואו גאנץ אלגעברא און גאנץ געאמעטריא איז געווען איבערגענעבען אין א פאר צעהנדליג זייטען. פאר'ן ליטווישען למדן איז דאס געווען נענוג. ער איז געווען א מבין הבר מתוך דבר און האָט נאר בעראפט האבען די ערשטע ידיעות — די איבעריגע איז ער שוין אליין דערגאנגען מיט'ן אייגענעם שכל.

שעהן איז געווען צו זעהן. ווי די אידישע יונגעלייט, די מוסמכים, די צוקונפטיגע רבנים פלעגען אין די ווינטערדיגע נעכט זיך אברוהען נאכ'ן בלאט גמרא, וואו עס זיינען דורכגעקנאטען געוואָרען די דינסטע סברות און השערות, וועלכע האבען געהאלטען דעם מוח אנגעשטרענגט א רעכט ביסעל צייט.

ארום דעם לאנגען און שמאלען טיש, וואו מען זאגט דעם שעור, האבען זיך אלע אזוי בהרחבה'דיג אויסגעזעצט. די היטלען זיינען געווען ארויפגעהויבען אויפ'ן קאפ אזוי, אז די הויכע שטערנס, איבער וועלכע עס זיינען געפאלען די טשובעס פערדרעהטע האר, זיינען געווען אינ־גאנצען אפען. די פנים'ער האבען געגלאנצט, אויף זיי איז געפאלען דער שיין פון די בליץ־לאמפען, וועלכע זיינען געשטאנען אויפ'ן טיש.

אויף דער אפענער גמרא איז געלעגען א פעקעל טאבאק און פא־פיראס פאפיר, יעדערער האט אזוי מיט ישוב הדעת, אהן אויפענים, זהער געשיקט געדרעהט די טאבאק און פאפיר ביז וואנעט עס איז ארויס־געקומען א שהנע „באנקרוטקע".

דער געשפרעך איז געווען וועגען דברים חצונים, וועגען זייטיגע ענינים, וועלכע האבען ניט צו טהאן מיט די הארבע סוגיא'ס, איבער וועלכע מען האט א גאנצען טאג געבראכען דעם קאפ. מען האט גע־שמועסט וועגען חכמת החשבון. מען האט זיך געשטעלט איינע די אנדע־רע שאלות פון חכמת הנדסה און פון חכמת מדירה. די אויגען פלעגען א בליץ טהאן ביי דעמיעניגען, וועלכער האט געפונען א פותר אויף א שאלה, וואס מען האט איהם געשטעלט.

מען פלעגט אויך שמועסען און וכוח'ען וועגען די מאמרים פון „המליץ" און „הצפירה", וועגען די „מאמרי חכמה" פון חיים זעליג סלאנימסקי, וועגען „הרכבה והפרדה" און „המנוחה והתנועה" פון צבי הירש ראבינאוויץ, פון וועלכע מען האט שטארק הנאה געהאט, אבער מעהר ווי אלץ האט מען האלד געהאט צו חשבון'ען, וויל אין די שאלות פון חכמת החשבון איז געלעגען שכל, חריפות און א ליטווישער למדן האט ליעב געהאט שכל'דיגע שיחת חולין...

אויסען בית המדרש האָבען די לומדישע יונגעלייט לייב געהאט צו „רוהען" ביים שאך שפיעל.

די קנאים, די פאַנאַטיקער פלעגען אפילו זיין זעהר אונצופריעדען דערמיט, ווייל זיי האָבען געזאָגט, אז „קוביא" הייסט ניט נאָר קאָרטען, נאָר אפילו שאך און אז דער מאמר: המשחק בקוביא פסול לעדות, פאלט אויך אויף דעם, וועד עס בטל'ט זיין צייט אין שאך־שפיעל, אָבער די גוטע יונגעלייט האָבען זיך דערמיט ניט גערעבענט און פלעגען א חול המועד אבענד, א חנוכה אָבענד און אין דעם אבענד פון נט"ל פערבריינגען די גאנצע צייט ביים שאך־ברעט, וואָס האָט געפאָדערט אביסעל שכל...

שמחות און אבילות.

פסח.

אידען פייערן זייער פרייהייט.

געדריקט און פערשקלאפט זיינען אמאל אונזערע עלטערן געווען. איבער פיער הונדערט יאהר האבען זיי געזיפצט און געקרעכצט אונטער'ן יאך פון פרעה מלך מצרים, וועלכער האט זיי מיט די שרעקליכסטע און גרויזאמסטע מיטלען געפייניגט, זיי זיינען דערנאך געוואלרען פריי — אזא פאסירונג איז וויכטיג דאס אידישע קינדער זאלען איהר שטעלען אן אייביגען דענקמאל און איהר פייערן יעדעס יאהר.

אויב א יום טוב איז ניט אנדערש, ווי אן אנדיינקען פון די גרויסע וויכטיגע מאמענטען, וואס א פאלק לעבט איבער אין זיין היסטארישער ענטוויקלונג, איז פסח דער וויכטיגסטער יום־טוב, ווייל דאס בעפרייען זיך פון קנעכטשאפט איז דער גרעסטער מאמענט, סיי אין לעבען פון יחיד, סיי אין לעבען פון כלל.

דעספאטיש האט געהערשט דער טיראן פרעה איבער'ן פאלק ישראל! צו קנעטען ליים און ברענגען צינעל האט ער געצוואונגען זיינע אונטערגעיאכטע. ריזיגע פיראמידען האט ער פון דער ניט בעצאהלטער פראצע אויפגעשטעלט, וואנעס פון קינדערבלוט האט ער זיך ערלויבט און — וואס עס איז געווען נאך שרעקליכער — אט די אלע גרויזאמקייטען האבען שיעור ניט דערשטיקט די בענקשאפט נאך פרייהייט, האבען שיעור ניט אויסגעווארצעלט דאס שטרעבען אויסגעלייזט צו ווערען.

שרעקליך איז די קנעכטשאפט, אבער נאך שרעקליכער איז, ווען דער קנעכט האט אויפגעהערט צו פיהלען, ווען אין איהם איז אבגעשטארבען דער פערלאנג בעפרייט צו ווערען.

ניט דער איז א שקלאף, וועמען מען צווינגט צו ארבייטען, נור י ע־
נ ע ר, וועלכער לאזט זיך צווינגען און פראקטיסירט ניט קיינען דעם
שקלאפען טרייבער. ניט שוועדע ארבייט מאכט דעם מענשען פאר א
קנעכט, נור דאס מקבל באהבה זיין, דאס שווייגען אויף יענעמס הערשען.
כל זמן דער נעפיהל פון פרייהייט לעבט נאך, כל זמן עס איז
נאך ניט אבגעשטארבען דאס שטרעבען צו זעלבסטשטענדיגקייט, קען דער
גרעסטער דעספאט זיך ניט בעריהמען, אז ער האט דעם מענשען נעמאכט
פאר א שקלאף. שקלאפישע נעפיהלען מאכען דעם מענשען פאר א קנעכט,
אבער ניט דער בייטש פון טרייבער.

צום גליק זיינען די קנעכטישע נעפיהלען און שקלאפישע נשמות
נעווען וויניג צוויישען די, וועלכע האבען נעטהון די עבודת פרך. נור א
גאנץ קליינע צאהל דתן ואבירם זיינען נעווען, וועלכע האבען זיך בענגו־
נענט מיט'ן „סיר הבשר", וואס די עגיפטישע שקלאפען הערן האבען פאר
זיי נעקאכט. דאס רוב פון דעמאלדיגען דור האט נאך נעלעבט מיט דער
האפענונג בעפרייט צו ווערען און איז ניט נעבליבען טויב צו די ווערטער
פון משה בן עמרם. דער רוף צו א נייעם לאנד, וואו יעדערער וועט
זיין א פרייער בירגער, האט די נעצווואונגענע שקלאפען בעניסטערט, עס
האבען ערוואכט די בעהאלטענע שטרעבונגען, וועלכע האבען נעשלומערט
אין די הערצער פון די ליים־קנעטער און שטרוי־קלייבער און גלייך ניר
ווי די צייט איז נעקומען, האבען זיי מיט אן אויפגעהויבענעם קאפ פער־
לאזען דאס שקלאפען לאנד.

פסח איז ניט נור דער יום טוב פון יציאת מצרים, וואו פרעה האט
אונזערע עלטערן פערשקלאפט. אין פערלויף פון אונזער נעשיכטע האבען
מיר נעהאט ניט וויניג פרעה'ס איבער אונז. ניט וויניג דעספאטען האבען
זיך נעבאדען אין אונזער בלוט, ניט וויניג בעלנים זיינען נעווען טמא צו
מאכען אונזער נשמה. בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, יערען דור
ווילל מען פון אונז מאכען אן ענד, און דאך מאכען מיר צוליב דעם קיין
יומים טובים ניט.

פסח איז אויך דער יום טוב פון דער אידישער נאציאנאלער געבורט.
פסח צייט איז די אידישע נאציאן געבוירען נעווארען.

ציגייגער זיינען די אידען געווען אין די ערשטע צייטען, וועו זיי האבען זיך בעוויזען אין דער וועלטגעשיכטע. אין צעווארפענע שטאמען און גרופען האבען זיי געלעבט. אלס פאסטוכער האבען זיי געוואנדערט מיט זייערע סטאדעס פון איין ארט צום צווייטען אין די בערגיגע ארייגע־מאלישע לענדער. ווי ביי אלע נאמאדען, נאטור־פעלקער האט אויך די אידען געפעהלט דאס בעווואוסטזיין, דאס „נאציאנאלע איך" וואס פעראייניגט און שמעלצט צוזאמען אלע אינדיווידואמען אין איין אייגהייט־ליכע נאנצע.

ביים פערלאזען מצרים זיינען די אידען מיט אמאל אויסגעווואקסען אין א שטארק און מעכטיג פאלק, דאס נאציאנאלעם בעווואוסט־זיין האט אלעמען בעהערשט. דער אידישער בעפרייטער שקלאף איז מיט אמאל געוואָרען א נסלגויים, דער וועגווייזער פון פעלקער, ער האט זיך אויף אדלער־פליגלען דערהויבען איבער אלע געצענדינער, ער איז בעגייסטערט געוואָרען מיט גרויסע אידעאלען, ער איז געגאנגען וווייזען דער נאנצער וועלט דעם אמת'ן זינן פון גוטס און שלעכטס, פון לעבען און טויט. אט אזא גרויסע צייט, די געבורטסצייט פון דער נאציאן וועלט פסח נעפייערט.

דיטוויזענדע יאהרען, וואס זיינען פערלאפען זייט יציאת מצרים, קע־נען די גרויסע צייט ניט אבמעקען פון זכרון. פערקעהרט, וואס מעהר מען לעבט, אלס טייערער איז דער געבורטסטאג. יעדעס יאהר שרייבט צו א נייע בלאט אין דעם ספר החיים פון אידישען פאלק. יעדעס יאהר פער־נרעסערט דעם וואונדער פון דער אידישער עקזיסטענץ, און די אידען פון דער נהעטא, וואס קענען טיפער בעגרייפען די בעדייטונג פון דער אידי־שער בעפרייאונג, מאכען פסח פאר דעם גרעסטען יום טוב, וואו דער ווי־דער־קול פון יציאת מצרים לאזט זיך הערען אין יעדער הויז.

און גרויס, מאיעסטעטיש גרויס, פיהלט זיך ישראל סבא, וועו ער פיי־ערט זיין געבורטסטאג אין די אידישע שטערטליך פון זאמוט און ליטא!

* * *

די פסח'דיגע שטימונג האָט אָנגעפאנגען צו בעהערשען די אידישע הויז גלײַך נאָכ'ן חמץ פערברענען. גלײַך ווי דער חמץ איז ארויסגעפטרט געוואָרען, איז אין שטוב געוואָרען לֵיכטיגער און נערוימער. די אויסגעוואַשענע, אויסגעפלעטע קלײדער, אויף וועלכע עס האָט קיין שטויבעלע ניט געטאָרט זיין, האָבען די אידישע פרויען צוגעגעבען א מאָדנעם חן. אויף די מאנספּאַרשוינען, וועלכע זיינען קיינמאָל ניט קיין גרויסע מקפּידים אין הלכות „קלײדען זיך", האָבען זיך ערב פסח אָנגעטהון אין האַלב יום־טובֿ'דיגע עכט ריינע בגדים. בעזונדערס קענטיג איז געווען דער ראָק פון בערע דעם מצות־טרעגער. בערע מצות טרעגער האָט די גאנצע פיער וואָכען פון פורים אָן געטראָגען די קערב מצות צו די באַלעבאָסטעם אויף דעם שבת'דיגען מלבוש. ערב פסח האָט ער זיך איבערגעטהון אין א ספּעציעלען רויטען קאַליקע ראָק, וואָס איז געווען בעוואוסט אין שטעדטל אלס „בערעם שמורה ראָק".

ערב פסח פלעגט דער רב אויסשיקען צו די באַלעבאָטים דורך בע־דען די חלקים שמורה און בערע האָט צוליב דעם געמוזט אָנטהון א ספּע־ציעלען כשר'ן מלבוש, וואָס איז געווען בעריהמט אין דער גאנצער שטאָדט.

שטארק צוגעפאסט צו בערעם פיגור איז דער שמורה־ראָק ניט געווען. בערע איז געווען א מאָגערער מיט אן אויסגעהויבענע פלייצע, וואָס האָט אויסגעזעהן אזוי ווי א הויקער. אוא פלייצע איז פאר בערען געווען ווי געוואונשען. ער פלעגט דאַרטען גאנץ בעקוועם ארויפשטעלען די גרויסע געפלאָכטענע קאָרב מצות און זי בלויז אונטערשפּאַרען מיט איין האַנד.

דער שמורה ראָק איז געווען אויסגעשניטען פון איין שטיק און האָט גיכער אויסגעזעהן ווי א ווייבערשע ספּאַדניצע אייַדער ווי א מענערשער בגד.

— עס האָט אן אויסזעהן ווי בערעם שמורה־ראָק, פלעגט מען אריין־וואַרפען זרח דעם שניידער א שטאָד־וואַרט, אויב עס איז ניט געלעגען גוט דער ראָק, וואָס ער האָט אויפגענייהט.

בערע אליין האָט קיין גרויס עגמת נפש, משמעות, ניט געהאט, וואָס זיין פסח'דיגער מלבוש איז ניט אזוי אי אי אי, נאָך דער מאָדע.

— נאָרעלע, עס איז דאָך פּאר שמורה, פּלעגט בערע ענטפערן זיין איינאיינציגע שוהנע טאָכטער, וואָס האָט זיך בעקלאָגט, אז איהר פּלאָמט די אויגען פון טאָטען'ס ראָק.

— עס איז דאָך ניט קיין געוועהנליכער בגד, עס איז דאָך פּאר שמורה, פערשטעהסט, ער מוז זיין כשר און מען דארף איהם וואשען. א קליין שטויבעלע מעהל, גרויס ווי א טראָפּען זענעפט אויפ'ן ראָק און די שמורה — זאָל גאָט שומר ומציל זיין — קען חליליה ווערען מיט א חשש— פּלעגט בערע אויסטייטשען די וויכטיגקייט פון שמורה, אזוי ווי דאָס וואָלט געהאט א שייכות צו איהרע טענות, און אזוי ווי דאָס וואָלט געווען אן ענטפער, פאר וואָס דער שמורה־ראָק ליגט אויף איהם אזוי ווי א זאק.

שטארק פערטהון איז ערב פּסח געווען רבי וועלוול אברהם'ס.

רבי וועלוול האָט נעהאט א חזקה אויסצוטיילען אומזיסט פאר די גאנצע שטעדטל חרוסת. רבי וועלוול'ס חרוסת האָט נעהאט א שם. ער פלעגט די חרוסת צוריכטען מיט ניס, מיט וויין און פערשידענע מינים בשמים, אז זי האָט נעהאט א טעם גן־ערן.

רבי וועלוול פלעגט צו חרוסת־מאכען קיינעם ניט צו לאָזען. דאָס האָט ער אליין געמוזט טהון פון אָנפאנג ביז ענד. אפילו אויסטהיילען די חרוסת האָט ער אויך געמוזט איינער אליין. ער האָט שוין געוואוסט יעדענם הויזגעזינד און האָט איינגעטיילט יעדער פאמיליע דעם פאסיגען חלק.

— רבי וועלוול, מיר האָבען אויך פּסח א גאסט, דער חתן איז גקומען, פערגעסט דאָס ניט — פלעגט א דינסט־מיידל דערמאָנען רבי וועלוול'ען, וועז זי האָט איהם דערלאנגט דעם בעכערל אויף חרוסת.

— וואָס בין איך א גר אין שטאָדט, פלעגט רבי וועלוול ענטפערן מיט א מין ברוגז — וואָס? איך וויים ניט, אז ביי אייך איז געקומען דער חתן? האָב קיין מורא ניט, וועסט שוין געפינען א חלק פאר'ן חתן אויך!

דער אמת'ר פּסח האָט זיך ערשט אָנגעפאנגען ביינאכט, וועז מען האָט זיך געזעצט צום סדר.

מיט דעם שטאָלץ פון א מלך זיצט זיך דער איד אויף דער הסבה בעט, מיט זיין אשת חיל, וואָס איז מיט אמאָל געוואָרען א מלכה, ביים זייט, ארומגערינגעלט מיט זיינע קינדער — די בני מלך, די פרינצען און פערצעהלט די וואונדער, די נסים ונפלאות, וואָס עס האָט פאסירט מיט אונזערע עלטערן, וועו זיי האָבען זיך בעפריט פון שקלאפישען יאָך.

דער מיזשיניק פרעגט „מה נשתנה" און דער טאטע מיט די עלטערע קינדער ענטפערן איהם מיט א מערקווירדיג שעהנער שפאנענדער גע־שיכטע, וואו עס שטעהט געשריבען פון אַנפאנג ביז ענד, ווי אזוי די עלטערן זיינען געוואָרען פערשקלאפט, ווי אזוי פרעה האָט זיי געפיי־ניגט, ווי אזוי דער גרעסטער פרייהייטס־קעמפפער משה רבינו האָט גע־וועקט די פרייהייטס־געפיהלען און ווי אזוי איהם האָט זיך איינגעגעבען ענדליך צו שלאָגען פרעה'ן און ארויספיהרען די אידען פריי פון שקלא־פען־לאנד.

פסח צום סדר! ווי ליכטיג, ווי שעהן עס איז ביי יעדען אידען אין שטוב! דער ארעמסטער פון די ארעמע מוז מאכען א סדר מיט מצות און פיער כסות וויין. די גאנצע זויערקייט פון לעבען איז פערשוואונדען צו־זאמען מיט דעם חמץ. די געדריקטע גלות שטימונג האָט מען פון זיך ארויסגעטריבען, פונקט אזוי ווי מען האָט אבגעטרייסעלט דעם שטויב און אויסגעריניגט דעם שימעל, וואָס האָט זיך פאר א גאנצען יאָהר אַנגעקליבען. די גרויסע אידישע נשמה יתירה פון די בני חורין, די פרייע נאציאָנאלע נשמה פיהלט זיך אין אלע ווינקעלעך פון שטוב, די שכינה אליין איז געקומען צו בעזוך צום סדר, כדי צו הערען די הגדה....

ניט ליכט קומט אן דער אידישער פרוי אריינצובריינגען דעם פסח אין הויז. גאנצע פיער וואָכען נאָכאנאנד דארף זי שייערן, סקראָבען, וואַ־שען און פלעטען. אין הויז איז א גאנצער יריד. א געפילדער, א ליארעם, א טומל. איינער וויים ניט פון צווייטען. אלעס איז פערטהון און פער־ארבייט. דער פסח איז אבער וועדט מען זאל אויף איהם אזוי פיעל האָרעווען. אזעלכע פייערליכע גרויסע מאָמענטען, ווי דער איד לעבט איבער פסח צום סדר, זיינען וועדטה א סך מעהר ווי די ערב פסח'דיגע

ארבייט. וועו נאך האט דער איד אזוי פיעל שעהנע עראינערונגען פון'ם עבר און וואו נאך קען ער זיך דערוואַרעמען מיט אזוי פיעל זיסע האָפענונגען אויף שפעטער, ווי פסח צום סדר!

דער פרייער איד, וועלכער איז ניט קיין אדוק אָן פיעל מצוות, וועט פסח אבהיטען מיט אלע קליפערלעך. אויב ניט פון זיינט וועגען, טאָ לכל הפחות פון די קינדערס וועגען.

פסח איז ניט קיין רעליגיעזער יום טוב, נור א נאציאָנאלער. ער פלאנצט אריין מעהר אידישקייט, מעהר נאציאָנאלען גייסט, ווי אלע טעג פון יאהר. א מערקווירדיג שעהן ליכט איז פסח אויסגענאָמען אין די אידישע הייזער. דער טאטע, די מאמע, די קינדערלעך — אלע שטראהלען אוו ליכטען פון פרייד. די מאמע האָט לכבוד פסח אָנגעטהון איהר טייערסטע צירונג אוו האָט אויפ'ן טיש אויסגעשטעלט דאָם גאנצע בי־סעל גאלד אוו זילבער, וואָם זי האלט בחדרי חדרים אויף דרשה געשאנק פאר איהרע קינדער, וועו זי וועט אם ירצה השם זוכה זיין צו פיהרען זיי אונטער דער חופה. פסח ברענגען די ליכט עפעס העלער. ניט נור די הויז איז גע'כשר'ט, ניט נור די כלים זיינען גע'כשר'ט, נור דער איד גופא איז עפעס אויסגעוואשען אוו גע'כשר'ט געוואָרען לכבוד פסח. קיין וואונדער איז ניט, מען וואָרט אויף א גרויסען גאסט. אליהו הנביא דארף קומען...

פון עסען האָט מען פסח וועניג הנאה. די עלטערע מענשען, די זיידעס אוו די באָבעס ווערען ארויסגעריסען איידער זיי צוקייען די האר־טע טרוקענע מצה־שמורה אוו דעם כזיית מרור. אבער וואָם פאר א בע־טרעף האָט דאָם עסען אום פסח. ווי איינאיינציג מוטנער טראָפענדל אין א פליסענדען קלאָהרען טייך איז די ביסעל ביטערנים אין דעם גאנצען ים פון תענוג, וואו דער איד באָד זיך אום פסח.

ווי געמיטהליך דער טאטע מיט די קינדער זאָגען די הגדה, ווי שעהן זיי זינגען שירה! עפעס דוכט זיך, אז דער אידישער פסח בריינגט מיט זיך דעם גאנצען פריהלינג, וועו ניט פסח וואלט תמיד זיין ווינטער, קאלט... די גאנצע נאטור האָט זיך לכבוד פסח בענייט, זי האָט בעדעקט די ערד מיט דער שעהנער גרינער קאלדרע, אונטער וועלכע עס לויגען

איינגעטוליעט מילי מיליאָנען נייע לעבענס. גאנצע שטראָמען פון בשמים ריחות טראָגען זיך פון די פעלדער און די וועלדער און רייסען זיך אריין אין די אידישע רייע, כשר'ע הייזער. אפילו דער הימל, וואָס איז א גאנצען ווינטער אזוי אין כעס, אָנגעבלאָזען, פערכמארעט, האָט זיך אויסגעקלערט צום סדר און ווייזט זיין טיף בלויען קאָליער. עס איז דאָך עפעס אליין שמורים! דער שיין פון דער לבנה גופא מוז בעלייכטען דעם וועג פון די יוצאי מצרים...

* * *

אין מאנכע צייטען, איבערהויפט די לעצטע פאָר־צעהנדליג יאָהר, איז פסח, דער חג האָביב, וועלכער האָט געדינט פאר'ן אידען אלס א קוואל פון חיות, פערוואנדעלט געוואָרען אין א שרעקענס־צייט, וואָס האָט אָנגעפילט די אידישע הייזער מיט מורא און פחד.

דער גרויסער, שהנער, הרחבה'דיגער אידישער בעפרייאונגס־פעסט, דער שיר השירים פון דער אידישער נאטור־פאָעזיע, איז געוואָרען אוים־גענוצט פון פערשידענע פינסטערע, וויליד עלעמענטען אלס א צייט פאר די שענדליכסטע בלבולים און בלוטדורשטיגסטע רדיפות.

די געבורטסצייט פון דער אידישער נאציאָן איז געוואָרען די צייט פון אידישע צרות.

דער זמן חרותינו איז געוואָרען די צייט פון אידישע נזירות.

אין דער צייט, וועו מיר קוויקען זיך מיט די פריידיגע עראינע־רונגען, גרייטען זיך אונזערע שונאים אויף אן אָנפאל.

פערפינסטערט געוואָרען מיט אידישע שחיטות.

דער יום־טוב פון אידישען פריהלינג, פון אידישע זוניקייט, איז

די צייט פון ליעבע און לעבען איז געוואָרען די צייט פון פערניכ־טונג און טויט.

אין דער צייט, וועו מען דארף זינגען שיר השירים, האָט מען געמוזט קלאָגען איכה.

די געגענווארט איז געווארען א בלוטיגער תהום צווישען אונזער פערגאנגענהייט און די צוקונפט.

דער ליל שמורים — א וואַרפאל־עם נאכט.

אבער ישראל סבא, וואָס פייערט שוין פיערטויזענד יאהר דעם יום־טוב פּסח, וואָס טראָגט שוין אזוי פיעל דורות די הייליגע אידישע טראדיציעס ביז זיך אין הארצען, וועט אויך ווייטער געהן זיין וועג מיט דעם אלטען וואנדער־שטעקען ביז וואנעט די מענשהייט וועט דערלעבען דעם גרויסען פריהלינג, דעם פּסח של עתיד.

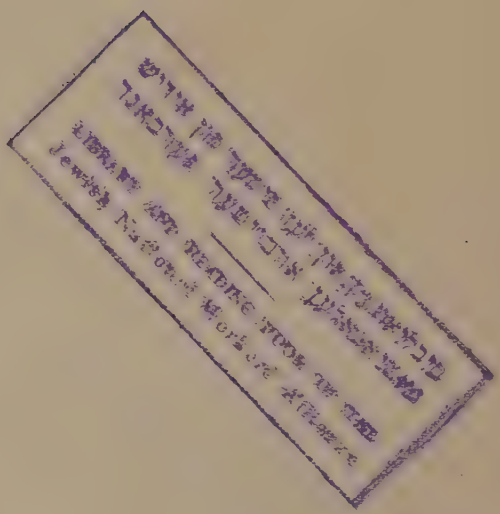

ביבליאטעק און לייענצימער פון אידישן
נאציאנאלן ארבעטער־פארבאנד.
LIBRARY AND READING ROOM OF THE
Jewish National Workers Alliance

שבועות.

פסח זענען אידען ארויס פון מצרים, שבועות איז געגעבען געוואָרען די תורה.

פסח איז דאָס אידישע פאָלק געבוירען געוואָרען, שבועות האָט מען איהם אנפערטרויט די גרויסע שליחות פאר דער וועלט.

פסח איז בעשאפען געוואָרען דער גוף פון דער אידישער נאציאָן, שבועות איז אין איהר אריינגעבלאָזען געוואָרען די נשמה.

שבועות איז אָנגעצונדען געוואָרען דאָס הייליגע פייער, וואָס האָט די אידען גלויכטען דעם וועג אין פערלויף פון טויזענדע יאָהרען.

שבועות האָט דאָס אידישע פאָלק איינגענומען דעם פעטראנק זון לעבען, דעם לעבען־עלעקסיר, און איז געוואָרען אונשטערבליך.

שבועות האָט מען די אידען אָנגעטהון א פאנצער, וואָס האָט זיי בעשיצט פון די גיפטיגסטע און שעדליכסטע קוילען.

שבועות איז דאָס אידישע פאָלק אויסגעליטערט געוואָרען אין דעם געטליכען טיגעל, פון וואנעט עס איז ארויס שטארק ווי א פעלז און אונבעזיגבאר ווי א ריעז.

שבועות האָט משה רבינו פון בארג סיני איבערגענעבען דעם אידישען פאָלק די צוויי לוחות, וואו עס זענען געווען אויסגעקריצט די עשרת הדברות — די גרויסע אלמעכטיגע אייביגע פאָהן פון אלע מענשען־קינדער פון אלע צייטען.

שבועות איז דער חג הקציר, א נאטור יום טוב, וועו אידען האָבען אין די אלטע צייטען — דעמאָלט, וועו זיי זענען נאָך געוועסען אויף זייער

לאנד — אבגעשניטען און אנגעפאנגען צו געניסען פון דער הייאהריגער תבואה.

שבועות האט מען אנגעפאנגען הנאה צו האבען פון דער פרוכט פון דער ארבייט.

ביז שבועות האט מען געגעסען ישן, די פאר א יאהריגע ברויט, שבועות האט מתיר נעמאכט חדש, האט אריינגעבראכט נייע גארבען, נייע נאהרונגסמיטעל אין לאנד.

פאר א פאלק, וואס איז אבגעריסען פון דער נאטור, איז די שניט־צייט ניט אזוי וויכטיג, — א נייער גארב פון די הייאהריגע פעלדער איז ניט אזא גרויסע מציאה. אידען לעבען אבער ניט מיט דער געגענווארט. נור מיט דער פערגאנגענהייט און צוקונפט. וועו עס קומט שבועות טראגט זיך דער איד אריבער מיט זיינע געדאנקען אין דער אמאליגער היים, וועו ער האט אליין געאקערט, אליין געזייעט, אליין געשניטען, אליין גע־בונדען און אליין געקליבען די גארבען.

פאר א לאנד־ארבייטער איז א גרויסע שמחה, וועו ער דערזעהט די אויפגעגאנגענע תבואות, וואס ער האט אליין געזייעט און אן אמת'ר יום־טוב איז ביי איהם, וועו ער איז זוכה צו שניידען זיין פעלד און צו עסען די ברויט פון זיינע געבונדענע גארבען.

פון אלע שלוש רגלים האט דער איד מעהר הנאה פון שבועות.

סוכות דארף ער זיצען אין א קאלטע,ווינדיגע סוכה, וואו מען פער־קיהלט זיך און מען פאנגט אן צו הוסטען. פסח דארף ער קיינען די מצה און עסען אווינע מאכלים, צו וועלכע ער איז א גאנץ יאהר ניט גע־וואהנט. שבועות אבער מעג דער איד זיצען, וואו ער וויל און עסען, וואס ער וויל. אגב, קומט שבועות אוים אין דער שהנסטער צייט פון יאהר. שבועות פייערט די נאטור גופא איהר יום טוב.

אין די ליטווישע שטעדטלעך פאלט שבועות אוים אין רעכטען פריה־לינג. די נאטור איז דעמאלט איינגעטוליעט אין איהר שהנער פראכטפו־לער הילין, וואס איז געווענבט פון אלערליי מינים גרינסען, וועלכע זיינען מחיה אונזער געמיטה מיט דעם ריח ניחוח, מיט דעם בשמים ארומאט, וואס לאזט זיך פון זייהערן.

די מוטער־ערד, געוואַרעמט און געלאָסצעט פון די זונען־שטראַהלען, האָלט אין דער צייט אָפּען איהרע בריסט און זויגט אָן מיט גרויס הרחבה און צערטליכקייט די אונציילינג מילאָנען ברואים און ברואים׳לעך, וועל־כע געפינען זיך אין אונזער וועלט.

די פיעלפארביגע אינזעקטען — די ליבע שלוחים פון די פלאנצען — קאָנקורירען אין זייער אויסזען מיט די דופטיגע, אלערליי קאָלירען־דיגע בלומען, וועלכע האָבען זיך אָנגעטהון אין זייערע שענסטע חתונה־קליידער, אום געפעלן צו זיין אָט טאקי דיעזע שדכנים, וועלכע טראָגען איבער די זאמען פון ליבע, פון נייע לעבענס.

אלץ איז אין דער נאָטור פריש, לייַדענשאפטליך, פול מיט יוגענד, ליבע און לעבענסלוסט. דאָס זשומען פון די פלוגעלעך, דער שטילער גע־רויש פון דעם פליסענדען וואסער אין טייכעל מישט זיך אוים מיט דעם גע־זאנג פון די פוגעל, וועלכע טאַנצען, שפרינגען, זינגען און גיבען אָב א שבח, א לויבגעזאנג צו די היילינגע נאָטור, וואָס האָט אזא צוציהענר־תנו׳דיג אויסזעהן.

די ארומיגע נאָטור דערמאָנט דעם אידען בולט׳ר אָן זיין אייגענעם שניט־פעסט פון אמאָל, זי רופט אין זיין פארשטעלונג ארוים די אלטע שעהנע צייטען, וועו ער איז געווען א נאָטור־קינד און זוכט אָבצולעבען אין זיין זכרון כאָטש מיט בלאסע סמנים זיין אמאָליג׳ס נאָטור־לע־בען.

דער איד פוצט אוים זיין הויז מיט גרינס לכבוד שבועות.

ניט גאָלד, ניט זילבער, ניט טייערע כלים שטעלט די אידישע פרוי שבועות אויף איהר טיש, נור גרינס, בלומען, וואָס די אינגלעך האָבען ערב שבועות אָנגעריסען אויף די לאָנקעס און אין די פעלדער און וועלדער. גרינס לכבוד שבועות...

מיט וואָס פאר א שמחה מיר, חדר אינגלעך, פלענען דאָס העלפען ירוחם דעם בעל עגלה שפאנען זיין פערדל אין דעם הילצערנעם וואָגען און פאָהרען אין וואלד נאָך גרינס.

דאָס פערדל האָט געהונקען אויף איין פוס און איז געווען בלינד אויף איין אויג. קיין גוטע קעסט האָט עס ביי ירוחם׳ן, משמעות, ניט

געהאט. ווי שלעכט דאָס פערד האָט זיך געפיהלט ביי ירוחם'ן אין שטאָל, האָט עס ווייניג חשק געהאט צו פערלאָזען זיין שטרויענעם געלעגער, ווזו עס האָט געקענט לויגען און דרעמלען איידער ארויסצוגעהן אויף די פרייע וועלט... ירוחם האָט געקענט זיין בהמה און פלעגט מיט איהר דעריבער זיך ווייניג צערעמאָניען. מיט א שטארקען ניט העפליכען בריק אין בויך פלעגט ירוחם זיין שקאפע אויפוועקען און איידער זי האָט נאָך געהאט צייט זיך אויסצוהירזשען, האָט ער איהר שוין געשלעפט פאר די צופרינעם אויפ'ן געהעפט.

אונטער דער צייט, ווען ירוחם האָט זיך געפארקעט מיט זיין קליאטשע, האָבען מיר דערווייל געשלעפט דעם וואָגען, געטראָגען די האלאבליעם, געקייקעלט די רעדער און געבראכט די שמיר צו בעשמירען די אקסען. ירוחם'ס וואָגען איז קיין מאל ניט געווען „פארטיג צו דינען". דאָ איז געווען צובראכען א צאפען אין ראָד, דאָ איז דער אקס געווען צו פיעל אויסגעדרייעט און מען האָט בעראפט אונטערשטוקעווען מיט א שפאָן; דאָ איז די שאקסק געווען אייגעשמירט מיט טער; דאָ האָט די ציעג אבגעגריזשעט די שטרוי פון כאָמוט. אבער אונזער חברה האָט דאָס ווייניג געארט. מיר האָבען געהאלפען ירוחם'ן „שפאָנען" מיט גרויס שמחה. ערשטענס איז סתם פרעהליך, ווען מען פאדעט ארום ירוחם'ס פערד און וואָגען און צווייטענס האָבען מיר געוואוסט, אז וואָס גיכער מיר ווועלען זיין פארטיג אויף ירוחם'ס געהעפט, ווועלען מיר גיכער זיין אין וואלד, וואו מיר ווועלען זיך אויסטהון די רעקלעך, ארונטערנעהמען די שיכלעך און די זעקלעך, לויפען ווי די האָזען, טאנצען ווי די זומער פויגעלעך און רייסען נרינים לכבוד שבועות...

ווען „דער פערד און וואָגען" איז שוין געווען אייגנגעשפאנט האָט ירוחם געמומען דעם בייטש, זיך געזעצט אויפ'ן שאקסק און מיר אלע, איבער א טוצענד קיין עין הרע, האָבען אריינגעקלעטערט אין וואָגען און זיך אויסגעזעצט לעבען ירוחם'ן אויפ'ן שאקסק און די הינטערשטע ברעטער, וואָס האָבען ביי ירוחם דעם בעל עגלה געהייסען „בוינק".

די קליאטשע ריהרט זיך אבער ניט פון אָרט.

— וויא! וויא! — שרייט ירוחם מיט זיין קוויטשקע, אבער די

קליאטשע מאכט זיך ניט וויסענדיג.

— א כאלערע אויף דיין קאפ, געה שוין צו אלדע שווארץ יאהר!— שרייט ירוחם מיט כעס או זאיז מכבד מיט'ן בייטש זיין ברויטגעבערקע.

די קליאטשע רייסט זיך פון די האלבליעס, אבער מיט איהר גאנצען כח קען זי ניט ארויסשלעפען דעם וואגען פון געהעפט.

ירוחם שילט זיך און די קליאטשע, וועגדעט אן פערשידענע סנולות ווי דאס פערדל זאל מיט אמאל א שלעפ טהון דעם וואגען. אבער אלץ אומזיסט.

— קינדער — האט זיך ירוחם צו אונז געוואנדעט, קינדער, מיר מוזען אלע ארויסקריכען פון וואגען! די שטיינער, פערשטעהט איהר מיך, לאזען ניט געהען דעם וואגען.

קיין גאנץ בעקוועמע ערטער האבען מיר אין וואגען ניט געהאט און אין איין הרף עין האבען מיר איהם אויסגעליידיגט און געהאלפען אונ־ טערשטופען ביז וואגעט מיר זיינען ארויס פון געהעפט.

אויפ'ן גאס האבען מיר זיך צוריק ניט געוועצט. מיר האבען גע־ וואוסט, אז די שקאפע וועט זיך ווייטער אייג'עקשן'ען, ניט קוקענדיג אויף ירוחם'ס קללות.

מיר זיינען נאכגענאנגען דעם געשפאן און צייטענווייז געהאלפען ירוחם'ן שרייען וויא! וויא! און שטופען דעם וואגען.

לייכטער פאר די שקאפע איז געווארען אויסען שטארט, אויפ'ן גלייכען גאסטשענים, וואו עס זיינען ניט געווען קיין שטיינער און קיין גריבער.

דארט האט דאס פערדל זיך פריי אויסגעהירזשעט, ירוחם האט אויסגעטהאן זיין דאק, מיר — אונזערע שיכלעך און זיינען צוריק אריין אין וואגען. אויסען שטארט איז עפעס געווארען פרייער, גערוימער. ירוחם האט ניט געשריען און ניט געשאלטען, די שקאפע איז נענאנגען מיט האסטיגע טריט און געפיהרט אהן בעזונדערע כחות דעם וואגען, און מיר האבען געזונגען הויך, הויך

אל תירא עבדי יעקב....

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

דער געדיכטער טונקעלער וואלד האָט אויף אונזער געזאנג געענט־פערט מיט דעם זעלביגען גגון און מיט דיזעלביגע וועלטער.

אונזערע הערצלעך האָבען געשפרונגען פון פרייד, מיר האָבען זיך אלע וויילע געהויבען פון וואָגען א קוק צו טהון אויפ'ן וואלד, וואו א געהיימנים־פולער כח האָט אונז ווי א מאגנעט געצויגען צו זיך...

אין וואלד האָבען מיר געהאָלפען ירוחם'ן אויסשפאנען, נאָכגעגאנ־גען מיט דער קליאטשע ביז'ן טייכל, וואָס איז זיך אזוי בנעימות'דיג נעלאָפען און געשווירשעט, געווארט ביז וואנעט זי האָט זיך אָנגעטרונקען און שפעטער איהר צוריק בעגלייט ביז'ן אָרט, וואו עס איז געשטאָנען דער וואָגען מיט אונזערע און ירוחם'ס רעקלעך און אנדערע חפצים.

די קליאטשע האָט מיט גרויס אפעטיט געצופט די גראָז און מיר האָבען זיך אוועקגעלאָזען טיפער אין וואלד ניט וויט פון דעם זורשוע־דיגען טייכל, וואו מיר האָבען אונגעשטערט געקענט קלעטערן אויף די בוימער, זיך יאָגען נאָך די בארָאבייטשיקלעך און אגב אורחא אָנ־ריסען בלומען און גרינס לכבוד שבועות...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

צוריקפאָהרענדיג האָבען מיר די דוע און דעם כאָמעט פוזירוחם'ס פערדל אויסגעפוצט מיט בלומען. אין וואָגען האָבען מיר, א חוץ די גרינס פאר אונזערע הייזער, אויך איינגעפאקט דריי זעקלעך גראָז, וואָס מיר האָבען געהאָלפען ירוחם'ן אָנפלויקען, די בהמה זאל ניט אום שבועות דארפען אויסגעהן פון הונגער.

בערוישט פון דעם שטארקען וואלד־לופט און בעכשופט פון דער גאנצער זינגענדיגער נאָטור, זיינען מיר, געקרעפטיגט און אָבגעפרישט, געקומען אהיים מיט די בינטלעך בלומען, קאָדיקעס, צווייגלעך, און אנדערע גרינס, וואָס מיר האָבען אָנגעקלויבען אין וואלד לכבוד שבועות...

שבועות האָט אומעטום זיך געהערט דער ריח פון גרינס. אפילו אין בית המדרש, וואו קיין בלומען זיינען ניט געשטאנען, האָט זיך געפיהלט דער אראמאט פון גרינע פעלדער.

וועז מען האָט געליינט מגלת רות האָט דער גאנצער עולם זיך אריבערגעטראָגען אין די גרויסע און בריטע קאָרן פעלדער פון דריי־

פיער טויזענד יאָהר צוריק, אין דער צייט פון די שופטים און האָט נע־
אטהעמט מיט'ן גאנצען כח די פרישע ערקווויקענדע קלאָהרע לופט פון
מזרח. עם האָט זיך געדוכט, אז אָט יענע שניטערס, וואָס האָבען געבונדען
די גארבען אויף בועז' פעלדער, זיינען ניט ווייט פון אונז און אז מיר
אלע זעהן די שעהנע, איידעלע רות...

ווי קרעפטיג, ווי שטארק עס איז דער איינדרוק, וואָס בלייבט
איבער נאָכ'ן לייענען די מגלה!

אן איינפאכע, נאָיווע ערצעהלונג. פשוטע, ניט נעקלִיבענע ווער־
טער, אבער ווי שעהן, ווי גרויס, ווי מעכטיג, ווי בעצויבערנד זי איז
אָט די מגלת רות, וואָס שטעלט מיט זיך פאָר די הערליכסטע אידילִיע
פון דער וועלט ליטעראטור!

די שבועות'דינע מאכלים זיינען אויך נעווען אין הסכם מיט דער
גאנצער מילדער נאָטור־שטימונג, מיט דעם גאנצען אריענטאלישען חן.
וואָס איז נעווען אויסגענאָסען אין אונזערע הייזער.

ווייניג פלייש, ווייניג בלוט, וואָס וועקט אויף די חיה אין מענשען.
אונזערע מאמעס האָבען לכבוד שבועות געמאכט לייכטע, מילכיגע נע־
ריכטער, וואָס זיינען אי גרינג צו פערדויען, אי אפעטיטליך אין אויסזעהן.

שבועות איז געווען דער אייניציגער גרויסער יום טוב, וואו מען האָט
זיך אויף אן אמת אויסגערוהט פון דעם שטענדיגען טומעל, פון דעם
וואָכעדיגען הו־הא און נעקלִיבען נחת פון דער שעהנער נאָטור, פון דער
אלטער שעהנער רות־לִענענדע און פון יענע גרויסע, יא, גרעסטע טעג
אין דער אידישער געשיכטע, וועו משה רבינו האָט אונז פערזאמעלט
ארום בארג סיני און געגעבען די תורה... אָט די תורה, וואָס איז טיפער
פאר'ן ים, גרעסער פון דער ערד און לִיכטיגער פון דער זונ.

די „ניין טעג".

אין די „ניין טעג" האָט די נאנצע שטעדטל געהאט אן אנדער אויס־זעהן, ווי אין די טעג און די וואכען פון א גאנץ יאָהר.

עפּעס האָט זיך נעדרוכט, אז א שווארצער שלייער האָט בעדעקט די הייזער און די מענשען פון שטעדטל. שוין ניט נערעדט פון חתונות און תנאים'ס און אנדערע שמחות, האָט מען אין די „ניין טעג" פּשוט ניט געוואהן א פּרעהליך פּנים. די נעזיכטער זיינען געווען ערנסט און פער־זאָרגט. א מאָדנער אומעט האָט נענאָגט די הערצער, אן אונבעוואוסטע, אונקלאָרע בענקעניש האָט צוריסען די נשמה.

דער נאציאָנאלער טרויער איז געווען אויסגענאָסען אומעטום: אין די דירות, אויפ'ן מארק און מעהר ווי אומעטום איז ער געווען קענטיג אין די שוהלען און אין די בתי־מדרשים. די שווארצע, טונקעלע פּרוכת'ן, מיט וועלכע דער ארון קודש איז געווען איינגעהילט, האָבען יעדען דערצעהלט אלטע, נאנץ אלטע, אבער טרויעריגע געשיכטען...

דער קלאָרער טיעף־בלויער הימל, די זוניקייט, וואָס איז אין די ליטווישע שטעדטלעך אין די חדשים תמוז־אָב פאראן בשפע, האָט דעם אומעט און בענקעניש צוגענעבען א מין פאָעטישע שעהנקייט. ער איז אָבער ניט געווען אימשטאַנד זיי צו פערטרייבען. פערקעהרט, וואָס ליכטיגער עס איז געווען דרויסען אויף דער פרייער נאטור, אלץ טונקע־לער איז געווען אין האַרצען. קיין שטארקע משקאות, קיין מאכלים, וואָס זאלען קענען אויפרעגען דעם מענשען, זיינען ניט געבראָכט געווא־רען. נאָר פאר א חולה מסוכן, פאר א געפּעהרליכען קראנקען האָט דער רב

מתיר געווען צו קויפֿן אן עוף אין „די ניין טעג". די גאנצע שטעדטפֿל האָט זיך בענוגענט מיט מילכיגס.

די טאָטעס פֿלעגען פערבריינגען איבעריגע שעות אין די שוהלען אין זאָגען סליחות, די מאַמעס פֿלעגען פערגיסען טרעהרען ביי דעם „מגלת איכה" אין עברי טייטש, די חתן־בחורים זיינען געגאנגען מיט ארונטער־געלאָזטע קעפּ און די כלה־מיידלעך האָבען די שנירלעך פּערל פון זייערע ווייסע העלזער ארָאבגענומען.

אפילו דער טייך, וועלכער פֿלעגט אין די געווען הלכיבע הייסע זומער־טעג זיין אָנגעפּיקעווען מיט מענשען, איז ווי פּער'יתום'ט געווען אין די ניין טעג. זיינע שטענדיגע געסט האָבען איהם פערלאָזען און א מעלאַנכאָלישע, פערטראכטע שטילקייט האָט געשוועבט איבער איהם.

די אבילות, אין וועלכע די גאנצע שטעדטפֿל איז געווען איינגע־טונקט, האָט אויך געלעגט איהר שטעמפּעל אויף אונז, קליינע יונגאטשעס, וועלכע פֿלעגען „איבערקאהרען די שטאָדט קאָפויר". אין די געווהנלעכע זומערדיגע גאָלדענע טעג און אין די לבנה'דיגע זילבער־נעכט האָבען מיר האָלד געהאט צו לויפֿען, טאַנצען, שפּרינגען און אזוי הנאה האָבען פון גאָטס שעהן וועלטל. אין די ניין טעג אבער האָבען מיר ניט געוואגט צו געבען א הויכען פּיפּס און ארויסלאָזען אן איבעריגע ננינה. אפילו מיט אונזער גלעזיבטען שפּיעל „אין האָזען", אין וועלכען מיר פֿלעגען פער־ברייגען צווישען מנחה און מעריב ארום שוהל און בית המדרש, האָ־בען מיר זיך געשיידט אין די ניין טעג. אנשטאָט צו לויפֿען ווי די „האָ־זען", פֿלעגען מיר זיך צוזאמענקלייבען אויפֿן שוהל־בערגל און קוקען ווי די פויגעלעך בויען קונציג זייערע נעסטען אין די אויבערשטע ווינ־קעלעך פון די הויכע פענסטער, ווי זיי ברייגען די פערערלעך און די שטרויעלעך פאר זייערע עופה'לעך, וועלכע קענען נאָך אליין ניט פלי־הען.

מיר זיינען געווען גרויסע ליעבהאָבער פון טויבען, וואָראָבייטשי־קעס און אנדערע מינים פויגלען, אָבער מיר האָבען געטראָגען א מאָדנע שנאה אויף די שוואלבען מיט די רויטע העלזלעך. אָט די שוואלבען זיינען געווען די ערשטע, וואָס האָבען געבראכט פייער אין בית המקדש, — זיי־

נען מיר געווען זיבער. אונז האָט זיך געדוכט, אז אין די „ניין טעג" איז פּאראַן מעהר שוואַלבען מיט די פייערדיגע העלזלעך ווי אלע מאָל, און וועז זיי פלעגען זיך צופיעל דרעהען ארום בית המדרש, האָבען מיר עס געהאלטען פאר א שלעכטען סימן. מיר האָבען שטארק מורא געהאט, זיי זאָלען אָפּאָרשט ניט אָבטהאָן א שפּיצעל, ווי זייערע עלטער־זיידעס אין טיטום הרשע'ס צייטען.

דער תהום, וואָס איז שטענדיג געלעגען אין חדר צווישען רבי'ן און די קינדער, איז אין די ניין טעג פערשוואונדען. מיר פלעגען מיט נרויס חשק וועלען קומען וואָס פריהער אין חדר. דער רבי פלעגט אונז בענע־גענען מיט א פרייַנדליך ווייך פּנים, איבער וועלכען עס איז נעווען אוים־געגאָסען א מין רחמנות.

אין די „ניין טעג" איז דער רבי געווען מילד, ווייך צו אונז און פלעגט זיך ניט בייזערען אפילו ווען מיר מיט דעם לערנען זיינען ניט נעווען אזוי שוה בשוה. דער אומגליק פון חורבן בית המקדש האָט פּראַיניגט אועלכע צוויי פיינדליכע וועלטען ווי דעם רבי'ן מיט די אינגלעך, וועלכע האָ־בען זיך אין די „ניין טעג" שטארק ליעב געקראַגען איינע די אנדערע.

דער רבי פלעגט זיצען שעות־וויַיז און אונז דערצעהלען מעשות וועי־נען די רציחות, וואָס נבוזאראדען און טיטום הרשע זיינען בענאנגען נע־נען אונזערע עלטער־זיידעס. די מעשות זיינען נעווען אזוי בעציבערט, אזוי שפּאנענד און פלעגען אזוי אנגענעהם ציהען פאר הארצען, אז אונז פלעגט ניט איבערדריסיג ווערען צו זיצען און צוהערען א נאנצען טאָג נאכאנאנד. פון מאנכע מעשות פלעגען מיר פשוט צוגעהן אוים מיטלייד און רחמנות.

פון די ליעבלינג־מעשות פאר'ן רבי'ן צו דערצעהלען און פאר אונז צו הערען איז נעווען די מעשה פון חנה מיט איהרע זיבען קינדער און וועגען די עשרה הרוגי מלכות. מיר, פיצלעך, האָבען שטארק מקנא נעווען חנה'ס קינדער און מיר זיינען נעווען בערייט בעסער זיך צו לאָזען פיניגען אויידער זיך בוקען צום צלם...

שפעטער, אין די רעוואלוציאָנערע יאָהרען, ווען פיעלע פון אונזערע חברים זיינען נעווען אזוי אונערשראָקען און האָבען דורכגעמאכט נעוואל־

דיגע העלדישקייטען, האָב איך אימער געטראכט, אז דער רבי פון אָט די מוטיגע רעוואָלוציאָנערען איז געווען דער קליין שטערטעלשער מלמד מיט זיינע זיסע שעהנע מעשות איבער די אידישע מוטער חנה מיט איהרע זיעבען קינדער און איבער אנדערע אידישע גבורים, וואָס האָבען זיך מקריב געווען על קדוש השם. איך בין נאָך אויך איצט איבערצייגט, אז אונזערע רביים האָבען א שייכות מיט די ארויסטרעטונגען פון די אידישע רעוואָלוציאָנערען.

די געווהנליכע לימודים אונזערע זיינען אין די „נייַן טעג" אוועקגעלעגט געוואָרען אָן א זייט. דער אויער־רייסענדיגער, לעבעדיגער אבער ניט מוזיקאלישער נמרא נגון איז פערשווינדען געוואָרען און די מעלאָדישע טענער פון מגלת איכה האָבען פערנומען זיין פלאץ.

איך קען נאָך עד היום ניט פערגעסען דעם טיעפען איינדרוק, וואָס האָבען געמאכט אויף אונזערע יונגע נשמה'לעך ירמיהו'ס קלאָג־לידער. מיר האָבען דעמאָלט נאָך ניט פערשטאָנען די טראגישסטע פאָעטישע מאָטיוון פון דער אלוועלטליכער ליטעראטור, מיר האָבען אָבער ג ע פ י ה ל ט דעם וועהטאָג, דעם טיעפען שמערץ, מיט וועלכען זיי זיינען דורכגעדרונגען.

אונזער רבי איז געווען א גרויסער מנגן. אין די יונגע יאָהרען האָט ער זיך געשניטען אויף א חזן און א שוחט. נאָך דער חתונה, איידער ער איז נאָך געוואָרען א מלמד, פלעגט מען פון זיינע מוספים לעקען די פינגער. פון דעם קנעלען האָט ער געקראָגען א קורצען אָטהעם און א האלז. וואו עס האָט איהם שטענדיג געווארגען א שטיק ליחוץ. זיין שטים איז געווען א הייזעריקע און ניט קיין שטארקע. פאר מוספים איז זי איהם אין גאנצען פערלוירען געגאנגען. נאָר אין א גוטער שעה, וועו ער איז געווען אויפגעלעגט, פלעגט ער אין חדר פאר די אינגלאָך ליעב האָבען צו מאכען א וואלכל, וואָס פלעגט צוגעהן אין אלע גליעדער פון מתיקות. דאָס איז געווען א ווידער־קול פון זיין אמאליגער גדולה.

אבגעלעבט און אבגעפרישט איז דעם רבי'נס שטים געוואָרען, וועו ער האָט געלערענט מיט אונז איכה. זיין הייזעריגקייט האָט איהם דאָ ניט געשטערט, פערקעהרט, זי האָט נאָך צוגעגעבען א שעהנע בעגלייטונג.

„איכה ישבה בדד" — האָט דער רבי געזונגען אזוי מעלאָדיש, אזוי האַרץ־נאָגענד, מיט א טיעפען אינערליכען געפיהל, אז זיין טרויעריגער נגון האָט געקלונגען אין אונזערע אויערען ווי די פארבענרייכסטע סימפאָניע.

אויב טאָלסטאי איז גערעכט, אז קונסט איז דאָס, וואָס שטעקט דעם צווייטען אָן מיט דעם זעלביגען געפיהל, איז אונזער רבי נעווען אַ אמת'ער קינסטלער, ווייל מיר זיינען אזוי פערכאפט געוואָרען מיט דעם רבי'נס זיסען איכה ניגון, אז אונז האָט זיך געוואָלט זיצען, זיצען אין חדר און הערען און מיטזינגען אָהן אָן אויפהער.

שבת חזון.

שבת חזון האָט זיך די שטילע אבילות אין שטעדטל נאָך מעהר פערשטארקט.

אין מיטען וואָך האָט מען זיך ווי עס איז „ארויסגעשלאָגען" דורך דעם האנדלען און וואנדלען. שבת איז יעדערער געווען פערטיפט אין זיך און אין זיינע נעראנקען. די שבת'דיגע נשמה יתירה האָט ניט אריינגעבראכט פרעהליכקייט. פערקעהרט, זי האָט פערטאָפעלט דעם אומעט און געמאכט מעהר פיהלען דעם טיפען שמערץ. אפילו די מלאכים, וועלכע פלעגען קומען מיט דער נשמה יתירה און שטעהן מיט איהר בין שבת בין השמשות, זענען געווען איינגעהילט אין שווארצען. דער פרעהליכער, קלינגענדער, זיסער „גוט שבת" איז פערביטען געוואָרען דורך א קוים הערבארער בעגריסונג. יעדער איינער האָט זיך עפעס אונטערגעמורמלט פאר זיך און ניט געקוקט דעם צווייטען גראד אין פנים.

די „טייטשע" גאס, וואו פרייטאג צו נאכט נאכ'ן עסען פלעגט שוויבלען און גריבלען פון ארומשפאַצירער, איז געווען שטיל און רוהיג ווי אויף א בית עולם. די שבת-ליכט אין די לייכטערס האָבען קיינעם ניט בעלויכטען. זיי האָבען געצאנקט אָהן א צוועק, איינזאם און פערלאָזען. קיינער האָט זיך אין זיי ניט געגויטיגט.

עס קען מעגליך זיין, אז א יונג פערליעבט פאַרעל איז געזעסען ארומגענומען ערגעץ וואו אָן א זייט גאס, אונטער א בוים אָדער אויפ'ן מיהל בארג און האָט נאָך מעהר הנאה געהאט פון דער טויטער שטילקייט וואס האָט איבעראל געהערשט; עס קען אויך זיין, אז די חברה „וואויע יונגען" האָבען זיך צוזאמען מיט דער „גאלדענער מויד" פער-

קליבען אין דער „רויטער קרעטשמע", צווישן ווי׳ארסט אין וואלד און האבען געטרונקען ביער און גערויכערט פאפירא׳סען און געטהאן נאך זא־כען, וואס מען טאר ניט, א י ן שטערטעל, אויף די גאסען איז אבער געווען פוסט און וויסט, יוי ארומגערינגעלט פון שונא.

שבת אין דער פריה איז דער שחרית אוועק זעהר שנעל. אפילו דער בעל תפילה, שלום־הירש, וואס פלעגט האלד האבען זיך צו ציקלען ביי שוכן עד און ביי דער ערשטער קדושה, האט איצט קיין שהיות ניט גע־מאכט. גאנץ געשווינד האט מען אויף אבגע׳פטר׳ט קריאת התורה מיט די עליות ביז מפטיר. ביי מפטיר האט דער עולם אזוי ווי ערוואכט. מען האט אנגעפאנגען זיך אויסצוהוסטען, צו שנייצען מיט א קוויטש די נעזער און מאכען אנדערע הכנות צו לייענען מפטיר, וואס איז געווען דער לייט־מאטיוו פון׳ם גאנצען אומעטיגען שבת.

דער בעל קורא פון אונזער בית המדרש הגדול, ר׳ פייוו דער זייגער־מאכער, איז געווען א גרויסער מפורסם אין זיין פאך. עס איז געווען א דבר ידוע, אז אין גאנץ קאוונער גובערניע און ווילנער אקרוג איז ניטא אזא בעל קורא ווי ר׳ פייוועל זייגערמאכער. די גאנצע מחלוקה צווישען דעם „גרויסען בית המדרש" און דער שמשית׳ער שול איז ארויסגעקו־מען צוליעב ר׳ פייוועל׳ען. די שמשית׳ע שול האט געטענה׳ט, אז ר׳ פיי־וועל דארף זיין איהר בעל קורא, ווייל ער וואוינט אויף דער דייטשער גאס, פינף טריט פון שול און די גבאים פון „גרויסען בית המדרש" האבען געענטפערט, אז דער „גרויסער בית המדרש" דארף אויך האבען דעם גרוי־סען בעל קורא.

די שוסטערס, די שניידערס, די קצבים קענען זיך אויסקראצען אהן ר׳ פייוועל׳ען ! — האבען די בית מדרש לייט מיט גרויס גאוה מודיע גע־ווען.

א מפורסם איז ר׳ פייוועל געווארען ניט אזוי מיט׳ן לייענען די תורה, ווי מיט זיין לייענען די מגלות. ביי די מגלות האט ר׳ פייוועל ארויס־געוויזען זיין גרויסקייט. ער פלעגט לייענען א מגלה מיט אזוי פיעל זיסקייט, מיט אזא מתיקות, אז דער עולם האט פשוט ניט געקענט זיך אבפאשמא־קעווען.

איז ר' פייוועל געווען גרויס ביי אנדערע מנלות, האָט ער ביי מנלת איכה ארויסגעוויזען פשוט'ע גאוניש. פאר דעם נגון פון איכה איז ר' פייוועל געווען א העלד, — א בריה. אין יעדען פסוק האָט ער אריינגעגעבען אזוי פיעל קומער, אזוי פיעל נשמה, אזוי פיעל הארץ, אז עס האָט זיך ניט געפיהלט ווי די צייט געהט אוועק.

עס פערשטעהט זיך, אז דער גאנצער עולם האָט געוואַרט מיט גריס אונגעדולד אויף דער מינוט ווען ר' פייוועל וועט מיט זיין זיסען קול לייענען די הפטירה מיט דעם איכה ניגון, וואו ער איז געווען א מייסטער.

„חזן ישעיהו בן אָמוץ, אשר הזה על יהודה וירושלים"... ר' פייוועל'ס נגון האָט זיך אָבגעהילכט אין אלע פיער ווינקלען פון בית המדרש. יעדעס וואָרט האָט דורכגעשניטען די פערגלייווערטע שטילקייט. דער עולם האָט איינגעהאלטען דעם אָטעם און איז געשטאַנען פערגאפט ביז ר' פייוועל האָט מיט כונה געענדיגט דעם לעצטען פסוק פון דער הפטרה, וואָס האָט געקלונגען ווי א טיפע מעלאָדישע ליעד פון קלאָנ און פערצווייפלונג.

ערב תשעה באב איז דער גאנצער מענערשער און ווייבערשער עולם געווען פערנומען מיט די הכנות צום תענית. די ווייבער נאָך מעהר ווי די מענער. אין כמעט יעדען אָפענעם פענסטער איז קענען דער זון געלענען אויסגעשפרייט א בלאט לאָקשען און זיך געטריקענט. די בריה'ס האָבען די לאָקשען געשניטען בעציטענס. אויפ'ן מארק־פלאץ זיינען קיין פוה־רען כמעט ווי ניט געווען. די איינציגע, וועלבע זיינען געשטאַנען אויפ'ן מארק מיט אויסגעשפאַנטע וואָגענס, זיינען געווען די מילכיגער. זיי, די מילכיגער, האָט מען געזאָגט, מאכען אוצרות געלט ערב תשעה באב. בייל'ע נאָטע'ס די מילכיגערין פלעגט ערב תשעה באב נתעשר ווערען. א העלפט ארענדא פאר'ן פאכט פלעגט זי האָבען פון'ם ערב תשעה באב־דיגען פדיון.

— ווער עס ווייניט און ווער עס פרעהט זיך — פלעגט יחנה די גבאי־טע אריינווארפען א שטאָך־ווערטעל בייל'ע דער מילכיגערין אין פנים

אריין, דערפאר וואס זי האָט איהר לאנג אָבגעהאלטען מיט איהר לייטע־נעם מילך טעפעל.

— ניט מעהר אויף מיינע שונאים געזאגט געווארען, רבונו של עולם — האָט בייל'ע זיך גלייך אָנגעצונדען און האָט געגעבען יחנה'ן א גוטען אָבשניט, וואס זי פערגינט איהר ניט.

— דער וואס פערגינט אייך ניט זאל אליין ניט האָבען, טאָטע־פאָטער! — האָט יחנה שוין נעענטפערט מיט א ווייכערען טאָן, איינזע־הענדיג אז זי איז נעווען אביסעל צו האסטיג קעגען דער אלטער בייל'ע'ן.

מילך ערב תשעה באב האָבען נעקויפט אלע, אָרעם און רייך. די רייכע האָבען נעקויפט פרישע. די אָרעמע אבגעסמאָנטע מילך. אבער אָהן מילך איז קיין אידישע הויז ניט אויסגעקומען. מילכיגע לאָקשען צום פערפאסטען איז אזא מצוה ווי די פיער כסות צו די סדרים — שטעהט געשריבען אין די הייליגע ספרים. עס איז אפילו נעווען א סברא, אז דאָס פערפאסטען מיט מילכיגע לאָקשען איז ניט קיין דין, נאָר א מנהג, אבער על כל פנים האָבען פון דעם מנהג אלע געהאלטען.

נאָך האלבען טאָג זענען אלע קראָמען שוין נעווען צוגעמאכט און ווען די זון איז נאָך נעשטאנען הויך און הימעל איז מען שוין געלאָפען אין שול אריין דאוונען מנחה, כדי מען זאל קענען פערפאסטען אין צייט פאר שקיעת החמה.

אין די בתי מדרשים און אין די שול'ען איז נעווען אויסגעקערט און עס האָט מחיה'דיג געשמעקט פון דעם פרישען חיי, וואס איז נעווען פערשפרייט אויבען־אָן און צווישען די ערשטע „לאווקעס". די איינפאכע ניט מזרח אידען האָבען אליין מיט זיך נעמוזט מיטבריינגען א שטרוי זאק אָדער א קליין ביינקעל'ע, אויף וואס צו זיצען. דער שמש האָט זיך וועגען דעם „המון" נאנץ וועניג נע'דאגה'ט.

דער נאקעטער אָפענער ארון קודש אָהן דעם פרוכת, פון וואנעט עס האָבען ארויסגעקוקט די ספר־תורה'ס, איינגעהילט אין שווארצען, האָט נעווארפען אן אימה. ביי קיינעם איז קיין צווייפל ניט נעווען, אז אט דיזע פארמעטענע ספר־תורה'ס האָבען א נשמה און פיהלען דעם חורבן בית המקדש א סך א סך טיפער ווי די מענשען.

אין חדר איז ערב תשעה באב געווען איינער פון די אנגענעהמסטע טעג.

דעם טאָג פלעגט דער ג א נ צ ע ר חדר „לערנען דעם חורבן". אין חדר איז בכלל ניט געווען קיין גרויסע דעמאָקראטיע. די איינגלעך פון די העכערע כתות האָבען ניט געהאט צו טהאָן מיט די איינגלעך פון די נידעריגערע כתות. א גמרא־איינגל האָט געהאלטען פאר א פחיתת הכבוד זיך צו שפיעלען מיט א תנ"ך־איינגל און דער תנ"ך־איינגל האָט ניט געוואלט מאביר קריאה זיין די סדרה מיט דעם חומש־איינגל. ערב תשעה באב זיינען אָבער אלע אויסגעמישט געווארען, ניט געווען קיין יחסנים. אלע האָבען דעמאָלט געלערנט גמרא און דיזעלביגע דפים. איינגלעך וואָס האָבען דעם ערשטען זמן געלערנט רש"י האָבען שוין אין דער פריה אָנגעזאָגט מיט ניט ווייניג גאוה זייערע טאטעס, אז דער רבי האָט זיי געהייסען ברייננען פון זייער ש"ס מסכתא גטין, צו לערנען דעם חורבן.

דער חדר גופא האָט אויך געהאט אן אנדער אויסזעהן ווי אלע טעג. דער רבי מיט די עלטערע גמרא־איינגלעך האָבען צוזאמענגערוקט אלע טישען אין איין פלאץ, ווי א פיער־עק, אוועקגעשטעלט לעבען זיי די ביינק אזוי, אז א ל ע חדר־איינגלעך זאלען זיך קענען אויסזעצען מיט זייערע נמרא'ס. וואָס איינער דער איינגל אלם נעהענטער איז ער געזעסען צום רבי'ן, וועלכער איז דאָס מאל ניט געווען אין כעס און האָט געוואָרפען ליעבליכע בליקען אויף זיינע תלמידים.

האָבען אלע קינדער זיך אויסגעזעצט און געעפענט דעם דף, האָט דער רבי אָנגעפאנגען:

אתרנגול ותרנגולתא חרב טור מלכא — איבער א האָן און א הון איז חרוב געווארען טור מלכא;

אשקא דריספק חרב ביתר — איבער אן אקס פון א וואָגען איז חרוב געווארען ביתר;

אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים — איבער קמצא און בר קמצא'ן איז חרוב געווארען ירושלים.

און מיט דעם ספּעציעלען נגון ווי מען לערנט הגדתא, האָט דער רבי אונז געלייענט פון גמרא און פערטייטשט און דערצאהלט, אזוי שעהן, אזוי אנגענעהם דערצאהלט, אז מיר האָבען געשלונגען יעדעם וואָרט, יעדע בעווענונג.

די רבי'צין איז געזעסען אויפ'ן צובראָכענעם הילצערנעם שטול, מיט א קנויל וואָל אונטער'ן אָרעם, די שפּיזלען אריינגעשטעקט אונטער'ן שייטעל און האָט פערשטשאָבעט זאקען. זי איז געזעסען און האָט אויף מיט גרויס חשק צוגעהערט צו די שפּאנענדע מעשיות, וואָס איהר מאן, אויף וועמען זי האָט איצט געווים קיין שנאה ניט געטראָגען, האָט אזוי זים דערצאהלט.

אלע זיינען געזעסען שטיל, אונבעוועגליך, מיט די פּנימ'לעך פּערריסען צום רבי'ן. און דער רבי האָט מיט פערגניגען גערעדט און נעלייענט אין דער גמרא; גערעדט און געלייענט ביז וואנעט די רבי'צין האָט בעמערקט, אז די עופה'לעך (אזוי האָט זי אונז גערופען) זיצען נעבעך מיט פער'חלש'טע הערצעלעך, אז עס איז שוין צייט פאר זיי צו נעהן אָנבייסען.

— נא, אָט האָסטו שוין א פּאָר גאנצע זאקען אויף היינט און מאָרגען — האָט זי געענדיגט איהר געשפּרעך מיט'ן רבי'ן, ארויפלענדיג א פּאָר דיקע, גרויע, וואָלענע זאקען, וואָס זי האָט איצט לכבוד תשעה באָב פערשטשאָבעט...

תשעה באב.

איך בין א גערייזטער מענש, איך בין אויסגעוועון א האלבע וועלט, איך האָב געוואָגעלט פון לאנד צו לאנד, פון שטאדט צו שטאדט, איך האָב דורכגעשניטען ימים און דורכגעוואנדערט מדבריות, אבער אין קיין אָרט האָב איך ניט געזעהן אזא שעהנעם זונען־אונטערגאנג ווי אין מיין זאמער שטעדטעל ניט ווייט פון׳ם באלטישען געגענד.

טהירינגען, אין דייטשלאנד, וואו איך האָב פערבראכט א פאָר יאָהר אין מיין סטודענטען צייט, איז בעריהמט מיט איהר זונען־אויפגאנג און זונען־אונטערגאנג. געטהע האָט אין טהירינגער וואלד געהאט א ספעציעלען פלאץ, וואו ער פלעגט צוויי מאָל אין מעת לעת קומען פערגעטערן די נאָטור, אין דער פריה, ווען די זונן פלעגט אויפגעהן און בארנאכט, ווען די זונן פלעגט אונטערגעהן. ער פלעגט דאָרטען שעפען בעגייסטערונג פאר זיין גרויסער נשמה, אבער ווי הערליך עס איז ניט דער זונען־אונטערגאנג אין טהירינגען, קומט עס ניט צו מיין געבורט־שטעטעל.

מערקווירדיגע קאָלירען נעהמט אָן דער הימעל, ווען די זונן געהט צו איהר נאכטרוה ארום די קארפאטען בערג, מאיעסטעטיש איז די זונן. ווען זי געזעגענט זיך מיט׳ן טאג אין די „ראקי מאונטענס" פון קאָלאָראדא, א מאָדנע רעליגיעזע, ערהויבענע שטימונג בעשאפט אין אייך דער בין השמשות אין „סיערא נעוואדא", אבער קיינער פון אט די זונען אונטערגאנגען קען זיך ניט פערגלייכען מיט דעם זונען - אונטערגאנג אין מאנכע הייסע און לאנגע זומערטעג אין די זאמוטער שטעדטלעך...

אזייגער זעקס־זיבען ווערט די גאנצע שטעדטעל אזוי ווי אַנגע־צונדען. די שויבען פון די פענסטער שפּיגלען אַב גאנצע פייערען, די שפּיצען בוימער פערזינקען אין רויטע, גליהענדע פלאַמען, וואָס פער־שפּרייטען זיך פלוצלונג איבער דעם דאַך פון די הייזער. א פרעמדער, וואָס איז ניט בעקאַנט אַט מיט די נאַטור ערשיינונגען, וואָלט געווים מיינען, אז א גרויסע שרפה האָט, חלילה, אויסגעבראכען אין שטעדטעל און אלע הייזער מיט די קראָמען געהען אַט אַט אוועק מיט'ן רויך. אפילו די וועלכע האָבען זיך אויסגעהאָדעוועט אין די שטעדטלעך און האָבען דאָרטען פערבראכט זייער גאנצען לעבען, קענען זיך נאָך עד־היום ניט צוגעווענען צו דעם פלאַמיגען רויטען שיין, וואָס נעהמט ארום די גאנצע שטעדטעל אזוי ווי דער עמוד הענן, דער וואָלקענדיגער זייל — די אידישע געצעלטען אין דער מדבר.

די הויכע בנינים מיט א סך פענסטער ווי די טיפלע און די שוהל, להבדיל אלע הבדלות, זיינען געווענליך מעהר בעלויכטען און פון זייערע שויבען שטראהלט אלץ מעהר און מעהר דער רויטער גליהענדער שיין.

— מלאך גבריאל איז ארויסגעפאָהרען אויפ'ן הימעל מיט זיין פיי־ערדיגען רייט־וואָגען — האָבען די קינדער צווישען זיך געשושקעט.

— דער קאלך־אויוועז פון גהינום איז אַנגעצונדען געוואָרען כדי צו ברענען און בראָטען דאָרטען די רשעים און זיי שמייסען מיט פייערדיגע ריטער — האָבען מאנכע פון די עלטערע געגלויבט.

— דאָס איז א נצוץ פון דעם עמוד האש, וואָס האָט בעלויכטען דעם וועג פון די אידען אין דעם מדבר זיי זאָלען ניט בלאָנדזשען — האָבען אנדערע ערקלערט.

גאנץ אָפט פלעגט אום ערב תשעה באב פאָרקומען אַט דער מערק־ווירדיגער זונען־אונטערגאנג און מען האָט זיך געזאָגט, אז גאָט ווייזט דאָס זיין ליעב פאָלק ישראל ווי אזוי עס האָט אויסגעזעהן ירושלים, וועו דער בית המקדש האָט געברענט...

מאָדנע האָבען געפיהלט די מאנסלייט, וועו זיי זיינען ביים פער־פאסטען געזעסען אויף דער ערד און געטונקט די איי אין אש, בעת דער „פייער", וואָס האָט חרוב געמאכט דעם בית המקדש און ירושלים האָט

נעשלאגען דורך די פענסטער און נעקראכען אוש אין פנים אריין. שטיל, אהן ווערטער איז מען געזעסען אויף דר'ערד, לעבען אויווען ווי אבלים, מיט ארונטערגעלאזענע קעפ און אהן חשק נעגעסען די סעודה המפסקת. וואס איז א חוץ פון דער הארטער איי בעשאטען מיט אש, בעשטאנען פון קיילעכדיגע בייגעל און לאקשען.

גלייך נאכ'ן שטילען בענשען איז מען אהן א „גוט נאכט" ארויס פון הויז צו געהן אין בית המדרש זאגען קינות. אין בית המדרש האט קיינער ניט נעשמועסט, אפילו די ברענענדסטע פראגען אין פאליטיק, וועגען וועלכע דער רעראקטאר פון „הצפירה" האט זיך דורכגעשמועסט אין „דברי הימים", זיינען ניט בעריהרט געווארען. יעדערער האט אויסגעטהאן די גומענע קאלאשען און געזעצט זיך אויף דער אויסגעשפרייטער הייי אדער קליינע פוס־בענקעלעך, אין איין האנד א הלב'ענע ליכט, אין דער צווייטער די קינה און געווארט ביז ר' פייוועל דער בעל קורא וועט אנפאנגען. מיר, קליינע וועוודיקעם, האבען זיך דוקא יא צוגויפגעקליבען היכטער'ן בימה, אבער ניט צום שטיפען חם ושלום, נאר זיך דורכצושמועסען וועגען דעם גרויסען אונגליק וואס האט פאסירט דעם פאלק ישראל מיט אכטצעהנהונדערט יאהר צוריק.

— אט, אט איצט, אין דער מינוט, מיט אכטצעהן הונדערט יאהר צוריק איז אנגעצונדען געווארען דער בית המקדש פון טיטום הרשע — האט איינער פון אונז געשאצט.

— אין דער צייט איז שוין אפילו דער שולחן און די מנורה געווען פערברענט — האט א צווייטער פאר געווים ערקלערט.

— וואס רעדסטו? איצט איז שוין אפילו פון די כרובים קיין זכר ניט געווען — מישט זיך אריין א דריטער.

און אזוי זיינען מיר געשטאנען רוהיג, אנשטענדיג, אזוי ווי גרויסע און מיט פערביטערניש געערדט קענען די רומיים און זייער „הערפיהרער„ טיטום הרשע און טאקע אויך קענען די אידישע בריונות גופא, מיט וועלכע מיר האבען זיך בעקענט אין דער פריה, וועו מיר האבען גלייכע דעם חורבן. מיר זיינען געשטאנען און געשמועסט ביז וואנעט

אונזערע טאטעס האבען אונז א וואונק געגעבען, אז עס איז שווין צייט זיך צוזעצען אויף דער ערד לעבען זיי און הערען מגלת איכה.

נעקומען אהיים נאך די נאכט־קינות, האבען מיר נעטראפען אונזער מאמעס זיצענדיג אויף דער ערד מיט פערווויינטע אויגען, ארומגערינגעלט מיט א סך אנדערע וווייבער, וועלכע האבען אליין ניט געקענט „זאגען" און האבען זיך געשאקעלט איבער'ן טייטש חומש, וואו חורבן ירושלים איז געשילדערט מיט די שרעקליכסטע פארבען. צוליעב די גרויסרפות, וואס פלעגט פאסירען אין דער צייט פון יאהר אין די שטעדטלעך, האט דער רב געהייסען פערשליסען דעם עזרת נשים (די ערשטע כפרה זיינען תמיד געווען די וווייבער) און אונזערע מאמעס זיינען נעבאך געווען געצוואונגען אבריכטען גלות אין דער היים. דער בחיי הקדוש, זאל ער מיר מוחל זיין, האט אנגעשריבען אזעלכע שרעקליכע, גוזמא'דיגע מעשות וועגען חורבן, אז אונזערע מאמעס האבען זיך פשוט געווייקט אין טרעהרען.

אויף מארגען האבען מיר זיך געפעדערט גלייך בענינען, און אוועק אין בית המדרש. וואשען זיך האט מען ניט געטארט על פי דין, חוץ אפגיסען זעקס מאל ביז די קנעכלעך נעגעל וואסער, וואס איז געשען כהרף עין. די מאמעס, ווי פרום זיי זאלען ניט האבען געווען, האבען שטארק געוואלט מיר זאלען ניט ארויס אויפ'ן ניכטערן האר־צען און נעהמען וואס אין מויל אריין, אבער א ו נ ז, זיבען־אכט יעהריגע בחורים, איז ניט אנגעשטאנען צו עסען תשעה באב פאר'ן דאוונען, און מיר האבען געשווארען מיט טויזענד שבועות, אז ס'חלש'ט נאך ניט דאס הארץ.

פאר די שחרית־קינות איז ניט געווען א י י ן חזן אדער א י י ן בעל־תפלה, יעדער חשוב'ער בעל הבית, וואס האט געהאט א קול נגנה, האט זיך געכאפט זינגען פאר'ן עולם די ערשטע פסוקים פון א קאפיטל. דערביי איז געווען א חזקה, אז דער קאפיטל פון די עשרה הרוגי מלכות האט געהערט צום רב. מיט די אנדערע ניט אזוינע וויכטיגע קינות האבען זיך איינגעטיילט די אנדערע פני פון דעם עלטערען דור. די „ציון'ס" אבער — האט מען געוואוסט — בעלאנגען צו דעם אינגערען דור. צו די

איידעמס אויף קעסט, צו די משכילים היסט עס. זיי, די יונגע איידעמס, צווישען וועלכע עס זיינען געווען איניגע חובבי ציון, האָבען זיך געהאלטען פאר נעהענטערע מחותנים מיט יהודה הלוי ווי די עלטערע אידען.

מאנכע פון אָט די יונגע איידעמס האָבען אין אמת'ן טיף פערשטאנען די בריליאנטענע פערלען פון יהודה הלוי'ס פאָעזיע און האָבען זיי געלייענט מיט געפיהל, מיט הארץ, מיט נשמה, אז מען האָט געקענט זהען, דאָס זיי לעבען איבער דעם פאָעט'ס ווערהטאג און דעם פאָעט'ס בענקעניש צו דעם לאנד פון די נביאים.

די „ציון'ס" האָבען אריינגעבראכט א לעבעדיגערע, מונטערע שטימונג ביים עולם. דער גייסטיגער ענוס פון יהודה הלוי'ס מאָטיוון האָט די אבילות־שטימונג פערטריבען און האָט געשאפען העכערע אמת פאָעטישע איבערלעבונגען. די שטימונג איז געווארען נאך לעבעדיגער, ווען דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען אזוי שהן „אלי ציון ועריה", מיט וואָס די קינות האָבען זיך געענדיגט.

נאָך די קינות האָבען זיך געעפענט די קראָמען און דער נעוועהנליכער עולם איז הונגעריגערהייד אוועק צו דער טאָג־טעגליכער דאגת חיונה. פאר אונז, חדר־אינגלעך, האָט זיך אבער ערשט אָנגעפאנגען די רעכטע נעריכטע.

קודם כל זיינען מיר אוועקגעלאָפען אהיים און אָנגעזאָגט דער מאמען, אז מיר פיהלען ניט, חלילה, קיין ברעקעל הונגער, אז מיר זיינען „זאט ווי די יונים" און אז מיר ווילען געווים האָבען א לייכטען תענית. די מאמע, געווענליך, האָט וועניג וואָס אונז געגלויבט און האָט געצוואונגען, פשיט געצוואונגען מיט גוטען און מיט בייזען, אז מיר זאלען אונטערלעהנען דאָס הארץ, און אזוי ווי זי איז געווען א למדן און האָט געוואוסט, אז פאר בר־מצוה איז מען פטור פון פאסטען, האָט זי אויסגעפיהרט און מיר האָבען נעבאך געמוזט א ביים טהאָן ניט ווי־לענדיג.

ניט געמאכט קיין גרויסע שהיות אין דער היים, האָבען מיר אָנגענורט אונזערע שווערדלעך אויף די לענדען און האָבען זיך אין א גאנצער־חברה אוועקגעלאָזען צום „ריינעם ארט".

די שווערדלעך זיינען אונז שוין געלעגען אין קאפ א היבשע צייט פאר תשעה באב. יאשע דער שינדעלמאכער, וואס האט געדעקט ביי הירשעל חאנעס דעם דאך, האט דערפון געוואוסט און האט געוואַרפען בליקען פול מיט חשד, וועז מיר פלעגען זיך דערנעהענטערען צו זיין קופע שינדלען.

— די משומדים געהען שוין מיר בדלות שטעלען — פלעגט ער דערצעהלען זיין פויעל, קלמן'קען, גלייך נאר ווי ער האט געזעהן, אז מיר פאדענען צופיעל ארום ארום זיינע שינדלען.

— איך וועל מסר'ן דעם רבי'ן! — האט ער אונז גופא מתרה געווען, וועז מיר האבען זיך ניט געמאכט וויסענדיג און מיט גרויס אונגעלוסט אויסגעווארט די מינוט, וועז ער וועט שוין ארויפקלעטערען אויפ'ן דאך.

יאשע איז געווען זעהר א בייזער איד און מיר וואלטען טאקע בשום אופן ניט געקענט „א לקח'ע" כאן א פאר שינדלען, איז אבער געווען א נס, וואס יאשע'ס אינגעל האט געלערענט מיט אונז אין איין חדר אוז דורך איהם האבען מיר שוין אויך געהאט א צוטריט צו זיין סקלאד. יאשע'ס אינגעל איז געווען א נוטער חבר און האט מעהר געזארגט, אז מיר זאלען האבען שינדלען אויף שווערדלעך, אוידער זיין טאטע צו דעקען דעם דאך.

א חוץ די שווערדלעך האבען מיר אויך ניט פערנעסען מיטצונעהמען די פלעשלעך שמעק־טראפענס.

א תענית אהן שמעקטראפענס האט געהאט אוא מין טעם ווי א סדר אהן חרוסת, ווי פורים אהן א גרעגער, ווי חנוכה אהן א דריידעל אוז ווי ראש חדש אלול אהן א שופר.

אין די אפטייקען איז דאס געווען איינער פון די וויכטיגסטע אר־טיקלען, אפילו דער „טייטשער אפטייקער" האט געוואוסט אז ערב א תענית — איבערהויפט ערב תשעה באב אוז ערב יום כפור — לייזט מען א סך געלד פון די „יודען" פאר שמעק־טראפענס האבען מיר, פער־

שטעהט זיך, קיינער ניט געוואוסט. מיר האָבען נאָר געוואוסט, אז עס האָט א שטארקען ריח און אז עס איז גוט פאר הארץ חלשות.

היינט קען איך אויסזאָגען דעם סוד, אז שמעק־טראָפענס זיי־נען ניט אנדערש, ווי א שטארקע קאָנצענטרירטע לייזונג פון אמאָניאק. אנדערע האָבען זיך מיט געוועהנלייכע שמעק־טראָפענס ניט בענוגענט און האָבען עס „צוגעריכט" מיט ביטערע שמעק טאבאק, אזוי, אז מען האָט פאר א מייל געקענט פיהלען דעם ריח.

וואָלטען אונזערע שטערטלעך נעהאט אן אסעמבלי, א סענאט און א קאָנגרעס, וואָלטען זיי געווים די שמעק־טראָפענס אריינגערעכענט צוויישען אלע „דראָגס" וואָס זייער געברויך איז שטרענג פערבאָטען. אזוי אָבער, ווי קיין אסעמבלים האָבען מיר ניט נעהאט, האָט זיך יעדער איד, וואָס האָט נעפאסט, נע'ריח'ט פון די שמעק־טראָפענס און האָט זיך מחיה נעווען. גלייך נאָר ווי מען האָט נעפיהלט, אז עס קלעמט אונטער'ן הארצען, האָט מען פאָרזיכטיג נעעפענט די פלעשלע און א שמעק נע־טהאָן. דער הונגער איז פערטריבען נעוואָרען און די קלעמעניש איז נע־ווען פערביי. דער קאָפ האָט שפעטער, אמת, שטארק אָנגעפאָנגען צו רייסען, אבער וואר קימערט זיך דאָס אין א תענית מיט קאָפ־וועהטאָג?

אויפ'ן וועג צום בית עולם האָבען מיר זיך איינע די אנדערע מכבד נעווען צו שמעקען און יעדער איינער האָט נעדארפט פערזוכען א שמעק פון צווייטענס פלעשלע. פלעגען מיר אָנטרעפען גרויסע אידען מיט בלייכע פנימ'ער און אויסגעלאָשענע אויגען, האָבען מיר אויף זיי רחמנות נעהאט און זיי נעגעבען שמעקען פון אונזערע פלעשלעך. די בלייכע אי־דען פלעגען זיך פאָסמאקעווען און האָבען אונז שטארק נעדאנקט דער־פאר. נאָנץ אָפט פלענט טרעפען, אז א קונדס א איינגעלייגטע פלענט בכיון דער־לאנגען א שטופ די האנד, וועו יענער האָט נעהאלטען די פלעשלע פון ווייטען צו ריח'ן, די טראָפענס פלעגען אריין אין נאָז, אן אנדערש מאָל אויך אין די אויגען, דאָס מען האָט דערזעהן דעם זיבעטען הימל.

צום בית עולם זיינען מיר געגאנגען, ערשטענס, בעווכען די טויטע און אריינשטעקען אין די יונגע קברים אונזערע אָבגעפארבטע שווערד־

לעך און צווייטענס, אנצוריסען די קלעפיגע האלב־רויטע, האלב־גרויע בערעלעך. דאס צווייטע איז נאך געווען וויכטיגער ווי דאס ערשטע.

צוריקגעהאנדיג זיינען אלע אונזערע קעשענעס געווען אנגעפאקט מיט בערעלעך און מיר האבען מיט זיי מכבד געווען די אינגלעך און מיידלעך און אפילו גרויסע אידען, מיט וועלכע מיר האבען ניט געלעבט בשלום.

די מיידלעך האבען שפעטער געהאט צו זינגען און צו זאגען אייר דער זיי האבען בעפרייט זיערע לאנגע צעפ פון די בערעלעך, וועלכע די קליינע מזיקים האבען אנגעקלעפט....

נאך מנחה, וועו די זונ האט זיך אנגעפאנגען צו לייגען, האט זיך דער גרויסער עולם אידען צוזאמענגעקליבען קופעס־ווייז ארום בית המדרש און שוהל און האבען ווי דורשטיגע געטרונקען די קלאָרע, מחיה'דיגע לופט פון דרויסען.

— האט איהר היינט געהאט א לייכטען תענית? — האט געפרעגט אברהם הירש דער שמש ר' מענדעל איצע'ס, דעם גבאי, פון וועמען ער איז געווען אבהענגיג מיט זיין חיונה.

— זעהר א לייכטען, ברוך השם, הלואי יום כפור ניט ערגער. וועו עס וואלט מיר נאך די קינות ניט שוואך געווארען דאס הארץ, וואלט איך אפילו דעם תענית ניט געפיהלט. איצט איז דער הונגער פערביי, נאר דער קאפ טהוט אביסעלע וועה. אבער דאס איז גארנישט. איך וואלט קענען איצט פאסטען און פאסטען.

בעת ר' מענדעל האט גערעדט, האט ער אלע ווייל געווארפען די בליקען אויפ'ן הימעל און גליך נור ווי ער האט דערזעהן דעם ערשטען שטערן, האט ער מיט גרויס שמחה אויסגעשריען: „רבותי, שוין צייט צו זאגען והוא רחום"...

שבת נחמו.

דער איד איז בטבע א שטימונגס־מענש. זיין גייסטיגער צושטאנד געפינט זיך נאנץ זעלטען אויף דעם מיטעלמעסיגען, נארמאלען פונקט. אמאל איז ער צופיעל נידערגעשלאגען, אמאל צו פרעהליך. ווי די כוואליעס פון ים זיינען ענטוועדער העכער פון ים־שפיגעל אדער נידריגער, אזוי קומען אויך פאר די בעוועגונגען אין אידעע׳ס נשמה. דאס איז ער מרה־שחורה׳דיג, געדריקט ווי אונטער אן אונערטרעגליכער משא און דאס איז ער צו גוט אויפגעלעגט, אין א צו געהויבענער שטימונג.

כ ל ל ישראל איז אין דעם פרט עהנליך צו ר ב י ישראל.

דאס אידישע לעבען, דאס רבים־לעבען פליסט ניט רוהיג, שטיל, גלאסען, עס איז שטענדיג ברוויזיג, שטורעמדיג, הויבט זיך ארויף און ארונטער. די אידישע שטעדטעל האט פיינט די לאנגזאמע, מאנאטאנע, גרויע טאג־טענליכקייט, זי איז זעלטען וועז גלייכגילטיג, אין אן איינערליי שטימונג, זי לעבט שטענדיג וואס עס איז איבער, זי איז אדער אומעטיג אדער פרעהליך, אדער זי איז אנגעטהאן אין אבילות אדער זי מאכט שמחות.

נאך די שווארצע אומעטיגע, מרה־שחורה׳דיגע „ניין טעג" איז אין שטעדטעל מיט אמאל געווארען לעבעדיג, מונטער. דער הימעל איז מיט אמאל געווארען קלארער און די זון האט אנגעהויבען ליכטיגער צו לייכטען.

אינגאנצען איז וואך טיילט אב שבת־נחמו פון שבת חזון, אבער וואס פאר א גרויסע ענדערונג עס איז באגעגקומען אין דעם אינערליכען זון

אויסערליכען לעבען פון שטעדטל ! ? דער שווארצער שלייער איזארונטער־
גערישען געווארען און איהר פנים האט אנגעפאנגען צו שטראהלען פון
אן אינערליכער פרייד, אויף דעם קאלטען בארג אש פון די עבר'דינע
חורבונות האבען אנגעפאנגען צוגליהען פונקען, פונקען פון טרייסט, פונקען
פון האפנונג...

נחמו, נחמו עמי יאמר אלהיכם !

טרייסט זיך, מיין פאלק, טרייסט זיך, אזוי טהוט זאגען אייער גאט.

א טרויסט־וואָרט האט תמיד א גרויסע בעדייטונג אין לעבען פון
איד. דאס ווירקט ווי א באלזאם אויף א וואונד. טרייסטען אן עלענ־
דען, אריינגעבען א שטראהל פון האפנונג אין'ם האפנונגסלאזען איז אייר־
נע פון די גרעסטע מצות.

די עלטערע אידען פלענען אוועקווארפען אלע זייערע עסקים און
נעהן מנחם אבל זיין. זייערע אידענעם פלעגען זיי קיין וואָרט ניט רעדען,
אפילו וועו זיי פלעגען זיך לאנג זאמען און איבערלאזען אלץ אויף זייערע
פלייצעס. און אין אמת'ן, וואס קען נאך זיין א גרעסערע מצוה, ווי צו
פערטרייבען דעם יאוש, די פערצווייפלונג ביי א נידערגעשלאגענעם?
וואס קען נאך זיין שהנער, ווי צו ערמוטיגען א מוטהלאזען?

און דא קומט דער וואס לעבט אייביג, דער הכל יכול, און זאגט
טרויסט־וועדטער, בעפליגלט מיט האפנונגען אויף א גלענצענדע צו־
קונפט, בלאזט אריין א נייע נשמה אין די פערטריקענטע ביינער. ער
טרייסט ווי א פאטער זיין קינד, ווי א געליעבטער זיין געליעבטע !.. „טהו
אוים דיינע אבילות־קלייידער — זאגט ער — נעהם ארונטער דעם זאק,
וויש אב דיינע טרעהרען, וואש זיך אב, פוץ זיך אויס, פערגעס אלעם
וואס ס'איז געווען און שטארק זיך צו א נייעם לעבען, צו א לעבען פול מיט
נחת און גליק"...

איז עס דען א וואונדער, אז אזוינע טרויסט־וועדטער האבען גע־
ווירקט אויף אונזערע טאטעס און זיידעס און דאס גאנצע אויסזעהן פון
שטעדטל האט זיך געענדערט?

ווי די נאכט־שאטענס פערשווינדען פאר דער אויפגעהענדער זונ,
אזוי איז פערשוואונדען געווארען גליק נאך תשעה באב די שווערע, כמו־

רעדיגע אביליות־שטימונג. אלע זיינען געוואָרען ווי ניי־געבוירען, אבנע־פרישט, מונטער און לעבעדיג. קיין סימן פון דעם נעכטיגען קלאָג, קיין זכר פון די נעכטיגע טרעהרען. דער אונשולדיגער, הארציגער, הויכער געלעכטער פון די אידישע טעכטער האָט נאָך א לאנגער אונטערברעכונג צוריק אָנגעפאנגען צו קלינגען, דער ווייבערשער שמועס און די מענערשע ויכוחים האָבען זיך צוריק געהערט אויף די גאסען, וואו דער פולס פון לעבען האָט אָנגעהויבען שטארק צו קלאפען.

שבת נחמו איז געווען דער סעזאָן פון שמחות אין שטעדטעל. די מיסטע תנאים'ס, חתונות, בר־מצוה'ס זיינען פאָרגעקומען ערב אָדער מוצאי שבת נחמו. אויף שבת נחמו פלעגט דער מחותן איינלאדען זיין טאָכטער'ס חתן אָדער זיין זוהן'ס כלה, שבת נחמו פלעגט דער חזן מיט די משוררים דאוונען „אויף בילעטען" און צוגרייטען לכבוד דעם נייע נגונים: א נייעם תכנת שבת, א נייעם אָב הרחמים, א נייע קדושה.

גלייך תשעה באב אָבענד, נאָכ'ן אבפאסטען, האָט דער חזן אנגע־פאנגען זיך צוצוגרייטען צו זיין שבת־נחמו'דיגען דאוונען, וואָס האָט איהם אריינגעבראכט פון די בילעטען פאר א האלב יאָהר דירה־געלט. די נאָס, וואו דער חזן האָט געוואוינט, איז דאָן געווען שווארץ פון מענשען, וועלכע זיינען געקומען הערען דעם חזן'ס הכנות, אָדער ווי מען וואָלט דאָס איצט אָנרופען די „רעפעטיציעס".

געזאנג און מוזיק האָט מען אין דער וואָך פון שבת נחמו געהאט לרוב. א חוץ דעם חזן'ס הכנות צום דאוונען האָבען זיך איבער'ן שטעד־טעל געטראָגען די זיסע טענער פון די כלי־זמר, וועלכע האָבען זיך מכין געווען צו די פרייטאָגדיגע חופות און צו דעם „טאנץ", שבת אָבענד, נאָך זמירות.

אוי ווי שעהן די קאפעליע פון אונזער שטעדטעל פלעגט שפיעלען א פרעהליכס און דעם „כשר־טאנץ"!... יעדער ציטער פון די שטרונעם ביי חיים דעם כלי־זמר'ס פיעדעל פלעגט אזוי זיס, אזוי מחיה'דיג אב־קלינגען אין די נשמות פון די צוהערער, אז עס פלעגט ניט איבערדרי־סיג ווערען צו שטעהן הינטער'ן פענסטער פון חיים'ס דירה און הערען א גאנצע נאכט.

איבער די כחות פלעגט ארבייטען די וואָך פון שבת נחמו קיילע די לעקף־בעקערין. גאנצע נעכט פלעגט זי זיך ברענען און בראָטען ביים אויוון און באקען לעקף. א חוץ וואָס זי פלעגט דארפען באקען לעקף פאר די בעלי־שמחות גופא, האָט זי אויך אויסגערעכענט, אז יעדע באָלעאָסטע וועט מסתמא קויפען א לעקף צו שיקען צו מחותנת'טעם.

— וואָס ארבייט איהר, קיילע לעבען, אזוי איבער די כחות? איהר וועט דאָך, אל תפתח פה לשטן, אנווערען אייערע אויגען, זעהט ווי זיי זיינען שוין אזוי רויט געוואָרען פון רויך. — פלעגט לאה האָדעם מיט רחמנות מוסר'ן די פרומע קיילע'ן.

— וואָס מען באפט אריין איז אריינגעכאפט, נישקשה, נישקשה, איך וועל זיך אי"ה אויסשלאָפען נאָך שבת נחמו—האָט קיילע געענטפערט, צולעגענדיג, אז זי האָט נאָך א גאנצען זמן דעם מלמד קיין שכר־למוד ניט געצאָהלט פאר איהר וואויל־קיכד, וואָס איז שוין געבליבען א יתום'ל. וועז זי איז נאָך געווען מיט איהם אויף דער צייט.

א שטארקער טרוד איז געווען אין די טעג פאר שבת נחמו אבא דער בית־דין שמש.

צווישען די פיעל מלאכות וואָס אבא פלעגט האָבען, איז אויך געווען זיין ארבייט צו בעטען אויף חתונות און אנדערע שמחות.

די מחותנים פלעגען צוזאמענשטעלען גאנצע רשימות, וועמען צו בעטען אויף זייער שמחה און אבא דער שמש פלעגט די שליחות ערפילען.

אבע דער בית־דין שמש איז ניט געווען קיין גרויסער בעל עברי, א כתב יד איז פאר איהם געווען א פערזיגעלטער בריעף, אבער דער אונטער־שמש'ל פון קלויז פלעגט איהם פאר א בערלינקע אויסהעלפען און יעדען מאָרגען נאָכ'ן דאוונען איבערלייענען די רשימה פון די געסט, וועמען מען דארף בעטען אויפ'ן קבלת־פנים און וועמען אויף ברכה.

ניט זעלטען פלעגט טרעפען, אז אבא האָט זיך טועה געווען, אנשטאָט צו רופען אויף חתונה ביי רבי יאנקעל'ס טאָכטער, האָט ער געבעטען אויפ'ן שלום זכר פון רבי יאנקעל'ס אייניקעל, אבער קיין לייטישע געלעכטער פלעגט דערפון ניט ארויסקומען. מען האָט געוואוסט, אז אבא

דער שמש טראָגט איצט ציפיעל אויף זיין קאָפּ, און אז ער איז ניט קיין מלאך, אז ער איז ניט מעהר ווי א מענש.

פרייטאג פארנאכט האָט איבער אלע גאסען אָבגעקלונגען דער זיסער נגון, וואָס חיים דער פידלער האָט ספעציעל צוגעגרייט, זיין קאפעליע זאָל שפיעלען, וועו זי וועט פיהרען דעם חתן צו דער חופה. אזוי ווי ערב שבת נחמו איז געווען א סך חופות האָט זיך די קאפעליע געמוזט צוטיילען און חיים דער פידלער פלעגט נאָר שפילען אויף דעם גבירס חתונה. אויף די ארעמערע חתונות איז מען יוצא געווען מיט בערעל דעם לאטוניק און זיין ברודער, וועלכע האָבען קיין מאָל ניט געלערנט די מלאכה פון קלעזמערי, נאָר האָבען זיך אויסגעלערנט שפילען פון הערען. בשעת חיים האָט געהאט אין איין פרייטאג א סך חתונות פלעגט ער צוזינגען בערלען און איהם שפעטער אָבגעבען א טייל פון דעם, וואָס מען האָט געמאכט פון „טאנץ".

שבת נאָכ'ן דאוונען זיינען אלע מאנסלייט אוועק אויף א ברכה.

געהן צום בעל־שמחה אויף ברכה האָט יעדערער געהאלטען פאר זיין הייליגסטען חוב.

— געהן אויף ברכה איז אז אָבגעגעבענע זאך — פלעגט זאָגען אברהם הירש דער אויבער־שמש, וועלכער האָט סתם האלב געהאט א לחיים—מען איז דאָך לעבעדיגע מענשען, מען האָט דאָך עפעס קינדער און מען וויל דאָך, אז לייט זאלען די שמחה בעשעהנען.

שבת נחמו איז די גאנצע שטעדטעל געגאנגען אויף ברכה. איינער צוליעב דער חתונה פון זיין קרוב'ס זוהן. א צווייטער צו א בר־מצוה, א דריטער צוליעב דעם חתן, וואָס איז געקומען צו גאסט צו דער כלה, אנדערע זיינען געווען פון חתן'ס צד, אנדערע פון כלה'ס צד, אנדערע זיינען סתם געגאנגען, וויל עס איז א מיצוה צו מאכען ברכה.

צו סתם־געהער האָט בעלאנגט מרדכי חיים יאשעס, וועלכער פלעגט ניט פערביילאָזען קיין ברעקעל שמחה אהן א ברכה. אין שטעדטעל האָט מען דערפון געוואוסט און די בעלי־שמחות פלעגען תמיד צווישען זייערע געסט אריינרעכענען ר' מרדכי'ן.

אום צו בעווייזען אויף אלע שמחות, פלעגט רבי מרדכי אויפשטעהן שבת באגינען, זיך טובל זיין, דאוונען ותיקין, אבלערנען דעם פרק משניות און אנפאנגען צו געהן אויף ברכה.

וועז רבי מרדכי איז אריינגעקומען צום בעל־שמחה אין הויז, האט מען איהם מכבד געווען צום ערשטען. דער בעל־שמחה האט געוואוסט, אז רבי מרדכי קען לאנג ניט בלייבען, ער מוז נאך געהן אנדערשוואו.

צוליב די שמחות האט רבי מרדכי שבת־נחמו געטראגען זיינע יום־טוב'דיגע מלבושים, וואס איז בעשטאנען פון צוויי דיקע מאנטלען. איינער האט געדיענט פאר'ן ראק, דער צווייטער פאר'ן אויבער־ראק. איין אר־בעל פון אויבער־ראק פלעגט ביי רבי מרדכי'ן שטענדיג הענגען, כדי ער זאל מיט דער פרייער האנט לייכטער קענען צוקומען צו דער רויטער פאטשייליע, מיט וועלכער ער האט ארומגעגורט דעם אונטערשטען מאנ־טעל, דעם ראק הייסט עס. אין שטעדטעל איז אפילו נעווען אן ערוב און מען האט געמעגט טראגען. וועז עס פלעגט טרעפען, אז די שונאי ישראל, די שקצים ימח שמם, האבען דעם ערוב אויף להכעיס צוריסען, פלעגט דער שמש אויסרופען נאכ'ן דאוונען אז „מען טאר ניט טראגען".

רבי מרדכי איז אבער נעווען א מחמיר אויף זיך און האט תמיד מורא געהאט די שקצים זאלען חלילה ניט צוריסען דעם ערוב נאכ'ן דאוונען. ער האט אפילו ניט נעוואלט זיין א מחלל שבת בשוגג און האט דעריבער מיט דער פאטשייליע זיך ארומגעבונדען.

שבת נאכ'ן שלאף איז דער גאנצער עולם אוועק הערען דעם רב'ס דרשה.

דריי שבתים אין יאהר האט יעדער רב נעמוזט דרשה'נען: שבת שובה, שבת הגדול און שבת נחמו. די איבעריגע שבתים זיינען נעווען א רשות, ווי דער רב האט נעווילט, די דריי שבתים איז אבער נעווען א חוב. אזוי איז נעווען אויסגענומען אין כתב הרבנות.

דער תוכן פון די דריי דרשות איז נעווען פערשידען.

שבת שובה פלעגט דער רב מוסר'ן דעם עולם, מאכען דעם עולם וויינענדיג: שבת הגדול פלעגט דער רב האלטען א לומדישע דרשה, א פלפול, אבער דער תוכן פון דער דרשה שבת־נחמו איז בעשטאנען פון

טרויסט־וועדטער. דער רב פלעגט אנפאנגען מיט א פסוק פון דער הפטרה און רעידען און ערמוטיגען דעם עולם מיט שעהנע, זיסע רייד.

דער רב האָט בעוויזען מיט פסוקים פון מדרשים, אז די כנסת ישראל איז פאָרט דאָס אויסערוועהלט פאָלק, דאָס אתה בחרתנו־פאָלק, און אויב נאָט האָט אונז אזוי געשטראָפט, האָט ער געשטראָפט, ווי א פאָטער שטראָפט זיין אייניציג קינד.

איצט האָט ער שוין פערגעבען די זינד און וועט צוריק פיהרען אין ציון און ירושלים...

נחמו, נחמו עמי.

טרייסט זיך מיין פאָלק, טרייסט זיך..

אלל-צייט.

אום צו האבען א בעגריף ווי אזוי אונזער פרומער אידישער עולם פון שטעדטעל האט געפיהלט אלל־צייט, דארף מען זיך פארשטעלען מענשען אויף אן אונזיכערע שיף אין מיטען ים, וואו יעדע רגע קען קומען א שטארקע כוואליע און איבערקעהרען די שיף און אראפלאזען אלע־מען אדער א טייל פון זיי אויפ'ן תהום; אדער איינוואוינער אויף א שפיץ פון א וואולקאן, וועלכער קען אהן א בעווארנישע אנפאנגען צו שפייען מיט פייער און צעשמאלצענע מעטאלען און מאכען א תל פון זייער לאנג־יעהריגער הארוואניע און אויף פון זיי גופא.

אלל־צייט האט יעדער פרומער איד און יעדע פרומע אידענע אנגעפאנגען צו איבערלעבען א מאדנע אונרוהיגקייט, א מאדנע אונזיכערקייט מיט זייער אייגענעם לעבען און מיט דעם לעבען פון זייערע ליבע און טייערע.

אין די דאזיגע טעג איז יעדער פשוט'ער איד און יעדע פשוט'ע אידענע געווארען גרויסע פילאזאפען, ניט געקוקט וואס זיי האבען אפשר קיין מאל אזא ווארט ניט געהערט. זיי האבען אנגעפאנגען טיף צו פארשטעהן זייער אונבערייטענדען פלאץ אין דער נאטור. מישטיינס געזאגט, וואס איז דער מענש? א פיצינקער זאמד־קערנדעל אין גרויסע, ריזיגע בערג, א טראפענדעל וואסער אין ים אוקינוס, א ווערימל אויף אן אינזעל פון שלאנגען און עקדעשען, פון טיגערס און לעמפערטען, א גרעזעלע אין די גרויסע פעלדער און וועלדער. איין הויך פון ווינד. איין טראט פון א ווילדער חיה, איין מאל מיט דער קאסע פון שניטער — און

ער ווערט א גאַרניט, עפּר ואפּר, בעגראָבען און פּערשאָטען, אז קיין זכר. וועט ניט בלייבען.

אין די אלול־טעג ווערט דער איד א מין פּאוסט, וואָס אנערקענט טיף זיין מאכטלאָזיגקייט, וואָס וויים, אז איבער איהם שטעהט מעפּיס־טאָ און מאכט חוזק פון איהם...

אוי, דער מעפּיסטאָ, דער שטן, דער מקטרג — ווי די אידען אין אונזערע שטעדטלעך האָבען מורא געקראָגען פּאר איהם!

מה אני, מה חיי!

וואר בין איך און וואָס איז מיין לעבען!

און דער איד פּאנגט אָן צו בענרייפען די גאנצע קאָמעדיע פון לע־בען און די טראגעדיע פון טויט. דו ארבייטסט, דו האוועסט, דו שמא־יעסט, דו לויפסט אהין און אהער ווי א ווילדע קאַץ און מיט איין מאָל, פּלוצלונג, אונערוואַרטעט, ווי פון א בעהעלטענים, אהא! — קומט דער מלאך המות און מאכט אן ענד פון דיין גאנצען שטרעבען און לעבען, פון דיין גאנצען וועלען און קעמפּפען...

אויב עס זיינען ווירקליך געווען מענשען, וועלכע האָבען געלעבט ווי פילאָזאָפּען און דענקער, וועלכע האבען זיך ערקענט און מודה געווען זיי־ער נישטיגקייט און אונבעדייטענדקייט אין דעם גאנצען אוניווערזום— זיינען עס געווען אונזערע קליינשטעדטעלדיגע אידען און אידענעס.

עס איז לייכט חוזק צו מאכען פון די ווייבערשע תחנות, פון די מע־נערשע מלקות, און אנדערע משונה מאַדנע מנהגים, אבער זיינען זיי דען ניט א רעזולטאט פון דער גרויסער פילאָזאָפישער מורא פאר דעם „אונ־בעווּאוסטען"? זיינען זיי דען ניט א פּועל יוצא פון דער מאכטלאָזיג־קייט, וואס פאוסט האָט געפיהלט פאר דעם אונזעהבארען מעפיסטאָ?

און וואָלט דען ניט געטהאָן דאָסזעלבע וואָס אונזערע קליינשטער־טעלדיגע אידען טהוען א מאַדערנער פילאָזאָף, וועו ער וואָלט געלויבט, אז דער סוד פון דער וועלט איז איבער־נאַטירליך, אז מיר אלע ליגען כחומר ביד היוצר אין די הענד פון אן אלמעכטיגען, פון אן אלוויסענדען גאָט, וואָס וויים אלעם און קען אלעם, אין די הענד פון א גאָט, פון וועל־

מען מען קען ניט פערבאָרגען איין בעוועגונג, איין וואָרט, איין הויך, איין מחשבה ?...

וואָס וואָלט טהאָן א געפאנגענער, אן ארעסטאנט, וואָס זיצט מיט זיין פרוי און קינדער אין תפיסה, וואַרטענדיג א משפט. ער ווייס, אז דער ריכטער קען איהם און זיין קינד אפ'משפט'ן צום טויט, ער ווייס, אז ער קען פון איהם צונעהמען זיין פרוי און זיין קינד און איהם אליין איבערלאָזען עלענד און פערלאָזען אויף דער גרויסער וועלט: ער ווייס, אז ער קען פון איהם צונעהמען זיין פרנסה, איהם צו'משפט'ען א קראנקהייט, א צרה, אן אָנשיקענישׂ: ער ווייס פון דער אנדערער זייט, אז דער ריכטער, אויב ער זאָל נאָר וועלען, קען איהם גליקליך מאכען, קען איהם שענקען וועלטען פול מיט גליק און נחת, ער קען איהם צו'משפט'ן גענוג, רייכקייט, כבוד און אלע אנדערע תענוגים, אלעס הענגט אב נ ו ר פון איהם, פון דעם ריכטער, ער דארף נור ו ו ע ל ע ן — וואָלט דען דעמאָלט דער געפאנגענער זיך ניט געבויגען, זיך ניט געקניהט, געבעטען רחמים, געווויינט מיט ביטערע זודיגע טרעהרען און געזוכט אנדערע מיטלען ווי אזוי מפיים צו זיין אָט דעם, אין וועמעם הענד עס ליגט זיין מזל ?

און דאָ קומט די גרויסע בעדייטונג פון שופר.

דער שופר איז ניט קיין זיסער אינסטרומענט און שלום־וואָלף דער בעל־תוקע איז נעווים ניט נעווען קיין גרויסער שפיעלער, אָבער דער קול פון שופר האָט צומישט דעם שטן, דעם מעפיסטאָ: די תקיעות און די תרועות האָבען ניט דערלאָזען דעם קטיגור, דעם פראָקוראָר, צוואמענצושטעלען זיין בעשולדיגונגס־אקט און דעריבער האָט יעדער א הייליגען ציטער געגעבען, וועו ער האָט געהערט דעם שופר בלאָזען, און דעריבער איז ביי יעדען נעווען אזוי הייליג און טייער אָט דער פאָלירטער האָרן פון בארג, מיט וועלכען מען האָט געקענט צוטומלען דעם ערגסטען שונא — דעם שטן־המשחית.

דער שופר איז דער אידיש־נאציאָנאלער אינסטרומענט. אין דער גאנצער אידישער נעשיכטע האָט דער שופר נעשפיעלט אן אונגעהויערע ראָלע. אין מדבר, וועו די אידען זיינען נעלענגען צעווארפען אין זייע־

רע געצעלטען, האָט מען דורך דעם שופר געגעבען דעם סיגנאל, או ס׳איז שוין צייט זיך צו בעוועגען, צו מאכען נעהענטער דעם מהלך, וואָס האָט זיי אָבגעטיילט פון דעם פערשפּרייטען לאגר. האָט מען בעדארפט אייניגעהמען די שטארקע פעסטונג פון יריחו, האָט מען זיך בענוצט מיט׳ן שופר, און לעתיד לבוא, וועט משיח וועט קומען, וועט עס וועט זיין דער גרויסער קבוץ גליות, וועט מען וועט דארפען צונויפקלייבען אלע צוזייטע און צושפּרייטע אידעלעך, פון מזרח און פון מערב, פון צפון און פון דרום, וועט מען ניט אָנוועגען קיין אנדער אינסטרומענט, ווי אָט דעם שופר.

דער איד זעהט אין שופר זיין פּרייהייטס־רוף, דעם סיגנאל, וואָס זאָגט איהם אָן, או עס איז שוין צייט, או ער איז שוין געווג שטארק צוצוריסען די קייטען פון זיין שקלאפערי, פון זיין עבדות. און דערי־בער קלינגען אָט די האלב־ווילדע, בערגיגע, ניט־עסטעטישע טענער פון די תקיעות און די תרועות און די שברים׳ס ווי די שעהנסטע, שטאלצס־טע פּרייהייטס־מעלאדיע.

ניט דער טאָן גופא איז וויכטיג אין א מעלאדיע, נור דער אינהאלט, די נשמה, וועלכע דער טאָן פערקערפערט מיט זיך. און קענט איהר גע־פינען איז דער גאנצער מוזיק אזוי פיעל אינהאלט, אזוי פיעל געפיהלען, וועלכע זאלען זיין אויסגעדריקט דורך טענער, ווי די וועלכע אָט דער אידישער שופר דריקט אויס?

מוטה, מאכט, האפנונג, גבורה — אָט זיינען די געפיהלען, וועלכע ווערען אויסגעדריקט דורך דעם אלטען, פערצייטיגען בארג־סיגנאל, דורך דעם ארעמען קול פון שופר!

דער שופר האָט ניט פערשטארקט דעם אומעט, פערקעהרט, ער האָט איהם פערטריבען; ער האָט ערוועקט א מין נצחון־געפיהל, א פערלאנג צו קעמפּפען און צו זיעגען, צו בעזיעגען דעם שטן־מקטרג; ער האָט דער־מאָנט, אז אלע שונאי ישראל וועלען אין דער צוקונפט אויך בעזיעגט ווערען מיט דעם שופר של משיח.

דער שופר איז ביים אידען געווען א שטארקער וואפען, ווי זיך צו בע־שיצען פון די אָנגרייפער, פון די שונאים, און טאקע גלייך ראש חודש

אלול נאכ'ן דאוונען, וועו ער האט זיך פערערט די ערשטע תקיעה, תרועה. שברים, תקיעה, האט זיך דער איד געגומען צו דער ארבייט — צו עבודת הבורא. זיין לענגער אין בית המדרש, זאגען מעהר תהילים, געבען א ריכטיגע מאס און וואג, ניט רעדען קיין לשון־הרע, ניט טרייבען קיין רכילות און טאקע געבען אביסעל מעהר צדקה, ווי אין די טעג פון א גאנץ יאהר, וועו דער משפט איז ניט געשטאנען אזוי נאהנט פאר די אויגען.

און די אידישע פרויען! מישטיינס־געזאגט, וואס זיי האבען געקענט פיהרען מלחמה מיט'ן שטן! לערנען קענען זיי ניט, צום מינדסטען רעכענט מען זיי ניט, און זיך לאזען שלאגען מלקות טאר א אידענע ניט; די איינציגע זאך, וואס זי האט יא געקענט טהאן, איז ווייגען. נו, האס זי טאקע געווייגט. געווייגט פאר די אייגענע זינד, פאר די זינד פון מאן און איהרע קינדער און פאר די זינד פון כלל ישראל.

די אידישע פרוי האט חודש אלול געווייגט, פערגאסען טרעהרען, געגעבען צדקה אין מאיר בעל־הנס, געגאנגען אויפ'ן ריינעם ארט, געמאסטען פעלד, געריסען קברים, געבעטען זכות אבות, דערוועקט רחמנות ניט אזוי פון איהר'ט וועגען, ווי פון איהרע קליינע קינדערלעך'ס וועגען, וועלכע זיינען דאך געווים ריין און אונשולדיג און האבען נאך ניט פערזוכט דעם טעם פון זינד.

אז מען ווייגט זיך אוים וועלט לייבטער אויפ'ן הארצען, און די אידישע פרוי האט אין אמת'ן געפיהלט נאכ'ן ווייגען, ווי א שטיין איז ארונטער; זי האט זיך אנגעפאנגען צו טרייסטען, אז נאך אלעמען איז זי דאך ניט עלענד, נאט איז דאך א פאטער, אן אל רחום וחנון, און אויב ער וועט ניט פערגעהמען א י ה ר געבעט, דעם געבעט פון א זינדיגער אשה, וועט ער דאך געווים רחמנות האבען אין דעם זכות פון איהר זיידען דעם צדיק, זכרונו לברכה, און פון איהר מאמען, די צדקניות, וועלכע זיצען שוין געווים אין גן־ערן מיט די קרוינען אויף זייערע קעפ אזן געניסען פון דער שכינה. אט זיי, דער צדיק און די צדקניות, האבען געווים א גרויסע דעה, דאהרטען אויבען, אין דער פמליא של מעלה אזן וועלען שוין מלמד זכות זיין...

* * *

גרויס הנאה האָבען געהאט פון ראש חודש אלול די חדר־קינדער.

ערשטענס, האָט ראש חודש אלול דערמאָנט אַן דעם בין־הזמנים, ווען מען וועט געהן דעם גאנצען טאָג פריי, און אז אין צוויי וואָכען ארום, חצי אלול, וועט מען שוין אָנפאנגען צו געהן האלבע טעג; צווייטענס, איז געקומען די סדרה פון שופר בלאָזען, וואָס מיר האָבען שטארק האָט־געהאט.

דער בעסטער שופר־בלאָזער, אָדער ווי מען וואָלט איצט דאָס גערופען, דער „סטאר", איז ביי אונז געווען חיים'קע נאָטעס. חיים'קע נאָטע'ס זיידע איז געווען דער בעל־תוקע אין שוהל, און ער, חיים'קע, פלעגט זיך גאנץ אָפט צוכאָפען צום זיידען'ס טלית־זאק און אנטלייהען פון דאָרטען דעם שופר, דעם אמת'ען פערלמוטערנעם שופר, וואָס בענע דער דרעקסלער האָט געמאכט פון באראָן'ס האָרן לשמו ולשמה פאר דער שוהל.

צוליעב חיים'קען פלעגען מיר אויך געניסען א פאָר בלאָזען. געוועהנלעך האָבען מיר געזוכט אין דער צייט ניט צו זיין ברוגז מיט איהם, און ווען מען איז געווען מיט חיים'קען גוט, איז מען שוין ניט געווען קיין פערפאלענער.

חיים'קע איז געווען א גרויסער בעל־יושר, און פלעגט קיינעם ניט פון זיין כתה פערטיילען. יעדער חבר האָט בעדארפט מאכען דריי בלאָזען, ניט מעהר און ניט וועניגער. עם פלעגט נאָר ארויסקומען אמאָל א מחלוקה, אויב דער בלאָז איז געווען א גאנצער בלאָז אָדער ניט מעהר ווי א האלבער בלאָז, און עס קומט איבערצומאכען. פסק'ענען אזא האָרבע שאלה האָט נאָר געקענט אזא מומחה ווי חיים'קע אליין. ווי ער האָט געפסק'ענט, אזוי איז געבליבען.

חיים'קע איז אויך געווען אונזער רבי אין שופר־בלאָזען. ער פלעגט אָננעהמען זעהר פאָרזיכטיג דעם שופר אין הענטעל און אָנפאנגען צו בעפעהלען:

— אנו, שטעק ארויס דעם צונג, ניט דעם גאנצען צונג — פלעגט ער ווייטער מושטירען, ווען ער האָט געזעהן, אז דער צונג איז צופיעל ארויס, — נאָר א קליין פיצעל צינגעלע!

און וועז דער שפּיץ צונג איז לויט חיים'קעס השערה, נאָכדעם ווי ער האָט איהם אליין צורעכט געמאכט מיט זיינע בלאָטיגע הענדטלעך, נע־ווען ארויס ווי עס בעדארף צו זיין, ניט מעהר און ניט וועניגער, האָט ער אריינגעשטעקט דעם שמאלען ענד פון שופּר אויפ'ן שפּיץ צונג אין זיין חבר'ס מויל און האָט געגעבען א קאָמאנדע:

— נו, איצט נעהם צוריק ארויס דעם צונג און בלאָז!

דער בלאָז איז אבער געווען א פּוסטער, אָהן א קול.

חיים'קען האָט דאָס שטארק געקרענקט. „סטייטש, ער אליין האָט געלערענט און עס איז נאָרניט".

— באיסער (באשר) דו האָסט געבלאָזען מיט'ן גאנצען כח — פערענטפערט זיך חיים'קע, וועלכער האָט זיך געהאלטען פאר שולדיג, וואָס דער שופר האָט בשום אופן ניט געוואלט ארויסגעבען א קול.

— מיט'ן האלבען כח בלאָז! מיט האלבען כח!.. — קאָמאנדעזעט ווייטער חיים'קע.

בקיצור, וואָס זאל איך דא פיעל בריייען, מיר האָבען נאָנץ פינקטליך ערפילט חיים'קעס בעפעהלען. מיר האָבען געבלאָזען און נע־בלאָזען, מיט דער צונג און אָהן דער צונג, מיט א האלבען כח און מיט דעם גאנצען כח, ביז וואנעט מיר זיינען געבליבען אָהן לונגען בלאָ־זענדיג.

מילא, מיט די תקיעות פלענען מיר ווי עס איז נאָך דורכקומען, אפילו פאר דעם פערלענגערטען קוויטש פון די תקיעות גדולות האָבען מיר זיך ניט נעשראָקען.

שווער איז אונז געפאלען די שברים'ס און די תרועות. און איך האָב מורא, אז איהר וועט נאָך געפינען צווישען אונזערע חברים א כּה, אַ סך, וועלכע קענען נאָך עד היום ניט גוט בלאָזען..

די סקארבאווע יומים־נוראים׳דיגע נגונים.

אין דעם לאנגען טויזענד־יעהריגען גלות האבען די סקארבאווע נגונים פערזיסט און בע׳חן׳ט דאס אידיש לעבען.

אלע נאציאנען זינגען ביי זייערע תפילות אין די קירכען, אבער די נגונים, ווי שעהן זיי זאלען ניט זיין, זיינען ניט פערבונדען היסטאריש מיט דעם לעבען פון פאלק. ווי יעדעס נעזאנג דערהויבען די רעליגיעזע מעלאדיען דעם גייסט פון די, וואס האבען השתפכות הנפש, וואס טהוען זיך אויס פון דער גשמיות, פון דער טאג־טעגליכער וואכעדיגקייט און קומען אין א היליגען אָרט נענישען פון דער רוחניות, פון דעם העכער־רען סאָרט איבערלעבענישען און געפיהלען.

די רעליגיעזע לידער און מעלאדיען ביי די אומות העולם האבען אבער ניט דעם דורות־לאנגען ווידער־קול, וואס עס הילכט אב אין די אידישע הערצער, וועו עס ווערט געזונגען א סקארבאווער נגון פון די ימים נוראים.

די אידישע ימים־נוראים׳דיגע נגונים זיינען ניט רעליגיעז, נאר נ א צ י א נ א ל, אין זיי קלינגען אב טרויעריגע פאסירונגען פון אונזער געשיכטע, זיי דערצעהלען אונז אהן ווערטער, אהן ריטמען, דאס, וואס מיר זיינען אמאל, אין מיטעל־אלטער, אויסגעשטאנען אין שפאניען, וואס מיר האבען איבערגעלעבט אין פראנקרייך און אין ענגלאנד, אין דייטשלאנד און אין פוילען, און וואס מיר לעבען איבער איצט אין רוסלאנד.

די סקארבאָוע נגונים זיינען טיף איינגעוואָרצעלט אין דעם אידענ'ס נשמה. זיי זיינען געבוירען געוואָרען צוזאמען מיט די אידישע צרות און זיינען צוזאמען מיט זיי איבערגעגעבען געוואָרען בירושה. זיי זיינען נאָך ער היום דער אָבקלאנג פון די פריידען און ליידען, וואָס דאָס אידיש פאָלק האָט דורכגעמאכט אין פערלויף פון הונדערטער יאָהרען.

יעדער נגון האָט הינטער זיך א געשיכטע. יעדער נגון האָט ארויסגעשפראָצט פון א גרויסער פאסירונג אין אידישען פאָלקס־לעבען און איז דעריבער פערקניפט מיט איהם דורך טויזענדער פעדים.

די אידישע נגונים דארפען ניט האָבען קיין אָרגעל־בעגלייטונג. די סטרונעס פון דער נשמה גופא בעגלייטען און גיבען־צו א זיסען האָרמאָנישען קאָלאָריט צו די הארציגע נגונים.

די סקארבאָוע נגונים האלטען געווים ניט אויס די כללים פון קאָמפאָזיציע און קאונטער־פונקט, אבער האלט דען דאָס גאנצע היסטאָריש לעבען פון אידישען פאָלק אויס די געזעצען פון די פעלקער'ס געבורט און טויט?

דער כל נדרי פון'ם קאָמפאָזיטאָר בארוף איז ליוט דער וויסענשאפט פון מוזיק א העכערעם ווערק ווי דער כל נדרי, וואָס רבי יאָסעל, דער חזן פון דער אלטער שול, האָט געזונגען, אבער דעם חזן'ס כל נדרי נעהמט מעהר די אידישע הערצער. דער אידישער אויער הערט אין איהם דעם אידישען קרעכץ. ער פיהלט זיין התקרבות מיט איהם און דעריבער מאכט דעם פרומען חזן'ס נגון א סך א טיפערען איינדרוק ווי בארוף'ס קאָמפאָזיציע. די אידישע נגונים זיינען אלט, אבער ניט אָבגעלעבט. זיי טראָגען אין זיך דעם שטעמפעל פון דעם גאנצען עבר. דאָס איז די אלטקייט פון א פידעל וואָס שפיעלט אלץ בעסער, וואָס מעהר יאָהרען זי האָט.

דער איד איז בכלל מעהר נוטה צו טרויעריגע, אומעטיגע נגונים. דער־אי־אי־אי איז איהם נעהנטער ווי דער אי־אי־אי. אפילו אין א שמחת־תורה'דיגן פרעהליכם זיינען פאָראן מעהר טרויעריגע טענער ווי פרעהליכע; די מאָטיוון זיינען מעהר אומעטיגע ווי לעבעדיגע. אין די יומים־נוראים'דיגע נגונים פיהלט זיך דער איד אינגאנצען ווי א פיש אין

וואסער. דאָ הערט ער ז י י ן טאָן, דעם אמת אידישען טאָן, וואָס בעגיסט מיט באלזאם זיין צובראכען הארץ און זיין פערוואונדעטע נשמה.

דער איד פיהלט אן ערלייכטערונג, וועז ער קען לכל הפחות הויך קרעכצען, וועז ער קען הויך אבזיפצען און ביי א סקארבאווען נגון זיפצט ער וויפיעל איהם גלוסט זיך. ער זיפצט בקול רם, אין כאר, צוזאמען מיט אלע אידען, וועלכע פיהלען אויך א נויטוועגדינקייט ארויסצוזינגען די אינערליכע מרה־שחורה, וואָס איז שווער און גרויס און דריקט דאָס הארץ אין דעם ענגען און שמאלען ברוסט־קאסטען.

האָט איהר אמאל געזעהן דעם זקן רבי ישראל שמחה'ס, דעם בעל שחרית פון אונזער בית המדרש, וועז ער זינגט אדער בעסער, וועז ער זיפצט אוים דעם המלך?

אונז, קלייניוואָרג, האָט מען געזאָגט, אז מען טאָר ניט קוקען אין פנים אריין די כהנים, וועז זיי דוכענען און דעם יומים־נוראים'דיגען בעל תפילה, וועז ער איז זיך מכין צו זיין דער שליח־צבור.

מיר האָבען זיך אבער ניט געקענט איינהאלטש און האָבען ציי־טענווייז געכאפט א קוק. אן אימה פלענט אונז דעמאלט ארומנעהמען. שטעלט איהר פאָר אן אלטען גרייז־גרויען אידען, וואָס האָט שוין דורכ־געמאכט אן ערך זיבען צעהנדליג יאהרען, וואָס האָט שוין באלד אוים־געגעבענע אייניקלעך, שטעהט מיט אן אפען האָריג הארץ, אנגעטאָן אין א ווייסען קיטעל, אויסגעהיעלט אין א טלית, די עטרה אריבערגעוואָר־פען איבער'ן קאָפ, שטעהט און שאקעלט זיך איבער'ן אפענעם גרויסען מחזור און זינגט מיט א שטארקער באסאָווער שטים.

ער זינגט ניט אליין. דער גאנצער עולם זינגט מיט איהם צוזאמען. אלט און יונג, קליין און גרויס — אלע זינגען. הונדערטער, טויזענדער אידען שטעהען מיט טליתים אויף זייערע קעפ און העלפען זינגען דעם אי־אי־אי פאר'ן ה־מ־ל־ך.

דעם בעל תפילה רבי ישראל ארט ניט, וואָס די הונדערטער משוררים זינגען ניט אין טאָן. ער אליין האָט אין זיין לעבען אפילו קיין שטים־גאפעל אין האנד ניט געהאלטען און די אקטאווען נעהמט ער ניט אזוי

ווי עס שטעהט געשריבען **אין די** „נאטען", **נאר ווי ער** איז אנגעלייגט. דריקט איהם שטארק אויפ'ן הארצען, נעהמט **ער א הויבע** אקטאווע און ברומט ווי א לייב דעם פארגעזאנג פון ה'מ'לך.

רבי ישראל, דער בעל שחרית, איז געווען **א שטארקער איד** מיט א **שטארקע הארץ. זיינע** פריוואטע צרות **האט ער אריבערגעטראגען** ווי **א** גבור. **ער** האט קיינמאל זיך ניט בעקלאגט אויף זיין מזל. ער פלעגט אויף אלע **זיינע צרות** מצדיק את הדין זיין. וועז ער **האט** געהערט, אז **זיין בעליעבטער זון**, איינער פון די חובבי ציון, פון די ערשטע פיאנירען, וואס **האבען** זיך בעזעצט אין ארץ ישראל, איז **געשטארבען** פון דעם **נעלעז פיבער און האט** איבערגעלאזען א יונגע אלמנה מיט פיער יתומים־לעך. **האט ער** ניט **געהאט** טענות צום רבונו של עולם. **נאך די** וועלטער: ברוך דיין אמת, **וואס ער האט** ארויפגעזאגט מיט די בלוט פון זיין האר־צען, **האט ער** אויפגעהויבען די האנט צום הימל **און האט** געזאגט: ד' נתן וד' לקח — **גאט האט** געגעבען און גאט **האט צוגענומען.**

רבי ישראל **האט** אין זיין לעבען ניט געווייגט, **אבער דא** פאר'ן ה'מ'לך **האבען** גרויסע טרעהרען ארויסגעפלויסט פון זייע **אויגען**, זיך **נעקייקעלט** איבער זייע איינגעפאלענע, איינגעטריקענטע, **געלע** באקען **און** ארונטערגערונען אויפ'ן מחזור.

איך קען נאך עד היום ניט פערגעסען רבי ישראל'ס טרערען, די גרויסע, **געזאלצענע**, **וואראמע** טרערען, **וועלכע האבען** גערונען און גע־טריפט אויף דעם גרויסען מחזור.

דאס זיינען ניט געווען טרערען פון אייגענע צרות. **דאס זיינען** ניט געווען טרערען פון א יחיד. דאס זיינען געווען כלל טרערען. **אין** רבי ישראל'ס **טרערען האבען** זיך אבגעשפיגעלט די צרות פון **גאנצען** כלל. **דאס זיינען** געווען **טרערען**, וועלכע פלויסען אין דעם בעכער, אין דעם כס הדמעות, **וואס שטעהט** אויבען אין די הימלען, נעבען כסא הכבוד און **ווארט** ביז **ער זאל** פול **ווערען** כדי משיח **זאל** קענען קומען...

רבי ישראל האט געוואוסט די גרויסע אחריות, **וואס ער** נעהמט אויף זיך דערמיט, **וואס** ער ווערט דער שליח צבור פאר אן עדה **אי־דען** אין דעם טאג, וועז גאט ברוך הוא אליין קעניגט. ער **האט** געוואוסט,

אז אויב ער זאל חס ושלום נכשל ווערען אין א תפילה, קען דערפון לויי־דען דער גאנצער צבור; אויב ער זאל חלילה פערבייטען א תקיעה אויף א תרועה, א תרועה אויף א שברים, קען דער שטן האבען א פתחון פה... און ער האט דעריבער אזוי געווויינט און געקרעכצט ביים ה־מ־ל־ך, דאם ערשטע ווארט מיט וואס ער פאנגט אן זיינע תפילות אלס א שליח צבור.

דאם וואס דער בעל שחרית רבי ישראל האט געפיהלט און אויסגע־קרעכצט מיט זיין אי־אי־אי פאר'ן ה־מ־ל־ך, האט מיט אייניגע שעה שפעטער אויסגעדריקט דער בעל מוסף רבי מרדכי־שמואל דורך ווערטער מיט זיין הנני...

און אזוי ווי ביים ה־מ־ל־ך אזוי אויך ביי הנני האט די ערה אידען געזונגען צוואמען מיט'ן חזן און עס האט זיך בעקומען אן אלגעמיינע, אינהייטליכע, הייליגע שטימונג, וואס האט געהערשט די גאנצע יומים נוראים.

די ערשטע סליחות.

שבת פאר די ערשטע סליחות איז די שטעדטעל געוואָרען אונרו־היג. א שטילער פחד האָט איבער אלעמען פערשפרייט זייגע טונסעלע פליגלען. די מורא פאר דעם גרויסען יום הדין, וואו דער שופט עליון וועט פאַרערן א חשבון פון אלע מעשים, איז געווען קענטיג אויף די געזיכטער.

אלע — פרויען און מענער, קליין און גרויס, אלט און יונג — אלע האָבען אָנגעפאנגען צו מאכען הכנות פאר ראש השנה, וועו דער מזל פון די רשעים גמורים און פון די צדיקים גמורים וועט גלייך ווערען בעשטימט.

אן אימה פאלט אָן, וועו מען זיצט אין א געריכט־הויז, וואו מען איז דן דיני נפשות. די, וועלכע זיינען אין משפט פערמישט, ציטערען ביי יעדער בעווענונג פון ריכטער. די הכנות אוז דער גאנצער סדר פון אויסקלייבען די געשוואָרענע נעהמען ארויס די געזונט. אוז דאָ קומט דער לעצטער שבת פאר דעם גרויסען וועלט־געריכט! גלייך ווי דער שבת ענ־דיגט זיך, רופט דער ריכטער פון אויבען, דער שופט עליון, דעם קטיגור מיט'ן סניגור, זיי זאָלען זיך אָנגרייטען מיט זייערע טענות. איז דען א וואונדער, אז דער גאנצער עולם האָט געהאלטען אין איין פחדן, אין איין ציטערען אַין די טעג פאר ראש השנה?

תפילה איז איינע פון די מיטלען, ווי מבטל צו זיין א שלעכטע גזירה אוז דער עולם האָט זיך זעהר שטארק געגומען אָט פאר דעם מי־טל. אין די עטליכע טעג, וואָס זיינען געבליבען ביז ראש השנה, קען מען נאָך א סך פועל'ן ביי דעם רבונו של עולם אוז מען טאָר ניט פער־

לירען די געלעגנהייט, כל זמן עס איז נאך ניט צו־שפעט.

שבת נאך מנחה איז דער עולם ניט אוועק אהיים צו שלוש סעודות ווי דער מנהג איז, נאר איז געבליבען זיצען אין שול נופא. דאס עסען האט איבערהויפט געשפיעלט א קליינע ראלע אין די טעג פון די ערשטע סליחות ביז מוצאי יום כפור. אזוינע פרומע אידען ווי רבי נאטל לאה־דבורה'ס, ר' הלל וועלווע העלמען'ס און אבא דער בית־דין שמש פלענען די גאנצע צייט פאסטען, בפועל ממש פאסטען. יעדען אוועגד נאך מעריב פלעגען זיי זיך וואשען און נעהמען אין מויל אריין א פאר כזיית'ן, אבער ניט מעהר ווי כזיית'ן, אונטערצולעהנען דאס הארץ, כדי זיי זאל־לען קענען אויך מארגען וווייטער פאסטען.

גלייך נאר ווי עס האבען זיך געווייזען די ערשטע סמנים פון'ם בין השמשות איז ארויך אויפ'ן בימה שלמה תהלים זאגער און האט אננע־פאנגען מיט אן אומעטיגער, וויינענדיגער, אבער הארציגער שטים:

אשרי תמימי דרך התולכים בתורת ד.

און די עדה אידען האט געענטפערט:

אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו.

און אזוי האט זיך א פסוק אום א פסוק געביטען שלמה מיט'ן גאנ־צען צבור ביז וואנעט אין שול איז געווארען חשך פינסטער.

שלמה תהלים זאגער האט ניט בעלאנגט צו די כלי קודש. מען האט איהם וויפיעל מאל פארגעשלאגען, ער זאל ווערען אין א מנין א שמש, אבער ער האט די שמשות ניט אננענומען.

— גאט ברוך הוא האט מיר געשאנקען א פאר הענט און איך ווייל האבען חיונה פון יגיעי כפי — פלעגט ער שטענדיג בטעמה'ן זיין אבזאג פון א קהל'שע משרה.

מלאכות האט שלמה געהאט א סך. זומער צייט פלעגט ער זיך פארקע־נען אין זיין גארטען, וואס ער האט געקראגען בירושה, פלעגט ארונטער־נעהמען אביסעל בולבעס, מערען, ספרוטען און אנדערע ירקות, זיי פערפאקען אין זעק און אליין אוועקטראגען אויפ'ן מארק פערקויפען.

ווינטער איז שלמה געווארען אן אייבינדער און האט זיך געפיהלט גליקליך, וועז זיינע הענט פלעגען דארפען אייבינדען די גמארא'ס, די

משניות'ן און אנדערע הייליגע ספרים. קיין למדן איז ער ניט געווען. אפילו ביים עיין יעקוב פלעגט ער זיצען אהן כונה און אונטערכאפען אמאל א דרעמעל. דערפאר איז ער אבער געווען א גרויסער בעל תהלים.

פון א וואך נאך דער חתונה אן — און דאס איז געווען אן ערך פערציג יאהר — האט שלמה ניט פערפעהלט צו זאגען לכל הפחות א יום תהלים פאר'ן דאוונען. דאס איז געווען אין מיטען וואך.

שבת פלעגט שלמה ניט נאר זאגען פאר זיך, נאר אויך פארזאגען פאר אנדערע תהלים. זומערצייט פלעגט שלמה שבת נאכ'ן עסען, וועו אלע פלעגען נאך שלאפען, אוועק אין שול און צוואמען מיט א פאר מנינים פון זיין חברה תהלים דורכזאגען דעם תהלים פון אנפאנג ביז'ן סוף. ווינטער, וועו די טעג זיינען קורץ און מען קען ניט בעווייזען דורכצוזאגען דעם תהלים בייטאג, פלעגט שלמה אויפשטעהן דריי אזייגער פארטאג.

אלע האבען געוואוסט, אז אין די פערציג יאהר האט שלמה נאך ניט פערפעהלט איין שבת אפילו צו געהן אין שול צו תהלים. און קומען פלעגט שלמה אין שול פינקטליך, צו דער רגע. קיינע שטורעמס, קיינע פרעסט און קיין רעגענס האבען ניט געקענט מאכען, אז שלמה זאל פערשפעטיגען צום תהלים. די וועלכע האבען געוואוינט אין די גאסען, וואו שלמה פלעגט דארפען דורכגעהן אין שול אריין, זיינען שוין געווען גוט בעקאנט מיט זיינע טריט און פלעגען דערקענען זיין גאנג. אפילו די הינט פון שטעדטעל האבען, משמעות, שוין גוט געקענט שלמה'ס הילוך. זיי האבען קיינמאל ניט געבילט וועו ער איז געגאנגען.

— עס איז שוין דריי אזייגער פארטאג, שלמה געהט שוין תהלים זאגען — פלעגט א לוסטיגע חברה, וואס האט זיך ערגעץ וואו פערשפעטיגט און ניט געוואוסט די צייט, א כאפ געבען.

אויך די וועכטער און די שטעדטעלשע גויים האבען נאך שלמה'ס טריט דערקענט די צייט. שלמה פלעגט געהן אהן א לאמטערן. ער האט געקענט דעם וועג אין דער פינסטער. פערציג יאהר ווי ער געהט אויף איהם...

דאָס תהלים זאָגען איז פאר שלמה'ן נעווען ניט א מצוה, ניט א חוב, ניט א מוז, נאָר א גרויסער תענוג, א שטיק עולם הזה. אזוי האָט שלמה טאקע מפורש אליין זיך מודה געווען: „עס איז אן עולם הזה צו זאָגען א פאָר פסוקים תהלים".

וועז שלמה האָט א זאָג געטהאָן א למנצח בנגינות, א מזמור שיר, פלעגט ער וועלען מאָדנע בעגייסטערט, זיין פנים האָט אָנגעפאנגען צו לייכטען און פון זיינע אויגען האָט דורכגעשטראהלט אן אינערליכע התלהבות. זיין נשמה איז דערהויבען געוואָרען פון דוד המלך'ס פאָעזיע און מען האָט נעזעהן, ווי ער הערט נאָך איצט, נאָך א שעהנע פאָר טויזענד יאָהר, יערען קלאנג, יערע בעווענגונג פון דוד'ס הארפע.

אזוי ווי דאָס תהלים זאָגען פלעגט א נאנץ יאָהר פאָרקומען, וועז דער נעווענהליכער עולם שלאָפט, האָט מען שלמה'ן וויניג וואָס נעזעהן. פון ראש חודש אלול האָט זיך שלמה אָנגעפאנגען אפט צו ווייזען אויפ'ן בימה, אפילו וועז דער עולם האָט ניט געשלאָפען, און פון שבת נאָך מנחה פאר די ערשטע סליחות ביז דעם אָוונד פון כפרות שלאָגען איז שלמה נעווען דער אמת'ער הערשער פון דער בימה.

קוים האָט ער נעזעהן, אז דער עולם שטעהט אין שול סתם אזוי און שמועסט, האָט ער גלייך דערלאנגט א פאטש אויפ'ן שולחן און אָנ־נעפאנגען מיט א ניגון אן אשרי האיש אָדער אן אשרי תמימי דרך... און וועז שלמה האָט אָנגעפאנגען, האָט ער זיך שוין פון תהלים ניט אזוי גיך אָבגעריסען. ער האָט געזאָגט און געזאָגט אָהן אן אויפהער ביז וואָ־נעט עס איז געקומען די צייט פון דאוונען.

* *

די הקדמה צו די ערשטע סליחות איז נעווען דער „מזמור לדוד", וואָס דער חזן מיט די משוררים האָבען געזונגען פאר מעריב.

דער מזמור לדוד איז געווען דער אריינפאָהר, די „אָוועדטיור" צו די סליחות טעג און צו די עשרת ימי שובה. מיט דעם מזמור לדוד איז דער חזן צום ערשטען ארויסגעטראָטען מיט זיינע ימים־נוראים'דיגע נגונים.

יעדעם יאָהר פלעגט דער חזן אנדערש זינגען דעם מזמור, אבער ווי דער ניגון זאָל געווען זיין ניי, האָבען זיך אין איהם שטענדיג אבגעקלונגען. ווי א ווידער־קול, די טענער פון די סקארבאָווע מעלאָדיען פון ראש השנה און יום כפור.

שעהן און הייליג איז געווען די שטימונג ביים מזמור לדוד.

אין שול איז געווען פינסטער. א געוויסע מעלאנכאָליע האָט געקלעמט און גענומען פאר'ן הארצען. איטלעכער האָט געפיהלט, אז עס קומען אָן שרעקלעכע, פירכטערליכע טעג; טעג, וועו דער גייסט דארף אויפנעהמען דעם קערפער, וועו די רוחניות דארפען אריבערוועגען די גשמיות, וועו די נשמה דארף זיך טובל זיין אין א ים פון תפילות און תחנונים. עס קומט א צייט, וועו מען דארף זיך אויסטהאָן פון די קלייניגליכע מענשליכע בעגעהרען און תשוקות, וועו מען דארף זיך רייסען פון דער ערד און שטרעבען צו די הימלען, וועו מען דארף זיין מעהר געטליך ווי מענשליך. אין הסכם מיט אָט אוא שטימונג האָט דער חזן געזונגען; געזונגען א תפילה, א מזמור צו דעם קעניג פון אלע קעניגען, צו דעם מלך מלכי המלכים.

מאוים'דיג, אבער שעהן און הייליג האָט מען אין יענע מינוטען געפיהלט!

נאָך מעריב האָט זיך דער עולם געזעגענט, כדי אין גיכען זיך צו זעהן צו די ערשטע סליחות.

שבת־צו־נאכט זיינען אנדערע געגאנגען שלאָפען צו־שפעט און אנדערע צו־פריה. די אינגערע, די וועלטליכע, די סוחרים האָבען נעווארט ביז האלבע נאכט און האָבען שוין דאן אָבגע'פטר'ט די סליחות. די פרומע אידען אבער האָבען זיך געלעגט פריה שלאָפען כדי אויפצושטעהן אויף מאָרגען קודם עלות הבוקר, וועו עס איז נאָך רעכט־פינסטער.

צווישען אזייגער ביינאכט איז אבא דער שול־רופער ארומגעלאָפען מיט זיין גראבען רַאהרענעם שטעקען אין איין האנט און מיט א גרויסען לאמטערן, וואו עס האָט זיך געהויבען ארויף און ארונטער דער טונקעלער פלאם פון א חלב'נע ליכט, אין דער צווייטער האנט, און האָט גערופען צו די ערשטע סליחות.

אבא דער שול־רופער איז געגאנגען פון הויז צו הויז און האט אנגעקלאפט אין די לאדענס פון די פענסטער:

שטארקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

א מוטער שטעהט מיט פערשלאפענע, קלעפיגע אויגען און וויגט איהר קינד, וואס איז אזוי אונרוהיג און וויל ניט אויפהערען צו וויינען. זי גיט א ציטער, וועז אבא קלאפט אן אין לאדען און שרייט אוים מיט זיין דיקען הייזעריגען קול:

שטארקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

ערגעץ וואו דרעהט זיך א חולה אויף זיין קראנקען בעט, וואו זייגע וועהטאגען לאזען איהם ניט רוהען און צעווייגט זיך, וועז צו זייגע אויערען טראגט זיך אבא'ס אומעטיגער הארץ־נאגענדיגער פזמון:

שטארקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

דער וויגט פייפט און ברומט און לאזט ארוים אלעריי משונה וויילדע קולות. די בלעטער פון די פייכטע בוימער וואהרפען זיך איינע אויף די אנדערע און סוד'ען זיך. ניט וועניג פון זיי פאלען אויף דער וויכער בלאטיגער ערד. פון דער וויטענס טראגט זיך דער רוגזה'דיגער נערויש פון די וואסער אין טייך, וואס פליסט און פליסט אהן אן אויפהער, אהן א צוועק, און אבא דער שול־רופער קלאפט אין טיר און אין פענסטער:

שטארקט זיך לעבודת הבורא!

שטעהט אויף צו די ערשטע סליחות!

ראש השנה.

נייַיאָהר ווערט ביי אלע פעלקער און נאציאָנען בעגעגענט מיט גרויס פּאראד, ביי אידען ווערט ראש השנה בעגעגענט מיט שרעק. די גויים פרעהען זיך מיט'ן ערשטען טאָג פון'ם נייעם יאָהר. מען זינגט, מען טאנצט, מען הוליעט; די אידען בעוויינען איהם, מען קלאָגט, מען פערגיסט טרעהרען, מען ילֿלה'ט.

געזונטע, נאָרמאלע, לעבענס פרייַדיגע מענשען זיינען זאָרגלאָז בנוגע דער צוקונפט; זייער לעבען פלֿיסט רעגעלמעסיג, אָהן בעזונדערע איבערראשונגען און ענטוישונגען. ציטעריגע, נערוועאישע, בעזאָרגטע מענשען האלטען אין איין מורא האָבען, אין איין איבערקלעהרען.

דער איד האָט א רעכט צו זיין פערזאָרגט. ער וויים פון ערפאהרונג, אז ווי שלעכט עס איז, קען זיין נאָך ערגער און א מאָרנער פּחד נעהמט איהם דורך. שווארצע, פינסטערע פּאַרשטעלונגען און בילדער פאנגען זיך אָן צו מאלען אין זיין קאָפּ, ווען ער דריגט אריין אין דער צוקונפט, וואָס איז פערשטעלט מיט א געהיימניספולען שלייער. ווער וויים, וואָס דער נייער יאָהר וועט מיט זיך ברייננען? אלע בעשעפענישען פון דער וועלט ווערען גע'משפט. אלעמענס מעשים ווערען איצט נאָכגעזוכט. דאָס בוך פון די פאסירונגען, פון די קלענסטע ביז די גרעסטע, ליגט אפען פאר דעם אויבערשטען וועלט־ריכטער, פאר דעם שופט עליון. עס העלפט דא ניט קיין לייקענען. איטלעכער האָט מיט זיין אייגען האנד פערשריבען זיינע גוטע און שלעכטע מעשים. ווער וויים, ווי דער פּסק דין וועט זיין? ווער וויים, וואָס פאר אן איבערקעהרעניש עס קען נאָך פּאַרקומען?

דער שטארקסטער מאמענט, דער פסיכאלאגישער מאמענט פון ראש השנה, ווי פון די ימים נוראים בכלל, קומט פאר ביים ונתנה תוקף. דער ונתנה תוקף דריקט אויס די שטימונג, וואס הערשט; עס ווערט דא ארויסגעזאגט מיט ווערטער, וואס דריקט אלעמען אויפ'ן הארצען. און דעריבער ווייגען אזוי אידען אין שול, ווען זיי זאגען ונתנה תוקף:

„מי יחיה ומי ימות, מי בחרב ומי בחנית".

די גאנצע געהיימנים פון דעם מארגענדיגען טאג, די צוקונפט, שטעלט זיך דא די אידען פאר אין איהר גאנצער גרויזאמקייט.

אפשר טאקע — טראכט זיך א גוטע אידישע מוטער — וועט איהר'ס א קינד פערוואגלט ווערען ערגעץ־וואו אין עק וועלט און זי וועט פון איהם אפילו קיין בריוועלע ניט האבען; אפשר — טראכט איבער א טרייער פרומער פאטער — וועט זיינע א טאכטער ארונטער־געהן פון גלייכען וועג: אפשר — קלעהרען זיי ביידע איבער מיט שרעק— וועט קומען דער טויט און ארויסרייסען אימיצען פון זייערע גלייעבטע. אפשר...

מען איז ביי גאט אין די הענד און מען ווייס ניט וואס מארגען און איבערמארגען וועט זיין. מען ווייס ניט, וואס די צוקונפט וועט מיט זיך ברייגגען. און אט דיזער געדאנק: טאמער, אפשר קען זיך, חס ושלום, עפעס וואס טרעפען, רופט ארויס א שוידער, א געוויין, א יללה.

די גאנצע אידישע לעבענס פילאזאפיע איז א גאנץ אנדערע, ווי די לעבענס פילאזאפיע פון די אומות העולם.

בעת מיר לעבען לעבען מיר,
און קומט דער טויט שטארבען מיר.
אזוי דענקען די גויים.

דעם אידען געהט ניט איין דאס לעבען אויס מורא פאר'ן טויט. דער איד פערטיפט זיך מעהר אין די פראגען פון „זיין" און „ניט זיין", פון „וועדען און פערגעהן" און פערשטעהט דעריבער גרינדליכער דעם אונזיכערען פלאץ, וואס ער פערנעהמט אין דער וועלט.

דאס אידיש לעבען איז אזוי אונגארמאל, איז אזוי אונטערגעוואר־

פען פערשידענע סבות, דאָס עס האָט זיך געמוזט אויסארבייטען א מין שרעקעדיגער, אונזיכערער געדאנקען־נאנג.

דער איד האלט ניט נאָר אין איין קלעהרען, נאָר אין איין א י ־ ב ע ר קלעהרען, דער א פ ש ר הערט ניט אויף איהם צו נאָנען. אין יעדער גרויסער שמחה גנב'עט זיך ווי א גיפטיגער שלאנג אריין דער „אפשר" און פערשטערט זי.

ווערט געבוירען א קינד, פאנגט דער פאָטער אָן איבערצוקלעהרען: אפשר וועט דאָס קינד זיך ניט האָדעווען ווי עס בעדארף צו זיין, אפשר וועט עס ארונטער פון דרך הישר און וועט האָבען פון איהם מעהר צער ווי נחמה. פיהרט א מוטער איהר טאָכטער צו דער חופה, האלט זי אין איין ווייניגען. איהר טאָכטער קומט איצט אריין אין א נייער וועלט, זי פאנגט אָן צו פיהרען א נייַ לעבען, אפשר... אפשר וועט דאָס לעבען בריינגען מעהר צרות ווי גליק, מעהר ליידען ווי פרייַדען.

ראש השנה און יום כפור לעבט דער איד איבער א וועלט מיט נע־דאנקען. אין זיין מח שטויסען זיך צוזאמען, ווי די כוואליעם פון ים, פערשידענע געפיהלען: שרעק און בטחון, חרטה און בעשלאָסענקייט, יאוש און האָפענונג. דער גרונד־געדאנק, דער לייט מאָטיוו פון אָט די אלע נשמה־בעוועגונגען איז די מורא פאר דאָס אונבעווואוסטע, די אונזיכער־קייט מיט דעם שפעטער, דער מי יחיה ומי ימות, דער מי בחרב ומי ברעב: די אלע אנדערע נעדאנקען און רעיונות זיינען בלויז ניואנסען, בעגלייטונגען פון אָט דעם לייט־מאָטיוו, וואָס געהט דורך ווי א רויטער פאָדים דורך אלע תפילות, פיוטים און שפיגעלט זיך אָב אין די נגונים.

א חוץ ביי ונתנה תוקף, זיינען זעהר שטארק די מאָמענטען ביים שופר בלאָזען.

צום שופר בלאָזען מוזען קומען אלע, אלט און יונג, קליין און גרויס. די קראנקע לאָזען איבער די בעט, די אמען — די זויגלינגע, אפילו די דיענסט־מיידלעך לאָזען איבער דעם צימעס, טהוען אָן א ווייסען פאר־טוך און קומען צו זייערע באלעבאָסטעס אין דער וווייבערשער שול העד־רען שופר בלאָזען.

דאָ דארף מען בייקומען דעם ערנסטען שונא, דעם אונזעהבארען שוואַרצען פיינד, דעם מקטרג, דעם שטן, און אלע מוזען זיין דערביי, קיין־נער טאָר ניט פעהלען.

אום צו קענען שלאָגען דעם שונא דארף קודם כל בעשאפען ווערען אן אלגעמיינע שטימונג, א מלחמה שטימונג. דאָס ווערט געטהאָן דורך דעם למנצח, וואָס יעדערער מוז איבערזאָגען זיבען מאל נאָכאָנאַנד.

אין בית המדרש איז שטיל. אלע שטעהען מיט די טליתים איבער די קעפ, מיט'ן פנים צום מזרח און ווארטען. די קליינע קינדער שטעהען לעבען די טאטעס, וועלכע היליען זיי איין מיט זייערע טליתים.

עס עפענט זיך די טיר פון בית המדרש און לייכטע לאנגזאמע טריט שניידען דורך די שטילקייט. דאָס קומט רבי שלום וואלף דער בעל תוקע פון מקוה, וואו ער איז זיך טובל פאר די תקיעות.

עס דויערט ניט לאנג און שלום וואלף שטעהט שוין אויפ'ן בימה אין זאקען, אנגעטהאָן אין א קלאָר־ווייסען קיטעל און איינגעוויקעלט אין א גרויסען טלית. אין עזרת נשים בעווענען זיך ווייסע לייליעבער— תכריכים, וועלכע לעבעדיגע מענשען האָבען אנגעטהאָן. עס דוכט זיך, אז אויך טויטע האָבען זיך אויפגעהויבען פון זייערע קברים און געקומען אין זייערע תכריכים הערען שופר צווישען די לעבעדיגע.

רבי שלום וואלף הויבט אן מיט א ווייענדיגער, הייזערינער שטים, אין וועלכער עס האָט זיך געפיהלט אי געבעט, אי רחמנות, אי גבורה:

למנצח בנגינות מזמור שיר...

און גלייך נאָר, ווי שלום וואלף האָט ארויסגעזאָגט די ערשטע ווערטער, האָט די גאנצע עדה אידען אנגעפאנגען צו זאָגען דעם למנצח.

ווי אין א ברויזיגען, שטורעמדיגען ים, וואו פערשידענע כוואליעס מישען זיך אינאיינעם אוים און לאָזען ארויס א מאָדנעם גערויש, אזוי האָבען זיך די פערשידענע הונדערטער שטימען דורכגעמישט אין איין שטארקען שאלען, וואָס איז בעגליט געוואָרען מיט ביטערע געוויינען און שלוכצען, וועלכע האָבען זיך געטראָגען פון דער ווייבערשער שול. קיין איין־איינציג וואָרט, קיין איין־איינציג שטים האָט מען אין דעם

שאלען און דעם גאנצען מענשליכען זשומען ניט געקענט אונטערשיי־דען. אלעם איז געווען דורכגעמישט און דורכגעפלאכטען אין איינעם.

מיט איין מאל האט דאם תהילים זאגען אויפגעהערט. דער וויבער־שער געוויין איז אבגעהאקט געוואָרען. אין בית המדרש איז צוריק ge־וואָרען שטיל, נאך שטילער ווי פריהער. די עלטערע האבען איינגעהאלטען דעם אטעם און די קינדער האבען מורא געהאט ארויסצולאזען א פיפס. די הערצער האבען געקלאפט. דער עולם איז געשטאנען אין ציטערנים און געדולדיג געווארט...

שלום וואלף האט זיך אויסגעהוסט און ווען אלע האבען געפיהלט, אז ער האט שוין אריינגעשטעלט דעם שופר אין מויל, האט דער בעל שחרית, רבי ישראל צעסנעם, וועלכער איז אויפגעשטאנען פינף אזיינער אין דער פריה און פון דאן אן זיך ניט אוועקגעזעצט, וועלכער איז דריי שעה נאכאנאנד געשטאנען פאר'ן עמוד און געדאוונט שחרית — פלוצלונג א געשריי געגעבען מיט גרויס גבורה:

תק־י־עה!!

און שלום וואלף לאזט ארויס פון שופר א קלאהרע לאנגע תקיעה, פאר וועלכער דער שטן האט געמוזט צוטומלט ווערען.

ש־ב־ר־ם...

סופלירט ווייטער רבי ישראל מיט א שטארקען באסאוון קול.

און ר' שלום וואלף צוהאקט אזוי קונציג דעם לאנגען טאן פון דער תקיעה אין קלייניע טיילען און ענטפערט דורכ'ן שופר אויף רבי ישראל'ס סיגנאל.

— תרועה!!

שרייט ווייטער רבי ישראל מיט מעהר שטארק און מיט מעהר כח, מיט'ן פולען בעוואוסטזיין, אז אט־אט לויגט דער שטן א צו'הרג'ע־טער, א דערשלאגענער אויף דער ערד, אז ער וועט שוין קיין פתחון פה ניט האבען.

און רבי שלום וואלף צוהאקט די תקיעה אין נאך פלענערע פיצינקע

טיילכעלעך. אזוי אז פון איין גאנצע תקיעה האָט זיך בעקומען א סך צור־בראָכענע, פערטיל תקיעות.

און אזוי האָט רבי ישראל נעזאָגט מיט וועלכער און רבי שלום וואָלף האָט געבלאָזען מיט'ן שופר די אלע תקיעות און די שברים'ס און די תרועות, וועלכע שטעהען אין מחזור, ביז דער לעצטער תקיעה גדולה, פין וועלכער דער שטן איז אזוי מבולבל געוואָרען, אז ער האָט שוין מעהר קיין תקומה ניט געהאט...

שבת שובה.

שבת שובה האָט פערנומען א בעזונדערן אָרט אין דעם נשמה־לעבען פון אונזערע טאָטעס און זיידעס.

אויב ס'וואָלט געווען מעגליך פאַרצושטעלען די געפיהלען און איבער־לעבענישען פון די עשרת ימי שובה אין א פּלאַסטישער, בולט'ער פאָרמע, וואָלט איך געזאָגט, אז שבת שובה איז א גרין, ווייך, חן־עוודיג פעלד צווישען צוויי גרויסע, ריעזיגע בערג; א שעהן, רוהיג פּליסענד טייַכל, וואָס פעראייניגט צוויי מעכטיגע, ברויזענדיגע שטראָמען.

צווישען דעם שאָלען פון די טראָפּייטען, צווישען די הויכע, שרייַ־ענדיגע, פיעל קולות'דיגע תפילות און תחנונים פון ראש השנה און יום כפור איז שבת שובה די קול דממה דקה, די שטילע, רוהיגע אינערלי־כע שטים, וואָס בלייבט אין האַרצען און געהט ניט ארויס אין דער אויי־סערליכער וועלט.

שבת שובה איז דער טאָג פון חשבון הנפש: דער טאָג, וועו מען פערטיפט זיך אין זיך אליין, וועו די גאנצע אויסערליכע וועלט, די אלע מעשים און פאסירונגען פון יאָהר וועלען קאָפּירט און איבערגעמאָכ־טען אין דעם „איך", אין דעם חדרי חדרים פון דער נשמה, וואו עס ליי־גען בעהאלטען די גרעסטע סודות, די טיפסטע געהיימניסען פון לעבען.

דער קטיגור מיט'ן סניגור, דער אנקלאגער און דער פערטיידיגער האָבען לכבוד שבת שובה אָבגעלאָזען זייערע טענות און וכוחים צווישען זיך, נאָט אליין האָט אויסגעטהאָן זייַנע ריכטער־קליידער, די מלחמות צווישען שטן און דעם מליץ יושר זיַנען געקומען צו א שטילשטאַנד אין די גע'משפט'ע, וועלכע זיצען אויפ'ן אָנקלאגע־באנק, האָבען צייט אליין

צו בעטראכטען זייערע מעשים, אבצואוועגען דאָס גוטע און דאָס שלעכ־טע, מאכען א סך הכל פון דעם פערגאנגענעם יאָהר, חרטה האָבען אויף דאָס בייזע און ווידערקעהרען זיך צוריק צו גאָט, צו דעם סוד און תכלית פון דער בריאה...

שובח בנים שובבים לד' אלהיכם...

קומט צוריק, קעהרט זיך אום צו אייער גאָט...

שבת שובה רעדט דער איד ניט ארוים, וואָס ער פיהלט. אינעווע־נ י ג, אין הארצען פלאָגט איהם דער נעפיהל פון חרטה. די חרטה איז צו־שטאַרק, מען זאָל זי אָבשוואכען מיט ווערטער; זי איז צו־הייליג פער־שוועבט צו ווערען דורך דער בעריהרונג מיט דער אויסענוועלט.

שבת שובה הערט אויף דער איד צו זיין א טייל פון א רבים, א פּרט פון א כלל, זיין אייגען יחיד'יש וועלטל ווערט ברייט און גרוים. ער פער־טיעפט זיך אין זיינע אייגענע געדאנקען; ער איז זיך מתבודד אין זיינע אייגענע רעיונות; ער בעטראכט דעם מהלך, די בעציהונג פון איהם צו גאָט און קלאָהרט ווענען מיטלען ווי זיך צו דערנעהנטערען, זיין נשמה זאָל ניט ארומבלאָנדזשען איינזאם און עלענד אויף דעם עולם התעה, זי זאָל בעסער קומען צו איהר תכלית, צו איהר מקור.

די אויסערליכע נאָטור, וואָס רינגלט ארום דעם מענשען אין דער צייט פון די עשרת ימי שובה. איז אין הסכם מיט דעם אידענם רעיונות און מחשבות. דעם אידענם נשמה איז אין א געוויסען זין אן אבשפיגלונג פון דער אויסערליכער נאָטור.

אין דער צייט פון יאָהר געזעגענט זיך אב דער זומער מיט נאָט'ס ווילטל. די זון ליכט, אבער ווארמט שוין ניט אזוי ווי אין די זומער־טעג. די גרינע בלעטער אויף די בוימער זיינען פערטריקענט, פערדארט. יעדער בלאָז פון ווינט רייסט זיי אראָב פון די צווייגען, ווו זיי זיינען געוואק־סען און בעקומען זייער יניקה, און פערטראָגט זיי ערגעץ־ווו אין א טייך, אין א בלאָטע, ווו זיי ווערען אָהן רחמנות פערפוילט און פערוועריטט. די זשומענדיגע, פון בלום צו בלום פליהענדע זומער־פויגלעך און ביה־נען, ווילכע טראָגען אין זייערע פליגלעך די זריעה פון טויזענדער לע־בענס, זיינען פערשוואונדען. די נאָטור האָט שוין איבערגעלעבט איהר

ליעבע־צייט: זי האָט שוין בעזאָרגט פאר דאָס קומענדיג יאָהר א סך נייע בעשעפענישען; זי ווערט עלטער, הערט אויף צו זיין לייכטזיניג; זי ווארפט אוועק איהר קינדיש שטיפערישען, קאָקעטישען שמייכעל פון פריה־לינג, איהר חן'עוודיגע, גרינע היליע פון זומער; זי ווערט לייטישער, שטאָלצער און בעגעגענט ניט מיט א ליעבליך, קאָקעטיש פנים. קעגען דעם פריהלינגס געזאנג, דעם שיר השירים פון ליעבע און לעבען, פערשפרייט זיך אין דער נאטור דער הערבסט, די קהלת שטימונג, וואס מאכט מיט דעם הבל הבלים הכל הבל חוזק פון די יוגענדליכע טרוימען און האָפ־נונגען. אלעס שטארבט אָב פאר די אויגען. די איינציגע וואס בלייבען לעבען זיינען די מיט נאָדלען בערעקטע סאָסנעס אין וואלד, אבער זיי האָבען קיינמאָל זיך ניט געפוצט מיט בלומען; זיי האָבען קיינמאָל ניט געשטיפט מיט די ביהנען.

אין די לעצטע טעג פון זומער האָט די גאנצע נאטור א מין חשבון הנפש. מיט א סקעפטישען שמייכעל בעטראכט זי די תענוגים פון לע־בען און דאָס לעבען גופא. אָט האָבען אויפ'ן פעלד געוואקסען אוועלכע שעהנע, גרינע, הויכע און בייכיגע זאנגען, וועלכע האָבען זיך אזוי שעהן, אזוי הארמאָניש, אזוי פרום געשאָקעלט און געשעפטשעט אזא הויליגע תפלה צום אלמעכטיגען; אין מיטען דערינען איז געקומען דער שניטער און האָט אָהן רחמנות זיי ארונטערגעהאקט מיט זיין שארפער, שטאָלענער קאָסע און האָט איבערגעלאָזען בלויז שטעכערייגע גרודעס. אָט האָבען פוי־געלעך מיט אזוי פיעל טרחה, מיט אזוי פיעל קונסט און געשמאק גע־בויט נעסטען פאר זייערע קליינינקע עופה'לעך אין די ווינקלען פון די הויכע פענסטער אין שול און אין טיפלע, להבדיל, און דאָ קומט דער גלעזער און צושטערט, אפשר ניט ווילענדיג, אין איין הרף עין די חדשים לאנגע ארבייט פון די פויגלען. אָט זיינען אין די גערטנער געהאנגען אויף די קליינע קוסטעם שעהנע, פארביגע, אלערליי קאָליערענדיגע בלומען, פון וועלכע עס האָט זיך געטראָגען א שטארקער, בשמים'דיגער ארא־מאט און בעגינען איז געקומען דער פראָסט און האָט פון זיי געמאכט א תל.

אומעטום, וואו מען זאל זיך ניט קערען און וועגדען, בעגעגענט מען פערדאַרבענע, צושטערנדע כוחות, וואָס מאכען א חורבן פון אלעס, וואָס האָט מיט א קורצע צייט צוריק אזוי געבליהט. אן אונזעהבארע האנד פערדארבט דעם לעבענס - זאפט, וואָס האָט אָט גאָר ניט לאנג צוריק זיך געגאָסען אין אלע בוימער און גראָזען און געבראכט מיט זיך פרישקייט, יוגענד און שעהנקייט.

צווי וועלטען שטויסען זיך צוואמען אנפאנג תשרי; צוויי צייטען, די יוגענד און עלטער, בעגעגענען זיך: דאָס לעבען און טויט האלטען מלחמה צוויישען זיך. דער פרעהליכער, וואַרעמער זומער אנטלויפט פאר דעם נאסען, כמורעדיגען הערבסט; די יוגענד טרעט אָב פאר דעם עלטער; דאָס לעבען וועלט בעזיעגט פון טויט.

אזוינע איבערקעהרעניסען און ענדערונגען, וועלכע קומען פאָר צווישען זומער און ווינטער, מוזען בעשאפען בייס מענשען א מין סקעפטיציזם, א בטול היש און מען פאנגט אן צו זוכען דעם תכלית פון „זיין" ניט דאָ, אויף אונזער קלייגער וועלט, נאָר ערגעץ־וואו אנדערש, וואו די ערדישע צושטערענדע כוחות האָבען קיין שליטה ניט.

דער גלות האָט בייס אידען ענטוויקעלט א מעהר ערנסטע, פילאָזאפישע בעציהונג צו דער ארומיגער וועלט און צו זיך אליין און אין די טעג פון חשבון הנפש פאנגט ער אן טיעף צו בעגרייפען די וועלטער:

אדם יסודו מעפר וסופו לעפר.

דענקער שרייען ניט, לייארמען ניט, פילדערען ניט, זיי אנטלויפען פון די געוועהנליכע טאָג־טעגליכע שמועסען, זיי פערשליסען זיך אין זייער אייגען וועלט — אין א וועלט פון ספעקוליאציאָנען, פון השערות און געדאנקען. שבת שובה איז יעדער פשוט'ער איד א דענקער, און דעריבער האָט מען אין אונזערע שטעדטלעך בעגעגענט אין דעם טאָג אזוי פיעל פערטראכטע, פערטיפטע מענשען, וועלכע זיינען זיך געגאנגען אזוי שטיל, געלאסען, רוהיג פון הויז אין שול און פון שול אין הויז.

די פערטראכטע אין זיך'דיגע שטימונג פלעגט אנהאלטען ביז נאָך מנחה.

נאָך מנחה איז דער רב ארויף צום ארון קדוש, וואו דער שמש האָט שוין פון פריהער אוועקגעשטעלט א שטענדער, האָט דערלאַנגט א קוש דעם לאַנגען וויים־אטלאַסענעם פּרוכת און האָט אָנגעפאַנגען זיין שבת שובה'דיגע דרשה.

די דרשה איז געווען פול מיט מוסר. דער רב האָט אָהן רחמנות געשטראָפט דעם עולם פאר די בעגאַנגענע און ניט בעגאַנגענע חטאים, פאר די עבירות, וואָס מען האָט געטהאָן במזיד און בשוגג. דער רב האָט געמוסר'ט און געווייזט און דער עולם, דער מענערשער, ווי דער וויי־בערשער, האָט געווייזט צוזאמען מיט איהם, געווייזט אויפ'ן קול, ווי אמת'ע בעלי תשובות, וואָס האָבען א טיעפע חרטה פאר די עבר'דיגע זינד. די גרויסע פאטשיילקעס מיט וויסע באָרטען זיינען דורך און דורך נאַס געוואָרען פון די טרערען, וועלכע האָבען גערונען פון די אויי־גען־קוואלען אָהן אויפהער.

די דרשה, דורכגענעצט מיט די געוויינען, האָט געדויערט ביז א קורצע וויילע פאר מעריב, אזוי, אז עס איז נאָך געבליבען צייט פאר שלמה תהלים־זאָגער אריינצוכאפען אן אשרי תמימי דרך און פאר די אָנגע'יחסן'טע שטאָדט בעלי דעות צו זאָגען מבינות אויף דעם רב'ס מוסר.

ערב יום כפור.

ווי א שונד־וואַרט אין א הויליגער, געטליכער דראמא, ווי א ביליגער וויץ אין א גייסטרייכער פאַעטישער שעפונג קלינגט דאָס כפרות שלאָגען פון ערב יום כפור. דאָס גרילצען און קוויטשען פון די הינער און העהנער, וועו מען בינדט זיי צו כפרות, זייער פאַכען מיט די פליגעל, וועו מען דרעהט זיי געבונדענערהייד ארום קאָפ, די פעדערען וואָס פלי־הען ארום בעת מעשה אין הויז, ווי דער גאנצער נאַרישער זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי, בריינגען אריין א מאַדנע דיסהארמאָניע, א דיסאָנאַנס אין דער שעהנער, געטליכער שטימונג, וואָס הערשט אין די עשרת ימי שובה.

ווילד, בארבאריש, עקעלדיג האָט אויסגעזעהן דער נעהעפט, וואו מען האָט נעקוילעט די כפרות.

ווי איך האָב געהאסט דעם שוחט, וועו ער האָט געהאלטען אין דער לינקער האנד די הוהן, וואָס האָט זיך געריסען, געווארפען מיט אלע כחות און זיך געוועהרט מיט איהרע פרייע פלילגען קעגען איהר תליון און אין דעד רעכטער האנד דעם שארפען, קלייגעם חליפ'ל! ווי פיינד איך האָב איהם געהאט, וועו ער האָט ארונטערגעבוינגען די הוהנ'ס קע־פעל צו איהר רוקען, אויסגעצופט די פעדערלעך פון איהר העלזעל און נעמאכט מיט דעם חליף כיט־כיט...

איינמאל, געדענק איך, בין איך מיטגעלאָפען צום שוחט זעהן ווי ער קוילעט די כפרות, ניט מעהר ווי איין מאל, אבער דאָס זיץ גענוג גע־וועו, אז יעם זאל ביי מיר בלייבען איינגעווארצעלט אן אייביגע שנאה צום חוכר. וואָס האָט פערקויפט פאר פינף קאָפיקעם קאַראָבקע געלד די

צעטעלעך, אהן וועלכע דער שוחט האָט ניט געקוילעט, און נאָך מעהר צום שוחט גופא, וועלכער האָט אהן רחמנות געשניטען די העלזעלעך און געשאָכטען אויף רעכטס און לינקס די אונשולדיגע עופות, וועמענס ווארעמע בלוט עם האָט זיך געגאָסען און געגאָסען צוזאמען מיט זייער לעבען.

ווי פּאסט זיך אָט די איבערבלייבעניש פון געצענדינעריי אין אזעלכע הייליגע, געהויבענע טעג? ! ווי קומט דאָס שוחט'ן, דאָס פערניכטען פון אזוי פיעל לעבענס אום ערב יום־כפור? !

אָבער ניט לאנג האָט דאָס כפרות־שלאָגען געשטערט די שטימונג פון די עשרת ימי שובה. נאָך די כפרות האָט די ערנסטע, מאוים'דיגע שטימונג צוריק פערנומען איהר פּלאץ.

נאָך האלבען טאָג, וועו די הערבסט זון איז נאָך געשטאָנען הויך אין הימעל, האָבען זיך געצויגען פון פערשיעדענע זייטען שורות מענשען מיט לאנגע וואקסענע ליכט אין די הענד אין בית המדרש צו דאוונען מנחה מיט'ן אל חטא.

אין אריינגאנג פון בית המדרש, אין די „פּאלעס", וואו עס איז א גאנץ יאָהר אָנגעשטעלט קאסטענס אלטע שמות, זיינען געווען לאנגע און שמאָלע טישען, בערעקט מיט זויבערע טישטעכער, אויף וועלכע עם זיינען געשטאָנען א סך קערות. די גבאים פון בית המדרש זיינען געזעסען אויבען אָן ביי אן אָפענעם פּנקס, נעבען די ערשטע קערה און געחשבונ'ט די נדרים, וויפיעל איטלעכער איז שולדיג פאר די עליות און סתם כבודים. יעדע חברה האָט געהאט א בלייענע קערה, וואו עס האָבען אלע ווייל געקלונגען מטבעות, קופערנע און זילבערנע, וואס יעדער מנחה־דאוונער האָט אריינגעוואָרפען. צווישען אלע קערות איז אויך געשטאנען א קערה פאר דעם שבת־גוי, פאר דעם ליכטלעשער, אונטער דער השגחה פון איהם, פון דעם שבת־גוי גופא.

דער שבת־גוי איז געווען א מין אידישע אינסטיטוציאָן, א טייל פון אידישען לעבען און איז געווען בערעכטיגט צו אידישע געלד אזוי ווי אלע אידישע ענינים.

די עלטערע אידען האָבען נאָכדעם, ווי זיי האָבען אָבגעצאָהלט זייערע חובות און אויסגעטיילט געלד אין די פערשיעדענע קערות, זיך אריינגע'גנב'עט אין זייטען־שטיבעל, וואו אבא דער שמש איז געשטאנען און געשלאָגען מלקות. אויף אן אויסגעשפרייטער ראָגאזשע האָבען זיך זעכציג־זיעבעציג יעהריגע אידען געלענט אויף די קניה, די קאָפּ ארונטערגעבויגען צו דער ערה, די אויגען פערמאכט, און האָבען געזאָגט ודוי. דער בעל ודוי שעפּצעט מיט כונה אשמנו, בגדנו גזלנו... און גיט זיך ביי יעדען וואָרט א קלאָפּ אין הארצען און אויפ'ן רוקען שמייסט אבא דער שמש מיט'ן רימען. אבא צעהלט אויך מיט כונה יעדע מלקה. ער איז געווען א גרויסער מקפיד, אבא דער שמש, אז עס זאָל חס וחלילה ניט געמינערט ווערען פון די ניין און דרייסיג מלקות.

איז איין זקן אויפגעשטאנען, לייגט זיך אן אנדערער און זאָגט אויך ודוי און קריגט אויך מלקות פון אבא דעם שמש, וועלכער האָט מיט פערגלאָצטע אויגען געשלאָגען און געצעהלט, געצעהלט און געשלאָגען.

נאָך די מלקות האָט מען זיך אָנגעפאנגען צו בעטען איינע די אנדערע מחילה.

יום כפור איז נאָר מכפּר עבירות פון בין אדם למקום, אבער ניט פון בין אדם לחברו. פאר די עולות, וואָס מען איז בענאנגען קעגען מענשען, מוזען די געקריוודעטע, די מענשען גופא מוחל זיין. נאָט קען דערביי נאָר ניט העלפען.

— זייט מיר מוחל, רבי ישראל! איך בין אפשר אמאָל ניט געווען אויסגעהיט מיט מיינע לעפצעו קעגען אייך. איך האָב חרטה און בעט אייך מחילה! — האָט רבי נאָטעל, ווי א פערזינדיגטער, זיך געבעטען ביי זיין משניות־חבר, רבי ישראל, מיט וועמען ער פלעגט אפט חולק זיין אין א פשט, אין א רש"י.

— איך בין אייך מוחל במחילה גמורה, רבי נאָטל, — האָט רבי ישראל מיט'ן גאנצען הארצען געענטפערט.

— אפשר קענט איהר מיך אויך מוחל זיין, רבי נאָטל, איך בין געווען צו האסטיג, צו גיך געווארען אין כעס, — בעט זיך גלייך רבי

ישראל מיט גרויס הכנעה ביי רבי נאטל'ען.

— במחילה גמורה... רבי ישראל! במחילה גמורה... — האט רבי נאטל געזאגט אזוי ערנסט אבער אזוי ווייך, אזוי צארט, ווי א פאטער צו זיין קינד.

רבי נאטל איז געווען אן איש תמים. ער פלעגט זיצען יום ולילה אין חברה תורה קלויז און לערנען. אויסער פאר דברי תורה זיינען זיינע לי־פען געווען א נאנצען טאג געשלאסען. אויף זיין הוצאה, וואס איז בע־שטאנען פון א פאר בערלינקעס א וואך, פלעגט פערדיענען זיין אשת חייל, לאה דבורה די הענדלערקע. איהרע פערדיענסטען פלעגען קלעקען ניט נאר פאר זיי אליין, נאר עס פלעגט נאך ארונטערקומען אמאל פאר אן אורח, וואס רבי נאטל פלעגט אפט מיטברייננגען פון קלויז.

ביי רבי נאטל'ען איז געווען א מנהג, ניט ארויסצולאזען אן אורח הונגעריג. מיט דריי סעודות, וואס זיינען בעשטאנען פון צוויי פיימענע פארוועס ביינגעל און א גלאז מילך, פלעגט ער יעדען אורח מוזען מכבד זיין.

האט עס אמאל געטראפען, אז לאה־דבורה האט א נאנצען טאג קיין איין פרוטה ניט פערדיענט און עס איז ניט געווען וואס אנצובייסען. איז רבי נאטל אריבערגענאנגען צום גביר פון שטעדטל און געבעטען א נדבה, ניט פאר זיך חלילה, ער האט פיינד געהאט קצבה און פלעגט בעסער אונטערהונגערען אידער אנצוקומען צו מענשען. עס איז אבער ביי איהם געווען אן אורח, וואס טאר ניט אוועקגעהן הונגעריג פון זיין הויז, און אט צוליעב דער מצוה פון הכנסת אורחים פלעגט ער בעטען ביים גביר א פאר גראשען.

דער גביר פלעגט גאנץ אפט אין כעס ווערען אויף רבי נאטל'ען, פארוואס ער דרעהט איהם די קאפ.

ערב יום כפור, נאכדעם, ווי ער האט זיך געלאזט שלאגען מלקות און זיך איבערגעבעטען מיט זיין חבר רבי ישראל, פלעגט רבי נאטל אוועק צום גביר און איינגעבוינענערהייד, מיט א וויינענדיגען קול האט ער געבעטען מחילה ביים נגיד.

ע ר, רבי נאָטל, האָט געבעטען מחילה ביים קאַרגען גביר...

* * *

נאָכ'ן מחילה בעטען האָט מען געאיילט אהיים צו דער סעודה המפסקת.

אין דער היים האָט שוין געהערשט די גאנצע יום־כפור אטמאָספערע. דער טיש איז געווען געדעקט מיט א צאַרטען ווייסען טישטוך, וואו עס זיינען געשטאַנען די גלאַנציג אבגעשייערטע זילבערנע לייכטערס. אין די לייכטערס זיינען געווען אריינגעשטעקט גרויסע וואקסענע אָדער סטעאַרין ליכט. די מאכלים זיינען געווען געקליבענע און לייכטע. פון לאָקשען און דעם כפרות־עוף איז די סעודה בעשטאַנען. אויף די קונציג געפלאָכטענע קיטקעס איז געווען אויסגעשפרייט דאָס ווייסע, אטלאָסענע אויסגענייהטע חלה־רעקעל. די מאמע איז געווען אַנגעטאָן אין ריינע, גענלעטע ווייסע קלייַדער, די מיידלעך, וואָס האָבען צו כל נדרי געדארפט בלייבען אין הויז, זיינען געווען אין זייערע מאַרנען־קלייַדער, די אינגלאָך ריין ארומגעוואשען און אויסגעפוצט. די מחזורים — דער וויבערשער מיט'ן עברי טייטש און דער מענערשער מיט פרושים — זיינען גלעגען אויף א צווייטען טישעל שוין אַנגעגרייט. אויפ'ן זעל־בען טישעל איז אויך געלעגען דעם מאטענס טלית און קיטעל.

ביים עסען זיינען אלע געזעסען שטיל און פערטראכט. די ווער־טער זיינען געווען געצוהלטע, די נויטיגסטע און זיינען ארויסגעזאָגט געוואָרן לאנגזאם, וויַיִך, מיט א בעזונדערער צערטליכקייט. איטלי־כער איז געווען פערטיעפט אין די געדאנקען. די געזיכטער האָבען אב־געשפיגעלט דעם אינערליכען נשמה־צושטאַנד. א שטראָם מיט געפיה־לען און רעיונות האָט געפליסט אין מח. די רעיונות זיינען געווען פער־שיעדענע, טיילמאל ענטגעגענגעזעצטע. מורא און האָפנונג, צוויייפל און בטחון האָבען זיך דורכגעמישט. מען איז געזעסען שווייגענדיג און געוואַרט אויף דעם גרעסטען און הייליגסטען טאג פון יאָהר, אויף דעם יום גדול ונורא, וועו דער פסק דין, דער אורטייל איבער'ן לעבען אין ייט. איבער געזונד און פרנסה הארף אַרויסגעטראָגען ווערען.

וואָס וועט זיין איבעראיאַהר אין דער צייט? — האָט יעדער אייניציגער פאר זיך געטראכט. וועט אויך איבעראיאַהר די גאנצע פאמיליע ויצען אינאיינעם און פערפאסטען, אַדער... אַדער... וואר וויים? און שוועדע, פינסטערע, שווארצע פאַרשטעלונגען פאנגען אָן ארויפצוקומען אויף דעם גערוסק און דאָס הארץ הויבט אָן צו קלעמען, צו ציען, עס ווערט דורכגענומען מיט מורא פאר די צוקונפט. מען שטארקט זיך ניט צו טראכטען, ניט אויסטייטשען שלעכט, ניט אריינגעבען דעם זשטן אין מויל אריין. פאַרשטעלונגען, האלבע, צופיצעלטע פאַרשטעלונגען שטויסען זיך צוזאמען און עס בעקומט זיך א מישמאש פון גערוסקען און איבערלעבענישען, אן איבערבליק אויף דאָס פערגאנגען יאָהר, א מטושטש'ער בליק אין דעם אונבעוואוסטען צוקונפטיגען יאָהר.

וואָס ווערט אין דער קורצער צייט פון דער ערב יום־כיפור'דיגער סעודה המפסקת ניט דורכגעזופט אין מח?

מעהר ווי ביי אלעמען איז דאָס הארץ געווען פערדריקט און פערקלעמט ביי דער מאַמען. די מאמע האָט, משמעות, טיעפער איבערגעלעבט די ספיקות, די אונבעוואוסטקייטען, וואָס האבען אזוי געגאַנגט און געצופט די נשמה. זי האָט געקוקט אויף דעם טאטען און די קינדער און געטראכט. לאנג טראכטען און פערבאַרגען א י ן ז י ך די פערשיעדענע געפיהלען איז פאר איהר געווען אונמעגליך, זי איז געווען צו שוואך דערצו און גלייך נאָר ווי מען האָט אָנגעפאנגען צו בענשען האָט זי אָנגעפאנגען צו ווייגען אויפ'ן קול. ווי שרעקליך, ווי הארצריייסענד עס איז געווען דער מאמעס געוויין נאָכ'ן פערפאסטען, ביים בענשען! א גאנצער ים פון ניט קלאָהרע, מטושטישע געפיהלען האבען זיך אָבגעשפיגעלט אין דער מאמעס טרעהרען און דער וואלקען, וואָס איז שוין פון פריהער אָן געלעגען אויפ'ן טאטענס פנים, איז געוואַרען נאָך טונקעלער און די שוועדע מעלאנכאליע, וואָס האָט געדריקט די קינדער אויפ'ן הארצען, איז געוואַרען נאָך שוועדער.

נאָכ'ן בענשען, וועו די זון האָט זיך אָנגעפאנגען צו קלייבען צו איהר נאכטרוה, האָט דער טאטע ארונטערגענומען די שיך פון די פיס, האָט

אנגעטהאן דעם קיטעל, זיך איינגעוויקעלט אין טלית, און זיך נענומען קלייבען אין בית־המדרש אריין.

די מאמע מיט די קינדער זיינען אוועק צום זיידען זיך בענשען. אהן דעם זיידענס ברכה האָט קיינער פון די קינדער ניט געוואגט צו גיין אין בית המדרש.

ביים זיידען אין שטוב האָבען זיך אלע אייניקלעך צוזאמענגעטראָפען. ביי אנדערע ימים טובים פלעגען אזוינע בעגעגענישען פון די אייניקלעך פיהרען צו שטיפערייען, צו געשרייען, וועלכע זיינען ניט געוואָרען שטיל ביז די גרויסע האָבען זיך ניט אריינגעמישט און געמאכט א פשרה.

ביי דער בעגעגעניש ערב יום־כפור האָט זיך די קליינוואָרג פערהאלטען רוהיג, מיט דרך ארץ, קיינער האָט זיך ניט ערלויבט צו הויבען א הויכען קול און צו מאכען אן איבעריגע בעוועגונג.

דער זיידע איז געשטאַנען אָנגעטהאָן אין טלית און קיטעל. דער העלער פייער פון די אָנגעצונדענע גרויסע ליכט האָט בעלויכטען אין דעם דונקעלען צימער זיין געקנייטשט פנים. די אויסגעבענע טעכטער און שניר, וועלכע האָבען זיך גלייך נאָך די כפרות איבערגעבעטען, זיינען געזעסען און געוואָרט ביז דער זיידע וועט זיי געבען א וואונק. די אייניקלעך זיינען געשטאַנען נעבען די מוטערס און האָבען מיט א מאָדנעם יראת הכבוד נעקוקט אויפ'ן זיידען, וועלכער איז אויסגעוואקסען אין א הייליגען.

מיר האָבען זיך געפיהלט רוהיגער, זיכערער ביים זיידען אין הויז. מיר האָבען געוואוסט, אז דער זיידע וועט אונז חם ושלום ניטווינשען קיין שלעכטס, ער וועט אונז בענשען, און דעם זיידענס א ברכה וועט געווים מקוים ווערען.

כסדר, נאָכ'ן עלטער נאָך, איז יעדער צוגענאנגען צום זיידען. פריהער די טעכטער און די שניר און דערנאָך די אייניקלעך.

דער זיידע האָט אויפגעהויבען זיינע מאגערע, ציטערענדיגע הענד, האָט זיי ארויפגעלעגט אויפ'ן קאָפ און האָט מיט כונה, מיט'ן גאנצען הארצען געבענשט.

וועז מיר האבען פערלאזען דעם זיידענס הויז איז דער ראנד פון הימעל געווען רויט ווי פייער. אויף די שטילע גאסען האבען מיר אויף יעדען טריט בעגעגענט מאנסלייט אין טלית און קיטל, יונגע פרויען אין וויים-אטלעסענע הילעם, די עלטערע, די באבעם, איינגעדעקט אין וויסע ליילעכער.

אלע זיינען געגאנגען אין בית המדרש צו כל נדרי...

נעילה.

ניט לאנג איז געבליבען ביז דעם ענד פון די ימים נוראים. ניט מעהר ווי קנאפע צוויי שעה. דער אורטייל, דער גזר דין איז שוין ארויסגעטראָגען געוואָרען. דער מזל פון יעדער בעשעפענישׂ, אריינגערעכענט אויך דעם מענשען, איז שוין אָנגעשריבען און כמעט פער׳חתמ׳ט. קיין גרויסע ענדערונג קען שוין אין משפט ניט פאָרקומען. האָט די פּמליא של מעלה ארויסגעטראָגען א פסק „זכאי" אויף אימיצען, וועט דער שטן שוין נעווינס מעהר קיין שליטה ניט האָבען עם צו פערוואנדלען אין א „חייב". די, ווידער, וועלכע זיינען אבגע׳משפט געוואָרען, ביי וועמען דער גזר דין איז געווען „חייב", וועלען נאָר אין גאנץ זעלטענע פאלען, אין אויסנאהמס־פאלען, קענען פּועל׳ן ביי דעם מלך מלכי המלכים, ער זאָל משנה הדין זיין.

גאָט ברוך הוא איז געווים בארעמהערציג, אן אל רחום וחנון און טהוט פיעל חסד מיט די מענשען־קינדער; אין דער עלפטער שעה קען ער דאָס „חייב" פערוואנדלען אין א „זכאי". מיט מאנכע טהוט ער דאָס. ער שענקט זיי זיין גנאָד, זיין חסד. דאָס קען אבער נאָר זיין מיט יחידים, מיט אייניציגע. בכלל וועלען שוין קיינע פערענדערונגען ניט פאָרקומען. ווי פערשריבען, אזוי וועט ווערען פער׳חתמ׳עט.

די גאנצע עדה פיהלט אן ערלייכטערונג. די גאנצע פירכטערליכע, מאויים׳דיגע פראָצעדורע פון משפט איז שוין פערביי. נאָך דעם שטורם קומט א שטילקייט. די שווערע כמארעס, וואָס האָבען ווי בלעי נע־דריקט אויפ׳ן הארצען אומגעפעהר זעקס וואָכען צייט, פאנגען שוין אָן

צו פערשווינדען. עס ווערט לייכטער, פרייער. די מרה שחורה טרעט אב. אויפ'ן געמיטה ווערט ליכטיגער.

די אונזיכערע שיף, וואס האט געמוזט דורכשניידען אין די לעצטע טעג אזא שטורמדיגען, קאכעדיגען ים, דערנעהנטערט זיך שוין צום ברעג. זי שווימט שוין אויפ'ן גלאטען, רוהיגען וואסער. ניטא מעהר קיין ווייטען, קיין טרערען גיסען. וויפיעל עס זיינען געווען — זיינען שוין אויסגערונען געוואָרען פריהער. עס קלעמט שוין ניט אזוי פאר'ן הארצען. די שווערע משא איז ארונטער. עס איז געוואָרען גרינגער.

די שטימונג האט אויפגעהערט צו זיין שוואַרץ, געדריקט. זי איז אבער ניט געוואָרען וואכעדיג, קלוינליך. די נעילה־שטימונג איז די שעהנסטע און די הייליגסטע, וואס אונזערע טאטעס האבען אין זייער צייט דורכגעלעבט.

צו נעילה איז די נשמה ריין, ווי אין קדשי קדשים פון משכן. זי איז שעהן ווי די שכינה. זי איז צארט ווי דאס געווענד פון די יריעות. דאס שווערע, דאס מגושם'דיגע איז ארונטערגעוואשען געוואָרען דורך די טרערען, אין וועלכע מען האט זיך אזוי לאנג געבאדעט. דער גאנצער „איך" איז אויסגעלייטערט געוואָרען. די טהירישע ליידענשאפטען און תאות זיינען ווי ווילד־גראָ אויסגעוואָרצעלט געוואָרען פון דער נשמה. די נשמה האט זיך בעפרייט פון גוף. א מלאך האט זיך אין איהר בעזעצט און איז ארויף מיט איהר אין די הימלען.

וואס פיהלט מען אין אזא צייט? אין אזא צייט ווילט זיך צוזאמען מיט די מלאכים זינגען א ליעד, א לויב־ליעד, א שבח צו דעם בורא, וואס האט בעשאפען אלע וועלטען, אלע חיות און פלאנצונגען, איבער וועלכע ער האט געלאזט קעניגען דעם מענש. דער בין השמשות פערשטארקט די הויכע, פאעטישע פיהלונג. דער צאנקעדיגער פלאם פון די וועקסענע ליכט, וואס האלטען בייס אויסגעהן, פלאנצט איין אין דער נשמה, צוזאמען מיט דעם בין השמשות, א שטילע, רוהיגע בענקעניש.

די נעילה־שטימונג קען ניט אויסגעדריקט ווערען דורך ווערטער, ניט דורך ליניען און פארבען. קולטור־מיטלען זיינען ניט גענוג אויסצודרי־קען אזא שטארקע, גייסטרייכע, הויך־פאעטישע פיהלונג, וואס עס הערשט

אין אזוינע מאמענטען. געזאנג — איז דער אייניציגער וועג, ווי ארויסצו־טראָגען דרויסען דאָס, וואָס מען פיהלט אין אזא צייט.

און דער עולם פאנגט אָן צו זינגען...

דער ניגון פון נעילה־קדיש איז צוזאמענגעזעצט פון איינפאכע פשוט׳ע טענער, אבער ווי שעהן, ווי הערליך אָט די פשוט׳ע טענער קלינ־גען! קיין סימפאניע אין דער וועלט קען ניט איבערגעבען אזא טיף־רע־ליגיעזע, אזא פאטעטיש־געהויבענע בין השמשות שטימונג, ווי דער נע־זאנג ביים קדיש פון נעילה.

דער נגון פון נעילה קדיש איז דאָס אידישסטע געזאנג, וואָס מיר פערמאָגען. כל נדרי איז בעשאפען געוואָרען אין פערלויף פון דער נע־שיכטע. די טענער פון נעילה־קדיש זיינען קיינמאָל ניט בעשאפען ג־ע־וואָרען. זיי זיינען געבוירען געוואָרען צוזאמען מיט דעם אידען. אין איהם פיהלט זיך אונזער אריענטאליש־אבשטאמונג, אונזער לאנגער גלות אזן די האָפנונג אויף שפעטער. וועז מען זינגט דעם נעילה־קדיש לעבט מען איבער ניט דעם בין־השמשות פון טאָג, נאָר דעם בין־השמשות פון יאָהר, דעם בין־השמשות פון גאנצען לעבען.

דער נעילה נגון גלעט און צערטעלט די נשמה. עס וועלט פון איהם אזוי זים, אזוי מחיה׳דיג, דאָס עס ווילט זיך, אז ער זאָל דויערן אָהן אן ענד. מען וואָלט זיך געפיהלט גליקליך, אויב די וועלט וואָלט זיך אָב־געשטעלט אָט ביים זינגען פון׳ם נעילה־קדיש און וווייטער זיך ניט נע־ריהרט.

וועז דער רב פון אונזער שטעדטעל, רבי יאנקעלע חריף, האָט מיט זיין זיסען, בנעימות׳דיגען, הארציגען קול אָנגעפאנגען צו זינגען דעם נעילה־קדיש מיט דער בעגלייטונג פון דעם חזן׳ס משוררים, וואָס האָבען ארומגערינגעלט דעם עמוד, בעלויכטען מיט די לעצטע שטראהלען פון דער יום־כפור־דיגער זון, האָט זיך געדוכט, אז די מלאכים פון הימעל זיינען ארונטער מיט זייער גאנצער הימעלשער קאפעליע און געהאָלפען מיטזינגען.

דער הונגער, די מידקייט און די גאנצע אָנגעשטרענגטקייט פון דעם וויינען און זאָגען זיינען אוועק ווי א רויך. מען איז מיטגעריסען און פער־

כאפט געוואָרען מיט דער שהנער מעלאָריע. ווי א זיסער עלעקטרישער שטראָם איז יעדער טאָן דורכגעלאָפען דורך די נערוועז, וועלכע האָבען זיך פשוט געטרייסעלט, געציטערט, ווי די סטרונעס פון א פידעל.

צוויי מאָל אין יאָהר פלעגט דער רב אנטלייהען פון חזן זיינע משוררים: שמחת תורה צו די הקפות און יום כפור צו נעילה. פון לאנגע צייטען איז געוואָרען א מנהג, אז דער שליח צבור פון נעילה זאָל זיין דער גרעסטער איד, דער רב. די משוררים גופא האָבען זיך דעמאָלט געפיהלט היילינער אונטער דעם רב'ס השגחה און האָבען געזונגען ניט געצוואונגענערהייט, נאָר מיט'ן גאנצען הארצען און מיט דער גאנצער נשמה.

נעילה איז דער קדשי קדשים פון די ימים נוראים. דער נעילה נגון— דער שיר השירים פון אלע תפילות. מאָמענטעניוויז הערט מען אפילו אויף צו טראכטען וועגען דעם גזר דין, וואָס דארף איצט פער'חתמ'עט ווערען. מען פערגעסט זיך אָן דעם מאָרגען. די צייט איז אזוי שנהן, אז מען פערגעסט אָן אלעם. מען ווערט פערכאפט מיט איהר שהנקיים. נאָט איז הייליג, די מלאכים זיינען הייליג, די וועלט איז הייליג און דער מענש איז הייליג....

די טויערן פון די הימלען זיינען אין דער צייט אָפען. ניטאָ קיין מחיצה צווישען אידען און די מלאכים. דער איד פיהלט די התקרבות צו דער שכינה און וואָלט וועלען זיך מתדבק זיין, אויף אייביג פערבלייבען מיט איהר, מיט דער שכינה.

עם קלינגט דעריבער אזוי אויפריכטיג, אזוי שנהן, אזוי ריין דער יחביאנו בצל ידו תחת כנפי השכינה.

צו נעילה איז קענטיג אן אמת'ע התפשטות הגשמיות. אין יענער צייט איז דער איד אינגאנצען אויסגעטהאָן פון די ערדישע גלוסטען און תשוקות. זיין גייסט שוועבט אין א סביבה פון הויך רוחניות, אין אן עולם שכלו טוב, אין א הימלשער וועלט, וואו מען לעבט אייביג, וואו דער מלאך המות האָט קיין שליטה ניט; אין א וועלט פון אמת, צדק און יושר. דער נצוץ, דער געטליכער פונק, איז משפיע, ניט אריין חיות, הגם מען האָט שוין איבער א מעת־לעת גאָרנישט אין מויל געהאט; ער וואָ־

רעמט און לייכט, ניט נעקוקט, וואס די זון איז שוין כמעט אונטערגע־
נאנגען און די נאכט שאטענס שפרינגען ארום אויף די אינוועניגסטע
וועגט פון בית המדרש.

צו נעילה הערט נאָט אויף צו זיין דער ריכטער. ער ווערט דער סימ־
באָל פון הייליקייט.

דער המלך הקדוש וועגט אריבער דעם דיין אמת, דעם
אל קנא ונוקם.

און ווי גאָט איז הייליג, אזוי איז אויך הייליג זיין פאָלק ישראל!

יעדער פשוט'ער איד פון א נאנץ יאָהר ווערט צו נעילה געהייליגט,
פיעל, זעהר פיעל וואָלטען אין אזא צייט ביישטעהן דעם נסיון און זיך
מקריב זיין על קדוש השם.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

נעילה האָט אזוי פערכאפט דעם עולם, אז קיינער האָט ניט בע־
מערקט ווי די זון איז פערנאנגען. איין־אויגיגער שטראהל בלאָנדזשעט
נאָך ארום אויף דער ערד, וואָס איז שוין איינגעהילט מיט דער טונקע־
לער נאכט־הילי. די לייכט, וואס האָבען געברענט איבער פיער און
צוואנציג שעה, האלטען שוין ביים אויסגעהן. דער פלאם פון די אויסנע־
הענדיגע וואקסענע לייכט שפרינגט און טאנצט שטארק נערוועאיש און
די אידען אין די ווייסע קיטלען און די טליתים, און די אידענעם אין די
ווייסע לייכער דאָרטען אין עזרת נשים שטעהען נאָך אויף די פים. דער
ארון קודש איז נאָך אפען און די ספרי תורות אין די ווייסע העמדלעך קו־
קען ארונטער אויף די מתפללים.

דער גרויסער טאָג מוז נאָך פערענדיגט ווערען מיט א תקיעה.

אויף דער תקיעה וואָרטען אלע מיט אונגעדולד, מיט שרעק. מען
וויים, אז די תקיעה קען שוין קיין זאך ניט מתקן זיין. עס איז שוין פער־
שריבען און פער'חתמ'עט. דער גרויסער משפט איז צו ענד. דער פסק
דין איז שוין ארויסגעטראָגען. די תקיעה וועט אבער בכלל ווייזען וואס
פאר א פסק דין די עדה אידען האָבען געקראָגען. דאָרטען אויבען איז
טאקע שוין אלעס בעשלאָסען געוואָרען, צי „חייב", צי „זכאי", אבער דא
אויף דער ערד וויים מען נאָך ניט פון דעם פסק.

מעהר ווי אלע ציטערט ר' שלום וואלף דער בעל־תוקע. ער וואלט וועלען די תקיעה זאל זיין א קלאָרע, א ריינע, אהן א פגימה, אבער ווער וויים... ער איז דאך ניט מעהר ווי א שליח. די תקיעה וועט נאר לאזען הערען דאס, וואס עס איז אבגע'פסק'ענט געוואָרען אויבען.

אט שטעהט ער שוין אויפ'ן בימה. די ליפען זיינען פערטריקענט, די הענט ציטערען. ער שטארקט זיך אבער. ער האט בטחון, אז אלץ איז דאָרטען גוט. גאט איז דאך אן אל רחום וחנון.

עס ווערט שטיל. יעדערער האלט איין דעם אטעם. רבי ישראל צעס־נעס גיט א געשריי מיט זיין בעקאנטען באסאָוועז קול: תקיעה! אוז רבי שלום־וואלף בלאזט מיט'ן שופר.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ער האט זיך ניט פערהיקעט. די תקיעה איז ארוים א קלאָרע. „ז כ א י". „נ י ט ש ו ל ד י נ" היסט עס. אזוי האט מען געפסק'ענט אויבען! אלע פאנגען אן צו אטעמען פריי. אויפ'ן הארצען ווערט פרעהליך. די שווערע אנשטרענגונג פון די ימים נוראים פערשווינדט אוז מען שרייט אוים מיט הויכע, קלינגענדיגע שטימען:

לשנה הבאה בירושלים.

* *

גלייך נאך נעילה איז זיך דער וויבערשער עולם צוגאנגען אהיים אוז די מענער זיינען געבליבען אין שוהל ביז איבער מעריב.

נאך מעריב איז שוין די נייע האלבע לבנה ווי א סערפ געהאנגען איבער'ן שול־הויף אוז דער עולם האט זיך געשטעלט איהר מקדיש זיין... לעבעדיג, מונטער האט מען זיך איינע די אנדערע נעזאגט אוז גע־ענטפערט: שלום עליכם, עליכם שלום...

— א גוטען חודש, א גוטען יאהר!

— גם אתם!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אין דער היים איז געווען ליכטיג, וואַרעם, פרעהליך. דער גרויסער, בייכיגער סאמאָוואר איז געשטאנען אויפ'ן טיש. היימ, גליהענדע קויה־

לעז זיינען געפאלען פון זיין קוימען אויפ'ן מעשענעם טאיז. דאס וואסער האט פרעהליך געזידט און געקאכט. מען האט זיך דערצעהלט וועגען תענית און די נגונים. קרובים, שכנים און אזוי גוטע פריינד זיינען געקומען געווארן וועלכע וואס מען מאכט.

נאך דער סעודה האבען זיך אלע אוועקגעלאזען צום זיידען, וועלכער האט אבגעפאסט שפעטער ווי אלע און צווישען די געריכטען האט ער און דער אורח און די אייניקלעך אנגעפאנגען צו זינגען דעם „הדו", דעם פרעהליכען יום־טוב'דינען זמר פון שמחת בית השואבה.

* *

אין זעלבען אוועגד פון מוצאי יום כפור, פאר האלבע נאכט, איז אריינגעשלאגען געוואלרען דער ערשטער צוואק פאר דער סוכה.

סוכות.

אבגעריסען איז דער איד פון דער נאטור. ער איז ווייט פון די פעל־דער און וועלדער, וואו מען קען פריי אטהעמען און פריי הנאה האבען פון די ברייטע לאנדשאפטען. דער חוש פאר די שהנע נאטור איז אבער ביי איהם ניט פערטעמפט געוואָרען. דער לאנגער גלות האט ניט געקענט פערדארבען דעם שהנקייטס געפיהל, וואס ליגט איינגעוואָרצעלט טיף אין דער נשמה.

ביי יעדער געלעגענהייט זיך צו בעגעגענען פנים אל פנים מיט דער נאטור אדער מיט א טייל פון איהר קלייבט דער איד נחת. ער קוועלט אז, וועז ער קען זיך אריסרייסען פון שטוב און זיין אונטער'ן בלויזען הימעל. ער האט האלד די מצוות, וואס רופען ארויס די זכרונות פון דער אלטער פערגאנגענהייט, פון יענע צייטען, וועז ער איז געזעסען תחת גפנו ותחת תאנתו.

פון אלע ימים טובים איז סכות דער פרעהליכסטער. סכות איז דער חג האסיף, דער ערנטע־פעסט.

ביי אלע פעלקער איז א גרויסער יום טוב נאכ'ן שניט, וועז מען פיהרט ארונטער די גארבען פון פעלד. מען פרעהט זיך מיט דער מוטער־נאטור, וואס ערנעהרט אלע בעשעפענישען: די פיש אין וואסער, די פויגעל אין דער לופט און די חיות מיט'ן מענשען אויף דער יבשה.

דער איד איז זיך אויך משמח נאך דעם, ווי די תבואה איז שוין אראבגענומען פון פעלד. אין זיין זכרון טראגט זיך דער איד אריבער אין יענע אלטע גוטע צייטען, וועז מען פלעגט אליין בעארבייטען די ערד, וועז מען פלעגט אליין אקערן, אליין זעען, אליין שניידען און אליין אריין־

פיהרען די תבואה אין שייער.

דער איד ווילּ ניט טראכטען פון דעם אנקומענדיגען קאלטען, נאר סען ווינטער, וועז דער מוח וועט שטארק דאַרען אויף דער ביטערער חיונה, ער ווילּ פערגעסען אַז דער נאַהנטער צוקונפט און פאנטאזירט פון דער אלטער, נאנץ אלטער פערגאנגענהייט, וועז אלע תבואות זיינען שוין נעוועז אונטער'ן דאך, וועז די וועגד פון די זאסיקעס האבען זיך געבויגען אונטער די דיקע, פעטע זאנגען, וועז מען איז מיט דער חיונה פאר א נאנץ יאַהר שוין געווען בעזאַרגט, וועז אלע ברכות פון ויתן לך זיינען מקוים געוואָרען.

די סוכה דערמאַנט אַן יענע שעהנע, גוטע, גליקליכע צייטען. ער זיצט דעריבער אין איהר מיט פערגעניגען. ניט געקוקט, וואַס דער הערבסט ווינד רייסט זיך אריין דורך די שפאלטען פון די דינע וועגטלעך, וועלכע זיינען צונויפגעשלאַגען געוואָרען פון אלטע ברעטלעך אוז שפענדלעך.

דער סכך דריקט ניט אזוי אויפ'ן קאָפּ, ווי די סטעליע אין די חיזער, אוז ניט געקוקט, וואַס די פענסטער זיינען אין סוכה קיינמאל ניט אזוי גערַאטען, דאך פיהלט זיך אין איהר דער פרומער איד ואנץ הרחבה־דיג. אפילו דער אויפגעקלעהרטער, דער משכיל, האָט ליעב די סוכה. ערשטענס דערפאר, וואַס זי דערמאַנט דאַס שעהנע נאַטור־לעבען אוז, צווייטענס, ווילּ זי, די סוכה, איז דער סימבאל, די עמבלעם פון איצטיגען גלות, פון דעם נע־ונד לעבען.

וואלגערען זיך דען ניט די אידען ארום אין פערלויף פון צווי טויזענד יאַהר אין לייכטע, ווינדיגע, אויף גיך אויפגעשטעלטע סוכות? האָט דען אונזער נאנצעם לעבען ניט מעהר וואלקענס ווי זונען־שיין?

אונזערע טאַטעס האָבען דעריבער מיט גרויס חשק געקלאפט די ברעטלעך, געשלאָגען די צוועקעס פאר די זיעבען־טעניגע געצעלטען אוז מיר, אינגלעך, פלעגען שלעפען דעם סכך מיט'ן גאנצען כח אוז העלפען דעקען די אידישע סוכה, וואו עס בעדארף זיין מעהר שאַטען ווי ליכט...

אפשר נאך מעהר ווי די סוכה זיינען אונזערע טאַטעס געווען ליעב דער אתרוג מיט'ן לולב, די הדסים מיט די הושענות. ווי ציטריג דער אתרוג איז געווען ביים טאַטען? ווי ער האָט איהם געצערטעלט, עס זאל

חס וחלילה אויף איהם קיין שטויבעלע ניט פאלען? ווי ער האט איהם געוויקעלט אין די פאקעלעם, וואס האבען אזוי געשמעקט מיט ציטראַנען אראַמאט און געבראכט א גרוס פון ארץ ישראל — דאס לאנד פון די פאטערס.

א מוטער ציטערט איבער איהר בן־יחיד'ל ניט אזוי פיעל, ווי אונזערע טאטעס פלעגען ציטערען איבער דעם אתרוג, דעם מהודר, וואס האט געמוזט זיין גאנץ, אהן א ברעקעל פגימה, אפילו ווי א שפילקע קעפעל, וואס האט בעדארפט האבען א פרוכטיגע, געלע פארב, א שענעם געוואוקס און א שענעם, ארויסגעוואקסענעם פטום.

מיר, קלייניע וועווריקעס, פלעגען ערב סכות ניט טארען זיך צוריהרען צום קאמאד, וואו עס איז געשטאנען די זילבערנע פושקע, אין וועלכער עס איז געלעגען גאנץ בעקווים איינגעוויקעלט אין פאקעלעם מיט'ן פטום ארויף דער מהודר'דיגער אתרוג.

די מאמע האט אויף געהאט ניט וועניג צרות פון אתרוג. זי האט געמוזט אויפפאסען, אז עס זאל אין זיכער, וואו דער אתרוג איז געלעגען, ניט זיין צו ליכטיג און צו פינסטער, ניט צו טרוקען און צו נאס. זי האט אבער ניט געושאלעוועט איהר ארבייט און אבגעהיט די טעמפעראטור און די ליכט. זי האט געוואוסט, אז דער טאטע איז א גרויסער מקפיד צו האבען אן אתרוג א מהודר, א שענעם, א פיינעם און פלעגט טאקע אליין אויף קלייבען נחת פון איהם, פון מהודר.

אין אן אנדער ווינקעל פון צימער, וואו דער אתרוג איז געלעגען, איז געשטאנען א דייזקע וואסער, וואו עס זיינען געווען איינגעטונקט ביז א דריטעל, פונקט אזוי ווי דער אתרוגים סוחר האט ג'פסק'ענט, די הדסים.

די הדסים האבען געמוזט זיין לכל הפחות דריי טפוזים פון אויבען, תלתא בקן אחת. די דריי בלעטלעך, וואס האבען ארומגערינגעלט דעם שטאנגעל, האבען געמוזט ארויסגעהן פון איין נעסט.

אויף א קלייניעם טישעל זיינען געלעגען אויף האלב־פייכטע מאך די ערבות (הושענות), וואס דער קברות איד פלעגט אנרייסען נעבען בית עולם. אנגעשפארט אין טישעל איז געשטאנען דער לולב — דער צענטער פון דעם גאנצען הייליגען בוקעט.

דער לוֹלב מוז זיין א ירוק, א גרינער, א היי־יאָהריגער. מיט א יבש, מיט א פערטריקענטען, מיט א פאראיאָהריגען לוֹלב פלעגט מען זיך בענו־צען נאָר על פּי הדחק, אין א צייט, וואָן קיינע אנדערע זיינען ניט געווען.

די בלעטער פון לוֹלב זיינען געווען פליישיגע, זאפטיגע, דורכגע־זעטיגט מיט דעם פעטען שטארקען פלאנצען־זאפט. עס האָט פון זיי גע־שפריצט א פרישקייט, עס האָט זיך נעפיהלט אן אנגענעהמער געזונדער אראָמאט. אויבען האָט דער לוֹלב נעמוזט זיין גאנץ. די צוויי צענטראלע בלעטער, וואָס וואקסען פריהער פּאראלעל איינע קעגען די אנדערע און נעהאלטן זיך שפעטער פארנאנדער אין ענטגעגענגעזעצטע ריכטונגען, האָ־בען נעמוזט זיין צוזאמענגעוואקסען. א סדוק, א נעשפאלטענער לוֹלב, איז פסול און מען טאָר אויף איהם קיין ברכה ניט מאכען.

מיט א טאָג פריהער איידער רבי שלמה זלמן פלעגט דארפען נעהן אָנקוקען דעם „אתרוג" (אונטער'ן "אתרוג" האָט נעהייסען דער גאנצער געשטעלט: דער אתרוג גופא, דער לוֹלב און די הדסים), פלעגט ער פאמע־לִיך דורכקוקען זיינע בריליען, אויב זיי זיינען גאנץ, זיי גוט אויסווישען מיט דער פאטשייע און זיי האלטען אָנגענרייט.

בייִם קלייבען דעם אתרוג פלעגט ער אונטערזוכען און נאָכזעהן יע־דען פינטעלע, יעדע שטויבעלע, וואָס איז געלעגען אויפ'ן אתרוג. אליין פלעגט רבי שלמה זלמן ניט געהן קויפען אן אתרוג. ער האָט זיך ניט אָנ־געטרויט אזא וויכטיגע ארבייט, פלעגט ער מיטנעהמען מבינים, וואָס לויי־דען ניט פון שנופען, רחמנא לצלן, וואָס האָבען א גוטען חוש הריח און בייי וועמען עס טרעהרט ניט פון די אויגען, וואָס האָבען א גוטען חוש הריאה.

ניט אזוי גיך פלעגט רבי שלמה זלמן ענדיגען מיט'ן אתרוגים סוחר. ער האָט נעמוזט אפריהער פונאנדערוויקלען אלע אתרוגים, זיי אויסלוי־גען אין א רייהע איינער קעגען די אנדערע און אָבוועגען די מעלות און חסרונות פון יעדען בעזונדער. דער אויסערוועהלטער אתרוג האָט בע־דארפט זיין דער גרעסטער מהודר פון קאסטען.

וועז דער אתרוג איז שוין געלעגען בייִ רבי שלמה זלמן אין הויז אלס זיין אייגענטום, האָט די גאנצע שטעדטעל גענואוסט, אז רבי שלמה

זלמן האָט איינגעהאנדעלט דעם טייערסטען אתרוג, דעם שעהנסטען מהודר.

רבי העשיל, איינער פון די פּני, וואָס האָט אויך געהאט א חזקה צו האָבען א גרויסען מהודר, האָט שטארק מקנה געווען רבי שלמה זלמן'ען פּאר דאָס גליק, וואָס איז איהם אריינגעפאלען.

אין דער פריה צום דאוונען, איז רבי העשיל צוגענאנגען צו רבי שלמה זלמן'ען און האָט, אזוי ווי ער וויים פון קיין זאך ניט, א פרעג געטהאָן:

— האָט איהר שוין געזעהן אן אתרוג ביי לייבע דעם רבי'נס?

— שוין געענדיגט, ברוך השם, מיט איהם נעכטען פּאר מנחה — ענטפערט רבי שלמה זלמן מיט ניט ווייניג שטאָלץ.

— נו, א מהודר? — פרעגט ווייטער רבי העשיל.

— שייך א מהודר, א מהודר שבמהודרים, א מובחר שבמובחרים! אן אמת'ער ארץ־ישראל'ניק און א פּטום ווי ביי א קאראפּירער. היינט א מראה! היינט דער גדול! פּש... אן אמת'ע צאצקע. דער כהן־גדול אליין האָט געמענגט מיט איהם בענשען. ווילט איהר אפשר א קוק טהאָן אויף איהם, רבי העשיל?

— מהיכי תיתי. פארוואָס ניט, לאָמיך טאקע אויך אָנקוקען אייער מציאה — האָט רבי העשיל געענטפערט מיט אביסעלע קנאה, פּאר וואָס רבי שלמה זלמן האָט אויסגעכאפט דעם בעסטען מהודר.

ביי רבי שלמה זלמן'ן אין שטוב האָט מען קודם כל זיך גוט אויסגעשנייצט די נעזער, געוואשען די הענד, גוט, טרוקען זיי אָבגעווישט און אנטהועדיג די בריללען אויפ'ן נאָז, האָט מען אָנגעפאנגען צו קוקען אויפ'ן מהודר. רבי שלמה זלמן מיט נחת און מיט גאוה און רבי העשיל מיט ערגערנים און מיט קנאה...

דעם ערשטען טאָג סכות פלעגען די עלטערע אידען אויפשטעהן צוזאמען מיט די ערשטע שטראהלען פון דער מאָרגען־זון, פלעגען ארויסנעהמען דעם אתרוג און איהם איבערלעגען אין צארטע ווייסע וואטע. די הרסים זיינען ארויסגענומען געוואָרען פון דייזשקע און צוזאמען מיט די הושענות האָט מען זיי ארומגעבונדען אונטען ארום דעם לולב. די הרסים

מיט די הושענות האָט מען בעהעפט צום לולב מיט רינגעלעך אדער מיט א הדס, וואָס די אינגלעך פלעגען קונציג אויספלעכטען פון לולב־בלעטער.

אז אלעס איז געווען צונויפגעשטעלט, איז מען אריין אין סוכה בענשען אתרוג.

אין סוכה איז געווען קאלט. דער פערפרוירענער מאַרגען־טהוי האָט ערשט אָננעפאַננען אָבצוגעהן און האָט געטריפט פון׳ם סכך, וואָס האָט ארויסגענעבען א שטארקען וואלד־ריח.

אין איין האנד העם אתרוג, אין דער צווייטער דעם לולב, האָבען אונזערע אידען מיט גרויס כוונה געמאכט די ברכה שהחיינו.

דער סכך־דאך, דער שהנער גרינער פאלמען־צווייג, די פרישע דריי בלעטערדיגע מירטען און די שהנע פרי, דער אתרוג גופא. האָבען זהר שטארק אָבגעפרישט אין זכרון די אלטע טרוימען פון א לעבען נאָהענט צו דער נאטור.

נאכ׳ן טאָטען איז נענאנגען די מאמע בענשען אתרוג. אליין א גלערענטע, האָט זי געוואוסט, אז דער אתרוג מוז אָנהאלטען זיין מהור־ר׳־דיג פנים ביז הושענה רבה, אוּן האָט אויפגעפאסט איהרע הענד זאלען זיין טרוקען בעת זי נעהמט דעם אתרוג.

צרות פלעגט זיין מיט דער דיענסט־מיידעל, וועלכע האָט געמוזט ניט נור וואשען, נאר שייערען די הענד א היבשע צייט איידער מען האָט איהר אויף א רגע אָננעטרויט דעם אתרוג.

— זיינען דיינע הענד ריין? פלעגט די באלעבאָסטע נעהמען צום דאָפראָס דאָס מיידעל, וואָס איז געשטאנען ביים אריינגאנג אין סוכה, זיך געוווישט מיט׳ן פארטוך די נאז אוּן געוואַרט ביז וואנעט עם וועט קומען איהר צייט צו בענשען אתרוג.

— ריין ווי גאלד — האָט זי מיט שטאלץ געענטפערט.

— ווייז אָקאָרשט — האָט די באלעבאָסטע זיך געוואלט אליין איבערצייגען. — וואָס מיינסטו, דאָס איז א בולבע, אן עפיל, א בארנע איז דאָס? דאָס איז דאָך אן אתרוג! — פלעגט די באלעבאָסטע בע׳טעם׳ען איהר געוויע אונטערזוכונג.

אין בית־המדרש האָט יעדער נכבד געטראָגען דעם אתרוג אליין. שטאָלץ איז געווען רבי שלמה זלמן, וועז ער איז געגאנגען מיט דעם מאנטעל אויף די פלייצעס, אין דער רעכטער האנד די זילבערנע פושקע מיט'ן אתרוג און אין דער לינקער האנד — דעם לולב. נור א געליעבטער, וואס טראָגט א בוקעט שעהנע, פרישע בלומען צו זיין געליעבטע, קאָן פערשטעהן, וואס יעדער פרומער איד האָט געפילט, וועז ער איז זיך געגאנגען מיט'ן אתרוג און לולב אין בית־המדרש.

ביי דעם „אנא" פון הלל איז געווען שעהן צו זעהן, ווי די לולבים האָבען זיך בעווענט אזוי סימעטריש אין מזרח און מערב, אין צפון און דרום, אויבען און אונטען. דער גאנצער בית המדרש איז פערוואנדעלט געוואָרען אין א גרין הויז מיט די שעהנסטע טראָפישע פלאנצונגען.

נאָך שעהנער איז די פראָצעסיאָן, די הקפות ביים הושענות זאָגען. די ספר תורה איז געשטאָנען אויפ'ן בימה ארומגערינגעלט מיט א בעווענליכען פרעכטיגען רינג פון יונגע, גרינע, שעהנע פאלמען־צווייגען, וואו די בלעטער האָבען ארויסגעלאָזען א געהיימניספולען גערויש.

אין קאלטען בית־המדרש האָט מען אָט איצט, הערבסט־צייט, דערפיהלט דעם בשמים'דיגען, פיעל־ריחות'דיגען פריהלינג.

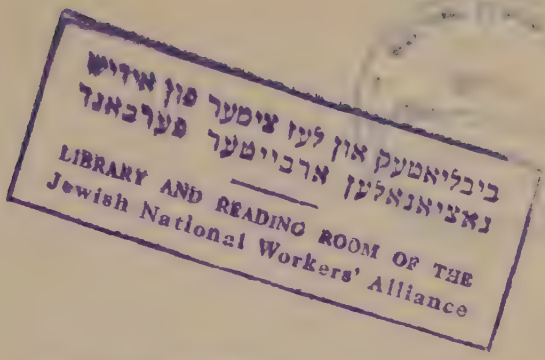

הושענה רבה.

וועז איהר בלעטערט דורך א פנקס פון די חברות: משכיל אל דל, סומך נופלים, לחם עניים, בקור חולים אוז דאס גלייכצז, וועט איהר שטענדיג געפינען אין דער רשימה פון די הכנסות א גרויסע סומע געלד פאר „הושענות".

יעדע חברה פלעגט בארגען אוז לייהצז אוז מאכצז מעהר הוצאות וויפיעל מזומז עס איז פאראז ביים נאכז אויף דעם חשבוז פוז הושענות־אויסטראגצז.

די הושענות זיינען געווען די בעסטע סחורה, פוז וועלכער א חברה האט געקאנט מאכצז רוחים, אוז די נאכט פוז הושענה רבה איז געווען די פאסיגסטע צייט דערצו.

פאר דעם שעהנעם סימבאלישצז נאמצז אליין, וואס די האלב אב־געווען קלייגע וועלבעם האבצז זוכה געווען, פערדיענען זיי, מצז זאל מיט זיי האנדלען ניט פאר פריוואטע עסקים, נאר פאר חברות, וואס זייער צוועק איז אויכצוהעלפצז, אונטערצושטיצצז א נויט בעדערפטיגצז.

די הושענות האבצז בעכער זוי טויזענדע דרשות ערוועקט דעם רחמנות געפיהל אוז ארויסגערופצז דעם געדאנק, אז איין מענש מוז דעם צווייטצז אראויסהעלפצז אין דער צייט פוז נויט.

דער איד פערשטעהט גאנץ גוט, אז אום גאט זאל איהם העלפצז, דארף ער, וואס וויינט אוז בעט זיך: „הושענה!", קודם אליין העלפצז אנ־אנדערז. מצז קצז ניט האבצז פערשטאכענע אויגצז אוז קומצז בעטצז

הילף, בעת מען וויל אליין ניט העלפען. וויל מען אז נאָט זאל זיין צי א ו נ ז גוט. דארפען מ י ר זיין גוט צו לייטען.

„העלף אונז, נאָט!", שרייען די אידען אום הושענה רבה.

„העלפט זיך איינע די אנדערע", רופט אן אינערליכע שטים.

און מען העלפט זיך טאקע אויס.

הושענה רבה איז געווען דער הילפס־טאָג ביי אונזערע טאטעס און זיידעס. אין דער צייט האָט יעדערער געפיהלט זיינע התחייבות'ן, זיי־נע פליכטען צו זיינע מיט־מענשען און האָט געהאָלפען מיט א פולער האנד און מיט א גאנצען הארצען.

די וועלט, די הושענות זיינען פערבונדען מיט א וויכטיגען קא־פיטעל פון דער אידישער פערגאנגענהייט. איינע פון די שהנסטע בלע־טער איז אין אונזער דיקען היסטאָרישען בוך דורך זיי פערשריבען גע־ווארען.

אין דעם גלות בבל, נאָך דעם חורבן פון ערשטען בית המקדש, ווען מען האָט אונז פערטריבען פון אונזער לאנד און מיר האָבען געמוזט זיך ארומוואלגערן אין א גלות־לאנד, ארום די טייכען פון אונזערע אונטער־דריקער, און אין דער שטיל וויינען אויף אונזער פערלוירען היים, אויף ציון, האָבען מיר אויף די וועלט אויפגעהאנגען אונזערע פידלען.

ניט אויף בלומען האָבען מיר אויפגעהאנגען אונזערע אינסטרו־מענטען פון פרייד, ניט אויף הויכע בוימער האָבען מיר געלייגט אונזע־רע האָפנונגען, נאָר אויף די ארעמע, מאָגערע, פערדארטע וועלבער.

על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו...

די איינפאכע וועלבער, די וואָס וואקסען פאוע טייך, אונטער'ן בארג, די, אויף וועלכע מען טרעט אהן רחמנות, בריינגען מעהר טרייסט צו דער אידישער צוואוועהטאָנטער נשמה, ווי די הויכע דעמבעם, וועלכע פערריסען דעם קאָפ...

וואן אונזערע טאטעס האָבען בעראַרפט קלייבען געלד, האָבען זיי דעריבער גענומען א פאָק וועלבעם אונטער'ן ארעם און מיט זיי געגאנגען פון הויז צו הויז.

מען האָט געהאַלפען מיט הושענות אום הושענה רבה...

אין דער נאכט פון הושענה רבה איז די גאנצע שטעדטל געווען אויף די פיס. קיינער איז ניט געשלאָפען; אלעמען האָט זיך געוואלט זען ווי דער הימל שפאלט זיך. ווער וואלט דאָס וועלען פערשלאָפען אזא וויכטיגען מאָמענט, אזא גרויסע געלעגנהייט אין לעבען?

די עלטערע אידען זיינען געזעסען אין בית המדרש און געזאָגט דעם תקון. די באלעבאסטעס האָבען זיך א גאנצע נאכט געפֿאַרקעט אין קיך. די קליינע אינגלעך פלעגען ארומלויפען אויפ'ן שול־הויף און וואַרטען מיט גרויס אונגעדולד אויף דער רגע, וועו מלאך מיכאל וועט ארונטערקומען אויף דער ערד. די יונגע־לייט — זיי האָבען געטהאָן די וויכטיגסטע ארבייט: זיי האָבען אויסגעטראָגען הושענות פאר זייערע חברות.

* * *

צוויי אזיינער באזינען.

די נאכט איז קאלט אבער פריש. אויף דעם קלאָרען געשטערענטען הימעל שווימט שטאָלץ די לבנה. זי איז אינגאנצען ענטפלעקט מיט איהר ליכטיג פנים. ערגעץ וואו שטעהט א פערטראכטער איד און וואַרט אויף דער רגע, וועו אלע זיינע בקשות קענען ערפילט ווערען. דערווייל זוכט ער אין דער לבנה יהושע בן נון'ס פֿרצוף. פון די ליכטיגע שולען און בתי מדרשים טראָגט זיך א געמיש פון פערשידענע אלערהאנדיגע שטימען. אין די סוכות, וועלכע זיינען בענאָסען מיט דער לבנה ליכט, ליענט א מאָדנע געהיימנים. די נאָדלען פון דעם סכך היטען אָב זעהר שטארק, אז אין זיי זאָל אריינקומען וואָס וויניגער ליכט. אין די הייזער זיינען אָנגעצונדען אלע לאָמפען און פרעהליכע, קלינגענדיגע פרויען שטימען מישען זיך דורך מיט דעם אָפטען קלינגען פון די זילבערנע לעפעל, גאָפעל־מעסער און אנדערע געשיר.

ליכטיגער ווי אומעטום איז ביי יאָסעלן רבי שלמה'ס. די באלע־
באָסטע, פייגעלן רבי יאָסעל'ס, האָט זיך אויף א ווייַלע צוגעלאָזט. רבי
יאָסעל אליין איז אין בית המדרש ביים תקון. געלויבטן אין דער היים
איז רבקה, די יונגע כלה, רבי יאָסעל'ס מוזינקע. זי פוצט אויף די הויז
מיט אלע קליפערלעך. אויף דעם גרויסען רונדען טיש האָט זי אויסגע־
שפרייט דעם צארט־ווייסען ליינענעם טישטוך, וואָס איהר פאָטער האָט
געבראכט ערב יום טוב פון מקום. אויפ'ן טישטוך שטעלט זי אוים אלע
גאלדענע און זילבערנע געשיר מיט משקה און טאָרט און פערשידענע
איינגעמאכטסען. זי אליין איז שוין פערקעמט און אָנגעטאָן אין
איהר שהנסטער מאָרגען־קלייד. זי איז אביסעלע נערוואָאיש. איהר
נערוועזיטעט קומט אָבער ניט פון פערדרום, נאָר פון פרייד. איהר הארץ
קלאפט פרעהליכער ווי געוועהנליך. וועז די דיענסט, וואָס העלפט איהר
„גרייטען דעם טיש" געהט אריין אין קיך, כאפט זי זיך צו צום שפיגעל
און מאכט צורעכט די האָר, איהר זאָל בעסער קלייַדען. אָהן בעזונדערע
כוונות צום זינגען מורמעלט זי אונטער א שמחת תורה'דינען נגון. איהר
נאכצעם וועזען ציטערט און זינגט. מינוטענווייז פערטראכט זי זיך אין
וועלט טרויעריג. דער איצטיגער הושענה רבה איז דער לעצטער פאר איהר
חתונה, וועט זי פועל'ן ביים רבונו של עולם, וואָס זי פערלאָזט?.. .
דיזע ספקות האלטען אבער לאנג ניט אָן. זיי וועלען בטל בששים, זיי
פערשווינדען אין ים פון פרעהליכע געדאנקען, וואָס הויבען זיך ווי הוי־
כע כוואליעס אין איהר מח.

אויף וועמען וואלט זי?

זי וואלט אויף איהר חתן, דעם וואלאזינ'יק, וואָס איז נעקומען צו
איהר אויף יום טוב צו־נאכט.

די וואויל בחורים און די יונגעלייט פון שטעדטעל האָבען איהם
אריינגענומען אין זייער חברותא, צו געהן אויסטראָגען הושענות פאר
דער חברה לחם עניים.

איהר חתן האָט זיך אזוי ווי אלע אנדערע יונגעלייט פון די נכבדים
אָנגעטהאָן אין א צילינדער־הוט און אין א וואלעמען שאטען־פעלץ, וואָס

ער האָט מיטגעבראכט. ער האָט אויך געטראָגען די גאָלדענע קייט מיט דעם גאָלדענעם זייגער, ווען איהר פאָטער האָט איהם געגעבען אין די חתן מתנות.

ווי שעהן, ווי חנ'עוודיג ער, איהר חתן, זעהט אוים?... אזוי וועט ער אויך אויסזעהן אונטער דער חופה — האָט זיך רבקה געטראכט — וועז זי מיט איהרע עלטערען, מיט די מחותנים וועלען ארום איהם מאכען די הקפות. זי וועט איהם דאן ניט קענען זעהן. איהר פנים וועט זיין פער־דעקט. אבער אזוי, פונקט אזוי וועט ער זיין אָנגעטהאָן...

זי הערט פון דער וויטענס א פרעהליכען „גוט יום טוב" און איהר בלוט פאנגט אָן געשווינדער צו קלאפען אין איהרע שלייפען. זי האָרכט זיך צו ביים פענסטער... יא, דאָס זיינען זיי, דאָס איז ער... זי דער־קענט זייערע שטימען... אָט געהען זיי שוין.

א פרעהליכער קלאפען אין טיר. ישראל דעם רב'ס שרייט אוים אין דער הויך, אז מען האָט געקענט דערהערען אויף דער צעהנטער גאס: „פתחו שערים!"

— ויבא „גוי" — רופט זיך אָב איינער פון דער חברה.

אלע צולאכען זיך.

רבקה כאפט א גיכען קוק אין שפיגעל און לויפט אנטקעגען עפענען די טיר.

— גוט יום טוב, כלה! א גמר חתימה טובה!

— גוט יום טוב, גוט יאָהר — ענטפערט רבקה מיט'ן גאנצען האר־צען און איהרע בליקען בעגעגענען זיך מיט די בליקען פון איהר חתן, וואָס האָט געטראָגען א גאנצען מולטערל מיט הושענות. די חתן־כלה פער־שעהמען זיך...

— אָה, משקה! כבוד! — שרייט אוים ישראל דעם רב'ס און נעהמט זיך גלייך אָנגיסען א כוס.

אלע טהוען איהם נאָך.

די כלה סארווערט און שטעלט אונטער יעדען א שטיק טאָרט צו פערבייסען.

— לחיים! — שרייט אוים ישראל. — לחיים כלה־לעבען!

— טרינקט געזונטערהייד — ענטפערט רבקה מיט נחת.
— און דעם חתן לאָזט איהר אויס? — פרעגט איינער.
— וואָס הייסט? לחיים חתן־לעבען!
— לחיים טובים!

האָט איהר שוין פערקויפט דער כלה חושענות? — פרעגט חיים'ל אברהם'ס, וואָס האָט געהאַלטען די רויטע פאטשיילע מיט די געלה.

דער חתן נעהמט ארויס א בינטל חושענות און דערלאַנגט דער כלה.

די כלה האָט דאָס צוגענומען מיט א ליעבליכען שמייכל, ווי דעם פרעכטיגסטען בוקעט בלומען און האָט מנדר געווען פאר דער חברה חי מאָל חי גילדען.

חי מאָל חי! — שרייט חיים'ל אויס אין דער הויך, דער חתן זאָל טאקע וויסען, וואָס פאר א בריליאנטענע הארץ זיין כלה האָט.

— זאָל זייז צום לעבען — ענטפערען אלע מיט אמאָל און מען נעהמט זיך ווייטער צום טיש מיט די כבוד.

מען טרינקט לחיים'ס, מען זינגט פרעהליכע נגונים און ניט בערמקט פאר זיך אליין האָט מען פערקאשערט די רעק און געטאַנצט א קארעהאד מיט דעם חתן און מיט דער כלה. פון דעם טאַנץ האָט זיך פייגעל די מחותנת'טע אויפגעכאפט און האָט מיט גרויס נחמה צוגעזעהן, ווי איהר טאכטער טאַנצט צוזאמען מיט איהר חתן א כשר'ן טאַנץ, א טאַנץ לשם מצוה.

זי האָט אריינגעווארפען אין דער פאטשיילע נאָך אמאָל חי און זיך איינגעפלאכטען אין רקוד'ל...

שמחת תורה.

שמיני עצרת בייטאָג, וועו דער עלטערער עולם, וואָס איז נאָך ניט נעווען אויסגעהרוהט פון דער הושענה רבה נאכט, האָט זיך אויף א ווייל צוגעלעגט, כדי ניט צו זיין שלעפעריג ביי די הקפות, האָט זיך אין די גאַסען פון שטערטעל געהערט א לעבעדיגער אינגעלשער געזאנג, וואָס איז נעווען צוזאמענגעשטעלט פון הונדערטער דינע גרילצענדע שטימען.

דער געזאנג איז נעווען א צושפיעל צו א מין סאָלאָ, וואָס זלמן דער מלמד האָט מיט זיין הייזעריגען פערשטיקטען קול געזונגען.

זלמן איז נעווען א דרדקי־מלמד אין דער תלמוד תורה. אזוי ווי אין תלמוד תורה איז קיינמאָל קיין געלד ניט נעווען, פלעגט זלמן קיין שכר לימוד ניט קריגען און איהם פלעגט אויסקומען צו הונגערן מעהר ווי איין מאָל א טאָג.

— ווער וויים, וואָס פון מיר וואָלט נעווארען — פלעגט זלמן אליין מודה זיין — וועו מיין טאטע, זכרונו לברכה, וואָלט מיר ניט געלאָזען די הויז. מיט'ן עסען קען מען ווי עס איז נאָך דורכקומען. איז ניטא קיין ווארעמעס פעררויכערט מען די ליולקע. די ליולקע איז פונקט אזוי ווי עסען. זי פערשלאָגט דעם הונגער. אָבער צו וואָלנערען זיך בשכנות, זאָל גאָט אויסהיטען. געלויבט און געדאנקט דער השם יתברך דערפאר— פלעגט זלמן ענדיגען זיין שמועס, אויפהויבענדיג זיינע הענד צום הימעל.

„די הויז", וואָס זלמן דער מלמד האָט געקראָגען בירושה, איז געשטאנען פאזע טייך. ערב פסח, „וועו די קריעם פלעגען גהען" איז זיין „הויז" געווען די ערשטע כפרה פערפליצט צו ווערען. דאָס מאטעריאל,

פון וועלכען זי איז געווען אויפגעבויט, איז אויך ניט געווען אזוי פויגעלדיג. זי איז געווען אויפגעבויט פון ברעטלעך און פערפוילטע באלקענס, אויף וועלכע דער שימעל האט זיך גאנץ הרחבה'דיג איינגעוואָרצעלט. צווישען די פענסטער און די וואנד זיינען געווען לעכער, וועלכע זיינען ווינטער־צייט געווען פערשטאָפט מיט לומפעטעס.

דער ווינד פלעגט זיך אין „הויז" גאנץ בריטלעך ארומשפאצירען און דורכנעהמען די ביינער פון זלמן'ען אליין און פון זיין ווייב.

— וועו גאט וועט אונז העלפען — האט תמיד געהאָפט זלמן'ס ווייב, די מלמד'יכע — וועלען מיר קודם צורעכט מאכען אונזער הויז, דער ווינד זאל דאָרטען ניט אזוי שטארק בלאָזען...

קיין פלאץ האט די „הויז" ארום זיך ניט געהאט און עס איז ניט געווען וואו אויפצושטעלען א סוכה, פלעגט זלמן געהן עסען אין זיין שכן'ס סוכה.

אין די זיבען טעג פון סוכות פלעגט זיך זלמן פשוט מחיה זיין. דער ווינד האט אין שכן'ס סוכה ניט אזוי שטארק געבלאָזען, ווי ביי זיך אין דער היים.

שמיני עצרת נאכ'ן דאוונען, ביים אָבזאָגען דעם לעצטען „יהי רצון" אין סוכה, וועו ער האט בעדארפט גענהן אין זיין אייגען „הויז", פלעגט ער נעהמען אן איבעריגען לחיים און אָנפאנגען צו זינגען מיט גרויס התלהבות:

קד־ש־נו במצ־ו־תי־ך

ותן חל־ק־נו בתו־ר־תי־ך...

די חדר־אינגלעך האבען שוין געוואוסט זלמן'ס מנהג, האבען זיי איהם אָבגעוואַרט ביים סוכה און זיינען דערנאָך צוזאמען מיט איהם געגאנגען אין אלע גאסען און געזונגען מיט איהם:

קדשנו במצותיך

ותן חלקנו בתורתיך...

אי,אי, אי.

אין דער צייט, וועו זלמן מיט די קינדער האבען נאָך געהאלטען אין מיטען זינגען, האט מען זיך שוין אָנגעפאנגען צו קלייבען ביי רבי שמחה

מאיר'ס, דעם גבאי ראשון פון חברה קדישא.

צוערשט זיינען געקומען די גבאים, די „זקנים" און אלע אנדערע בעלי התמנות'ן. שפעטער האבען אנגעפאנגען צו קומען אלע חברה לייט, יועל־כע האבען זיך געזעצט ארום די גרויסע, וויים געגרייטע טישען, אויף וועלכע עס זיינען געשטאנען פלעשלעך מיט משקה און גרויסע בעקענס מיט אבגעקאכטע באב.

אזוי ווי רייז־קאשע האט ניט געטארט פעהלען אויף א סיום, אזוי האט אבגעקאכטע באב געמוזט זיין אויף יעדער שמחה פון חברה קדישא.

די סארווערס פון דער שמחה זיינען געווען די קברות־לייט און די שמשים. זיי האבען יעדען חברה־מאן דערלאנגט די פלעשלעך, אנגענא־סען די גלעזלעך, געטיילט די לעקעך און פאנאנדערגעשטעלט די טאשען אבגעקאכטע באב.

צווישען די שמשים האט מעהר ווי אלע געארבייט זושע קאפיטאן.

זושע קאפיטאן האבען די רעקרוטען־כאפער אבגעריסען פון זיין מא־מע'ן די אלמנה, וועו ער איז נאך ניט אלט געווען זעקס יאהר. די אלטע לייט, וואס האבען געדענקט די גאנצע געשיכטע, האבען נאך עד היום ניט געקענט פערגעסען די בלוטיגע רציחה פון די „כאפערס", וועלכע האבען ניט געהערט חיה די אלמנה'ס געוויינען און יללה'ס, וועו מען האט פון איהרע הענד צוגענומען איהר קינד.

— אזא רציחה — האבען זיי דערצעהלט — איז גאר ניט געהערט געווארען.

די אונגליקליכע חיה האט זיך אנגעטשעפעט אן די רעדער פון וואגען, וואו איהר קינד איז געווען געזעסען שוין אבצושיקען אין אויעזד. אבער דער רעקרוטען כאפער האט איהר דערלאנגט א שמיץ מיט'ן בייטש. זי איז געבליבען אין חלשות און איהר קינד איז אבגעפיהרט געוואָרען..

נאך פינף און צוואנציג יאהר איז זושע געקומען אן אויסגעדינטער מיט מעדאלען זוכען זיין אלטע מוטער. זי איז שוין אבער צו זיין גרויסען וועהטאג לאנג גלעגען אויפ'ן בית־עולם.

זושע האט אנגעפאנגען אפט צו געהן אויפ'ן קבר פון זיין מאמען.

דער בית־עולם איז געוואָרען זיין לויבלינגס־אָרט, וואו ער האָט פער־
בראכט דעם גרעסטען טייל פון טאג.

וועו אין שטערטעל האָט מען זיך דערוואוסט, אז זושע חיה׳ס איז
צוריקגעקומען א איד, ניט קוקענדיג אויף די געברענטע צרות, וואָס ער
האָט געהאט אויסצושטעהן פאר זיין אידישקייט, האָט מען איהם אָנגע־
פאנגען שטארק מקרב צו זיין. מען האָט ענגומען א מלמד, איהם אויסגע־
לערנט דאוונען אוו צו מאכען די ברכה, וועו ער וועט עולה לתורה זיין
אוו מען האָט אָנגעפאנגען זוכען פאר איהם א פרנסה.

פון אלע פרנסות האָט זיך זושע אליין אויסגעקליבען צו זיין א שמש
אין חברה קדישא.

— איך וועל קענען געהן אָפט אויפ׳ן בית עולם... זיין אויפ׳ן קבר
פון מיין מאמען — האָט זושע ערקלערט, פאר וואָס איהם געפעלט דוקא
די שמשות פון דער חברה קדישא.

פאר זיינע מעראלען אוו איך דערפאר, וואָס אלע האָבען גע־
וואוסט, אז ער וואָלט געקענט ווערען א פאלקאוניק, וועו ער וואָלט זיך
ג׳שמד׳ט, האָט די שטעדטעל זושע׳ן א נאָמען געגעבען: „זושע קא־
פיטאן".

אויף יעדער שמחה פון חברה קדישא פלעגט זיך זושע משמח זיין
מעהר ווי אלע. ער האָט געמאכט לחיים׳ס איינס נאָך די אנדערע. א
לחיים לכבוד דעם גבאי ראשון, א לחיים לכבוד דעם גבאי שני, א לחיים
פאר די זקנים אוו לחיים׳ס פאר אלע חברה־לייט.

זושע האָט געטרונקען, ווייל ער האָט געוואוסט, אז עס איז א מצוה
צו טרינקען אויף א שמחה.

זושע האָט געקענט יעדען חברה־מאן בעזונדער אוו האָט געוואוסט
יעדענס פלאץ, ווי נאָהענט ער דארף זיצען נעבען גבאי ראשון.

— בארעך אבע (ברוך הבא) ר׳ יצחק! — פלעגט דער ערשטער
אויסשרייען מיט א שטארקען באסאָוועו קול, וועו איצעל דער דיין האָט
זיך בעוויזען אין טהיר.

— בארעך־אבע, בארעך־אבע! (ברוך הבא, ברוך הבא) כאפט אונ־
טער דער עולם. א גערודער, אלע פאנגען זיך אָן צו רוקען מיט די שטוהלען,

אבער עס דויערט ניט לאנג אזש זיצט קאפיטאן מאכט א סדר און טיילט ווידער פאראנדער די אבגעקאכטע באבּ.

דער עולם האט געטרונקען, געגעסען אבגעקאכטע באבּ און נעזונגען די תפילה פון נעילה:

יחבאנו בצל ידו...

א גרויסע לעבעדיגקייט פלעגט אריינברייגען רבי נחמיה, דער פארא־יאהריגער גבאי ראשון*).

רבי נחמיה איז געווען א גרויסער הוליאק און פלעגט שוין קומען אנגעסנאשקעטערהייד צו דעם יורש פון זיין גבאי ראשון שטוהל. רבי נחמיה האט בטבע געהאט א גוט הארץ און פלעגט קיין מאל ניט שרייען אויף די שמשים. זושע קאפיטאן איז ביי איהם נעווען א נאנצער בן־בית. ער פלעגט דארט עסען און טרינקען, העלפען איהם דעקען די סוכה און איהם אויסטראגען שלוח־מנות. רבי נחמיה האט זושען שטארק מתקרב געווען.

גלייך נור ווי רבי נחמיה האט זיך בעוויזען, האבען שוין אלע נעווארסט, אז דא ווערט ווערען לעבעדיג.

— ג־ר־ט י־ר־ם ט־ו־ב! — שרייט רבי נחמיה אוים מיט א הויכען לאנגען קול.

— גוט יום טוב, גוט יאהר! —ענטפערען אלע אידען מיט דעם זעלבען ניגון, ווי רבי נחמיה.

און איידער רבי נחמיה איז צו צו מזרח־וואנד, וואו דער גבאי ראשון איז געזעסען, האט זושע קאפיטאן איהם אונטערגערוקט א כוס.

רבי נחמיה טהוט אוים זיין צילינדער־הוט — דעם זעלבען, ווען ער האט געטראגען אונטער דער חופה מיט א יאהר פופציג צוריק, נעהמט ארונטער דעם מאנטעל פון די פלייצעס, בלייבט אין יארמולקע און אין די אטלעסענע קאפאטע, נעהמט דעם כוס פון זושען און שרייט אוים פרעהליך:

---

*) נאך די תקנות, וואס עס זיינען פערשריבען אין פנקס פון דער חברת קדישא, טאר דער גבאי ראשון ניט זיין מעהר ווי איין יאהר.

— לחיים, רבותי, לחיים גבאי ראשון!
— לחיים, לחיים רבי נחמיה — ענטפערט דער גבאי מיט א האר־ציגען שמייכעל.
— לחיים לכל המסובין בכאן — שרייט רבי נחמיה נאך העכער אויס און די חברה־לייט ענטפערען:
— לחיים טובים ולשלום.
— השם יתברך זאל געבען, מיר זאלען זיין איבער א יאהר אין ירושלים! — ווינשעווועט רבי נחמיה.
— און דאַרטען וועלען מיר טרינקען כפל כפלים — ענטפערט אייר־נער א יונגער חברה־מאן, מיט גרויס התפעלות.
— כיציאת מצרים — הערען זיך קולות.
— ונאמר לחיים — פערענדיגט רבי נחמיה מיט'ן נגון פון חתן תורה, אויפהויבענדיג דעם כוס צום עולם.
און דער עולם ענטפערט ווייטער:
— לחיים טובים ולשלום!!!
רבי נחמיה פאנגט אן אויסצושפרייטען די הענד צום הימעל און זינגט:

וואָס מיר זיינען, זיינען מיר
אַבי אידען זיינען מיר,
און וואָס מיר טהוען, טהוען מיר
דער נאנצער עולם כאפט אונטער:
אבי אתרוג בענשען מיר.

רבי נחמיה:

וואָס מיר זיינען, זיינען מיר
אַבי אידען זיינען מיר,
און וואָס מיר טהוען, טהוען מיר
דער נאנצער עולם:
אבי ברכות זאָגען מיר.
ביים דריטען פערז ענטפערען אלע:
אַבי גומל בענשען מיר.

און אזוי געהט מען דורך דעם גאנצען אליף בית.

איידער רבי נחמיה האָט געענדיגט דעם גאנצען זמר איז געווארען אין שטוב א גרויסער טומל. אלע חברה־לייט האָבען זיך אויפגעהויבען לכבוד דעם רב, וואָס איז געקומען אָבגעבען כבוד דעם גבאי ראשון און איבערהויפט די גאנצע חברה קדישא.

וועז דער רב איז אריין מיט דעם פרעהליכען גוט־יום־טוב! האָבען אים רבי נחמיה, דער גבאי און זושע קאפיטאן און די אנדערע הוליאקעס בעגעגנט טאנצענדיג.

דערווייל האָט שוין זלמן דער מלמד און זיין גאנצער איינגעלשער כאָהר, וואָס איז אָנגעוואקסען ביז א פּאָר הונדערט קיין עין הרע, שוין בעוויזען דורכצוגעהן אלע גאסען און איז געקומען צום גבאי.

אלע האָבען מיט פרעהליכע פנים'ער בעגעגנט זלמן'ען מיט די קליינע חברה־לייט און דער רב אליין, א לוסטיגער מענש, האָט אין דער הויף אויסגעשריען

צאן קדשים!

און ר' זלמן מיט די קינדער האָבען געענטפערט:

מע—ע—ע!

מעהר פון אלעמען איז אריין אין התלהבות זושע קאפיטאן. קיין בעל אידיש איז ער ניט געווען און די ליעדער מיט ווערטער האָט ער ניט נע־קענט מיטזינגען. דערפאר אָבער האָט ער געשריען און געברומט העכער ווי אלע דעם

מע! מע! מע!

וועז עס איז געקומען די צייט פון מעריב זיינען שוין אלע טישטיכער געווען ארונטערגעשלעפט פון די גרויסע טישען, די טאשען באָב איבערגעקעהרט פון רבי נחמיה'ס האָפקעס, און דער עולם האָט זיך אָנגעפאנגען מכין צו זיין צו פיהרען דעם גבאי און דעם רב און די אלע נכבדי העיר אין שוהל אריין.

געפיהרט האָט מען דעם גבאי דורכ'ן מארק־פלאץ, אונטער חופה־שטענגלאך. די חופה־שטענגלאך האָבען געטראָגען די שמשים. דער גאנ־

צער עולם איז געגאנגען טאנצענדיג. מען האָט געטאַנצט און געזונגען.

דער פיהרער פון דעם גאנצען פּאראד איז געווען זושע קאפּיטאַן.

נאָך זושען זיינען געגאנגען רבי נחמיה און רבי ישראל צעסנעס און האָבען געזונגען דעם פרעהליכען נגון פון רבֿי עלינקע לידא'ר. דער גאנצער עולם האָט געפֿליעסקעט מיט די הענד און אונטערגעבאמקעט. צווישען איין נגון און צווייטען נגון פֿלעגט זושע קאפּיטאַן שרייען מיט זיין טיעפען באסאָווען לייבען־קול, וואָס האָט זיך געהערט כמעט איבער דער גאנצער שטעדטל:

— פוי, פוי, פוי!

דער פוי איז געווען די אינציגע גייסטיגע ירושה, וואָס ער האָט מיטגעבראכט פון דער צייט, ווען ער איז געווען א סאָלדאט. ער האָט פּראַידישט דעם קול פון אן אַראַמאַטען־שאָם און איהם אויסגענוצט אום שמחת־תורה.

פון צייט צו צייט האָט דער רב איבערגעריסען דעם געזאנג מיט זיין

צאן קדשים!

און דער גאנצער עולם האָט ווידער אָבגענטפערט:

מע—מ—ע!

אין שוהל איז דער גאנצער פרעהליכער עולם אריין טאַנצענדיג און זינגענדיג. א גרויסע רוישענדיגע מענשען־כוואליע האָט פערפֿלייצט אין איין הרף־עין דעם בית־המדרש. מען האָט זיך געהויבען און געבאמקעט אלע צוזאמען און יעדער פאר זיך, ביז וואנען דער חזן האָט מיט זיינע, משוררים און מיט דער גאנצער עדה אָנגעפאנגען צו זינגען דעם שמחת־תורה'דיגען ברכו...

הערבסט.

הערבסט.

דער הימעל ווייזט. די ערד איז קויטיג און נאס. ווינטען און רעגנס האלטען צווישען זיך מלחמה איבער דער ממשלה פון שטערטעל. אדער עס פליוכעט דער רעגען, אדער עס פייפט דער ווינט. ווערט מען פטור פון איין אנשיקענש, קומט די צווייטע. איבער דער שטערטעל איז אויסגעגאסען א מין טרויער. זי איז אינגאנצען איינגעהילט אין שווארצען. די הייזער זעהען אויס ווי פערלאזענע ניט־בעוואוינטע חורבות, וואו ניט־גוטע האבען געבויט זייערע נעסטען. פערזונקען אין בלאטע, פערשווארצט און פער׳חשכ׳ט פון פייכטקייט, קוקען די הייזער אויף די אויסערליכע וועט מיט א מאדנער קראנקהאפטער גלייכגילטיגקייט. ניטא קיין ברעקעל שיין אין די מוטנע, פערטערטע פענסטער. אלץ איז פערכמורעט און פעריאמערט.

די מענשען אין שטערטעל בעוועגען זיך ווי שאטענס. דורכגעווייקט פון נעץ און דורכגענומען פון קעלט געהען זיי ארום אינגעהויקערט, איינגעקארטשעט, אזוי ווי זיי וואלטען וועלען זיך בעהאלטען אין זייערע מלבושים פון דער בייזער, צארנדיגער נאטור, וואס גיסט אויס כל־חמתה אויפ׳ן מענשען. אין די הייזער איז גרוי, טונקעל. די ווענט נאס. אויף דער פאדלאגע שטעהען שיסלען, וועלכע נעהמען אריין די טראפענס, וואס טריפען פון דער סטעליע אזוי רעגעלמעסיג ווי דער טיק־טאק פון וואנט־זייגער. א ריח פון פערפוילטקייט און שימעל דערפיהלט מען,

וועז מען קומט אריין פון דרויסען אין שטוב. דער אטהעם ווערט פער־כאפט און מען פאנגט אן צו הוסטען.

די הייזעריגע, פערשטיקטע הוסטען־שטים איז א בלאסער ווידער־קול, וואס רייסט זיך ארויס פון דעם אידענ'ס ברוסט, אויף דער טויט־שטי־מונג, וואס הערשט איבעראל. דער הייזעריגער הוסט איז דער לייט־מאטיוו פון דעם אידישען לעבען אין די זאמוטע און ליטוויש שטעדט־לעך הערבסט־צייט. אומעטום הערט זיך דער מאנאטאנער, לאנגווייליגער הוסט. דרויסען, אין די קראמען, אין די הייזער, אין די בתי מדרשים און שוהלען — אומעטום פערפאלגט אייך דער הוסט. אפילו שלאפען בייי־נאכט לאזט ער אויך ניט. דער הוסט איז דער אויסדרוק פון דער קאלע־מוטנעקייט, וואס דריקט אויפ'ן הארצען.

דער אידישער דלות, וואס איז א גאנץ יאהר ווי עס איז בעהאל־טען, קריכט אין הערבסט ארויס פון די פערשטעקטע ווינקעלעך. מיט אן אויפנעהויבענעם קאפ שפאצירט ער פראנק און פריי אין דער אידי־שער שטעדטל.

די נאסע, קאלטע פאגאדעם קומען פריהער איידער עס איז פאראן די מענליכקייט זיך צו נייהען ווינטערדיגע בגדים. אין שטוב איז פונקט אזוי קאלט ווי דרויסען. נאר איינער נגידים קענען בעווייזען צו בריינ־גען א קלאפטער האלץ און א וואגען טארף. אנדערע געווהנליכע אידען מוזען האבען געדולד און וואַרטען ביז די וועג וועט זיך שטעלען און די פויערים ווילען ניט זיין אזעלכע טייערע יעקעלעך. וועז די וועג איז שלעכט זיינען זיי גאנצע יחסנים און ווילען א רענדל א לייט.

די שלעכטע וועגען! זיי קוילען איננאנצען אוועק. א גאנצען זומער איז דער פויער פערנומען אויפ'ן פעלד און קומט ניט אין שטאדט. די פרויונות זיינען זעהר מאנגערע. עס קריכט די אויגען פון קאפ ארויס אייער מען זעהט אן א צורת מטבע. אלץ ווערט אבנעלעגט אויף הערבסט.

הערבסט האט דער פויער זיינע תבואות אונטער'ן דאך, איז פריי־ער אין א קאפיק און די שטעדטל וואלט אריינקריגען מעהר לייזונג, איז אבער די צרה מיט די „וועגען". די ערלים ווילען זיך ניט מוסר נפש זיין צו קומען אין שטאדט אין אזעלכע וועטערען. א צער בעלי חיים

אויף די פערד... דער פֿדיון איז שוואך און אז דער פֿדיון איז שוואך קען מען אפילו קיין גמילת חסד ניט קריגען און אהן א גמילת חסד... זאל גאט שומר ומציל זיין...

איז נאך ווייניג די אייגענע צרות, טא קומען נאך צו זייטיגע צרות, צרות הכלל. אט ליענט א שכנ'טע מיט פערטריקענטע ליפען אויפ'ן טויטען־בעט און עס איז ניטא קיין אייגענער, וועלכער זאל איהר דערלאנגען כאטש א לעפעל היהנערשע זופ. אט געהען כיענע דעם שוחט'ס קינדערלעך ארום קרועה בלואה און האבען קיין שיכעלעך ניט אנצוטהאן צו געהן אין חדר. אט האט יאשקע דער שמייסער אבגעלאזען דעם שדוך מיט יאכע דער בלינדער'ס פערזעסענער מויד, וואס קהל האט קוים מיט צרות צונויפגענעפיהרט, ווייל פסח־נאטע דער מלוה פוילט זיך אבצושטעקען די ק"ן רובל נדן, וואס ער האט געמומען ביי יאבען אויף א שטר עסקא. איז דאס נאך ווייניג, איז געקומען הירשע דער חוכר און האט דערצאהלט דעם רב, אז אייגער, וואס וועט געווים קיין ליגען ניט זאגען, האט אליין מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהן, ווי מאטע דעם קצב'ס בענאק האט זיך געשושקעט מיט לאה'קע די גרעטוואשערקע'ס חצופישע טעכטערל און ביידע זיינען שפעטער אוועק אין דער רויטע קרעטשמע.. ער קען שווערען, ער קען געבען זיין האנט — עס איז דאך נאריש, ער וועט דאך א תקיעת כף ניט געבען—אז דאס איז אמת... וואס איז דער חידוש, אז עס איז אזא קינדער איבערנאנג און וואס אזויפיעל יונגע קינפעטאַרינס געהן פאר דער צייט אוועק פון דער וועלט!

און דא קומט נאך אן דער פריזיוו. דער פריזיוו פלעגט דעם טונקעלען גרויען הימל נאך טונקעלער מאכען. די אומעטיגע טעג נאך שוועדער מאכען. די געוויינען, די יללות פון די מוטערס, וועמעס קינדער עס דארפען פאהרען „זיך שטעלען", האבען דורכגעלעבערט דאס הארץ. דער שרעק פאר'ן פריסטאוו'ס איבערפאלען און פאר בערקע איצעלע'ס צונג... האט אזוי צוטרייסעלט די נערוועז, אז מען האט פשוט ניט געוואוסט אויף וואסער וועלט מען איז. דער ארון קודש איז תמיד געווען בעלאַגערט פון די אומגליקליכע מאמעס, וועלכע זיינען געקומען בעטען רחמים

ביי דעם, וואס די הענט ניט געוואשען, ער זאל דורך א נס מציל זיין זייערע קינדער פון גוי'אישע הענט.

די מאמעס האבען געבראכען די הענט, געשריען מיט אלע זייערע כחות און איבער די כחות פון דער גאנצער עולם האט זיי מיטגעפיהלט. די אייגענע דאגות חיונה זיינען פערשטעלט געוואָרען מיט דעם ווייבען, צארטען רחמנות געפיהל, וואס האט אזוי געצויגען און געגאנגט פאר'ן הארצען. דער רחמנות געפיהל האט ארויסגעפיהרט דעם אידען פון זיין אייגענער צרה'דיגער וועלטעל אין א העכרע און שהנערע וועלט, וואו דער מענשליכער „איך" איז בריטער, גרעסער און דערהויבענער, ווי דער „איך" פון דעם טאג־טעגליכען לעבען.

דער איד האט זיך אין הערבסט דערהויבען צו א גרויסען אידעאליסט מיט א וואָרעם הארץ און א בריטער נשמה. ער האט זיך אנגעפאנגען מעהר פעראינטערעסירען מיט זיינע מיטמענשען, ווי מיט זיך אליין.

אלע חברות, ווי די חברה מתיר אסורים, לחם עניים, סומך נופלים און בקור חולים פלעגען בענייט וועָרען אין די לאנגע פינסטערע הערבסט אוועָנדען, וועלכע זיינען תמיד געווען פערנומען מיט אסיפות.

די אסיפות פלעגען פאָרקומען אדער ביים רב, אדער אין די זייטענשטיבלעך פון בית המדרש. אין בית המדרש האט עם אידען הערבסט־צייט שטארק געצויגען. דא האט ער פערגעסען אן זיין שוועָרען לעבען, אן זיינע צאהלונגען און וועקסלען, אן זיין קאלטע, נאסע דירה, און האט געקליבען נחת פון דעם לעבעדיגען, קלינגענדיגען „תנו רבנן", וואס האט פערהילכט די גאנצע לופט.

דער גמרא נגון פלעגט דערוואָרעמען דעם אידענ'ס נשמה, איהם מאכען פיהלען לייכט און גוטמוטליך. וואס שוועָרער עס האט דעם איידען געפערעסט דער יאך פון חיונה, אלץ פרייער האט ער זיך געפיהלט ביי דער גמרא; וואס ענגער עס איז איהם געוואָרען אין קראם, אלץ פרייער האט ער זיך געפיהלט צווישען אביי'ן און רבא'ן, צווישען רבי ישמעל'ן און רבי עקיבא'ן, וועלכע האבען איהם רייך געמאכט מיט א ים פון געדאנקען.

ווי שטארן אין א פינסטערע נאכט האבען די שולען און די בתי־מדרשים בעלויכטען דעם אידישען פערכמורעטען הערבסט. ווי די שטראהלען פון דער זון האבען זיי געווארעמט דאס צואווהטאגט אידיש הארץ. אין די הייליגע ערטער האט דער איד ארונטערגעוואר־פען פון זיך די וואכעדיגע, קלייניכע דאגות חיונה. ער איז געוואָרען אן „אויבערמענש", א מענש מיט א גרויסע און ברייטע געדאנקען־וועלט.

דרך ארץ פאר די אלע איינגעפאלענע ניט ליכטינע אידישע שו־לען! אכטונג פאר די אלטע גמרא'ס! דאס איז געווען דער נר תמיד פון אידישען פער'חושכ'טען לעבען אין ליטא.

חנוכה.

דער כמורנער, רעגענדיגער און ווינדיגער הערבסט האָט זיך געענדיגט. דרויסען איז קאַלט, אבער טרוקען. דער געפרוירענער שנעע כרוסקעט אונטער די פים. דער מארק־פּלאַץ איז אָנגעשטעלט מיט שליטענס, וועלכע בעוועגען זיך אזוי גלאַט, אזוי שטיל און בנעימות'דיג און קראַכען ניט און קרעכצען ניט ווי די רעדער ארום די אקסען פון א וואָגען. די דיונות זיינען ניט צו פערזינדיגען. די גוטע שליטוועג ברייננט א סך פויערים פון די ארומיגע דערפער. מען לייזט, מען ווערט פטור פון די אלטע צאָהלונגען און מען מאכט נייע. עס רעדעלט זיך אויפ'ן מארק, אין קראַם. מען איז ניט אזוי זשעדנע אויף א רובעל.

קלינגט עס אין טאַמבאַנק איז לייכטער אויפ'ן הארצען. די הערבסטיגע פערוואַלקענדיגע פנים'ער ווערען ליכטיגער. מען הערט אויך צו פיהלען קאַלאַמוטנע. די צוקהאָכענע, צודרומסקעטע מענשען ווערען אויסגעגלייכט. פאר דער צייט האָט מען זיך שוין אָנגעגרייט מיט ווינטערדיגע קלייַדער, מיט וואַליקעס און די קעלטען נעהמען ניט אזוי דורך אלע אברים. פערקהרט, מען שלינגט מיט אן אפענעם מויל די מחיה'דיגע טרוקענע פראַסטיגע לופט. אין שטוב זיינען שוין אריינגעשטעלט די טאַפּעלטע פענסטער, די לעכער אין לובעם זיינען פערקאַלכט און די טיר איז ארומגעזוהען מיט שמיקער אלטע פּעלץ, וועלכע לאָזען קיין ווינד ניט דורך. דער אויוועז האָט זיך שוין צוגעוואהנט צו דעם טאַרף און האָט אויפגעהערט צו טשאדען. אגב איז דער מקח פון א וואָגען האַלץ געווצרעט קלענער און עס איז קיין אונגליק ניט אין גאנצען ניט צו הייצען מיט טאַרף.

די בראָזעווע האָלץ גיבען צו אַזא געשמאקע געזונדע וואַרעמקייט, אז אלע גלייערער וועלן אויסגעצוויגען אוּן אַבגעפרישט, וועלן מען קומט אריין פונ׳ם קאָלטען דרויסען אין דער וואַרימער שטוב. איבערהויפט איז א מחיה צו זיצען אין דער היים, וועלן דער לאָמפּ רויכערט ניט אוּן ניט א העלען פלאָם.

די צאָהלונגען זיינען ברוך השם אַבגע׳פּטר׳ט. אין שטוב איז וואַרעם אוּן ליכטיג. וואָס וויל דען א איד מעהר? געלויבט דער די הענד ניט געוואשען דערפאר...

מען זיצט ביי אן אָפענער גמרא, ביי אן אויסגעשפּרייטען „הצפירה" אָדער אזוי ביי א ספר מיט דעם לאנגען צוביק אין מויל אוּן מען דערצעהלט מעשות וועגען אנטיוכם הרשע, וואָס האָט אזוי געפּייניגט אונזערע עלטערען אוּן געוואָלט זיי פערטילגען, ביז וואנען עס זיינען אויפגעשטאַנען די חשמונאים, וועלכע האָבען מיט א הויפען גבורים ארונטערגעוואָרפען דעם יאָך פוּן די יונים. מען רעדט וועגען דעם ווייטען עבר אוּן אויף די געדאנקען קומט ארויף דער היינט...

— פאר וואָס בעווייזט זיך איצט ניט א יהודה המכבי — טראכט זיך יעדער — וועלכער זאָל מיט אזא גבורה אוּן מסירת נפש אונז בעפרייען פוּן די יונים, פוּן די צוררי ישראל?

די טאַטעס אוּן די רבי׳ם פלעגען חנוכה צייט זיין אזוי אויפגעלעגט, אז זיי האָבען זיך ניט געמאכט קוקענדיג אויף די מעשים, וואָס מיר פלעגען אָבטהאָן אויפ׳ן גליטש.

דער טייך איז געווען פערוירען אוּן מיר פלעגען אויפ׳ן גלאָזינגען אייז איבערקעהרען וועלטען. אלערליי קונצען האָבען מיר דאָרטען דורכגעמאכט. מיר פלעגען זיך גליטשען אויף די זייטען אוּן אויף די שפּיצען פוּן די קנאפּעל, וואָס איז געווען בעשלאָגען מיט פּאָדקאָווען. א חוץ דעם זיינען מיר געווען גרויסע מאדים׳ם אויף א ויאמר דוד גליטש, אויף א קרושה גליטש אוּן אויף אן עושה שלום גליטש, וואו מען פלעגט זיך אזוי ניך איבערקוליען אוּן שעהמען אויסצוואָגען, אז מען האָט געקראָגען א זעץ, אז פונקען זיינען געפלויגען פוּן די אויגען.

אין געווען לייכע צייטען פלעגען מיר פאר אזעלכע „מעשים תעתועים" קריגען אנגעבראכען די ביינער פון רבי'ן. חנוכה־צייט האט ער זיך ניט געמאכט וויסענדיג און האט געקוקט אויף אלע אונזערע שטיפע־רייען דורך די פינגער.

— עך, זאלען זיי אויך וויסען, וואס חנוכה בעדייט, זאלען זיי אויך וויסען, אז עס איז אמאל געווען א יהודה, א מתתיהו בן יוחנן כהן גדול! — פלעגט דער רבי אזוי גוטמוטהיג ענטפערען, וועז מען פלעגט איהם קו־מען דערצעהלען, אז מיר קעהרען איבער דעם טיך און אז א פולק שקצים לויערט אויף אונז אנצופאלען.

דער רבי האט געוואוסט, אז ס'איז קיין סכנה ניט, אז חנוכה צייט זיינען מיר פול מיט גבורה, פארט אייניקלאך פון די חשמונאים, אין אונ־זערע אדערען פליסט דאך די בלוט פון יהודה המכבי. מיר וועלען שוין די שקצים ווי עס איז בייקומען. ער פלעגט אונז דעריבער ניט דערעסען מיט די געווהנליכע שאלות ו ו א ו, וואו מיר זיינען געווען, ו ו א ס מיר האבען געטהאן און אז. וו.

אגב אורחא האט דער רבי זיך סתם מיט אונז ניט געוואלט איינריי־סען, ווייל ער האט געוואוסט, אז מיר דארפען איהם בריינגען חנוכה־געלד. ער האט אונז ניט געטשעפעט אפילו וועז ער האט בעמערקט, אז מיר פיהרען גרויסע מסחרים מיט די גארן. נאנין אפט פלעגט דער רבי גופא נעהמען אויספרובירען אויפ'ן טיש דעם גאר, ווי ער געהט און אויב די אותיות „נ. ג. ה. ש." (נס גדול היה שם) זיינען קלאהר.

חנוכה האט יעדען איר אנגעפיהלט מיט שטאלין, מיט מוטה, מיט קאמף־לוסט און מיט גבורה. די אלטע חשמונאים, די גרויסע גבורים האבען איינגעפלאנצט א שטארקע האפנונג אויף א גוטער צוקונפט. אויב אנטיוכס הרשע האט ניט געקענט אבמעקען דעם אידישען נאמען פון דער ערד, וועט קיין אנדער צורר דאס געווים ניט קענען טהאן. עס שלומערן כחות אין אידישען פאלק, וועלכע ערוואכען אין צייט פון א גרויס געפאהר. די אידישע ליכט, די אמת'ע, ריינע, הייליגע ליכט קען קיינמאל ניט אויסגעלאשען ווערען פון די רשעים. איין קריגל אויל איז תמיד בעהאלטען אין די חדרי חדרים פון דעם אידישען פאלק, אין די טיעפסטע

טיעפענישען פון דער אידישער נשמה. און אויב אלע אנדערע אויסען זיין־נען טמא, פעראומריינינט, וועט דורך א נס דאס קליין קריגעל אויך ברע־נען און לייכטען דעם פינסטערען וועג אין גלות...

דאס פאלק פון מכבים דארף זיך ניט מייאש זיין — האט יעדער איינצינער בעוואוסטזיניג אדער אונבעוואוסטזיניג בעשלאסען אין די חנוכה־טעג.

אנגע'יחסן'ט מיט דעם אלטען עבר און בעפליגעלט מיט האפנונגען אויף דער צוקונפט, האט דער איד שטאלץ געטראגען די חנוכה ליכטלעך, וועלכע דערצעהלען אזעלכע שעהנע, הייליגע מעשות פון אידישע העלדען...

די ערנסטע אנגעשטרענגטקייט פון דעם אידישען לעבען איז חנוכה ניט נעווען צו בעמערקען. אלע האבען זיך נעפיהלט ווי נאך א זיעג איבער'ן שונא. פריי, אונאבהענגיג און הרחבה'דיג האט זיך יעדערער נעפיהלט. די אידישע נשמה יתירה איז געווען קענטיג אפילו אין מיטען וואך.

דער האנדעל און די נעוועהנליכע טענליכע עסקים האבען ניט אויפ־געהערט, אבער עס איז נעווען צו בעמערקען, אז א חוץ דעם האנדעל איז פאראן נאך עפעס אין דער אידישער וועלטעל. אלע זיינען נעווען גוטמו־טהיג און האבען געגומען דאס לעבען לייכט אהן די געוועהנליכע דאגות און ענמת־נפש.

אין די וואך פון חנוכה איז מען געגאנגען בעסער אנגעטהאן. די שעה־נע יונגעלייט האבען געטראגען זייערע שאטען־פעלצען. די קראמען פלע־גען פערמאכט ווערען פריהער, און וועז די אשת חיל פון נעשעפט איז נעווען די מאמע, פלענט מען די קראם פערמאכען פאר מעריב. די מאמע האט נעמוזט הערען ווי דער טאטע בענשט חנוכה־ליכט און איז שוין נע־בליבען אין הויז דעם גאנצען אבענד, וועז קרובים, שכנים און סתם גוטע פרייגד פלענען קומען צוגעהן שמועסען אביסעל.

דער טאטע איז נעווען פערטיעפט אין א שאך. דער יונגער דור האט געמאכט אן „אקע" און די קליינווארג האט געשפיעלט אין דריידל.

אזיינער אכט־ניין האבען זיך אלע נעזעצט ארום טיש צום בולווע־קוגעל, וואס האט נעמוזט זיין גערעטען לכבוד חנוכה.

גוטמוטהיג איז מען געזעסען ארום טיש און געשמועסט... דער איד האָט ליעב צו שמועסען, סתם אזוי זיך, וועגען אלץ און וועגען קיין זאך ניט. א נאנץ יאהר איז ניטאָ וועז צו שמועסען. חנוכה איז דאָ געגנג צייט דערויף. אפילו אברהם הירש דער שמש, וואָס פלעגט פורים ניט וועלען פערבלייבען אן איבערריגע רגע אין שטוב נאָכדעם. ווי ער האָט געקראָגען זיין פורים־געלד, פלעגט חנוכה ארונטערבויגען דעם הויכען פעלצענעם קראגען, אויסלעשען זיין נרויסע לאמטערן, זיך זעצען ביים טיש, נעהמען א לחיים, פערדרעהען א באנקרוטקע, און שמועסען.

— חנוכה איז נרויס געגנג... און איד'ל בעווייזען — פלעגט אברהם הירש ענטפערען, וועז מען האָט איהם געפרעגט, אפשר האָט ער קיין צייט ניט.

הלכה האָט מען חנוכה וועניג וואָס געלערנט. אפילו די ישיבה־בחורים, וואָס האָבען נעקראָגען „טעג" פאר'ן לערנען, פלעגען אויך חנוכה בטלן די צייט אין שטיפערייען און אין לצנות.

פון אבענד פלעגען די ישיבה בחורים ארויפקלעטערען אויף די וויי־בערשע שוהל און מאכען א קערטעל.

די נבאים, דער ראש ישיבה און אפילו דער רב האָבען דערפון נע־וואוסט און האָבען זיך ניט נעמאכט וויסענדיג. און וועז זעלינ יעקעס, א בייזער איד, פלעגט זיך צושרייען, אז די אפיקורסים, ימח שמם, עפענען ניט א ספר און שפיעלען נאנצע נעכט אין קאָרטען, אז מען דארף די „קארטאָשניקעס", די טריף־פסול'ניקעס, נעבען רוק און לענר און ארויסטרייבען פאָדסטראי פון שטאָדט, האָבען די גוטע יונגע לייט, די מוסמכים, איהם בערוהיגט:

— נישקשה, נישקשה, היינט איז חנוכה און א ישיבה בחור מעג אויך הנאה האָבען פון חנוכה — האָט מען איינגעשטילט דעם כעסן זעלינ יעקעס.

דער גרעסטער טאָג פון חנוכה איז געווען די פינפטע ליכטעל.

די פינפטע ליכטעל האָט מען אלעמען נעמוזט אויסצאָהלען חנוכה־געלד. דאָס איז געווען דער לעצטער טערמין און עס האָט ניט געטאָרט אבגעלייגט ווערען.

גלייך נאכ'ן דאוונען פלענען מיר, קליינע מזיקים, זיך אנטהאלטן אין אונזערע ווארעמע בגדים. ארום קאפ פלענט די דיענסט־מיידל אונז ארומבינדען דעם „באשלויק", אויף די הענטלעך פלענט זי אונז אנטהאלטן די ווארעמע וואלענע פויסטענע הענטשקעס, וואס זיינען געווען אנגענייפט אן א שנור צוטראגען ארום האלז, כדי זיי ניט צו פערלירען, און נאכדעם ווי מען האט אונז אנגעזאגט, מיר זאלען ניט פערקריכען אויפ'ן טייך און ניט מאכען קיין עושה שלום גליטש, וואו מען קען זיך חלילה צושלאגען די קעפעל, האבען מיר זיך אוועקגעלאזען צו די קרובים נאך חנוכה געלט.

קודם כל זיינען מיר געגאנגען צום זיידען, נאכדעם צום פעטער יאנקעל־יאשע, שפעטער צו דער מוהמע ברוינע, און אזוי פלענען מיר קיינעם פון די קרובים ניט אויסלאזען.

פון דער מוהמע ברוינע האבען מיר געהאט ווייניג נחת.

איידער זי פלענט אונז געבען די בערלינקע חנוכה־געלט, פלענט זי אונז ארויסציהען די עצמות מיט איהרע שאלות: וואס די מאמע מאכט, וואס דער טאטע טהוט, ווער עס איז נעכטען אוועק ביי אונז געווען, מיט וואס די מאמע האט מכבד געווען נעכטען די געסט, צי יענטע די פליקערקע האט שוין צוגעשיקט די גאנז פאר גריבענעם אויף פרייטאג, צו די מאמע האט אויף היינט געהויסען פעררוקען אין אייווען א בולווען קוגעל, צי אברהם־הירש דער שמש האט שוין אויסגעמאנט זיינע חנוכה־געלד און אז וו. איז דאס נאך געווען ווייניג, פלענט זי ארבענעהמען די באשליקען און אונז מכבד זיין מיט איהרע גערבטענע לאטקעס, וועלכע „צוגעהן אין מויל".

די מוהמע האט אויך געוואלט אונז אליין אויסטהאן די פעלצלעך, אבער דאס האבען מיר איהר ניט געלאזען. מיר האבען דאס געטהאן ניט דערפאר, וויל מיר האבען ניט געוואלט מטריח זיין אן עלטערען מענשען, נאר פישוט דערפאר, וויל וועו די מוהמע וואלט אונז אויסגעטהאן די פעלצלעך, וואלט זי זיי אזוי גערבטען אוועקגעלענט אויפ'ן זאפע, אז אונזער חנוכה־געלט,

וואָס מיר האָבען געקראָגען פון פעטער יאנקעל־יאָשע און פון זיידען וואָלט זיך אַרויסגעקייקעלט פון די קעשענעס.

וועז מיר זיינען שוין, ברוך השם, נעזעסען אַרום טיש און געוואָלט נעהמען די לאטקעס, האָט די מוהמע בריינע אונז אזש אין פּנים אריין אריינגעקוקט איהר פּארטוך, פון וועלכען עס האָבען זיך געהערט אלערליי ריחות און האָט אונז ארומגעווישט די נעזלעך (עס רעדט זיך אזוי „גע־ווישט". אין אמת'ן האָט זי, די מוהמע, מיט איהר פּארטוך אונז אויס־געדרעהט די נעזלעך. אויב דער נעזעל איז ניט געווען אזוי טרוקען, האָט זי איהם נאָך מעהר פערשמירט). אָזא טבע האָט זי שוין געהאָט די מוהמע בריינע: זי האָט געמוזט ארומווישען מיט'ן פּארטוך, וואָס האָט איהר געדיענט אויך פּאר א האנטוך און פּאר א נאָז־טיכעל, איהר אייגען נאָז און די נעזלעך פון די קינדער פּאר'ן עסען, צי מען האָט געדארפט צי ניט.

מיר פלעגען זיצען אויך שפּילקעס און האָבען זיך ניט געקענט דער־וואַרטען די רגע, ביז וואָנעט זי האָט אריינגעשטעקט די האנט אין פּאר־טוך־קעשענע און אונז אויסגעטיילט די חנוכה געלט.

גלייך נאָר ווי מיר האָבען געקראָגען די חנוכה־געלט, האָבען מיר ווי א פייל פון בויגען פערלאָזען די מוהמע'ס שטוב, כדי זי זאָל ניט פער־וואַרפען מיט וויטערדיגע שאלות און טענות.

צוריקלויפענדיג פון דער מוהמען האָבען מיר די הענטלעך ניט גע־האלטען אין די הענדטשקעס, נאָר אין די קעשענס פון אונזערע פּעלצלעך. וואו די חנוכה־געלט איז געלעגען. מיר זיינען ניט געגאנגען, נאָר געשפּרונ־גען און מיר האָבען געהאט אן אמת'ע הנאה פון דעם קלונג, וואָס די חנוכה געלט האָט ארויסגענעבען ביי יעדען שפּרונג, וועז די מטבעות האָבען זיך אָבגעשלאָגען צווישען זיך אין קעשענע, וואָס איז געווען פער־מאכט מיט די הענטלעך.

אויך פּאר דעם עלטערען דור איז די פּינפּטע ליכטל געווען א גרוי־סער טאָג. די פּינפּטע ליכטל איז געווען דער קאָנצערט־אָוונד פון יאָהר. דעם אָוונד פלעגט דער חזן מיט די משוררים בענשען חנוכה ליכט אין בית המדרש. און ניט נאָר דער חזן, אויך די שטאָדטישע קאפּעליע

פלענט שפיעלען אלערליי פרעהליכע נגונים אין בית המדרש נאך „הנרות הללו".

דער בית המדרש פלענט זיין געפאקט ביז הינטער די טירען. דער עולם איז געווען יום־טוב'דיג אויפגעלייגט. מען האט זיך געוויצעלט צו־ליעב אנטיוכום'עס מפלה און נערעדט וועגען די איצטיגע רדיפות, און נעוואונשען, אז די איצטיגע אנטיוכוסעס זאלען האבען דיזעלביגע מפלה, ווי יענער אנטיוכס. דער חזן האט מיט דער בענלייטונג פון די משוררים ניט נאר נעראוועט מעריב, נאר האט אויסגעזונגען דעם גאנצען אידי־שען רעפערטואר.

דעם חזן'ס חנוכה ליכט בענשען איז געווען איינגעפלאכטען אין א מערקווירדיג שעהנעם זמר, וואס האט געהאט א מאדנע מתיקות. היינט דאס נעזאנג פון „הנרות הללו"! דאס איז געווען א שטימונגספולער שטאלצער און לעבעדיגער נגון, א זיעג מארש, וואס פלענט שפעטער ווערען איבערגעזונגען אויף חתונות און אלע אנדערע שמחות.

אין דער צייט, ווען דער חזן האט נערוהט האט געשפיעלט די קא־פעליע מאטיוון פון טריאומף, פון נצחון. די קאפעליע האט אויף מכבד געווען מיט די בעסטע נגונים, וואס זי האט פערמאגט.

דער פאלקס־קאנצערט, אדער ווי מען האט דאס נערופען „דעם חזן'ס חנוכה ליכט בענשען" האט נעדויערט ביז האלב נאכט, און דער עולם, אן אויפגעלייגטער, שטאלצער, זיעגרייכער, איז זיך צוגאנגען מיט גרוים הרחבה אהיים, אנגעזעטיגט מיט נחת.

די לעצטע דריי טעג, ווען דער טאטע האט געבענשט חנוכה־ליכט, האבען די קינדער איבערגעזונגען דעם „הנרות הללו", ווי דער חזן האט געזונגען צו די פינפטע ליכטעל אין בית המדרש.

דער טאטע מיט די קינדער האבען געזונגען „הנרות הללו". די מאמע האט נעגרייט דעם טיש פאר דער אייגענער פאמיליע און פאר די געסט, וואס האבען בעראפט קומען און די חנוכה ליכטלעך האבען העל געברענט און אבגעשיינט אויפ'ן פענסטער.

קליין זיינען געווען די חנוכה ליכטלעך, אבער א גרויסען מהלך פון אונזער געשיכטע האבען זיי בעלויכטען. זיי האבען אונז געפיהרט צוריק צו דער צייט, פון וועלכער מיר זיינען שוין אבגענאנגען איבער צוויי טויזענד יאהר. און ווי זונען שטראהלען אויף פערטריקענטע גראזען האבען די עראינערונגען פון יענער צייט אבגעפרישט און אבגעלעבט דאס אומעטיג פער'חושך'ט לעבען אין דעם לאנגען אידישען גלות.

חמשה עשר בשבט.

קליין איז געווען די ממשות'דיגע וועלט, וואו אונזערע טאטעס האבען טאג אויף, טאג אויס געשלעפט דעם שווערען יאך פון פרנסה. אבער גרויס און ברייט איז געווען די גייסטיגע וועלט, וואו זיי האבען אין דער ווירקליכקייט געלעבט. די וועלט, וואו זיי האבען געשעפט פערגעניגען און גענאסען פון לעבען מיט'ן פולען האנד, איז געווען פאנטאסטיש און האט נור עקזיסטירט אין דער פארשטעלונג, אין דער איינבילדונגס־קראפט, אבער דאס האט ניט געשטערט דעם געטום און דעם תענוג. די כאטעריעלע, די גשמיות'דיגע וועלט פערשאפט איבערהויפט ווייניג פערגעניגען פון דעם העכערן זארט. ווייל מען באמת גענישען פון לעבען, טא מוז מען זיך אבריסען פון דער ערד, פון דער שווארצער, וואס־כעדיגער ערד און פליהען מיט די פליגלען פון דער פאנטאזיע הויך, הויך צו דעם בלויען הימל און צו דער העלער זונן...

די פאנטאסטישע וועלט האט ניט קיין גרענעצען, זי האט ניט קיין פערבאטענע ווינקלעך, דארטען זענען ניט פארן קיין תקנות, קיין גע־זעצען און קיין פארשריפטען, וואוהין צו געהן און וואו דער איינגאנג איז פערבאטען. מען קען דארטען בויען די טייערסטע פאלאצען, מען קען דארטען שפאצירען אין די בלומענרייכסטע גערטנער און קיינער שטערט אייך ניט צו פלאנצען די שענסטע אלעיען.

ניט אלע זענען, געווענליך, ביכולת זיך אבצוריסען פון דער ממשות'דיגער, מגושם'דיגער וועלט, ניט אלע זענען אינשטאנד צו פלי־הען. על פי רוב ווערען די מענשען געבוירען אהן פליגלען און זענען גע־צוואונגען דאס גאנצע לעבען צו ק ר י כ ע ן אויף דער ערד. קריכע־דינע בעשעפענישען קענען ניט פליהען און די מערסטע מענשען געהערן צו דעם מין, „קריכעדיגע"...

אונזערע גוטע און פרומע טאטעס זענען יא געווען בעפליגעלט מיט דער פאנטאזיע, זיי האבען געקענט ביי זיך אויסארבייטען א בטול חיש. איז די איצטיגע וועלט זיי ניט געפעלן געווען, האבען זיי זיך געשאפען א צווייטע וועלט, א וועלט וואס האט ניט צו טהאן מיט'ן גשמיות'דיגען לע־בען, א וועלט פון הוילע גוטס, א וועלט וואו מען קען שטענדיג הנאה הא־בען פון דער זיוו השכינה.

איז די געגענווארט שווארץ, גרוי, וואכעדיג, אהן ליניען, אהן פאר־בען און אהן קאלירען האבען זיי ביי זיך געפועלט אין גאנצען ניט הא־בען צו טהאן מיט איהר און האבען געבויט וועלטען מיט דעם מאטעריאל פון דער אלטער פערגאנגענהייט און פון דער ווייטער צוקונפט. און אט די וועלטען זענען געווען גרויס, שעהן, פאעטיש שעהן און האבען פער־שאפט פיעל מעהר תענוג, ווי די ארומיגע וועלט, וואס מיר קענען משיג זיין מיט אונזערע חושים.

האט דער גלות בערויבט פון אידען זייער פעלדער און וועלדער, זיינע תבואות און פירות — האט ער אנגעפאנגען זיך בולט'ר פארשטעלען אין זיין פאנטאזיע דאס לאנד, וואס רינט מילך און האניג און האט אנגע־פאנגען איבערצולעבען די שעהנקייטען פון דער נאטור, אזוי ווי זי וואלט איהם אט דא ארומגערינגעלט.

האט דער איד ניט געהאט קיין געלעגענהייט צו ליבען די נאטור ליידענשאפטליך, מיט פלייש און בלוט, ווי דאס נארמאלע נאטור־קינד, האט ער איהר אנגעפאנגען צו ליבען פלאטאניש, האט ער איהר אנגע־פאנגען צו פערגעטערן... און ביי יעדער עראינערונג אן דער געטין־נא־טור איז דער איד געוואָרען יום טוב'דיג געשטימט.

חמשה עשר בשבט איז געווען איינער פון די טעג, ווען עס האט זיך געפיהלט אין שטעדטל די שטימונג פון א נאטור־פאלק, ווען אונזערע אידען האבען אין זייער פאנטאזיע זיך פארגעשטעלט, אז זיי זענען ארומגענומען מיט אלערליי בוימער; מיט הויכע צעדערן און מיט די טייערסטע אויבערטען און אז זיי זהען ווי אט די אלע טייערע ליבע בוימער ערוואכען פון דעם ווינטער־שלאף און פאנגען פון דער ניי אן צו שפראצען.

חמשה עשר בשבט איז ראש השנה לאלנות.

די נאטור ערוואכט צו א נייעם לעבען... דער פריהלינג קומט!

אויפ'ן גאס איז, אמת, נאך שרעקליך קאלט. די גאנצע שטעדטל איז פערשנייט און איינגעפרוירען. די פרעסט זענען מאויים'דיג אבער אין דער אידישער נשמה ווערט ווארעם און ליכטיג פון דעם ערשטען שטראהל, ווען די פריהלינגס־זונן שיקט אויף דער קאלטער, אייזיגער ערד.

דער איד זעהט, ווי אין ז י י ן וועלט, אין זיין פאנטאסטישע וועלט, פאנגען די פעלדער אן צו גרינען, די בוימער לאזען ארויס קנאפ־פען, ער שפירט דעם ריח ניחוח פון די וויינגערטנער און פון די אתרוגים־פלאנצונגען און איהם ווערט ליכטיגער, פרישער אויפ'ן געמיטה.

חמשה עשר בשבט איז דער ערשטער אנזאגער פון פריהלינג און א מין פאעטישע, אונבעוואוסטע בענקעניש פאנגט אן אזוי אנגענעהם צו ציהען פאר'ן הארצען און צו ווענקען דעם געפיהל, אז מען פערגעסט אן דעם קאלטען ווינטער און מען ווערט אריבערגעטראגען אין יענע אייביג זוניגע לענדער... דארטען...

וואו די ציטראנען בליהען...

בעזונדערס גוט אויפגעלייגט איז מען חמשה עשר בשבט געווען אין חדר און אין דער ישיבה.

אין חדר האט יעטווידער איינגעל געבראכט באקסער, ראזשינקעס מיט מאנדלען און אנדערע פירות, און דער רבי האט זיי אלע צוגוויף געמישט אין איין קופה און שפעטער איינגעטיילט די קינדער, וועלכע זענען גע־זעסען ארום די גרויסע טישען מיט דרך ארץ און געווארט... א גלייכע מאס פון יערען מיז. ארעם און רייך — אלע האבען געקראגען א גלייכען חלק.

דער רבי האט צוגעשפילעט די דיקע וועסט, זיין קאלע מאגערע ברוסט זאל זיך ניט ארויסזוהן, האט ארויפגעהויבען די יארמולקע העכער אויפ'ן קאפ, האט אנגעטהאן די היטעל, ווען האט פערדעקט די גאנצע קאפ און א האלבע יארמולקע, און נאכדעם ווי ער האט געוואשען די הענד און איינגעדעקט מיט זיין מאנטעל זיינע פלייצעס, האט ער זיך געזעצט

אויף זיין געווען־ליכען ארט און האָט מיט גרויס כונה געמאכט די ברכה אויף יערען מין בעזונדער.

נאָך'ן רבין האָט יעטווידער אינגע׳ איבערגע׳חזר'ט מיט א הויכען קלינ־ געגדיגען קול'כע׳ די זעלביגע ברכות און האָט טועם טעם נעווען פון די פֿירות.

א גרויסער יריד איז געווארען אין חדר, ווען פראדע די באָב אידע־ נע פלעגט זיך בעווייזען אין טיהר מיט איהרע צוויי גרויסע קערב. אין די נעווען־ליכע טעג פלעגט פראדע פערקויפען אבגעקאָכטע באָב, אבגע־ קאָכטע ארבעס, אינגבערלעך, אוועגדלעך און פערשידענערליי איינגע־ מאכצען. חמשה עשר בשבט איז איהר הויפּט סחורה געווען באָקסער.

— אמת'ע, ארץ־ישראל'דיגע, זאָל דער אויבערשטער מיר אזוי העלפען, ווי זיי זענען כשרה, ארץ־ישראל'דיגע באָקסער, הלואי זאָל איך נאָך אויפגעריכט ווערען און זוכה זיין צו קומען דארטען, ווו־ די באָקסער האָט נעווואקסען — פלעגט פראדע יערען חמשה עשר בשבט איבער־ חזר'ן דעם זעלביגען פזמון.

און מיר זענען בעפאלען פראדעס קערב ווי ביהנען ארום האניג און מיר האָבען געקויפט באָקסער פאר גראשענס, פאר פיים'ס און פאר קא־ פיקעס.

מיר האָבען געקויפט און געגעסען מיט גרויס כונה די באָקסער, וואָס ווואקסט אין ארץ ישראל אזוי פיעל, אז ציגען גריזשען זיי פראנק און פריי.

אָה, ווי מיר האָבען דעמאָלט מקנא געווען די ארץ ישראל'דיגע צי־ גען !...

חמשה עשר בשבט איז געווען דער טאָג, ווען מען פלעגט געווענליך מאכען די התחלות און די סיום'ס.

האָט א כתה בעדארפט אנפאנגען לערנען חומש, אדער גמרא, אין מיטען ווינטער, פלעגט די התחלה אבגעלייגט ווערען אויף חמשה עשר בשבט. דאָסגלייכען פלעגט מען אבלייגען א סיום אויפ'ן פּרק ביז דעם טאָג. ביי אזא פאסירונג פלעגען קומען אין חדר די תלמידים'ס על־ טערן. די טאטעס האָבען געקליבען נחת פון די „אויסריידען", און די

מאמעס האבען געווייניט פאר שמחה, דאס זיי האבען זוכה געווען מגדל צו זיין זייערע קינדער לתורה.

א חוץ באקסער און אנדערע ארץ ישראל'דיגע פרות, פלעגען די עלטערן דעמאלט אויסטיילען פאר'ן גאנצען חדר לעקעך און בראנפען.

אין ישיבה האט מען חמשה עשר בשבט דערשפירט, אז עס קומט דער סוף זמן און אז דער קומענדער זמן וועט זיין זומער און ניט ווינטער.

אזוי ווי חמשה עשר באב פלעגט מען אנפאנגען צו לערנען ביסלעכווייז גמרא ביינאכט, אזוי פלעגט מען אום חמשה עשר בשבט אנפאנגען צו בטלן די צייט ביי נאכט מיט פערשידענע ענינים, אבי ניט צו לערנען.

עס האט זיך שוין ניט איינגעזעסען ביי דער גמרא און דאס ארץ האט זיך גערישען ערגעץ אנדערשוואו. די נשמה האט געלעבט נאך אן ענדערונג, נאך א שטיקעל שמחה'לע, נאך א האפקע, וואו דער נאנצער גוף זאל זיך עפעס א שטארקען טרייסעל געבען.

די לבנה, די קאלטע שטאלצע לבנה פלעגט אין די טעג אנפאנגען אריינצוקריכען ארום צעהן, עלף ביי נאכט אין דער ישיבה און האט עפעס גערופען און געשלעפט מיט א געהיימניספולער קראפט פון דעם ענגען בית המדרש.

חמשה עשר בשבט פון אוועק האבען די ישיבה בחורים אוועקגעלייגט זייערע גמרות און האבען אנגעפאנגען זיך מסדר צו זיין צום פורים שפיל.

פורים.

פון אלע אידישע ימים טובים איז פורים נעהנטער צום הייגטיגען אידען.

פורים איז איבערהויפט ניט קיין יום טוב, נור א שמחה.

א יום טוב איז א פייערליכע עראינערונג פון אמאליגע צייטען, אן אבקלאנג פון א וויכטיגער גרויסער פאסירונג, וואס איז פארגעקומען אין לעבען פון דער נאציאן.

די היסטאריישע פאסירונג, צוליב וועלכער אידען מאכען אלע יאהר פורים, איז ניט אזוי אונגעהייער וויכטיג. אונזער גאנצער יחוס פון יענער צייט איז, וואס אחשורוש איז געווען א מלך טפש, א מענש אהן א כאראקטער און דערצו א גרויסער בעל תאוה. צווישען די אידישע קינדער האט זיך איינגעפונען א שעהן מיידל, וואס האט געקראגען חן אין די אויגען פון דעם נאריישען קעניג, און האט איהם אזוי אונטערגעטעניגט אונטער איהר וויליען, אז ער האט שפעטער געטהאן אלעס, וואס זי האט פון איהם פערלאנגט.

די גאנצע מגלת אסתר איז געבויט אויף א צופעליגען עפיזאד, וואס איז ניט פערבונדען מיט דער אידישער נשמה. מיר זעהען דא ניט גרויסע אידישע גבורות. אפילו דאס, וואס מרדכי איז עולה לגדולה געווען און איז געווארען א שני למלך און פלעגט געהן אין קעניגליכע קלייד־ער, איז אויך ניט אזוי וויכטיג, דאס אידען זאלן יעדען יאהר מאכען א יום טוב צוליב דעם. די גאנצע פורים געשיכטע איז צונויפגעפלאכטען פון גליקליכע צופאלען, וואס האבען געקענט יא זיין און ניט זיין. עס ליגען ניט אין דער געשיכטע גרויסע חכמות, מיט וועלכע טויזענדע און טויזענדע דורות זאלען קענען אזוי שטארק שטאלצירען. דער ספור המעשה גופא האט ניט אין זיך די עלעמענטען, דורך וועלכע זי זאל קענען וועדען פער־

הייליגט. ניטא דא די גרויסקייט פון דעם אידישען נביא און מיר זעהען דא ניט די מסירת נפש פונ׳ם אידישען גבור.

און דאך איז פורים ליעב יעדען אידען.

פורים איז ניט א הייליגע צייט נור א פרעהליכע צייט. פורים איז זיך דער איד משמח, ניט ווייל עס איז א מצוה זיך משמח צו זיין, נור ווייל עס איז א תענוג, א פערגענוגען זיך משמח צו זיין און זיך אנטרינקען ער דלא ידעי בין ארור המן לברוך מרדכי.

המן און מרדכי זענען ניט צוויי היסטאָרישע טיפען, נור טיפען פון דער נעגענוואָרט.

המו׳ען בעגעגענען מיר היינט, פונקט ווי מיר האָבען איהם בעגענט מיט טויזענד יאָהר און מיט צוויי טויזענד יאָהר צוריק, און מיר בעגענענען איהם אין אלע לענדער, וואו עס איז פאראן א מרדכי היהודי, א איד וואס האָט זיין אייגענעם גאָט, זייטע אייגענע מנהגים און לעבט זיך אויף זיין אייגענעם שטייגער.

המן׳ס מסירה, אז עס איז פאראן אין פאלק, וואס איז צוזעעט און צושפרייט צווישען די פעלקער אין אלע מדינות, א פאלק וואס האָט זיך זיינע אייגענע געזעצען — אנדערע געזעצען ווי בייַ אלע פעלקער*) און מען דארף עס ניט דולדען, — אָט די גרויסע מסירה הערען מיר טאג טעגליך אויף אין הייגטיגע צייטען.

דער איד פאלגט אָבער ניט ארונטער בייַ זיך, ער איז זיכער, אז סוף כל סוף מוז דער אייגענ׳עקשנ׳טער מרדכי בייקומען די המן׳ס, וועלכע וועלען קריגען זייער מפלה און עס וועט ווייטער זיין ליהודים... און ער איז זיך דעריבער משמח מיט זיין גאנצען הארצען.

דער איד לאכט, ער מאכט חוזק פון די המן׳ס, וועלכע ווילען אָבמעקען דאס פאלק ישראל און פערגעסט ניט דערביי אז זיינע ארעמע, עלענדע קרובים, וועלכע נויטיגען זיך אין זיין הילף.

---

*) ושנו עם אחד מפזר ומפרד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שנות מכל עם... ולמלך אין שוה להניחם.

פורים ווייזט דער איד ארוים ניט נור זיין גרויסע נשמה, נור אויך זיין בריט הארץ. א קמצן, א קארגער, א קליינליכער מענש קען פון פורים קיין הנאה ניט האבען.

אויך המן'ס מפלה קען זיך נור יענער פרעהען, וועלכער איז אויך מקיים דעם מנהג פון שלוח מנות און מתנות לאביונים.

און דער איד אין דער ליטווישער שטעדטל האט מקיים געווען דעם מנהג פון מתנות לאביונים ניט נעצווואונגענערהייט, ניט אלס נדבן, אלס וואהלטעטער, נור אלס אן אמת'ר געפיהלפולער מענש מיט א ווארעם הארץ, וואס איז פול מיט ליעבע, אמת'ע, ווארעמע ליעבע צו די יעניגע, וועמען דאס לעבען האט ניט אזוי נעצערטעלט.

ביי אונזער זיידען אין שטוב איז פורים אין דער פריה געווען א נאנצער יריד. די ארטיקלען, וואס זענען געווען בעשטימט פאר שלוח מנות, זענען געלעגען אויף אלע טישען. די ארטיקלען זענען געווען פערשידענע פון אלערליי מינים און זענען געווען צוגעפאסט צו די בעדערפנישען פון די קרובים, פאר וועמען זיי זענען געווען בעשטימט. דער זיידע און די באבע האבען נעוואוסט, ווי עס לעבען די ארעמע קרובים און גוטע פריינד און האבען נעקויפט פאר זיי דאס, וואס זיי דארפען.

פאר דער עלטער מוהמען איז געלעגען א הארבאנד, פאר דער מוהמען — א שייטעל, פאר דבורה די אלמנה — „צייג" צו נייהען איהרע קינדערלעך קליידער, פאר איין קרובה'ס קינדער — שיכעלאך, פאר א צווייטע קרובה'ס קינדער — זעקעלעך, פאר'ן רב א פלאש ווויין, פאר'ן דיין א פלאש בראנפען, פאר'ן מלמד — טיי און צוקער, און פאר דער ארעמער שכן'טע — א חודש דירה געלד.

א חוץ די ארטיקלען האט דער זיידע אין טעלער, וואו עס איז געלעגען דער שלוח מנות פאר יעדען קרוב אדער קרובה, געמוזט צולייגען אן אפעלסין, א ציטראן און אבגעקאכטע באב און די באבע האט פון איהר זייט ארייגעלעגט אין יעדען טעלער א המן־טאש און פורים־צאצקעם פאר די קליינע קינדער, וואס איז בעשטאנען פון קראכמאלדיגע מענשעלעך, גמרא'לעך, מגילה'לעך און פידעלעך.

איינפאקען די שלוח מנות פלעגט דער פעטער בערע, וועלכער איז געווען א מאדים גוט ארומצובינדען דעם טעלער מיט דער גרויסער פא־טשיילע אזוי, אז כאצע דער אונטערשמיס'ל, וואס איז ניט געווען בעוואוסט פאר א געראטענער יונגער מאן, זאל ברייגען דעם פעקעל מתנות און עס זאל ניט פעהלען א האר דארטען.

די אייניקלעך צווישען זיך פלעגען אויך שיקען אייניע די אנדערע שלוח מנות אין בלינדע טאשען, פערמאכט מיט טיכלעך, אבער די טיכ־לעך זיינען נור געווען פאר לייטען. ביי זיך גופא האבען מיר געוואוסט פון א פריהער, וואס פאר א שלוח מנות עס ליגט אונטער'ן טיכעל. מיר פלעגען שוין ערב פורים צווישען זיך אבמאכען, וואס פאר א שלוח מנות מיר וועלען זיך אייניע די אנדערע שיקען.

ניט אזוי לייכט פלעגען מיר צווישען זיך משוה ווערען וועגען דעם שלוח מנות. האט אייגער פון אונזער כתה אסתר־תענית מודיע געווען, אז ער וויל קריגען דוד המלך'ס בידעלע, וואס מענדע דער מארק איד בעט א פיים א שטיק, האבען אלע געווען דוקא אט אזא בידעלע און מען האט געמוזט ווארפען צווישען זיך גורל, וועמען אט אזא שלוח מנות זאל אנקומען. און פורים גופא איז אויך ניט אזוי אריבער גלאט ביי אונז. אנדערע פלעגען אבנארען און אנשטאט א בידעלע פלעגט מען אין טאש געפינען א האלבען המן ־ טאש מיט באב... דאס פלעגט פיהרען צו געוויינען און צו ברוגז'ן, וואס האבען אנגעהאלטען ביז שושן־פורים, וועז מען איז צוריק געווארען חבר.

אין שטוב אויפ'ן טיש איז א נאנצען טאג געשטאנען דער הייסער סאמאוואר מיט א גרויסע שיסעל אבגעקאכטע באב, א פלעשעלע משקה און אייגענע געבאקטע המן טאשען צו פערבייסען.

דאס איז ניט געווען אנגענרייט פאר דער פאמיליע, נור פאר אלע גוטע פרייגד און סתם בעקאנטע, וועלכע פלעגען אריינקומען פון גאס אביסעל פערבריינגען.

די געסט האבען ניט געווארט מען זאל זיי מכבד זיין. פורים — הא־בען זיי געוואוסט — דארף מען ניט ווארטען אויף כבוד, מען מוז אליין נעהמען און הנאה האבען פון המן'ס טפלה.

ארום מנחה־ציים האָט זיך שוין איבער'ן שטעדטל געהערט דער געזאנג פון די פּורים־שפּילער, וועלכע זענען געגאנגען פון הויז צו הויז און געשפּילט און געזונגען.

ושתי'ן האָבען מיר, פערשטעהט זיך, ניט אזוי שטארק ליעב געהאט, און ווען חייקע די גרעטוואשערקע, וואָס האָט אויסגעזוהן פונקט אזוי ווי ושתי מיט א רויטען געזונדען פּנים, האָט אָנגעפאנגען צו זינגען: „איך ושתי המלכה, די ווייב פון אחשורוש"... האָט זי ביי אונז נאָנץ וויניג אויסגענומען, דערפאר האָט געפונען לייטזעליגקייט אין אונזערע אויגען יאנקעל דעם פוהרמאנ'ס יונגע ווייבעל, וואָס האָט אויסגעזוהן מיט איהר גרינעם פּנים אָט אזוי ווי אסתר המלכה.

אויסגעריסענע יאָהרען האָט פון אונז געהאט שיקע דעם קצב'ס, ער האָט אָנגעטהון א פּאָר אלטע סאלדאטסקע שטיוועל מיט קלינגענדיגע שפּאָרענס, א פּאָר גרויסע פערדרעהטע וואָנצעס און א דרייעקיגע הוט — דאָס איז געווען המן הרשע. ער, שיקע, האָט נעבעך געהאט ניט וויניג אויסצושטעהן פאר זיינע פּאָר גראָשען. יעטווידער, וואָס האָט נור געהאט גאָט אין הארצען, האָט זיך נוקם געווען אָן המן'ן. וועד א שטורכע, וועד א בוכצע, וועד א קניפּ, וועד א שפּיי, — אלע האָבען געהאלטען פאר א גרויסע מצוה אָנצוטהון המן'ן אלערליי נגיפות. דער גליקליכסטער פון די פּורים שפּילער איז געווען ברוך'קע, יענטע די טוקערקעס זוהן. ער האָט געטראָגען א לאנגען וויסען פלאקסענעם באָרד, א יארמולקע אונטער'ן היטעל און א הייקער — דער אמת'ר מרדכי. אזוי ווי אסתר האָט געמוזט זיין א גרינע, אזוי האָט מרדכי געמוזט האָבען א הייקער.

מרדכי האָט מיט זיין געזאנג שטארק אויסגענומען און איהם פלענט מען טאקי אויך אריינרוקען אין האנד די מטבע פּורים געלד...

די אמת'ע שמחה האָט זיך אָנגעפאנגען פון אָוונד ביי דער סעד"ר, צו וועלכער עס זענען געקומען אלע קרובים, די רייכע ווי די אָרעמע, אפילו די נאָנץ ווייטע אָרעמע קרובים.

אויפ'ן טיש זענען געשטאנען די זילבערנע און גאלדערנע כלים, די לאמפען האבען העל געלויכטען, פון טייגעכץ האט נעשלאגען א פארע און די אייגענע און די גאסט האבען פערצעהלט חכמות און געלאכט, גע־לאכט גוטמוטהיג, אויפ'ן קול, מיט'ן נאנצען הארצען. עם איז נעווען פרעהליך אין הויז, ווארעם אין דער נשמה און לייכט אויפ'ן נעמיטה.

מעהר ווי המן אליין האבען פאר דעם ציעלברעט פון די וויצען נע־דיענט די עשרת בני המן פון אמאל און היינט.

יעדען צורר פון דער איצטיגער צייט האט מען צוגערעכענט צו המן'ס משפחה.

האט זיך אבגעדוכט, או דער צורר איז א גרויסער, א דיקער, א גרא־בער האט מען איהם א נאמען נענעבען פרשנדתא. איז ער נעווען א קליי־נער, א מאגערער, א נידעריגער האט מען איהם נעקרוינט מיט'ן נאמען ויזתא. פאר יעדען צורר האט מען נעפונען דעם פאסענדען נאמען. אפילו דלפון און אשפתא האבען נעהאט נאכפאלגער. האט מען נעוואוסט, או א נעוויסע פריצ'טע איז א מרשעת — האט מען איהר בעטיטעלט מיט'ן נאמען זרת, און מען האט איהר — אין די נעדאנקען פערשטעהט זיך — מכבד נעווען מיט דער זעלביגער פאמוניצע...

פורים אבענד אין א אידישער הויז איז ניט נעווען קיין גרויסער תעניג צו זיין א צורר ישראל. מען האט איהם אריינגעזאגט אויף אן עכט אידישען שטייגער.

נאך דער סעודה איז מען אוועק צום ראש ישיבה, וואו די ישיבה בחורים האבען אויפגעפיהרט דעם „שפיעל".

פורים זענען די ישיבה לייט נעווען די העלדען פון טאג. דער סוף פון זמן האט זיך שוין אנגעהויבען. דער ראש ישיבה האט אויפגעהערט צו זאגען אלע טאג דעם שעור און דער משגיח האט שוין ניט געהאט אזא שליטא אויף די ארעמע בחורים, וועלכע האבען זיך נעקליבען מיט זייער אנגעזאמעלטער תורה און מאגען קראנקהייטען פון די „טעג" צוריק אהיים.

די ישיבה בחורים איז נעווען גוט אויפ'ן הארצען און ווען זיי אין נעווען גוט האבען זיי נעזונגען און נעזאגט גלייכווערטלעך אין גרא־

מען. און זינגען און זאגען האבען די פעהיגע אידישע בחורים געקענט. זיי זענען געווען פעהיג צו אלץ. מאנכע זענען געווען בעשאנקען פון דער נאטור מיט אמת'ע טאלאנטען. א גאנץ יאהר האבען זיי עס ניט געקענט ארויסווייזען. פורים איז געווען זייער צייט. דעמאלט האבען זיי ארויס־געזאגט און ארויסגעזונגען אלץ, וואס זיי דריקט אויפ'ן הארצען. זיי האבען ניט געשאנעווועט די באלעבאסטעס, וואו זיי האבען געגעסען „טעג", דעם ראש ישיבה פאר זיינע גרויסע פלפולים, דעם משגיח פאר זיינע מסירות, די ראש ישיבה'טע פאר איהר „באק" און אזוי אלעמען. דעם ראש ישיבה'ס מיידלעך האבען, פערקעהרט, געהאט א גוטע מערכה. מיט זיי האבען די ישיבה לייט געלעבט גוט, בייזע צינגער פלעגען זאגען „צו גוט" און וועז מען האט בעראפט אין „שפיל" האבען אן אשה, פלעגען די ישיבה לייט קריגען קליידלעך ביים רבין'ס טעכטער.

אין די גרויסע ישיבות ווי אין וואלאזין און טעלז פלעגען די ישיבה־לייט אויסקלייבען פון זיך א פורים רב. דער פורים רב האט פורים גע־קענינט אין דער ישיבה. ער פלעגט זיך אנטהון אין א לאנגע זיידענע קא־פאטע, זיך ארומבינדען מיט א גארטעל, אויפ'ן קאפ א שטריימעל, מיט א בארד און פאות — פונקט אזוי ווי דער אמת'ער רב אדער ראש ישיבה פון א גאנץ יאהר.

פורים צו דער סעודה פלעגט דער פורים רב זאגען דעם שעור און דער אמת'ר ראש ישיבה פלעגט זיצען ארום טיש ווי א געוועהנליכער ישיבה בחור און הערן דעם פלפול פון זיין תלמיד, וואס טראגט היינט זיינע קליידער...

דער נוסח און דער נגון פון דעם פורים'דיגען פלפול איז געווען ווי א גאנץ יאהר, אבער דער תוך, דער אינהאלט איז געווען א לצנות'דיגער און איז געווען צוגעפאסט צו די פראנדקעס פון דער ישיבה.

אלע שוואכקייטען פון ראש ישיבה און די משגיחים זענען געווארען אין דעם פלפול אבגעלאכט און דער ראש ישיבה האט קלאר געקענט זעהן פון פלפול, ווי די ישיבה־לייט האלטען פון זיינע לומדות און וואס זיי דענקען פון זיין פיהרונג.

אנדערע מאל פלענט דער ראש ישיבה דארפען אויסהערן א שארפע שניידענדע קריטיק איבער זיך, אבער ער האט נעמוזט גוטמוטהיג שווייגען און לאכען.

— וואס דענקט איהר, רבי, פון דעם „בלאט נמרא", וואס די שקצים האבען דא היינט געלערנט? — האט א פרעג נעטהון יאשעל רבי זיסעלס, א יונגער מאן אויף קעסטן, וואס האט זיך נעשניטען צו זיין א משגיח אין דער ישיבה.

און דער ראש ישיבה האט מיט זיין ברייטען גוטהארציגען זיסען שמייכעל נעענטפערט:

— נצחוני, בני, נצחוני...*)

אין דעם „שפיעל" פון די ישיבה בחורים האט תמיד נעמוזט זיין א קראנקער אויפ'ן בעט, א חולה מסוכן, פערשטעהט זיך, א מלאך המות און א מלאך הדומה. דער מלאך המות און מלאך הדומה האבען ביידע נעטראגען לאנגע פלאקסענע בערד, און האבען געהאט א פנים פון וואלד גזלנים. אויב אין די הויבע טאקטורענע היטלען וואלט די ליכט, וואס דארטען איז נעשטאנען ווי אין א לאמטערן, ניט בעלויכטען די אויסגעשניטענע אותיות: אויף איין היטעל „מלאך המות" און אויף דעם צוויי־טען „מלך הדומה" — וואלט געווען זעהר שווער צו דערקענען אט די „מלאכים".

לעבען „מלאך המות" איז געלענען א הילצערנער שווערד, וואס ער האט אויסגענוצט צו „יציאת נשמה" פון דעם זינדיגען מענש.

וועז די שפילער האבען זיך בעראפט פערשטעלען אין זייערע קלי־דער, האט מען ארונטערגערעהט דעם לאמפ. דער פינסטערער צימער האט נעדינט פאר דאס היינטיגע „הינטערקוליסען". וועז דער חולה איז שוין געלענען אויף דעם רביצינ'ס שלאפבאנק, איינגעדעקט מיט דעם ראש ישיבה'ס שלאף־רעק, און האט געקרעכצעט און דער מלאך המות מיט'ן מלאך הדומה זענען שוין געווען אנגעגרייט, האט מען דעם לאמפ אבי־

*) איך דיינק, אז די מסכתא פורים אזן אלע אנדערע עהנליכע מסכתא'ס, פול מיט לצנות, זענען געווען די פלפולים פון דעם פורים רב.

סעל ארויפגעדרעהט און אין דעם האלב פינסטערן צימער, וואו עס זע־
נען געשטאנען די ישיבה לייט און די געסט, האָט דער מלאך המות
אנגעפאנגען צו זינגען מיט א בייזען קול:

דו רשע, דו טמא, דו חוטא, דו אפיקורס!
וואָס איז געווען אום פסח דיינע עבירות?

און דער קראנקער, נעבעך, ליגט אויף זיין טויטען בעט און ענט־
פערט מיט א ווינענדיגער שטים, פול מיט חרטה און ודוי.

אום פסח, אום פסח, אום פסח
האָב איך אָנגעמאַכט אַ גאַנצען חושך.

דער מלאך המות פרעגט ווייטער:

דו רשע, דו טמא, דו חוטא, דו אפיקורס,
וואָס איז געווען אום שבועות דיינע עבירות?

און דער קראנקער מוז אזוי אָבגעבען א דין וחשבון פון אלע עבירות,
וואָס ער האָט אָבגעטהאָן אין די ימים טובים.

דער מלאך המות האָט סוף כל סוף מיט זיין שווערד געמאכט אן
ענד פון דעם זינדיגען מענשען און איז נעלם געוואָרען, דורכשטויסענ־
דיג זיך דורכ'ן גאנצען עולם, און דער מלאך הדומה האָט אָנגעקלאפט
אויפ'ן קבר (דעם קבר האָט מען ניט געזעהן, נור מען איז זיך משער
נעווען, אז דער טויטער ליגט שוין אין קבר) און געפרעגט:

— רשע, ווי הייסטו!?

— —

* * *

וועו דער שפיל איז שוין נעווען צו ענד, און דער זינדינער מענש

האט בעראפט אריין אין נהינום, האט מען ארויפגעדרעהט דעם לאמפ און דאם האט געהייסען, אז דער פארהאנג לאזט זיך ארונטער...

נאכ'ן שפיעל האבען די ישיבה לייט נעזונגען, געזאגט גראמען, געטאנצט מיט'ן ראש ישיבה, מיט דעם ראש ישיבה'ס אידענע, מיט דעם ראש ישיבה'ס טעכטער, און האבען זיך משמח געווען ביז טאג.

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT
21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it.

A fine of 1 cent a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

FEB 19 76

דוגמא

ת. ש. צאקס

מכונאי הוליוד

#2,314

דוגמא

#2,314

דוגמא